

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**21. YÜZYILDA SAHRA-ALTI AFRİKA'DA YENİ SÖMÜRGEÇİLİK
YARIŞI: BRICS VE AB ÜLKELERİNİN POLİTİKALARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

SALİM AVCI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

MART 2021

**21. YÜZYILDA SAHRA-ALTI AFRİKA’DA YENİ SÖMÜRGEÇİLİK
YARIŞI: BRICS VE AB ÜLKELERİNİN POLİTİKALARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Salim AVCI

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MART 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Salim AVCI

30.03.2021

21. YÜZYILDA SAHRA-ALTI AFRIKA’DA YENİ SÖMÜRGEÇİLİK YARIŞI: BRICS VE AB ÜLKELERİNİN POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

(Doktora Tezi)

Salim AVCI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mart 2021

ÖZET

Bu tez, Avrupa Birliği’nin kuruluşundan itibaren günümüze değin Sahra-Altı Afrika ülkeleri ile ilişkilerini neo-kolonyalizm düzleminde ele alacaktır. Sömürgecilik döneminde başlayan ve Afrikalı ülkelerin bağımsızlıklarını elde ettiği tarihe kadar devam eden ilişkiler ise kolonyalizm perspektifinden değerlendirilecektir. 1957’de imzalanan Roma Anlaşması bu bağlamda kolonyalizmden neo-kolonyalizme geçiş sürecinin sağlanması için birtakım koşullar sağlamıştır. Afrika’ya sağlanan tek taraflı ayrıcalıklar ve kalkınma fonları, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kuruluşundan itibaren Avrupa ülkelerinin kıtadaki nüfuzlarını ve eski kolonyal bağlarını korumak için en önemli araçlar olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra dünyada neo-liberal ekonomi modelinin hakim olması birlikte AB’nin kalkınma politikaları da değişime uğramıştır. Tek taraflı ayrıcalıklar yerine neo-liberal ekonomik reformların yapılması yönünde AB’nin Sahra-Altı Afrikalı ülkelere baskı uygulaması ile birlikte taraflar arasındaki hiyerarşik ilişki daha da belirginleşmiştir. 21. yüzyılda BRICS ülkelerinin de Afrika kıtasının yeni partnerleri olması sonucunda AB’nin politikaları daha da agresifleşmiştir. Birçok yazar, Afrika’nın sömürgecilik döneminde yaşadığı deneyime atıfta bulunarak günümüzde kıtada yaşanan rekabet ve mücadeleyi “Yeni Afrika Talanı” olarak adlandırmıştır.

Bilim Kodu : 114101
Anahtar Kelimeler : Neo-kolonyalizm, Cotonou Anlaşması, BRICS, Eurafrica, Avrupa Birliği
Sayfa Adedi : 213
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN

NEW COLONIAL RIVALRY IN THE 21TH CENTURY SUB-SAHARAN AFRICA:
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE POLICIES OF BRICS AND EU COUNTRIES

(Ph.D. Thesis)

Salim AVCI

GAZİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

March 2021

ABSTRACT

This thesis will review the relations between Sub-Saharan African countries and the European Union since decolonization process till the present day in light of neo-colonialism perspective. The thesis will also refer to the relations since the colonial period till the decolonization process from the perspective of colonialism. In this context, the Rome Agreement of 1957 and subsequent agreements with former colonies provided favorable tools for the transition from colonialism to neo-colonialism. Non-reciprocal privileges and development funds that were provided to Africa have been the most important tools for European countries to maintain their influence in former colonies. After the end of the Cold War, the neo-liberal economy model prevailed all over the world and as a result, EU accorded its development policies in line with the neo-liberal principles. The hierarchical relationship between the parties has become more pronounced as the EU's ramped up pressure on Sub-Saharan African countries to implement neo-liberal economic reforms and revoked non-reciprocal privileges. The 21st century witnessed heating up of rivalry in the African continent with rise of BRICS countries as new players in the game. This rivalry has driven the EU to pursue more aggressive policies. Many authors called this development as the "New Scramble for Africa" by alluding to the experience of Africa during the colonial period.

Science Code : 114101
Key Words : Neo-colonialism, Cotonou Agreement, BRICS, Eurafrica, European Union
Page Number : 213
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazım sürecinde benimle uzun bir yolculuğa çıkan ve yardımlarını esirgemeyen birçok kişiye minnettarım. Öncelikle değerli görüş ve deneyimlerinden faydalandığım danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Nail Alkan'a şükranlarımı sunarım. Sayın Hocam ile çalışmaya başladığım ilk zamandan tezime son halini verdiğim ana kadar sunduğu destek için teşekkürlerimi sunarım. Tezimi yazarken desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol'a teşekkürü borç bilirim.

Hocalarımın yanı sıra tezimi yazarken yanımda olan aileme çok şey borçluyum. Eşim Damla'nın fedakarlığı ve annem ile babamın desteği için onlara minnettar ve müteşekkirim. Kardeşlerim Malik ve Muhammet'in bana olan güvenlerini her zaman hissettim. Onların desteği ile bu tezi yazabilmem mümkün oldu. Bu tezi onlara ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. SÖMÜRGEÇİLİK VE AFRİKA TARİHİ.....	13
2.1. 1884 Berlin Konferansı'nın Arka Planı	13
2.2. 1884 Berlin Konferansı.....	14
2.3. Sömürgecilik ve Avrupa Devletleri	17
2.4. Sömürgecilik Deneyiminin Sonuçları.....	24
2.5. Teoriler Işığında Sömürgecilik	28
2.5.1. Güç ve Teori	29
2.5.2. Jeopolitik Teoriler ve Sömürgecilik	34
2.5.3. Dünya Sistemi Teorisi	39
2.5.4. Bağımlılık ve Modernleşme Teorileri.....	41
2.5.5. Emperyalizm.....	43
2.6. Neo-Kolonyalizm ve Neo-Partimonyalizm	47
3. AB'NİN KURULUŞUNUN ARKA PLANI VE NEO-KOLONYALİZM	55
3.1. Eurafrica.....	56
3.2. Neo-Fonksiyonalizm.....	61

	Sayfa
3.3. Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon Anlaşması	67
3.3.1. Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası (ODGP)	72
3.3.2. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP).....	75
3.4. AB'nin 2000'lerden Sonra Afrika'da İzlediği Güvenlik Politikası	78
3.4.1. AB'nin Afrika'daki Askeri Müdahaleleri.....	80
3.5. AB'nin 2000'lerden Sonra Afrika'da İzlediği Kalkınma, Ticaret ve Güvenlik Politikası.....	87
3.5.1. AB'nin Afrika'da İzlediği Kalkınma ve Ticaret Politikasının Yasal Çerçevesi ve Lome Anlaşmaları.....	89
3.5.2. Cotonou Anlaşması ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA)	92
3.5.3. Lome ve Cotonou Anlaşmalarının Değerlendirilmesi	97
3.5.4. 2020 Sonrası Cotonou Anlaşması'nın Revizyonu	100
3.6. AB'nin Afrika'daki Neo-Kolonyal Politikaları	105
3.6.1. Neo-Kolonyal Politika Mekanizmaları ve Araçları	111
3.6.2. Neo-Kolonyal Politikaların Sonuçları	114
3.7. Gana'nın Neo-kolonyalizm Deneyimi	120
4. AFRIKA'DA BÖLGESELLEŞME VE YENİ STRATEJİK ORTAKLAR	127
4.1. Afrika Birliği.....	128
4.1.1. Afrika Birliği-AB Stratejik Ortaklık Zirveleri.....	130
4.2. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS).....	131
4.3. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC).....	133
4.4. BRICS Ülkeleri ile İlişkiler	134
4.4.1. Çin.....	140
4.4.2. Hindistan.....	155
4.4.3. Brezilya	160
4.4.4. Rusya	165

	Sayfa
4.4.5. Türkiye.....	172
4.5. Yeni Afrika Talanı	174
5. SONUÇ	181
KAYNAKLAR	189
ÖZGEÇMİŞ	213

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Afrika topraklarını kontrol eden devletler ve yüzde türünden oranları	20
Çizelge 2.2. 1957 yılında üç Avrupa ülkesinin Afrika'dan ithal ettiği ürünler	27
Çizelge 3.1. Yabancı yatırım (milyon \$)	125
Çizelge 4.1. Sahra-Altı ülkeler ile ticaret verileri	171

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Karşılaştırması.....	38
Şekil 3.1. Gana'nın GSYİH verileri 1975-2010	123
Şekil 3.2. "Altın ve kakao fiyatları 1970-1980"	124
Şekil 4.1. Afrika'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler.....	127
Şekil 4.2. Çin'in GSYİH büyüme oranları 2007-2024	138
Şekil 4.3. Sahra-Altı ülkelerine en fazla ihracat yapan ülkeler.....	146
Şekil 4.4. Çin ile Afrika arasındaki ticaret, 2002-2018	152
Şekil 4.5. Hindistan ve Afrika ticaret hacmi verileri 2001-2017	158

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Fransa'nın Sahra-Altı Bölgesindeki Askeri Üsleri.....	80
Resim 4.1. Gelir ve yaş gruplarına göre dünya ülkeleri	147

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AKPÜ	Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri
AKPÜÖ	Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri Örgütü
ADB	Afrika Kalkınma Bankası
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AfCFTA	Afrika Serbest Ticaret Bölgesi
AfDB	Afrika Kalkınma Bankası
AFRICOM	Amerika Birleşik Devletleri Afrika Komutanlığı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİAİ	Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliği
ASİ	Avrupa Siyasal İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CEEAC	Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu
COA	Cotonou Ortaklık Anlaşması
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECOWAS	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
ASA	Avrupa Savunma Ajansı
AKF	Avrupa Kalkınma Fonu
EOA	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
EUMS	AB Askeri Personeli
AGS	Avrupa Güvenlik Stratejisi
FOCAC	Çin-Afrika İşbirliği Forumu

Kısaltmalar**Açıklamalar**

GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSP	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICG	Uluslararası Kriz Grubu
MERCOSUR	Güney Ortak Pazarı
MFN	En Çok Gözetilen Ulus Kaydı
NATO	Kuzey Atlantik Örgütü
NIEO	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
OAAS	Ortak Afrika-AB Stratejisi
OAU	Afrika Birliği Örgütü
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGSP	Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SACU	Güney Afrika Gümrük Birliği
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
STABEX	İhracat Gelirleri İstikrar Sistemi
SYSMIN	Mineral Ürünler için Benzer Mekanizma
UEMOA	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ZOPACAS	Güney Atlantik Barış ve İşbirliği Bölgesi

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Avrupa Birliği (AB) ile Afrika arasında 1884 Berlin Konferansı ile başlayan ilişkilerin günümüze kadar geçirdiği evrimi ele alacaktır. 1884'te Afrika'nın Avrupa devletleri tarafından paylaşılmasından itibaren 1960'larda başlayan bağımsızlık dalgasına kadarki süreç klasik sömürgecilik perspektifinden yorumlanacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü Afrika'daki klasik sömürgecilik tarihine ışık tutacaktır. İlk bölümün başında kısaca Avrupa ve Afrika arasında ilişkilerin başladığı 1450'lere kadar gidilecektir. 400 yıl boyunca eşit konumdaki taraflar olarak ticari ve kültürel ilişkilerin tesis edildiği süreçte Avrupalı devletlerin giderek Kara Kıta'ya olan ilgisini artıracak keşifler ve seyahatnamelere çalışmada değinilecektir.¹

19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan Sanayi Devrimi ve Almanya'nın siyasi birliğini tamamlaması gibi dönüm noktası niteliğinde olayların yaşanmasının ardından kaçınılmaz olarak 1884 yılında Berlin Konferansı'na doğru giden süreç başlamıştır. Afrika'nın Avrupalı devletler tarafından paylaşıldığı konferansta sınırlar gelişi güzel çizilmiş ve etkileri bugüne kadar süren istikrarsızlığın temeli atılmıştır.² Afrika'nın kaynaklarından pay alma yarışı, üretim fazlası ürünler için yeni pazarlar bulunması ve uluslararası arenada prestij elde etme gibi amaçlar doğrultusunda Afrika topraklarının %93'ü 20. yüzyılın başında sömürgeci devletlerin kontrolüne geçmiştir.³

Devamında, klasik sömürgeciliğin, 16. ve 18. yüzyıllar arasında Amerika kıtasının Avrupalı devletler tarafından kolonize edildiği “eski sömürgecilik”ten farklı olan yönlerine değinilecektir. Klasik sömürgeciliğin ayrışan yönleri; bireyler yerine kitlelerin daha karmaşık ve çeşitli araçlarla tahakkümü ve sömürüsü ve sadece maddi sömürünün yanında kültürel dominasyondur.⁴ Klasik sömürgecilik sürecinde Afrikalı ülkelerin ekonomilerinin yönetimi sömürgeci devletlere geçmiştir. Afrika'nın nüfusu ve toprakları Avrupalı devletlerin kendi sanayi sektörleri için belirlediği ürünleri üretmek için seferber edildiler. Bu nedenle Afrikalı devletlerin ihtiyaçları göz ardı edilmiş ve kıtlık, hastalık ve salgınlar

¹ Esler, A., Ellis, E.G. (2007). *World History Survey*. Pearson, 773-774.

² Michalopoulos, S., Papaioannou, Elias. (2016). The Long-Run Effects of the Scramble for Africa. *American Economic Review*, 106(7), 1802-1848, 1805.

³ Khapoya, V. (2012). *Colonialism and the African Experience*. (Dördüncü Baskı). Oxford: Routledge, 100

⁴ Bulhan, H. A. (2015). Stages of Colonialism in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 239-256, 240-241

meydana gelmiştir. Ayrıca sömürgecilikten önce kamu harcamaları için tesis edilen gümrük vergileri, sömürgecilik döneminde Avrupalı devletlerin tasarrufunda kalmıştır.⁵

Ardından sömürgeciliğin Afrika için ne tür sonuçlar doğurduğu anlatılacaktır. Özetle sömürgecilik deneyiminin sonucu olarak Afrika'da geleneksel aile yapısı bozulmuş, köyden kente büyük göçler olmuş, Avrupalıların empoze ettiği kimliğe uyum sorunu yaşanmış ve en önemlisi ülke sınırlarının gelişigüzel çizilmesiyle iç çatışmaların tohumu ekilmiştir.⁶ Sosyal sorunların yanı sıra Afrika ülkelerindeki altyapı yetersizlikleri ortaya çıkmıştır. Kara yolları ve demiryolları sadece iç kesim ve kıyısal kentler arasında inşa edildiği için iç kesimler arası ulaşım gelişmemiştir.⁷

Sömürgeciliğin her Afrika ülkesi üzerinde benzer etkisi olsa da sömürgecilikten her ülkenin etkilenme derecesi farklı olmuştur. Heldring ve Robinson'un çalışmasının ışığında Afrikalı devletler üç grupta ele alınmış ve sömürgecilik deneyimleri incelenmiştir. Buna göre sömürgecilikten önce merkezi teşkilatlanmayı kuran Botsvana gibi ülkeler ile merkezi teşkilatlanma yönünde reformları olan ve belirgin sayıda Avrupalıların yaşadığı Gana gibi ülkeler, sömürgecilikten olumsuz etkilenmiştir. Sierra Leone, Somali ve Sudan gibi sömürgecilikten önce merkezi teşkilatı olmayan ülkeler ise sömürgecilikten sonra merkezi teşkilata sahip oldukları için sömürgecilikten olumlu etkilenmiştir. Ancak daha önce var olmayan yerli elitin oluşması, sınıf çatışmalarına zemin hazırlamıştır.⁸ Sömürgeciliğin Afrika için bazı olumlu sonuçları olduğunu düşünen yazarlar da vardır. Köle ticaretinin yasaklanması, ulaşım ve altyapı imkanlarının gelişmesi, modern üretim tekniklerinin uygulanması gibi gelişmelere değinmişlerdir.⁹

Birinci bölümün sonunda sömürgecilik kavramı ile ilişkili teorik kavramlar ve kuramlara değinilecektir. İlk olarak güç kavramı ve gücün farklı formları açıklanacaktır.¹⁰ Ardından güç kavramına uluslararası ilişkiler teorilerinin sunduğu tanımlar ve bakış açıları

⁵ Settles, J.D. (1996). The Impact of Colonialism on African Economic Development. *University of Tennessee*, 1996(5), 1-13, 5-9

⁶ Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*, İngiltere: Bogle-L'Ouverture Publications, 323-324

⁷ Settles, a.g.t, 11-13

⁸ Heldring, L., Robinson, J.A. (2012). Colonialism And Economic Development In Africa., Carol, L., Nicolas V.W. (Editörler). *The Oxford Handbook of the Politics of Development*. Oxford. Oxford University Press, 18-20

⁹ Hopkins, A.G. (1973). *Economic History of West Africa*. (Birinci Baskı). London: Longman, 29

¹⁰ Sepos, A. (2003). Imperial power Europe? The EU's relations with the ACP Countries. *Journal of Political Power*, 6(2), 264-265

ile ayrıntılı olarak değinilecektir. Güç kavramının yakın geçmişe kadar ulus-devletinin tekelinde olduğu ve dar bir çerçeveden yorumlandığı ifade edildikten sonra günümüzde gücün çeşitli formlarının olduğuna ve birçok aktör arasında dağıldığına yer verilecektir. Devamında jeopolitik teorilerin ortaya çıktığı tarihi döneme ışık tutulacaktır. Sömürgeciliğin yayılması ile devlet adamları ve akademisyenler, devletlerini yönlendirmek ve rakip ülkelerin stratejilerinden haberdar olmak için jeopolitik teoriler geliştirmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ise Nazizm ile ilişkilendirildiği için jeopolitik teoriler belli bir süre gündemden uzak kalsa da, 1970'lerde Soğuk Savaş mücadelesinin kızışmasının ardından tekrar süper güçlerin politikalarını yönlendirmeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından, klasik teorilere yöneltlen eleştirilerden jeopolitik de nasibini almıştır. "Eleştirel jeopolitik" akımı altında toplanan bu eleştirilere göre jeopolitik günümüz şartlarında sadece devletin denklemde olmadığı bir perspektiften ele alınmalıdır. Jeopolitik analiz yapılırken, devletlerin kullandığı söylemi analiz ederek tarihsel ve mekânsal şartlar dikkate alınır.¹¹

Sömürgeciliğe dair en çok bilinen teoriler olan bağımlılık ve modernleşme teorilerine de değinilecektir. Bu teorilerden hemen önce, bağımlılık teorisinden ilham almış olan dünya sistemi teorisi ele alınacaktır. Bağımlılık teorisi ise Latin Amerika'da 1950'lerde aynı dönem ortaya çıkan modernleşme teorisine tepki olarak doğmuştur. Modernleşmenin iddia ettiği gibi kapitalist ekonomik kalkınma modelinin genel geçer ve evrensel bir olgu olduğuna karşı çıkar. Gelişmekte olan ülkelerin ancak kapitalist bir ekonomi modeli benimseyerek ve gelişmiş Batılı ekonomileri örnek alarak onların seviyesine erişebilecekleri fikrini reddeder. Zira onlara göre üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlığında bağımsız olmalarına rağmen Batılı devletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerinin sürmesi ve bu ülkelere bağımlı olmaları rol oynamıştır.¹²

Teorik çerçevenin devamında emperyalizm ve neo-kolonyalizm kavramları irdelenecektir. Emperyalizm kavramının ilk kullanıldığı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun yıllar uluslararası ilişkileri açıklayan bir olgu olmasına değinilecektir. Marksizm, liberalizm ve muhafazakarlık gibi farklı akımlar tarafından ele alınmasına

¹¹ Atay, S. Ö. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(2), 144-155, 150

¹² Ateş, H. (2005). Dependency Theory: Still An Appropriate Tool For Understanding The Political Economy Of The Middle- East?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 248-262, 248-249

rağmen emperyalizm kavramına getirdikleri benzer açıklamalara yer verilecektir.¹³ Johan Galtung'un bağımlılık teorisi çerçevesinde emperyalizm kavramına getirdiği açıklamalara detaylı olarak değinilecektir. "Yatay ve feodal etkileşim" konseptleri üzerinden, bağımsızlık elde etmelerine rağmen eski sömürge ülkelerinde neo-kolonyalizmin nasıl var olmaya devam ettiği açıklanacaktır.¹⁴ Ardından 1960'lardan sonra emperyalizmin son bulmasına rağmen farklı formlar altında hala devam ettiğine değinilecektir. Küreselleşme'yi "neo-emperyalizm" olarak adlandıran Roka; aktörler olarak çok uluslu şirketler ve küresel sermaye kuruluşlarını sıralar. David Harvey ise bu literatüre "yeni emperyalizm" konsepti ile katkıda bulunur. Kapitalist ekonomilerin serbest ticaret ve kredi ile diğer ekonomilere eklemlendiğini savunan Harvey, karşı çıkan ülkelerin baskı, zorba, hile ve savaş ile yola getirildiğini iddia eder. Harvey'e göre bu durum kolonyalizmdeki süreçlerden farksız olup sadece meydana geliş şekli farklıdır. Ona göre kapitalist ekonomilerde üretim fazlası olduğu müddetçe "yeni emperyalizm" var olmaya devam edecektir.

Teorik çerçevenin en sonunda neo-kolonyalizm ve neo-patrimonyalizm teorilerinin açıklamalarına yer verilecektir. Neo-kolonyalizm ilk defa eski bir sömürge devleti olan Gana'nın ilk cumhurbaşkanı Kwameh Nkrumah tarafından kullanılmıştır. Leninizmden izler taşıyan açıklamalarına göre neo-kolonyalizm, eski sömürge devletlerinde kolonyal bağların bağımsızlıktan sonra da devam ettirilmesini ifade eder. Bu bağın sürdürülmesinde yerli elitlerin rolü önemlidir. Ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel araçlarla yerli elitlerin desteklenmesi ve böylece eski sömürü sisteminin sürdürülmesi söz konusudur.¹⁵ Rodney'e göre yerli elitin yanı sıra "komprador" tüccarlar da eski sömürge devletleri ile ilişkinin devamlılığında rol almaktadır.¹⁶ Bu sayede yabancı şirketler ulaşım, basın, enerji, madencilik ve finans sektörlerinde yerli ortaklarıyla faal olmaya devam etmektedir. Ancak bu süreçte zengin yerli üst sınıf ile geniş kesimler arasında uçurum ortaya çıkmıştır.¹⁷

¹³ Sepos, a.g.m, 262

¹⁴ Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 82-90

¹⁵ Haag, D. (2011). Mechanisms of Neo-colonialism Current French and British influence in Cameroon and Ghana. *International Catalan Institute for Peace*, 6, 7-12

¹⁶ Rodney, a.g.e, 26

¹⁷ İnternet: Babatola, J. (2013). "Neo-Colonialism in Africa: A Perpetuation of Western Interest and Subjugation of Africa". Ekiti State University, 5. Web:

https://www.researchgate.net/publication/313666367_NEO-COLONIALISM_IN_AFRICA_A_PERPETUATION_OF_WESTERN_INTEREST_AND_SUBJUGATION_OF_AFRICA (22 Mart 2020)

Mark Langan’a göre neokolonyalizmin araçlarından bir diğeri Avrupalı devletlerin kalkınma politikalarıdır. Zira dış yardımlar ve kalkınma fonları ile Afrikalı devletlerin iç işlerine müdahale imkanı elde etmektedirler. Dolayısıyla dış yardımlar, çok uluslu şirketler ve yerli elit neo-kolonyalizmin devamlılığını sağlamaktadır.¹⁸ Çalışmanın devamında bu yazarların dışında neo-kolonyalizm literatürüne katkıda bulunan diğer düşünürlerin görüşlerine ve devlet adamlarının demeçlerine yer verilecektir. Ardından neo-kolonyalizmin argümanlarına karşı Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra dünyada hakim olan Washington Konsensüsü’nün savunucularının eleştirilerine yer verilecektir.

Neo-patrimonyalizm, neo-kolonyalizmin mücadelesi ve devrimci fikirlerinin aksine pesimist ve determinist bir bakış açısı ortaya koyar. Bu teoriye göre Afrika’nın bağımsızlıktan sonra yaşadığı sorunların ve geri kalmışlığının nedeni otokrat liderler, nepotizm ve yolsuzluktur.¹⁹ Taylor bu konuda Avrupalı devletlerin menfi etkilerinin olduğu iddialarını yersiz bulurken Afrika’nın modern devlet yapısından uzak, kabilecilik ve nepotizme dayalı “kötü bir yönetim”den mustarip olduğunu belirtir.²⁰ Ancak neo-patrimonyalizm teorisinin söylemlerinin Afrika kültürüne yönelik olumsuz değerlendirmelerinden ötürü kimi yazarlar neo-patrimonyalizm teorisini eleştirmişlerdir. Mkandawire’ye göre bu söylem uluslararası medya, akademik camia ve resmi söylemlere de tesir etmiştir. Ona göre bu bakış açısı kolonyal dönemde Afrika’ya yönelik “Beyaz Adam’ın Yüğü” söylemiyle benzerlik taşımaktadır.²¹

Çalışmanın ikinci bölümünde AB’nin kuruluşunun teorik ve yasal arka planı ele alınacaktır. Literatürdeki AB’nin kuruluşuna dair çalışmalarda ele alınmayan “Eurafrica” kavramına, yani Avrupa ve Afrika devletleri arasında ekonomik ve siyasi birlik projesine yer verilecektir. Eurafrica planı, 1960’lardan sonra bağımsızlık dalgası ile gündemden kalkmış olsa da AB’nin Sahra-Altı Afrika ile günümüze kadar devam eden ticaret anlaşmalarına ilham olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak Hansen’in Eurafrica projesine dair argümanlarına yer verilecektir. Ona göre Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kuruluşu ile başlayan bütünleşme sürecinin nihai amacı Afrika’daki toprakların da dahil

¹⁸ Langan, M. (2018). *Neo-colonialism and the Poverty of ‘Development’ in Africa*. London: Palgrave Macmillan, 2-5

¹⁹ Soest, C.V. (2007). How Does Neopatrimonialism Affect the African State? The Case of Tax Collection in Zambia. *The Journal of Modern African Studies*, 45(4), 621-645, 628-629.

²⁰ Taylor, I. (2004). Blind Spots in Analysing Africa’s Place in World Politics. *Global Governance*, 10(4), 411-417, 412

²¹ Langan, M. (2018). *Neo-colonialism and the Poverty of ‘Development’ in Africa*. London: Palgrave Macmillan, 20

olduğu bir ekonomik ve siyasi birlik meydana getirmektir. Bu kapsamda Avrupalı siyasetçilerin AET'nin kurulduğu yıllarda, Hansen'in iddialarını destekleyen demeçlerine yer verilecektir.²²

Hansen'e göre Sahra-Altı Afrika ile ilerleyen yıllarda imzalanan Yaoundé, Lome ve Cotonou Anlaşmaları'nın arka planında eski sömürgelerle olan kolonyal bağların devam ettirilme gayreti yatmaktadır. Ona göre Sahra-Altı Afrika ile kolonyal bağların sürdürülmesinin açıkça resmi söylemlerde yer almaması Soğuk Savaş'ın dinamikleriyle ilgilidir. Batı'nın birinci, Sovyet ülkelerinin ikinci, Afrika ve bağımsızlıklarına yeni kavuşan ülkelerin üçüncü dünya ülkesi olarak sınıflandırıldığı dönemde kolonyal ilişkiler söylemlerde göz ardı edilmiştir. Ancak Hansen'e göre AET projesi Bağlantısızlar Hareketi ve BM'deki anti-kolonyal oluşumlara karşı bir hamle niteliği olduğu kadar emperyalizm politikalarının modernize edilmesi yönünde bir projedir.²³ Hansen'in dışında Kennedy ve Hurt'un benzer düşüncelerine yer verilecektir.²⁴

İkinci bölümün devamında AB'nin kuruluşunu açıklayan uluslararası teorileri olan neo-fonksiyonalizm ve hükümetlerarasıcılık teorilerine değinilecektir. Neo-fonksiyonalizmin fikir babası olan Ernst B. Haas'ın görüşlerine detaylı olarak yer verilecektir. Bu teorinin 1970'lerde sorgulanmasına yol açacak "Boş Sandalye Krizi" gibi olaylar anlatıldıktan sonra hükümetlerarasıcılık teorisinin daha ön plana çıkmaya başladığı anlatılacaktır.²⁵ Hükümetlerarasıcılık teorisinin 1980'lerde başladığı liberal hükümetlerarasıcılık ve uluslarüstücülük akımlarına ayrışmasına değinilecektir. Liberal hükümetlerarasıcılık akımının öncüsü Andrew Moravcsik'in literatüre bulunduğu katkılar ve eleştirilere yer verilecektir. Bu kısımda son olarak Moravcsik'e inşacılık teorisinin getirdiği eleştirilerden bahsedilecektir.²⁶

İlerleyen bölümde AB'nin yasal çerçevesini oluşturan anlaşmalara yer verilecektir. AET'nin kuruluşundan Maastricht Anlaşması ve ardından son olarak Lizbon Anlaşması'na

²² Hansen, P., Jonsson, S. (2015) *Eurafrica: The Untold History of European Integration and Colonialism*. Londra: Bloomsbury, 8

²³ Hansen, 2014, a.g.e, 14-15

²⁴ Kennedy, L. (2006). Spectres of comparison American studies and the United States of the West. *Comparative American Studies*, 4(2), 135-150, 135

²⁵ Sandholtz, W., Sweet, A.S. (2012). *Neo-functionalism and Supranational Governance*. The Oxford Handbook of the European Union, 1-4

²⁶ Moravcsik, A. (1993). Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473-524, 498-502

doğru giden yasal çerçeve anlatılacaktır. Ardından AB'nin bütünleşme yolundayken dış politika ve güvenlik alanında karar alma mekanizmalarının giderek hükümetlerarası bir yapıdan uluslarüstü çerçeveye ilerlemesine değinilecektir. Bu kapsamda, Avrupalı devletlerin NATO ile ters düşmeyecek şekilde bir güvenlik örgütünü inşa etmesi anlatılacaktır. Sadece birlik üyelerinin güvenliğini değil insani ve barış koruma operasyonlarını da gerçekleştirecek bir oluşumun evriminden bahsedilecektir.²⁷ Bu bölümde son olarak AB'nin Afrika'da gerçekleştirdiği askeri operasyonlara yer verilecektir. AB'nin Afrika'ya yönelik kapsamlı güvenlik stratejisi kapsamında 2003 yılından itibaren yapılan operasyonlar anlatılacaktır. Söz konusu operasyonların hedefi ve bu hedeflere ulaşmadaki etkinliği değerlendirilecektir. Son olarak Brexit sonrası AB'nin dış politika ve güvenlik açısından nasıl etkilendiği ve gelecekteki muhtemel senaryolara yer verilecektir.²⁸

Çalışmanın üçüncü bölümünde 1957 Roma Anlaşması'ndan itibaren Afrika ile tesis edilen serbest ticaret anlaşmalarına detaylı olarak yer verilecektir. Sömürgeciliğin sona ermesinin ardından eski sömürgelerdeki nüfuzu kaybetmek istemeyen Fransa başta olmak üzere AET üyeleri, eski Fransız sömürge devletleri ile 1957'de Ortaklık Anlaşması imzalamışlardı. Böylece Sahra-Altı Afrika ile serbest ticaret anlaşmaları Roma Anlaşması'nın bir boyutunu oluşturdu. 1973'te İngiltere'nin de AT'ye üye olmasıyla eski İngiliz sömürge devletlerini de kapsayacak şekilde serbest ticaret anlaşması revize edildi. 1975'ten sonra Lome Anlaşması olarak adlandırılacak serbest ticaret anlaşmaları 2000 yılına kadar çeşitli revizyonlarla yürürlükte kaldılar. Lome Anlaşmaları'nın başlangıcından bitimine kadar Afrika Karayip Pasifik (AKP) ülkeleri tek taraflı pazar imtiyazları elde etmişlerdi. Söz konusu anlaşmalarla getirilen İhracat Gelirleri İstikrar Sistemi (STABEX) ve Mineral Ürünler için Benzer Mekanizma (SYSMIN) gibi araçlarla küresel dalgalanmalardan emtia fiyatlarının etkilenmemesi sağlandı.²⁹

1995 yılında revize edilen IV. Lome Anlaşması, Sahra-Altı Afrika ülkelerine sağlanan tek taraflı ayrıcalıkların sonu anlamına geliyordu. Zira Dünya Ticaret Örgütü

²⁷ İnternet: "10 Years Of CSDP". (2020). *Avrupa Parlamentosu*, 4-5. Web: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA\(2020\)603485](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA(2020)603485) 9 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁸ Whitman, R. (2016). The UK and EU Foreign, Security and Defence Policy after Brexit: Integrated, Associated or Detached?. *National Institute Economic Review*, 238(1), 43-50, 48-50

²⁹ Leroy, M. (2009). Africa and the EU: Perspectives and Prospects. *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2009(1), 1-16, 4-5

(DTÖ) kurallarına göre en çok gözetilen ulus kaydı (MFN) ihlal edilmekteydi. DTÖ'ye Latin Amerika devletlerinin başvurusu üzerine 1995 yılına kadar AB iki kez haksız bulunmuştu.³⁰ Böylece Afrikalı devletler için uygulanan pozitif ayrımcılık son bulmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından "Washington Konsensüsü"nün küresel sermaye kuruluşlarının da dikte etmesiyle tüm dünyada neo-liberal politikalar hakim olmaya başlamıştır. Lome Anlaşması'nın yerini 2000 yılında alan Cotonou Anlaşması da bu çerçevede koşullar içermiştir. Gerekçe olarak Lome Anlaşmaları'nda uzun yıllar sağlanan imtiyazlara rağmen Sahra-Altı Afrikalı devletlerin AB'deki pazar paylarının düşmesi öne çıkmıştır. Diğer bir deyişle tek taraflı imtiyazlar Afrika Karayip Pasifik (AKP) ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına hizmet edememiştir.³¹

Cotonou Anlaşması ile Ekonomik Ortalık Anlaşmaları (EOA), tek taraflı imtiyazların yerini almıştır. AKP ülkelerinin ekonomileri küresel piyasalara açılacak ve yabancı yatırımların ülkelere girişi sağlanacaktır. İkinci olarak AKP ülkeleri 6 gruba ayrılarak her bölgeye özgü anlaşma koşulları getirilmiştir.³² Ancak EOA'ların 2008 yılına kadar imzalanması hedefi gerçekleşmedi. Zira AKP ülkeleri anlaşmaları imzalamayı reddettiler. Söz konusu anlaşmalar bu yüzden ancak 2014 yılından itibaren imzalanmaya başladılar. AB'nin ikna edebilmek adına AKP ülkelerini, daha az tavizler içeren Genelleştirilmiş Sistemler Tercih'i'ne (GSP) çıkarmakla dahil etmekle tehdit etmişti. Ayrıca AKP ülkelerinin endişelerini gidermek adına gümrük vergilerinin kaldırılması konusunda istisnalar da getirilmişti.³³

Birçok yazara göre EOA'ların imzalanması yönünde AB'nin baskısının altında yatan sebep, 21. yüzyılda Sahra-Altı Afrika'da yeni bir rekabetin ortaya çıkmasıydı. 2000 yılından itibaren Afrika ile üç yılda bir kıtalararası zirve organize eden ve kıtaya yönelen Çin başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeler Afrika'da yeni oyuncular olarak ortaya çıkmışlardı. 2006 yılında Çin ile Afrika arasında düzenlenen üçüncü zirvenin ardından AB

³⁰ Flint, A. (2007). The End of a "Special Relationship? The New EU-ACP Economic Partnership Agreements. *Review of African Political Economy*, 36(119), 79-92, 83-84

³¹ Hole, M.S. (2014). *The New Scramble for Africa The EU's Raw Materials Initiative - A Response to China's Increased Presence in Africa*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Norwegian University of Science and Technology, 25

³² M'hamdi, N. A. (2015). The Relations between the European Union and Africa. *Centre for Social Economic and Managerial Studies*, 3, 1-22, 13

³³ Keijzer, N., Bartels, L. (2017). Assessing the Legal and Political Implications of the Post-Cotonou Negotiations for the Economic Partnership Agreements. German Development Institute Discussion Paper, 4, 1-17, 6

telaşa kapıldı. Zira Çin'in Afrika ile ticaretinde büyük artışlar olmuş ve Çin Afrika'da büyük vaatlerde bulunmuştu.³⁴ Bu gelişmelerin ardından AB 2008 yılında "Hammadde Girişimini" (Raw Materials Initiative-RMI) başlattı. RMI, önemli hammadde olarak tanımladığı kaynakların %80'ini ithal eden AB'nin Afrika'daki hammadde ithalatının önündeki engellere bir çözüm niteliği taşımaktaydı. RMI; kobalt, platinyum, titanyum gibi rezervlerin gümrük vergisi konularak arzının kısıtlanmasını "uluslararası ticareti sekteye uğratan" gelişmeler olarak nitelendirmişti. AB'ye göre bu kısıtlamaların hepsi kaldırılmalıydı.³⁵ Bu doğrultuda AB ayrıca 2011 ve 2014 yıllarında DTÖ'ye Çin'i şikayet etmiş ve DTÖ AB'yi haklı bulmuştu. AB'nin imzalanması için baskı uyguladığı EOA'lar bu çerçevede AB'nin stratejik çıkarlarına hizmet etmektedir. Nitekim AB'nin uyguladığı baskılar sonuç vermiş ve Nijerya gibi birkaç ülke hariç tüm AKP ülkeleri 2018 yılında EOA'ları imzalamıştır.³⁶

Üçüncü bölümün ilerleyen kısımlarında AB'nin Sahra-Altı Afrika ile tesis ettiği ticari ve ekonomik rejime neo-kolonyalizm çerçevesinden bakılacaktır. Nkrumah başta olmak üzere neo-kolonyalizm literatürüne katkıda bulunan düşünürlerin görüşleri doğrultusunda AB'nin Roma Anlaşması'ndan itibaren Sahra-Altı Afrika'da uyguladığı ekonomi ve kalkınma politikaları yorumlanacaktır. Söz konusu politikaların Afrika kıtası için ne tür sonuçlar doğurduğuna ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Üçüncü bölümün sonraki kısımlarında Afrika'da bölgeselleşme girişimleri ve Afrika'nın yeni ticari ortakları olan BRICS³⁷ ülkelerine yer verilecektir. 2000'li yıllardan itibaren BRICS ülkelerinin Afrika'nın yeni ticari ve stratejik partnerleri olarak Afrika'daki faaliyetleri ele alınacaktır. Çalışmanın devamında BRICS ülkelerinin faaliyetlerinin Batılı ülkelerden ayrışan ve benzer yönleri ortaya koyulacaktır. BRICS ülkeleri gerçekten de Afrikalı ülkelerle eşit düzlemde mi ortaklık kurmaktadır? Yoksa Batılı devletler gibi Afrika'nın kaynaklarından pay alma gayesi mi gütmektedirler? Bu sorulara yanıtlar

³⁴ Shelton, G., Paruk, F. (2008). *The Forum on China-Africa cooperation: A Strategic Opportunity*. Addis Ababa: Institute for Security Studies, 115-117

³⁵ Curtis, M. (2010). *The New Resource Grab: How EU Trade Policy is Undermining Development*. Nairobi: OXFAM. 9-12

³⁶ İnternet: "Overview Of Economic Partnership Agreements". (2020, Oct). European Commission. Web: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf 19 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁷ AB, Lome Anlaşması'ndan beri Afrika kıtasında Sahra-Altı Afrika'yı AKPÜ çerçevesinde ayrı olarak ele almakta iken BRICS ülkeleri ve diğer ülkelerin Sahra-Altı Afrika'ya özgü bir ticari ve siyasi rejimleri bulunmamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada BRICS ülkelerinin Sahra-Altı Afrika ile olan ticari ve siyasi ilişkileri kıta düzleminde ele alınacaktır.

sunulacaktır. BRICS ülkeleri ile ilişkilerden önce ilk olarak Afrika'daki bölgesel örgütlere değinilecektir.

Afrika'da kurulan ilk bölgesel örgütlerden ilki tüm kıtayı kapsayan Afrika Birliği Örgütü'dür. 1963'te ilk adıyla Afrika Birliği Örgütü (OAU) olarak kurulduğunda Afrika'nın de-kolonizasyon sürecinde destekleyici rol almıştır. Örgüt o tarihten bu yana kıtadaki istikrarın sağlanması için çaba vermiş olsa da iç çatışmaları ve ülkeler arası savaşları engelleyememiştir.³⁸ 2002 yılı ise örgüt derinleşme yönünde hedefler belirlemiş ve ismi Afrika Birliği şeklinde güncellenmiştir. 2007 yılında AB ile imzalanan Ortak Avrupa-Afrika Stratejisi (OAAS), AB ile eşit ortaklık düzleminde stratejik hedefler belirlemiştir. 2019 yılında 54 Afrika ülkesi arasında gümrük birliği tesis edilmesinde öncü olmuştur. Bu açıdan Afrika Birliği, Afrika kıtasının gelecekteki vizyonu açısından kilit aktör olmaya devam edecektir.³⁹ Çalışmanın devamında Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) örgütlerinin kuruluşu ve tarihsel gelişimine değinilecektir. ECOWAS, ekonomik ve ticari işbirliğinin yanında bölgesel çatışmalara müdahale edebilme imkanlarına kavuşan bir örgüttür.⁴⁰ SADC ise Afrika'nın güneyindeki 14 ülkenin üye olduğu bir örgüt olup bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi adına önemli kararlara imza atmıştır.⁴¹

Üçüncü bölümün en son kısmı BRICS ülkeleri ile ilişkilere ayrılmıştır. BRICS ülkeleri 2000'li yıllardan itibaren birer birer Afrika açılımları gerçekleştirmişlerdir. Bunda Afrika'nın nispeten istikrara kavuşarak 2000-2008 yılları arasında %24 ekonomik büyüme kaydetmesi kadar BRICS ülkelerinin artan hammadde ve pazar ihtiyacı da etkili olmuştur.⁴² Bu gelişme birçok yazar tarafından “Yeni Afrika Talanı” olarak nitelendirilmiştir.⁴³ Öte yandan, Afrikalı devletlerin BRICS ülkelerine bakış açısı

³⁸ Sıradağ, A. (2017). African Regional and Sub-Regional Organisations' Security Policies: Challenges and Prospects. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 231-255, 233

³⁹ İnternet: “African Continental Free Trade Area (AfCFTA)”. (2019). Web: <https://africa-eu-partnership.org/en/afcfta> 17 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰ İnternet: Chambas, M. (2007). “The Role of ECOWAS in Achieving the Economic Integration of West Africa”. *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, 5-6. Web: <https://www.wilsoncenter.org/event/the-role-ecowas-achieving-the-economic-integration-west-africa> 12 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴¹ Simwaka, K. (2011). An Empirical Evaluation of Trade Potential in Southern African Development Community. *African Economic Research Consortium*, 5, 1-38, 3-5

⁴² Schoeman, M. (2011). Of BRICS and Mortar: The Growing Relations Between Africa and the Global South. *Istituto Affari Internazionali*, 46(1), 1-19, 1-5

⁴³ Lee, M.C. (2006). The 21st Century Scramble for Africa. *Journal of Contemporary African Studies*, 24(3), 303-330, 319

genellikle olumludur. Bunda BRICS ülkelerinin Batılı ülkelere göre Afrikalılar nezdinde daha olumlu bir algısı olması etkilidir. Zira Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika, tıpkı Afrika ülkeleri gibi sömürge geçmişine sahip olup benzer yaşanmışlıklara sahiptir. Ancak pratikte BRICS ülkelerinin Batılı ülkeleri gibi çıkar odaklı politikalar izlediğine de değinilecektir.⁴⁴ Bu analizde her bir BRICS ülkesi ayrı başlıklarda ele alınacak olup Afrika ile tesis ettikleri ilişkilere eleştirel bir bakış açısı getirilecektir. Böylece BRICS ülkelerinin Batılı ülkelerden ayrışan yönleri olduğu kadar benzer stratejiler izledikleri de ortaya koyulacaktır. Çalışmanın sonunda “Yeni Afrika Talanı” başlığı altında Sahra-Altı Afrika’nın yeni bir rekabete sahne oluşuna dikkat çekilecektir. Sadece ülkelerin maddi imkanlarını seferber ettiği bir rekabet değil aynı zamanda ideolojik bir mücadelenin ayrıntılarına değinilecektir.

⁴⁴ Schoeman, a.g.m, 1-5

2. SÖMÜRGEÇİLİK VE AFRİKA TARİHİ

Sömürgecilik, kavram olarak ilk defa Avrupalıların Amerika kıtasını keşfinden sonra giriştikleri işgal ve sömürü üzerine dayalı yönetimlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Afrika'da klasik sömürgecilik ise 19. yüzyılda başlamıştır. Tıpkı Amerika kıtasında yaşandığı gibi sistematik, sürekli ve kasıtlı bir şekilde şiddet uygulanmıştır. Sadece kapitalizm değil, ırkçılık boyutu da vardır. Kölecilik sistemi bireylerin sömürüsüne dayalıyken sömürgecilik kitlelerin karmaşık yöntemler ve çeşitli araçlarla tahakkümü ve sömürüsünü ifade eder. Klasik sömürgeciliğin itici gücü sadece maddi sömürü ve kültürel dominasyon değil Avrupalıların kendilerini yüceltme ve iftihar etmesine dayalı psikolojisi de olmuştur. Bu açıdan sömürgeciliğin siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerinin yanında psikolojik boyutu da vardır.⁴⁵

Avrupalıların Afrika ile tarihteki ilişkileri 1450'lerde başlamıştı. 400 yıl boyunca Afrikalılar Avrupalıların koloni kurmasını başarıyla engelledi. Ancak bu süreçte Avrupalı misyonerler, gezginler ve hayırseverler Afrika'nın iç bölgelerinde faaliyet gösterdiler. Tecrübelerine dair yazılar, Avrupa ve ABD'de gazeteler ve kitaplarla yayınlandığı için Afrika'ya dair merak ve ilgi zamanla arttı. Henry Stanley adlı bir gazetecinin Kongo Nehri'ndeki gezi ve keşifleri Belçika Kralı II. Leopold'un dikkatini çekti. Stanley aracılığıyla 1879-1882 yılları arasında Kongo Nehri vadisinde büyük arazilere sahip oldu. Amacının köle ticaretine son vermek ve Hristiyanlığı yaymak olduğunu iddia eden II. Leopold'un faaliyetleri Fransa'yı telaşlandırmıştı. 1882 yılında Fransa, Kongo Nehri'nin kuzeyinde hakimiyet kurmasını sağlayacak bir anlaşma imzaladı. Bu akıma İngiltere, Almanya, İtalya, Portekiz ve İspanya da kısa zamanda katıldı ve Afrika'da hızla yayıldılar.⁴⁶

2.1. 1884 Berlin Konferansı'nın Arka Planı

1815 Viyana Kongresi'nin ardından Avrupa'da güç dengesi tesis edilmiş ve uzun bir dönem siyasi ve sosyal açıdan büyük bir değişiklik yaşanmamıştı. Bu istikrara yönelik ilk tehdit 1853-1856 yıllarında Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Kırım Savaşı'na girmesiyle meydana gelmişti. Fransa ve İngiltere'nin müdahalesi ile Rusya'nın Balkanlarda herhangi

⁴⁵ Bulhan, H. A. (2015). Stages of Colonialism in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 239-256, 240-241

⁴⁶ Esler, A., Ellis, E.G. (2007). *World History Survey*. Pearson, 773-774

bir kazanç elde etmemesi sağlandı. Böylece Avrupa’da güç dengesi korunmuş oldu. Ancak Rusya’nın bu tarihten sonra izleyeceği siyaset yüzünden Avrupa’daki güç dengesine dair tehditler artmaya başlayacaktı. Avusturya topraklarının 1860’larda İtalya ve 1866’da Almanya’nın siyasi birlik yolundaki mücadeleleri sonrası küçülmesine karşın Rusya Avusturya’nın yardımına koşmadı. Bunun nedeni Kırım Savaşı’nda Avusturya’dan beklediği desteği sağlayamamış olmasıydı.⁴⁷ 1871’de Prusya’nın Fransa’yı yenerek Alman birliğini sağlaması birçoklarına göre 1884 Berlin Konferansı yani diğer deyişle Afrika Talanı’na doğru giden yolun temelini attı. Zira siyasal birliğini sonradan tamamlayan ve Avrupa’nın siyasi sahnesinde yükselen Almanya, Afrika’da kolonilere sahip olmak istiyordu. Bu doğrultuda Batı Afrika’daki kıyı ülkelerde koloniler kurdu. Almanya’nın Afrika’daki yayılmacılığı Fransa ve İngiltere’nin Afrika’daki hakimiyetini tehdit eder hale gelmişti.⁴⁸

Berlin Konferansı’nın akabinde Avrupalı ülkeler arasında Afrika’daki koloniler yüzünden anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Anlaşmazlıkların yoğunlaştığı bölgeler Kongo ve Nijer Nehirleri havzalarıydı. Öte yandan, Almanya’nın siyasi birliğini tamamlayarak Batı Afrika’da topraklar ele geçirmesi de konferansa giden yolda etkili olan faktörlerden birisiydi. En önemli faktör ise Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesiydi. Avrupalı ülkelerin üretim süreçlerinin devrim niteliğinde değişikliklere uğraması söz konusu olmuştur. Yeni üretim modelinde kömür ham maddesine olan ihtiyaç artmış ve tekstil başta olmak üzere mamul ürünlerin talepten fazla arzı söz konusu olmuştur.⁴⁹

2.2. 1884 Berlin Konferansı

Otto von Bismarck tarafından 1884 yılının Şubat ayında organize edilen Berlin Konferansı esas olarak Orta Afrika’nın sınırlarının belirlenmesini ele almıştı. Toplantının amacı, Avrupalı devletlerin Afrika’daki kolonileri yüzünden çatışmasını önlemektir. Ancak Berlin Konferansı Afrika’nın Avrupalı devletler tarafından bölüşülmesine sahne oldu. Afrika’nın etnik ve kültürel yapısı dikkat alınmadan sınırlar yeniden belirlendi. Afrikalı

⁴⁷ Shafer, K.A. (1989). *The Congress of Berlin of 1878: Its Origins and Consequences*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Portland State Üniversitesi, 7-9

⁴⁸ İnternet: Balaji, S. (2018). *Scramble for Africa: Berlin Conference 1884*. International Geography Bee, 6-7. Web: <http://www.internationalgeographybee.com/wp-content/uploads/2018/06/Berlin-guide.pdf> 13 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹ Balaji, a.g.m, 7-8

devletlerin liderleri konferansa davet edilmemişlerdi.⁵⁰ Dönemin İngiltere Başbakanı şu ifadelerle “Afrika Talanı’nı” özetlemiştir: “Bizim haritalarını çizdiğimiz daha önce beyaz adam ayak basmadığı topraklar da yer almaktaydı. Dağları, nehirleri ve gölleri kendi aramızda paylaşıyorduk. Bizim önümüzdeki tek engel bu coğrafi oluşumların nerede olduğunu tam olarak bilmememizdi.”⁵¹

Afrika’nın sınırlarının gelişigüzel çizilmesinin belli başlı sebepleri bulunmaktaydı. İlk olarak Avrupalı ülkelerin Afrika’nın coğrafi özelliklerine dair bilgisi sınırlı olmasına rağmen paylaşım için acele davrandılar. İkinci olarak, Avrupalı devletlerin bu sınırları çizerken esas olarak amacı ticari bölgeleri belirlemektir. Örneğin Belçika’nın denetiminde olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin sınırları geniş bir bölgeyi çevrelemekteydi. Kongo’nun Avrupalı ülkeler için işlevi serbest ticaretin teşvik edilmesiydi. Üçüncü olarak Afrika’daki topraklar Avrupalı ülkeler için değiş tokuş edilen arazilerden başka bir anlam ifade etmemekteydi. Dördüncü olarak toprakların paylaşımı yoluyla Avrupalı ülkeler kendi aralarındaki olası çatışmaların önüne geçmek istemekteydi.⁵²

Avrupalı devletlerin Afrika kıtasına ilgi duymasının belli başlı sebepleri mevcuttu. İlk sebebi Avrupalıların bu kıtayı keşfetmek istemesiydi. Avrupalı gezginler için Afrika gizemli bir “Kara Kıta” idi ve gezginler kıtanın her tarafını keşfe çıkarak seyahatlerini kayıt altına almışlardır. Samuel Baker, Joseph Thompson, Richard Burton, John Speke gibi gezginlerin seyahatleri, Avrupalıların Afrika’ya olan ilgisini artırmış ve onları kıtaya çekmiştir. İkinci sebep, Hristiyanlığın kıtada yayılması ve bu doğrultuda misyonerlik faaliyetlerinin yapılmasıdır. Misyonerler Afrika’da tedavi merkezleri, okullar ve sosyal hizmet merkezleri inşa ederek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Afrika’daki yerli halklara Avrupa dilleri öğretilmiş ve Avrupa’ya ait fikir ve düşünceler aktarılmıştır. Misyonerlerin faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir. Üçüncü sebep ise Afrika’nın kaynaklarının sömürülerek Avrupa’daki refah ve zenginliği artırma isteğidir. Bu üç sebep birbiriyle ilişkili olup birbirilerinden bağımsız değildir. Örneğin Avrupalı hükümetler, gezginler tarafından toplanan coğrafi bilgilerden yararlanarak kıtanın yer altı ve üstündeki zenginlikleri hakkında bilgi almışlar ve sömürge faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Belli

⁵⁰ Michalopoulos, S., Papaioannou, Elias. (2016). The Long-Run Effects of the Scramble for Africa. *American Economic Review*, 106(7), 1802-1848, 1805

⁵¹ İnternet: “Why Africa’s Borders are a Mess?”. (2016, Nov). *The Economist*, Web: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2016/11/17/why-africas-borders-are-a-mess> 9 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵² Michalopoulos, a.g.m, 4

bir bölgede doğal kaynaklar ve ticaret imkanının mevcut olduğu bilgisine ulaşıldığında, hükümetler buralara keşif birlikleri göndermişlerdir. Öte yandan bu birlikler, kıtadaki zenginliklerin cazibesine kapılarak ülke menfaatlerinin yanında kendi çıkarları doğrultusunda yağmaya girişmişlerdir. Bu birlikler direnişle karşılaştıklarında hükümetler asker göndererek yerli isyanlarını bastırmışlardır. Koloni yönetimi inşa edildikten sonra misyonerler eğitim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişler ve yönetimle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Afrikalı yerli diller yasaklanmış ve yerel kültürlerin yaşanması engellenmiştir. Afrikalılara, Hristiyan dini çerçevesinde yeni bir kimlik aşılması amaçlanmıştır. Afrika'nın yerli geleneklerinin yaşanmasının önüne geçilmiştir. Misyonerler, okullardaki din eğitiminin müfredatını belirlemişlerdir. Afrikalılara aşılana Hristiyan kimliğinde ise fedakarlık ve sabır gibi özellikleri ön plandadır. Mutluluk ve saadetin bu dünyadaki özveri karşılığında öteki dünyada elde edileceği düşüncesi benimsetilmiştir.⁵³

Avrupalı devletleri Afrika'yı sömürmeye sevk eden diğer en önemli sebep ise uluslararası arenada prestij elde etmek ve diğer rakip devletlerle olan yarışta geri kalmamaktır. Belçika'nın, neredeyse kendi toprakları büyüklüğündeki Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ni kolonileştirmesi veya İngiltere'nin, topraklarının 40 katı kadar büyüklükte coğrafyayı kontrol etmesi, bu ülkeler için kendilerince prestij kaynağı olmuştur. Dahası, kolonilerdeki nüfus Avrupalı devletler tarafından silah altına alınmış ve I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi savaş gücü olarak kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda 1 milyon, II. Dünya Savaşı'nda ise 2 milyon Afrikalı, Avrupalı devletlerin safında savaşmıştır. Afrika'da toprakların kontrol edilmesi, Avrupalı devletlere jeopolitik avantajlar da sunmuştur. 19.yüzyılın başında Ümit Burnu'nun kontrolünü ele geçiren İngiltere, Fransa'ya karşı stratejik üstünlük elde etmiş; Hint ve Atlantik Okyanusları'nda başarılı mücadeleler gerçekleştirmiştir. Öte yandan Avrupalılar, Afrikalılara tepeden bakmışlar, onlara “medeniyet” sunduklarını iddia etmişler ve onlara karşı üstün olduklarından dolayı onları yönetme hakkına sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Bu fikir “Beyaz Adam'ın Yükü” şeklinde ifade edilmiştir. Afrika'nın sömürülmesinin en büyük nedeninin ekonomik sebepler olduğunu düşünen yazarlar ise Afrika'nın zengin kaynakları ve büyük pazarlar sunma potansiyeline dikkat çekmiştir. Bu yazarlardan Lenin, kaleme aldığı “Emperyalizm: Kapitalizm'in En Yüksek Aşaması” (*Imperialism: The Highest State of Capitalism*) adlı

⁵³ Khapoya, V. (2012). *Colonialism and the African Experience*. (Dördüncü Baskı). Oxford: Routledge, 99-105

kitabında, kapitalist Avrupalı ekonomilerinin yapısal nedenlerinden dolayı zengin kaynakları ve ucuz iş gücü olan Afrika'ya yöneldiğini savunmuştur.⁵⁴

1884-1885 yılları arasında düzenlenen Berlin Konferansı'nda Avrupalı ülkeler bir araya gelerek Afrika'yı paylaşmışlar ve kıta üzerindeki payları üzerinde anlaşmaya varmışlardı. I. Dünya Savaşı'nın ardından ise savaştan yenilgiyle çıkan Almanya'nın Afrika'daki kolonileri, Milletler Cemiyeti'nin manda sistemi çerçevesinde galip devletlerin kontrolüne geçmiştir.⁵⁵ Tanzanya İngiltere'ye, Togo Fransa'ya verilmiş; Kamerun Fransa ve İngiltere tarafından paylaşılmıştır.⁵⁶

2.3. Sömürgecilik ve Avrupa Devletleri

Afrika'nın günümüzdeki gelişmişlik seviyesinin düşük olması ve katma değer ürünler üretemeyen ve ağırlıklı olarak ham madde ihraç eden bir ekonomiye sahip olmasının nedeni olarak sömürge geçmişinin gölgesinde kalması öne çıkmaktadır. 1800 ve 1960 yılları arasında yaşanan sömürgecilik, 1960'lardan sonra da etkisini sürdürmüştür. Sömürgeciliğin başlamasındaki ilk faktör, sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupa'nın hem ham madde hem de iş gücü bakımından kendine yetmemesi olmuştur. Sanayi sektörünün tarımdan daha hızlı büyümesi nedeniyle, ham madde açısından dış ülkelere rota çevrilmiştir. Öte yandan, Avrupa'da sermaye birikimi yaşanmış ve bu sermaye dış ülkelere yatırım yapılmak suretiyle yeniden işlerlik kazanmıştır.⁵⁷

1800'lere kadar Avrupalı tüccarlar Afrika'daki yerli tüccarlar ile ticaret yapmışlardı. 19. yüzyılının başına kadar sürdürülen bu ticaret genelde Afrika'nın kıyı kesimlerinde yapılıyordu. Bu ticarete Afrikalı tüccarlar, iç kesimlerden getirdikleri ürünleri Avrupalılara pazarlarken, Avrupalı tüccarlardan satın aldıkları ürünleri Afrika'da pazarlamaktaydılar. 19. yüzyılda sanayi devriminin gerçekleşmesi ile Avrupalı sömürgeciler kesintisiz ham madde akışına ihtiyaç duydular ve daha fazla kar edebilmek amacı ile Afrikalı tüccarları aradan çıkararak Afrika'nın kaynaklarına doğrudan erişim imkanı elde etmek için harekete geçtiler. Bu sayede Avrupalı sömürgeciler, kendi

⁵⁴ Khapoya, a.g.e, 106

⁵⁵ Erol, M.S., Bingöl, O. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri. *Akademik Bakış*, 7(14), 177-196, 179

⁵⁶ Michalopoulos, a.g.m, 4

⁵⁷ Ocheni, S., Nwankwo. B.C. (2012). Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa. *Cross-Cultural Communication*, 8(3), 46-54, 46-47

ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusunda Afrika'nın neler üretilip üretilmeyeceğine karar verebilecektiler. Bu süreçte Afrika'nın ekonomisi uluslararası ticarete açıldı ve serbestleştirildi. 19. yüzyıldan önce takas sistemi olduğu için, sömürge ülkeleri kendi para birimlerinin Afrika ülkelerinde kullanılmasını sağladılar. İkinci olarak, bu süreçte Afrikalıların işgücünden yararlanılması için baskı ve güç uygulanmıştır. İlerleyen süreçte sömürge yönetimlerinin kurulması ve yasaların uygulamaya konulmasıyla işçilerin direnmesi ve toplu olarak tepki koymalarının önüne geçilmiştir. Üçüncü olarak, sömürge yönetimlerinin tesis edilmesi ile Afrikalı halkların tüketim tercihlerinin de değiştirilmesi sağlanmıştır. Avrupalı ürünlerden başka ürün tüketilmemesi ve yerli alternatiflerin üretilmesinin önüne geçişmesi sağlanmıştır.⁵⁸

Sömürge döneminden önce Afrika, uluslararası ölçekte ticaret yapmaktaydı. Afrikalı devletler, altın ticareti, gümrük gelirleri ve denizaşırı ticarete koyulan vergiler ile ülkenin gelirlerini temin etmekteydi.⁵⁹ Afrika Talanı başlamadan önce, Batı Afrika hariç olmak üzere Afrikalı halkların genelde geçimlik tarım yaptıkları ve dolayısıyla ölçek ekonomilerine geçiş yapmadıkları bilinmektedir. Arazilerin geniş olması nedeniyle genelde merkezi yönetim tesis edilememiştir. Batı Afrika ise 16.yüzyıldan itibaren ölçek ekonomilerine geçiş yapmış olup hem iç hem de dış pazarlar için geniş ölçekte ürünler sağlamıştır. Senegal, Kamerun gibi ülkeler tonlarca yer fıstığı, palmiye yağı, deri gibi ürünleri Avrupa başta olmak üzere dünyaya pazarlamaktaydılar. Bu nedenle Batı Afrika, kolonyal dönemden önce gelişmeye ve kalkınmaya başlamıştı. Sahra-Altı bölgesinin Avrupalıları cezbetmeye başlaması ise sanayi devriminden sonra bazı ürünlerin üretiminin bu bölgede daha az maliyetle gerçekleştirilebilme imkanının keşfedilmesinden sonra başlamıştır. Tarım yapılan toprağın sığ olması ve geniş arazilerde ekim yapılabilme imkanı sağlaması, intansif tarıma göre bazı ürünler için avantaj yaratmıştı.⁶⁰

Afrika ülkelerinin ekonomilerindeki dönüşüm 1500'lerden itibaren başlayan Atlantik köle ticareti ile başladı. Afrikalılar, köle işçileri ihraç ederken Avrupalı mamul ürünler ithal etmekteydiler. Sömürgecilik başlayana dek, kölelerin arzını Afrikalı yerel yöneticiler kontrol ettiler. Köle ticaretinin yasaklanması ise 1807 yılında İngiltere tarafından uygulanmıştır. Köle ticaretinin yasaklanması, Afrikalı yönetimlerin en büyük arz

⁵⁸ Ocheni, a.g.m, 47-48

⁵⁹ Settles, a.g.m, 1-2

⁶⁰ Austin, a.g.m, 5

kaleminin ortadan kalkmasına ve Afrika'nın kapitalist dünya ekonomisine daha fazla eklemlenmesine neden olmuştur. Köle ticaretinin sona ermesiyle 19. yüzyılın başında Afrika'da büyük ticaret merkezleri oluşmaya başlamıştır. Uganda, Etiyopya, Madagaskar gibi ticaret merkezlerinin idaresi büyük ölçüde Afrikalı yerel yönetimlerin elindeydi. Afrikalı yönetimler, ticaretin geliştirilmesi, bu doğrultuda modern altyapının kurulması ve eğitimin modernize edilmesi gibi amaçlar edinmişlerdi.⁶¹

1868 yılında, Gana merkezli kurulan Fante Konfederasyonu'nun anayasasında da bu prensipler benimsenmişti. Fante Konfederasyonu, ihracat odaklı bir ekonomiyi benimseyip, ülkenin zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarının işletilmesini de hedeflemişti.⁶² Ancak bu yerel yönetimler uzun süreli olamamışlar ve 1880'lerde Afrika'nın paylaşılması ile son bulmuşlardı. Afrikalı devletlerin sömürgeleştiği bu süreçte, ekonominin kontrolü Avrupalı devletlerin eline geçti. Afrika nüfusu ve toprakları, sadece Avrupalıların kendi endüstriyel sektörleri için belirlemiş olduğu ürünleri temin etmek için kanallara edildiler. Örneğin Tanzania'da sömürge yönetimlerinin planlaması doğrultusunda, gıda ve tarım ürünleri yerine pamuk ve benzeri zirai ürünler yetiştirilmeye başlandı. Bu nedenden dolayı Tanzania ve Afrika'nın diğer bölgelerinde kronik gıdasızlık ve açlık baş gösterdi. Dolayısıyla Afrika, yerel halkların ihtiyaçları için değil Avrupa sanayisinin ihtiyaçları doğrultusunda üretim yapan bir ekonomiye sahip oldu. Basit bir çiftçi bile kendi ihtiyaçları doğrultusunda tarlasında üretim yapamıyordu. Öte yandan sömürge yönetimleri, azami bir şekilde kar edebilmek için sömürge halklarına kamu hizmetlerini göz ardı etmekteydiler. Sömürge yönetimleri için en önemli gelir kaynağı dış ticarete konulan gümrük vergileri idi. Ancak önceki yerel yönetimlerin aksine, sömürge yönetimleri halkın eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını gözetmemekteydiler. Halkın temel ihtiyaçlarının giderilmemesi sorunu, bağımsızlıktan sonra da devam etmiştir.⁶³

Afrika'nın Avrupalılar tarafından sömürge tarihi, Afrika'nın geçmişinde derin izler bırakmış ve Afrika'nın bugünkü kalkınmasında hala etkileri sürmektedir. Afrika'nın sömürge tarihindeki rolü en büyük olan iki Avrupalı devlet Fransa ve İngiltere olmuştur. Bu iki devlet I. Dünya Savaşı'ndan önce Afrika kıtasının %70'ini kontrol etmiştir.

⁶¹ Settles, a.g.m, 2-5

⁶² Owusu-Ansah, D. (2014). *Historical Dictionary of Ghana*. (Dördüncü Baskı). Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 97

⁶³ Settles, a.g.m, 5-9

1800'lerin ortalarından 1900'lerin başlarına kadar olan dönemde sömürgecilik zirveye çıkmıştır:

Çizelge 2.1. Afrika topraklarını kontrol eden devletler ve yüzde türünden oranları⁶⁴

	I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ (%)	I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI (%)
Fransa	36	37
İngiltere	30	34
Belçika	8	8
Almanya	8	0
İtalya	7	7
Portekiz	7	7
Sömürgeleşmemiş	4	7
Toplam	100	100

Afrika'da klasik sömürgeciliğin ilk aşaması, silah gücüyle toprak işgali ile başlamıştır. Bu şekilde lojistik üstünlük elde edilmiş ve ham maddelere erişim sağlanmıştır. Sonraki aşaması, işgal edilen topraklardaki nüfusun ucuz iş gücü olarak sömüren devletin çıkarları doğrultusunda hizmet ettirilmesidir. Bu süreçte; yerli halkın direniş teşebbüslerini ortadan kaldırmak ve tahakkümün sürekliliğini sağlamak için yerli nüfusun sahip olduğu değerler ve sosyal bağların ortadan kaldırılması sağlanır. Misyonerler, doktorlar, gazeteciler ve antropologlar bu amaçlara hizmet etmiştir. Bununla birlikte, koloni sistemindeki okullarda yetiştirilen yerlilerden de bu amaçlar doğrultusunda faydalanılmıştır.⁶⁵

1900'lerden itibaren Avrupalıların Afrika'ya yönelik izlediği emperyalizm politikası zirveye ulaşmıştı. 1879 yılında Afrika'nın %10'u Avrupalıların elindeyken, 21 yıl sonra neredeyse tamamını kontrol eder hale gelmişlerdi. Fransa, İngiltere ve Belçika; en fazla sömürge toprağına sahip ülkelerdi. 1900'lerde Afrika'nın tamamen Avrupalıların kontrolüne girmesinin sebeplerinden birisi, Sanayi Devrimi sonucunda buhar gücüyle çalışan gemiler ve silah teknolojilerin üretilmesi ve bunların Afrika'nın işgalinde kullanılmasıdır. Diğer önemli bir sebep ise Sanayi Devrimi ile artan rekabet sonucunda Afrika talanında diğer ülkelerden geri kalmamaktır. Afrika, Avrupalıların kontrolüne girdikten sonra ise iki tür sömürge yönetimi kurulmuştur. İlki; İngiltere'nin sömürgelerinde kurmuş olduğu, yerli halkların ikinci sınıf muamele gördüğü ve onların dışlandığı bir

⁶⁴ Khapoya, a.g.e, 100

⁶⁵ Bulhan, a.g.m, 242-243

yönetim modelidir. İkincisi ise Fransızların sömürgelerinde izlemiş olduğu “asimilasyona dayalı” yönetim modelidir. Fransızlar, İngilizlerin aksine, Afrikalıların Fransız kimliği edinmesi için çaba sarf etmişlerdir. Belçikalar ise en sert ve acımasız yönetim modelini uygulamıştır. Zorla çalıştırma, insan dışı muameleler, ayrımcılık, arazilere el konulması gibi yöntemlere başvurulmuştur.⁶⁶

Sömürgecilik döneminde Afrika’da en büyük toprakları Fransa kontrol etmiştir. İngiltere ise en stratejik bölgeleri kontrol etmiş olup en kalabalık nüfusu yönetmiştir. Fransızlar merkezi ve hiyerarşik bir yapıda sömürge yönetimi kurmuş iken İngilizler kabile şefleri ile dolaylı yoldan düzeni sağlamıştır. Fransızlar, kendi kültürlerini empoze etme gayreti içindeyken İngilizlerin bu yönde çabaları daha azdır.⁶⁷

Afrika’nın petrol, elmas, altın gibi değerli madenler yönünden zengin olması nedeniyle, Avrupalıları kıtaya cezbetmişti. Afrika’nın bu denli zenginliklere sahip olmasına rağmen sömürgeci devletler gelene kadar kalkınamamasını birçok araştırmacı sorgulamış ve çeşitli açıklamalar sunmuşlardır. Richard Auty’e göre küçük ve orta gelire sahip ülkelerin zengin yer altı ve üstü kaynaklara sahip olması “kaynak laneti” teşkil etmektedir.⁶⁸ Poteete’ye göre kaynak laneti; rant ekonomisinin olduğu, otoriter ve istikrarsız yönetimlerde yaygındır. Ona göre bu koşulların olmadığı Botsvana, bu nedenle diğer Afrikalı ülkelerin aksine istikrarlı ve nispeten müreffeh bir ülkedir.⁶⁹

Sömürgeci ülkelerin kolonilerini kontrol etmede kullandıkları araçlardan ilki denizde silahlı gemi filoları, karada ise silahlı askeri birlikler ile Afrikalı devletlerde nizamı sağlamaları ve yerel halka gözdağı vermeleridir. İkinci yöntem ise, Afrikalı halkları çeşitli yollarla çalışmaya zorlamaktır. Bu süreçte Afrikalı yerlilerin sahip olduğu arazilere el konulmuş ve bir anda topraksız ve işsiz kalan Afrikalılar, hayatlarını idame ettirebilmek için Avrupalıların işlettiği maden tesisleri veya çiftliklerde çalışmak zorunda kalıyorlardı. Sömürge devletleri kontrol araçlarından üçüncüsü vergilerdi. Vergi sistemi ile daha önceden tanışmamış olan Afrikalılar, sömürge ülkenin para cinsinden vergi ödemek zorundaydılar. Mal cinsinden vergilerini ödeyemeyen Afrikalılara böylece sömürge

⁶⁶ Hermann, B. (2014). *Things Fall Apart' in Africa: The Final Stage of European Penetration*. College Park: University of Maryland, 1-6

⁶⁷ Liu, a.g.t, 5-6

⁶⁸ Auty, R. (1993). *Sustaining Development in Mineral Economies*. New York: Routledge, 3

⁶⁹ Poteete, A. (2009). Is Development Path Dependent or Political? A Reinterpretation of Mineral-Dependent Development in Botswana. *Journal of Development*, 45(4), 544-571, 544

lkeleri için çalışmaktan başka seçenek bırakılmadı. Ayrıca bu sayede sömürge yönetimleri, kolonilerindeki kamu harcamaları için yerel halktan vergi toplamak suretiyle kaynak sağlamışlardı. Vergilerin dışında sömürgelerin elde ettikleri geliri kendi ülkelerine transfer ettikleri için halktan toplanan vergi yegane yerel kamusal harcama kaynağıydı. Dördüncü olarak, daha önce para birimi kullanılmayan sömürge ülkelerinde, kendilerine ait para birimlerinin kullanılmasını sağlayan Avrupalı devletler, paranın değerini belirledikleri için Afrikalı ülkelerin ekonomilerini etkin bir şekilde kontrol altına almışlardı.⁷⁰

lke lke sömürgeciliğe bakıldığında; İngiltere, Fransa, Portekiz ve Belçika'nın ne çıktığı görülür. İngiltere'nin sömürgelerinde İngilizler ve yerli nüfus ayrıma tabi tutulmuştur. Ulaşım, eğitim, yerleşim gibi alanlarda ayrımcılık uygulanmıştır. Fransız sömürgelerinde ise benzer bir durum söz konusuydu. Diğerlerinden farklı olarak Fransız kolonilerinde "asimilasyon politikası" uygulanmıştır. Bu politikaya göre Afrikalılar, Fransızların ngrdğ kimliğe göre "medenileştirilmişlerdir." Fransızlar, İngilizlerden farklı olarak Afrikalıları "Fransızlaştırmışlar" ve ayrımcılık odaklı olmamışlardır. Diğer bir deyişle Afrikalılar, Fransız gibi yaşamaya başladıkları anda Fransızlarla birlikte yaşama imkanı elde etmişlerdir. Bu açıdan Fransızlara "ırkçı" tabiri yerine "renk kr" tabiri kullanılmıştır.⁷¹

Portekizlilerin Afrikalılara karşı politikası hem İngiliz hem de Fransızların yöntemlerini içermekteydi. Bu süreçte genel olarak Afrikalı bir bayanla Portekizli bir erkeğin birlikte yaşaması söz konusu olmuş ve bu sayede Portekiz kültürünün yayılması hedeflenmiştir. Evlilik nadiren gerçekleşmiş ve bu birliktelikler yasal zeminde gerçekleşmemiştir. Afrika kolonilerinde Portekizliler, küçük bir azınlık olmalarına rağmen sosyal tabakanın en üstünde yer almışlardır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti başta olmak üzere Belçika'nın kolonilerinde ise ayrımcılık yaşamın her alanında bir kural idi. Örneğin Afrikalılar, Belçikalıların aldığı maaşın ortalama 40'ta 1'ini almışlardır.⁷²

Koloniler sömürge devletler açısından maliyet yaratmamaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi kolonyal hükümetlerin yaptığı kamu harcamaları, tamamen kendi gelirlerinden karşılanmaktaydı. Örneğin 1920'de Gana Valisi Guggisberg; kakao

⁷⁰ Ocheni, a.g.m, 49-51

⁷¹ Khapoya, a.g.e, 107-109

⁷² Khapoya, a.g.e, 113-116

ihracatının vergilerinden elde edilen gelir ile ülkenin en bilinen hastane ve okulu ile yeni bir liman, demiryolları ve yollar inşa ettirmişti. Fransız yönetimlerinde ise benzer şekilde kamu harcamaları yerel kaynaklardan finanse edilmekteydi. Ancak 1930 Bunalımı ve ardından II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasından sonra sömürge yönetimleri, sömürgelerindeki vergileri de kullanmaya başladılar. Sömürge yönetimlerinde bütçe fazlası oluşturarak anavatanlarına göndermeye başladılar. Örneğin İngiliz sömürgelerinde pazarlama komiteleri; yerli üreticilere ödenen ürün başı fiyat ile ihracattan elde edilen ürün başına gelir arasındaki makası daha da açmışlardır. Elde edilen bütçe fazlası Londra'ya gönderilerek hükümet bonoları olarak tutulmuştur. Bu sayede Londra Hükümeti, savaş sonrası dolar açığını kapatmaya çalıştı.⁷³

Klasik sömürgeciliğin sona ermesi, 1957'de Gana'nın bağımsız olmasıyla başlamış ve 1960 ve 1970'lerde diğer Afrikalı ülkelerin bağımsızlık ilanlarıyla hızlanmıştır. Dünya Savaşları, bu dönüşümün başlatılmasında rol almışlardır. Bunun sebeplerinden ilki; Avrupalı devletlerin arasındaki uyum ve birlikteliğin kaybolmasıdır. İkinci olarak Afrikalılar, Avrupalıların da savaş meydanlarında yok oluşlarına şahit olmuşlar ve zannettikleri kadar onların güçlü ve dirayetli olmadıklarına kanaat getirmişlerdir. Üçüncü olarak, Afrikalılar Dünya Savaşları'nda Avrupalıların safında onlar adına bağımsızlık savaşına katılmışlar ve bu savaşı kendi bağımsızlıkları için de gerçekleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu üç sebepten dolayı 1960'lardan itibaren klasik sömürgecilik son bulmuştur. De-kolonizasyon sürecinde Afrika halkının amacı sadece Avrupalıların yönetimine son vermek ve bağımsızlığa kavuşmak ile sınırlı kalmıştır. Yerli yönetimin nasıl olması gerektiğine dair fikirleri bulunmamaktaydı. Bu sebepten ötürü, Avrupalıların yerine iktidara gelen yerli yönetimler, Avrupalıların kurmuş olduğu düzeni devam ettirdiler. Yerli yönetimlerin eski düzeni devam ettirmesi, Afrikalı halklar üzerinde baskı ve zulmün devam etmesine ve hatta Avrupalıların lehine bir düzen kurulmasına yol açmıştır. Neo-kolonyalizm olarak akademik çevrelerde adlandırılan bu düzende eski sömürgeci güçler perde arkasında ekonomik ve siyasi tahakkümünü devam ettirmişlerdir.⁷⁴

⁷³ Rimmer, D. (1992). *Staying Poor: Ghana's Political Economy, 1950-1990*. Oxford: Pergamon Press and the World Bank, 41

⁷⁴ Bulhan, a.g.m, 243-246

2.4. Sömürgecilik Deneyiminin Sonuçları

Sömürgeciliğin Afrika'da uygulamaya konulması sürecinde yerel halklar büyük sıkıntı ve zorluklar yaşamıştır. Topraklarından edilen yerli halk açlık ve salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Geleneksel aile yapısı bozulmuş, arazilerin mülkiyetinin el değiştirmesi ile köyden kasaba ve şehirlere göçler olmuş ve Afrikalılar Avrupalıların belirlediği yaşam tarzına alıştırılarak kimlik sorunu yaşamışlardır. En büyük olumsuz sonuçlarından birisi ise, Afrika'nın etnik yapısı dikkate alınmadan sınırların yeniden çizilmesi ile bugüne değin sürecek etnik çatışmaların tohumlarının ekilmesidir.⁷⁵ Salgın hastalıklar sadece yoksulluk ve hijyen eksikliğinden kaynaklanmayıp madenlerdeki faaliyetler sonucu da ortaya çıkmıştır. Örneğin 1930 yılında Tanzanya'daki Lupa altın madenlerinde iskorbit ve başka salgın hastalıklar yayılmış ve yüzlerce işçi ölmüştür. Güney Afrika'da ise 1912 yılındaki verem salgını tüm Afrikalı ailelere yayılmıştı. Herhangi bir sağlık güvencesi olmayan Afrikalıların sağlık ve tedavi hizmetine erişim sınırlı kalmıştır. Zira Afrika'da doktor başına 40.000 hasta düşmekteydi. Ayrıca iş güvenliğinin olmadığı madenler sayısız Afrikalı işçinin ölümüne neden olmuştur.⁷⁶

Sömürgecilik zamanında sömürge yönetimleri eğitim hizmeti sağlamıştı. Ancak verilen eğitim, Afrika'nın sanayileşmesi veya teknolojik birikim yapmasına yönelik olmayıp teorik bilgiler sunmaktaydı. Sömürge yönetimlerinden önce Afrikalılar el sanatları, madencilik, dokumacılık, demircilik gibi alanlarda bilgi birikimine sahipti. Ancak sömürge yönetimlerinin eğitim müfredatında bu bilgi birikimi yer almamakta olup Afrikalıların kalkınmasını sağlayacak bir eğitimin verilmemesine sebep olmuştur. Sömürgeciliğin ikinci sonucu olarak Afrikalıların imalat sektörlerinde çalışmaları yerine sadece ham maddelerin toplanması ve işlenmesi işlerinde çalışmaları sağlanarak ekonomilerinin tamamen dışa bağımlı olmalarına yol açılmıştır. Bu süreçte yeni ticaret merkezleri kurulmuş, Afrikalıların ihtiyaçlarını karşıladıkları eski market ve pazar yerleri ise kapanmaya yüz tutmuştur. Yeni ticaret merkezlerinde sömürge devletleri hammadde ihtiyaçlarını karşılarırken, Afrikalılar başka alternatifin olmadığı pahalı Avrupalı mallarını almak durumunda kalmışlardır. Üçüncü olarak Afrika'da sosyal sınıflar oluşmuş ve bu sınıflaşma nedeniyle sosyal çatışmaların temeli atılmıştır. Bu sınıflar; komprador

⁷⁵ Morrison, B. (2007). "The Age of Imperialism, 1850-1914". Littell, Mc. (Editör). *World History: Patterns of Interaction*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 784

⁷⁶ Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*. İngiltere: Bogle-L'Ouverture Publications, 323-324

burjuvazi, küçük burjuvazi, proletarya ve çiftçilerden oluşuyordu. Afrikalı küçük burjuvazi, sömürgecilerin Afrika ekonomisini sömürmesinde köprü rolünü üstlenmişlerdi. Avrupalı komprador burjuvazi ile küçük burjuvazinin çıkarları arasında büyük bir uyum vardı. Bağımsızlıktan sonra küçük burjuvazi ülke yönetimini devralmış ve eski sömürge devletleri ile önceden beri devam eden ilişkiyi sürdürmüşlerdir. Afrika'nın bugün kalkınamamasında bu ilişkinin sürdürülmesinin payı büyüktür. Afrika'nın kaynakları bugün hala eski sömürge devletleri ve küçük burjuvazi arasında paylaşılmaya devam etmektedir. Öte yandan bugün Afrika toplumlarındaki sosyal çatışmanın kaynağı, sömürge döneminde tohumları ekilen sosyal sınıflaşmadır. Küçük burjuvazi ile proletarya ve çiftçiler arasındaki çatışmalar bugün Afrika'nın istikrarsız siyasi ve toplum yapısının nedenlerinden birisidir. Sömürge geçmişine sahip olması nedeniyle Afrika bugün kalkınmışlık ve gelişmişlik açısından geri kalmıştır.⁷⁷

Sömürge devletleri, sadece ham madde ve yer altı zenginliklerinin Avrupa'ya ihracına odaklandıkları için Afrika ülkelerindeki altyapıyı da bu doğrultuda inşa etmişlerdir. Kara yolları ve tren yolları sadece iç kesimler ile kıyısız kentler arasında inşa edilirken, koloniler arasında ulaşım imkanları geliştirilmemiştir. İkinci olarak, arazileri ellerinden alınan Afrikalı aileler, hayatlarını idame ettirebilmek için tüm bireylerin çalışmasına ihtiyaç duymuştur zira emek ucuz olduğu için tek bir bireyin çalışması ile geçinilmesi mümkün değildi. Bu süreçte kadınlar ve çocuklar, başta tarım sektörü olmak üzere iş gücü olarak kullanılmışlardır. Sömürge döneminin belki de bıraktığı en kötü miras, Afrika ekonomilerinin sadece birkaç endüstri bitkisinin üretimi ile sınırlandırılması olup bu durum bağımsızlıktan sonra da devam etmesidir.⁷⁸

Heldring ve Robinson, sömürgecilik geçmişinin Afrika üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. İlk olarak; 1885 yılından itibaren 1960'lara kadar verilere bakıldığında ekonomik büyüme, ortalama yaşam süresi, okur-yazarlık parametrelerinde düşük oranlarda yükseliş görülmektedir. Bu olgunun nedeni; demiryolları ve madencilik teknikleri gibi teknolojilerin uygulanmasıdır. İkinci olarak, ekonomik büyümenin halkın yaşam standardında bir iyileşme sağlamadığı, Afrika toplumlarında eşitsizliğin fazla olması nedeniyle sadece azınlık bir kesimin yaşam standardında gelişme kaydedildiği tespit edilmiştir. Gana ve İngiliz Batı Afrika dışında; reel ücret bazında halkın geliri ortalama

⁷⁷ Ocheni, a.g.m, 51-53

⁷⁸ Settles, a.g.t, 11-13

%50 azalmıştır. Gana ve İngiliz Batı Afrika'da ise ordu personeli başta olmak üzere kamu sektöründeki çalışanların reel ücretlerinde artış olmuştur. Sömürgeciliğin Afrikalıların aleyhine olmadığını savunanlar, Afrika'nın paylaşımından önce kıtadaki halkların teknolojik bakımdan çok geri kaldıklarına, okur-yazarlığın bile çok düşük olduğuna, para yerine takas sisteminin kullanıldığına dikkat çekmektedirler.⁷⁹

Heldring ve Robinson, Afrika ülkelerini üç grupta ele almış ve kolonyalizm geçmişinin farklı gruptaki ülkeler açısından farklı etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Sömürgecilikten önce merkezi devlet teşkilatına sahip devletler ve sömürgecilikten önce belirgin sayıda Avrupalıların yaşadığı ülkeler için olumsuz etkiler doğmuşken; sömürgecilikten önce merkezi devlet teşkilatına sahip olmayan devletler için nispeten olumlu sonuçlar doğmuştur. Örneğin sömürgecilikten önce merkezi devlet teşkilatına sahip olan Botsvana'da yapılmakta olan reformlar, İngilizlerin gelmesi ile sekteye uğradı. Eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlarda İngilizlerin katkıları da olmadı. Gana'da ise İngiliz yönetimi kurulmadan önce yerli Ashanti devleti, Gana'da ulusal birliği sağlayıp ulus devleti kurmak üzereydi. İngilizlerin gelmesi ile birlikte bu süreç akamete uğradı. İhracat potansiyeli ve faaliyetleri ise İngilizler gelmeden önce yüksek seviyedeydi. İngilizlerin toprak mülkiyetini yeniden düzenleyerek yerli liderlere devretmesi ise hesap verilebilirliği azalttığı için verimi düşürdü. İngilizlerin inşa ettiği demiryolları ve yollar ise daha çok yönetimin ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmış ve kalkınma için yapılmamıştı. Sierra Leone, Somali ve Sudan gibi ülkeler ise sömürgecilikten önce merkezi devlet teşkilatına sahip olmadığı için kolonyal devletlerin bu ülkelere getirdiği devlet teşkilatlanması bu devletlerin yararına oldu. Ancak bu tür ülkelerde dahi kolonyalizmin olumsuz etkileri olmuştur. Daha önce bu ülkelerde var olmayan, yerli elit sınıfın oluşması, bağımsızlıktan sonra sosyal çatışmalara neden olmuştur. 1991'de başlayıp 10 yıl süren iç savaşın kaynağı, Sierra Leone'deki yerel liderlerin despotizm yöntemleriydi.⁸⁰ Bağımsızlıktan hemen önce 1957 yılında Afrika'daki kaynakların eski sömürge devletleri tarafından kullanılma oranı aşağıdadır:

⁷⁹ Heldring, a.g.e, 3-7

⁸⁰ Heldring, a.g.e, 18-20

Çizelge 2.2. 1957 yılında üç Avrupa ülkesinin Afrika'dan ithal ettiği ürünler⁸¹

İngiltere	%	Fransa	%	Almanya	%
Kalay	19	Pamuk	32	Bakır	8
Demir	29	Demir	36	Demir	10
Manganez	80	Çinko	51	Manganez	20
Bakır	46	Kurşun	85	Kurşun	12
Boksit	47	Fosfat	100	Krom	22
Krom	50			Fosfor	71
Asbest	66				
Kobalt	82				
Antimon	91				

Ender de olsa kolonyal dönemi Afrika'ya olumlu etkilerini olduğunu savunan yazarlar da mevcuttur. Bu yazarlar; Afrika'daki iç savaşların bastırılması, köle ticaretinin sona erdirilmesi, ulaşım teknolojilerinin sunulması, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, modern imalat tekniklerinin geliştirilmesi gibi gelişmelerin Afrika'nın yararına olduğunu dile getirmişlerdir.⁸² Hill gibi yazarlar ise üçüncü bir görüşü benimseyerek; kolonyal geçmişin ne iyi ne de kötü olduğunu, etkilerinin daha ziyade “kısa süreli” olduğuna dikkat çekerek, kolonyalizmin Afrikalıları çok da etkilemeyen bir faktör olduğunu savunmuşlardır. Bu yazarlar, Sahra-Altı ülkelerinde sadece 60 yıl sürmüş olan koloni yönetimlerin; kapsamlı hizmetler sunmadığını ve ekonomik gelişmenin sadece halkın çabalarıyla gerçekleştiğini savunmuşlardır.⁸³

Dalton'a göre sömürgecilik başlamadan önce Afrikalıların çoğu sadece geçimlerini karşılayacak şekilde tarımla uğraşmaktaydı.⁸⁴ Diğer araştırmalara göre ise, kölelik sömürgecilik sisteminden önce Afrika'da yaygındı.⁸⁵ Öte yandan, 19.yy'a kadar Afrikalı devletlerin o dönem dünyadaki diğer devletlerde olduğu gibi merkezi devlet teşkilatı pek yaygın değildi. Bu nedenden ötürü sağlık, eğitim ve alt yapı hizmetleri gibi alanlarda Afrikalı devletlerin sömürgecilik döneminden önce kalkınma imkanları düşüktü. Afrikalı devletler temel olarak vergi toplamakta, zorunlu askerlik ve işçilik gibi koşullar sunmaktaydı. Afrika Talanı'nın başlamasından sonra ise Afrika ekonomilerinin düşük

⁸¹ Nkrumah, a.g.e, 2

⁸² Ferguson, N. (2003). *Empire: How Britain Made the Modern World*. London: Penguin Group, 360

⁸³ Hill, P. (1997). *The Migrant Cocoa-Farmers of Southern Ghana: A Study in Rural Capitalism*. Hamburg: LIT and Oxford, 1

⁸⁴ Hopkins, A.G. (1973). *Economic History of West Africa*. (Birinci Baskı). London: Longman, 29

⁸⁵ İnternet: “Slavery before the Trans-Atlantic Trade”. Lowcountry Digital History Initiative, Web: <http://ldhi.library.cofc.edu/exhibits/show/africanpassageslowcountryadapt/introductionatlanticworld/slaverybeforetrade> 18 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

düzeyde de olsa ekonomik büyüme kaydettiği ve kişi başına düşen milli gelirin sürekli arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca beşeri sermaye, ortalama yaşam süresi gibi parametrelerde artış sürmüştür. Ancak ekonomik refahın artışı sadece küçük bir azınlığın yaşam standartlarını yükseltmiştir.⁸⁶

Sömürgeciliğin Afrika üzerindeki etkileri özet olarak incelendiğinde; kolonyalizm döneminde sadece belirli bir azınlığın yaşam standardı yükselirken Afrika'nın kalkınmasını sağlayan belli başlı mekanizmaların olduğu görülür. Avrupalılar kıtaya ilk defa matbaa, buhar motorları ve tıbbi teknolojiyi getirmişlerdi.⁸⁷ Avrupalıların getirmiş olduğu tıbbi teknoloji, Afrikalıların çare bulamadığı birtakım tropikal hastalıklara çözüm getirmişti. Ayrıca Avrupalılar kıtada köleliğin yasaklanmasını sağlamıştı. Bununla birlikte, kolonyalizmin siyasi açıdan Afrika'ya hem kısa hem uzun vadede olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. İlk olarak kıtadaki etnik yapı dikkate alınmadan Berlin Konferansı'nda çizilen ülke sınırları, bugüne değin süren çatışmaların kaynağı olmuştur. Sadece ülke sınırları değil ülke içinde de belirli etnik gruplar arasında ayrımcı siyaset izlenmiş ve çatışmaların tohumu ekilmiştir. Örneğin, Alman ve Belçika yönetimi altında Ruanda'da 1932 yılında Tutsiler yönetici kadroya alınmış ve onları Hutu ve Twa'lardan ayırt etmek için kimlik kartları vermişlerdir. 1994 yılındaki Ruanda soykırımının temeli bu ayrımcı politikaya dayanmaktadır. İkinci olarak, kolonyal dönemde Afrika ülkelerinde kurulan otoriter ve baskıcı yönetim, bağımsızlıktan sonra yerel yöneticiler tarafından devralındığı için söz konusu baskıcı yönetimler sona ermeyip sadece el değiştirmiştir.⁸⁸

2.5. Teoriler Işığında Sömürgecilik

Sömürgeciliğe dair teoriler ilk defa 19. yüzyılda çıkmıştır. Bu dönemde sömürgeciliğin kavramlaştırılması ve meşrulaştırılması doğrultusunda devlet adamları ve akademisyenler “jeopolitik” teoriler geliştirmişler ve devletlerine tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu jeopolitik teoriler sömürgeciliğin meşrulaştırılmasında rol oynamıştır. Aynı zamanda bu teoriler sömürgeci devletlerin politikalarına yön vermiştir. 1950'lerde Latin Amerika'da ortaya çıkan bağımlılık teorisi, bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen eski sömürge devletlerinin ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan eski kolonyal güçlere

⁸⁶ Heldring, a.g.e, 8-15

⁸⁷ Okon, E. (2014). Christian Missions and Colonial Rule in Africa: Objective And Contemporary Analysis. *European Scientific Journal*, 10(17), 192-209, 201-202

⁸⁸ Heldring, a.g.e, 16-18

bağımlılığının devam ettiğini iddia eder. Bağımlılık teorisi aynı dönem ortaya çıkan modernleşme teorisine tepki olarak doğmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ancak kapitalist bir ekonomi modeliyle kalkınabileceğini reddeden bu yazarlara göre üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlıklarında Batılı ülkelerin hala ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerinin sürmesi rol oynamaktadır. Dünya Sistemi teorisi ise bağımlılık teorisinin etkisinde kalarak ve Marksizm'in bazı kavramlarını uluslararası ilişkilere yorumlayarak sömürgecilik ve günümüze kadarki tarihi süreç için kapsamlı bir çerçeve ortaya koymaktadır. Wallerstein'in post-kolonyal uzman olarak Afrika'da yaptığı saha çalışmaları sırasındaki izlenimleri dünya sistemi diye adlandırdığı uluslararası düzenin hiyerarşik bir yapıda olduğuna ve bu yapının devamlı surette olmasına kanaat getirmesini sağlamıştı.

Neo-kolonyalizm teorisi bağımlılık teorisi ve dünya sistemi teorisi ile paralellikler taşır. De-kolonizasyona rağmen sömürgeciliğin dolaylı yoldan sürdüğünü savunur. Bağımlılık teorisi gibi determinist bakış açısına sahip olmayan neo-kolonyalizm teorisi, eski sömürge devletlerinin siyasi açıdan bilinçli olmaları halinde eski kolonyal bağlardan kurtulabileceklerini savunur. Neo-patrimonyalizm ise eski sömürge devletlerine pesimist bir bakış açısı getirir. Buna göre bu devletlerin bağımsızlıktan sonra devam eden geri kalmışlıkları kötü yönetimin ve kültürlerinin bir sonucudur. Aşağıda sırasıyla sömürgecilğe dair teorilere ve ilişkili kavramlara ayrıntılı olarak yer verilecektir.

2.5.1. Güç ve Teori

“Güç” kavramı siyasetal bilimlerdeki en önemli ve en temel kavramdır.⁸⁹ Gücün önemi konusunda mutabakat olmasına karşın gücün veya güçle ilişkili “kontrol”, “nüfuz”, “etki”, “zorlama” gibi kavramların tanımı hakkında görüş birliği yoktur. Robert Dahl 1957’de yayınladığı “Güç Konsepti” (*The Concept of Power*) eserinde bu noktaya değindikten yaklaşık 50 yıl sonra yayınladığı “Modern Siyaset Analizi” (*Modern Political Analysis*) adlı eserinde de aynı ifadeleri kullanmıştır: “maalesef, ne günlük dilde ne de siyaset analizinde “nüfuzla ilgili terimlerinin” tanımı veya kullanımı hakkında görüş birliği yoktur.”⁹⁰ Steven Lukes de aynı hususa değinerek 1974’te yazdığı makalede şöyle demiştir: “konu ile ilgili görüşlerini dile getirenler arasında (güç kavramının) tanımı,

⁸⁹ Kaplan, A., Lasswell, H. (1950). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press, 75

⁹⁰ Dahl, Robert A., Stinebrickner, B. (2003). *Modern Political Analysis*. (Altıncı Baskı). New Jersey: Prentice Hall, 12

tahayyülü, çalışılması veya ölçümüne dair fikir birliği yoktur.” Robert Keohane, Joseph S. Nye ve Hans Morgenthau da kavramın tarif edilmesi güç özelliğine değinmişlerdir.⁹¹

Tarihteki siyasi düşünürlerden Thucydides, Aristoteles, Machiavelli ve Hobbes güç kavramı üzerinden yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Güç kavramının modern anlamda kullanımının temellerini Machiavelli ve Hobbes atmışlardır. Hobbes ise 20. yüzyıldan önce kavramı en kapsamlı olarak ele alan düşünürdür.⁹² II. Dünya Savaşı’ndan önce güç konseptine dair dikkate değer yaklaşımlar geliştirilmiştir. Max Weber ve Bertrand Russell bu bağlamda öne çıkmaktadırlar. Weber’e göre güç; belirli bir sosyal ilişkide bir aktörün, karşı konulmasına rağmen kendi isteklerini gerçekleştirmesidir.⁹³ Dahl’a göre 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç konseptine dair kapsamlı ve sistematik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu sayede kavramın daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.⁹⁴ Giddens ise “yapıya” dikkat çekerek devamlı surette süregelen ilişkilerin aktörlerin güçlerini ortaya koymalarını belirlediğini ifade etmektedir.⁹⁵

Uluslararası ilişkiler disiplininde 20. yüzyılda güç kavramına dair geliştirilen yaklaşımlar dört dönem halinde incelenmektedir. 1919-1945 yılları arası dönemde idealizm akımı hakim iken güç kullanımının sınırlandığı ve güvenliğin Milletler Cemiyeti başta olmak üzere uluslararası kurumlarla sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. 1945-1980 yılları arasında realist akımların etkisinde güç kavramı ele alınmıştır. 1980-1990 arası dönemde realist akımın çoğulcu akımlar tarafından eleştirildiği bir ortamda güç kavramına yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Soğuk Savaş’ın ardından eleştirel teori, yapısalcılık ve post-modernizmin etkisinde güç kavramı yeni boyutlarıyla tartışılmıştır.⁹⁶

I.Dünya Savaşı’nın yol açtığı benzeri görüşmemiş yıkımın ardından böylesine bir felaketin önlenmesi ve dünya barışının tesisi için dönemin düşünürleri ve siyasetçileri daha sonraları idealizm olarak adlandıracak yaklaşımı geliştirmişlerdir. Milletler Cemiyeti’nin kurulması bu bağlamda atılmış bir adım olup uluslararası arenada uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve I. Dünya Savaşı’na yol açan gizli anlaşmazlıkların yasaklanması gibi

⁹¹ Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*. Londra: Macmillan, 61

⁹² Sepos, A. (2003). Imperial power Europe? The EU’s relations with the ACP Countries. *Journal of Political Power*, 6(2), 261-287, 264

⁹³ Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (Birinci Baskı) Yarın Yayınları, 163

⁹⁴ Baldwin, D. (2016). *Power and International Relations*. (Otuz Birinci Baskı). New Jersey: Princeton University Press, 2

⁹⁵ Giddens A. (1979). *Central Problems of Social Theory*. (Birinci Baskı). Berkeley: University of California Press, 93

⁹⁶ Demir, S., Varlık, A.B. (2013). “Realist ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı”. Hasret, Ç., Caner, S. (Editörler). *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. İstanbul: Beta Yayınları, 68-69

adımlar atılmıştı.⁹⁷ Ancak II. Dünya Savaşı'nı engellemeyi başaramadığı için literatürde yerini realizm teorisine bırakmıştır.⁹⁸

II. Dünya Savaşı sonrası artık olması gereken bir düzen değil ülkelerin güçlerine göre rol aldığı bir uluslararası sistem kuruldu. Hızla kutuplaşan ülkeler açısından askeri güç bir amaç haline gelmişti.⁹⁹ Böyle bir ortamda gelişen ve literatüre hakim olan realizme göre insan, doğası gereği kötü ve bencil olup çıkar ve güç peşindedir. Devletler de bireyler gibi çıkar ve güç peşindedir. Ulusal çıkarlar evrensel ahlaki temalar ve ütopyalar ile değil var olan imkanlar ve kabiliyetlere göre tanımlanmalıdır.¹⁰⁰ Uluslararası sistemin yapısı anarşik olup devletler varlıklarını sürdürebilmek için mücadele içindedir. Devletler güvenliklerini sağlamak için her türlü tedbiri alma hakkına sahiptir. Dolayısıyla güç realizm teorisinde bir amaçtır. Askeri güç yani “yüksek politika” üzerine odaklanılırken; “düşük politika” yani ekonomi, kültür ve çevre gibi konular ikinci planda kalmıştır. Dolayısıyla devlet ana aktör olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle realizm; askeri güce odaklanarak gücün diğer boyutlarını göz ardı etmiş, ekonomik gücün önemine değinmemiş ve devletler dışındaki aktörlerin güce olan etkilerini ele almamıştır.¹⁰¹

1960’lardan sonra realizmin varsayımları eleştirilere maruz kalmıştır. Doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin uluslararası ilişkiler disiplininde de kullanılabileceğini savunan davranışsalcılar, gözlemlenebilen olgu ve olayların niceliksel olarak ölçülebileceğini savunmaktaydı.¹⁰² Gelişen bu ortamda, bilim felsefesinin ilkelerini temel alan, tarihsel bir perspektif yerine yapısalcı bir yaklaşım sunan “yapısal realizm” veya diğer adıyla “neo-realizm” ortaya çıkmıştır. Kenneth Waltz’ın öncülüğünü yaptığı bu akıma göre devletlerin davranışları değil uluslararası sistemin anarşik yapısı belirleyicidir. Devletler birbirilerine iyi niyetli olarak davransalar da, anarşik yapı nedeniyle savaşı engelleyecek bir devletler üstü kurum yoktur. Bundan dolayı devletler “kendine yardım” (*self help*) ile gücü bir “araç” olarak kullanmak durumundadır.¹⁰³

⁹⁷ Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 139-145, 41-142

⁹⁸ Demir, a.g.e, 70

⁹⁹ Herz, J. H. (1981). Political Realism Revisited. *International Studies Quarterly*, 25(2), 2

¹⁰⁰ Uğrasız, a.g.m, 143

¹⁰¹ Demir, a.g.e, 71

¹⁰² Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş Birliği*. İstanbul: Alfa Yayınları, 99

¹⁰³ Waltz, N.K. (1959). *Man The State and War*. New York: Columbia University Press, 160

Tıpkı realizm gibi neo-realizm de güç kavramını tüm yönleriyle ortaya koyamamıştır. Doğrudan kuvvet kullanmadan sorunların çözümünü sağlayan ekonomik ve psikolojik araçlara değinmemiştir. Dolayısıyla devlet dışı aktörlerin de rolünü göz ardı etmiştir. Bu çerçevede 1970’lerde gelişen neo-liberalizm, neo-realizmin göz ardı ettiği hususlara odaklanmıştır.¹⁰⁴ 1977’de yayınladıkları “Güç ve Bağımlılık” (*Power and Interdependence*) adlı eserlerinde Robert Keohane ve Joseph Nye, neo-liberal teorisinin temellerini ortaya koymuşlardır. Keohane ve Nye’e göre güç: “bir aktörün diğerlerini başka türlü yapmayacakları şeyi yaptırma yeteneğidir.”¹⁰⁵

Devletler arasındaki ilişkiler bir tarafın mutlak kaybeden veya kazanının olduğu “sıfır toplamı ilişkiler” olmayıp “karşılıklı bağımlılığa” dayalıdır. Neo-liberalizmde devlet yekpare bir oluşum olmayıp devletlerin kararlarında birden çok güç odağı etkili olmaktadır. Bu aktörler arasında çok uluslu şirketler, sivil toplum örgütleri ve hükümet dışı kuruluşlar yer almaktadır. Güç bu aktörler arasında bölünmüş olup devletler, uluslararası ortamı tek başlarına yönetememektedirler. Bu yaklaşım çerçevesinde neo-liberalizm, realizmin ortaya koyduğu doğrudan kullanılan “sert güç” anlayışı yerine; ortak değerlerden ortak çıkarlar yaratmak, etki ve çekicilik ile ikna etmek gibi gücün “dolaylı kullanımını” da içeren bir anlayış geliştirmiştir. “Yumuşak güç” (*soft power*) olarak adlandırılan bu konsept ile güç kavramı artık uluslararası disiplinde yeni boyut ve tanım kazanmıştır.¹⁰⁶

Lukes’un “gücün üç yüzü” (*three faces of power*) kavramı akademik literatürde bugüne değin güce dair ortaya konan yaklaşımların adeta bir özeti niteliğindedir.¹⁰⁷ Lukes’a göre gücün ilk boyutu “aleni güç” olup, çıkarlar uğruna sürdürülen gözlemlenebilir çatışmaları içeren sorunlara, hakkında verilen kararlar esnasında gösterilen davranışlar üzerine odaklanılır. Bu tür durumlarda A, B’nin çıkarlarına aykırı bir şekilde B’nin karar alma sürecinde “baskı”, “kontrol”, “dominasyon” gibi aleni olan güç uygulama yöntemlerine başvurur. Örneğin 2011 yılında NATO’nun Kaddafi yönetimini bombalaması aleni bir güç uygulamasıdır. Bu durumda A ülkesi, başka ülkelerin aleyhine olacak şekilde, sadece kendi çıkar ve değerlerine hizmet edecek uluslararası kurumların kurulması için

¹⁰⁴ Demir, a.g.e, 77-79

¹⁰⁵ Keohane, R., Nye, J. (1977). *Power and Interdependence*. (Dördüncü Baskı). London: Pearson Publishing, 10

¹⁰⁶ Demir, a.g.e, 79-80

¹⁰⁷ Pringle, B. (2017). *Steven Lukes and the ‘Three-Dimensional’ Power of Neoliberal Discourse: A Case Study of Australian Policy Documentation*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Western Sydney University, 13

uğraşır. Gücün ilk boyutu; “baskı”, “zorlama”, “kontrol”, “dominasyon” ve “sömürü” şeklinde tezahür eder. Uluslararası ilişkilerde, askeri gücün kullanılması veya ekonomik yaptırımların uygulanması, gücün ilk boyutuna verilecek örneklerdir.¹⁰⁸

Gücün ikinci formunun gizli ve örtülü yönü vardır. “Gündem belirleme” suretiyle uluslararası kamuoyunun sadece belirli konuları tartışması sağlanır. Örnek olarak, A ülkesinin uluslararası arenada kendi çıkarları ve değerlerini benimseyen ve destekleyen kurumları inşa etmesi verilebilir. Diğer bir örnek ise AB gibi bölgesel örgütlerin, kendisine göre daha zayıf bölgesel örgütlerle ticari anlaşmalar yaparken kendi önceliklerini dikte etmesidir.

Lukes gücün üçüncü boyutunu tanımlarken, güce sadece açık veya gizli çatışma esnasında başvurulmadığını ifade eder. Gücün üçüncü boyutunu şöyle tanımlar: “A, B’nin isteklerini şekillendirerek veya belirleyerek, B’nin algılarına, tercihlerine yön vererek B üzerinde güç uygulamış olur.” Bu durumda A, hiçbir harekette bulunmadan, sadece varlığıyla bile B’yi etkileyebilir. B, bu şartlar altında kendi çıkarlarından bihaber durumda olup onları ifade edemez haldedir ve “yanlış bir bilince” sahiptir. Gücün bu boyutu “çekicilik” ve “etki” olarak tanımlanır. Örneğin, AB üyeliğinin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için avantajlı bir statü olduğu yönünde, AB’nin herhangi bir eylemi bulunmamakta olup söz konusu düşünceye Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kendilerini inandırmışlardır. Bu yönde bir kararın gerçekten de bu ülkelerin menfaatine ve çıkarına hizmet edip etmeyeceği belli değildir. Bu ülkeler bu durumda kendi çıkarları aleyhine hareket etmekte olabilirler. Ayrıca AB üyesi olmak suretiyle bu ülkeler dışlanmışlık hissinden de kurtulmuş olacaktırlar.¹⁰⁹

Chandler 2006 yılında yayınladığı kitabında gücün yukarıda bahsedilen ikinci ve üçüncü formlarının günümüzde Batılı ülkeler tarafından kullanıldığına dikkat çekmektedir. “Yeni hiyerarşik ve müdahaleci düzen” adını verdiği sistemde Batılı ülkeler doğrudan siyasi kontrolden kaçınarak dış yardımlar ve kapasite inşa etme gibi araçlarla dolaylı yoldan nüfuz ve kontrollerini sürdürmektedir. Aynı zamanda bu süreçte muhatap ülkelerin egemenlikleri zayıflamaktadır. Ayrıca Batılı ülkeler müdahalede bulunmalarına gerekçe olarak, muhatap ülkelerin devlet kapasitelerinin yetersiz ve zayıf olmalarını

¹⁰⁸ Sepos, a.g.m, 265

¹⁰⁹ Sepos, a.g.m, 265-266

göstermektedir. Böylece müdahalelerini de meşru göstermektedirler. Bu süreçte “sözde ortaklık” çatısı altında karar alma yetkisi dış kuruluşlara devredilmektedir.¹¹⁰

2.5.2. Jeopolitik Teoriler ve Sömürgecilik

Jeopolitik; toprak, nüfus, doğal kaynaklar, stratejik konum gibi coğrafi şartların ülkeler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini araştırır.¹¹¹ Kavramın isim babası Rudolf Kjellen’e göre jeopolitik, “coğrafi bir organizma olan devletin araştırılmasıdır.”¹¹² Jeopolitik teorilerin ortaya çıktığı siyasal ortamı anlamak için sömürgecilik dönemine kısaca değinmekte yarar vardır. 1800’lerin başında başlayan sömürgecilik; 1884-1885 Berlin Konferansı ile resmi bir statü almıştı. Konferanstan önce Afrika kıtasının %10’u Avrupalıların kontrolü altındaydı. Konferans ile Afrika’nın paylaşımı gerçekleşmiş ve Avrupalı devletler arasında çatışma meydana gelmesinin önüne geçilmiştir. Konferansın ardından sömürgecilik kıtaya yayılmış ve 1913 yılında ise Afrika’nın tamamını kontrol etmeye başlamışlardı. I. Dünya Savaşı’ndan önce Fransa ve İngiltere, kıtanın %70’ini kontrol ediyordu.¹¹³ İngiltere, Almanya, ABD, Rusya ve Fransa gibi rekabet içinde olan büyük devletlerdeki devlet adamları ve akademisyenler kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmek adına jeopolitik teoriler geliştirmişlerdir. Bu dönem akademik kuruluşlar ve devlet kurumlar kolonyal yayılmacılığı meşru gösteren fikirler geliştirdiler. Jeopolitik disiplini adeta bilimsel bir disiplin olarak kabul görmüştür. Alfred Mahan, Halford Mackinder, Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellen, Karl Haushofer, Nicholas Spykman ve George Kennan gibi düşünürler jeopolitik disiplinine katkı sağlayan belli başlı düşünürlerdir.¹¹⁴

Jeopolitik teorisinin ortaya çıktığı sosyal ortam incelendiğinde ise Sanayi Devrimi’nin meydana geldiği ve bu bağlamda sömürgeciliğin başladığı görülmektedir. Devrim’in ardından imalat ve üretimde bolluk yaşanmış ve Avrupa pazarında arz bolluğu nedeniyle yeni pazar arayışına girilmiştir. Öte yandan Devrim sonrasında Avrupa’da işsizlik, yoksulluk ve sosyal karışıklıklar meydana gelmiştir. Avrupalı ülkeler arasındaki rekabetin

¹¹⁰ Chandler, D.C. (2006). *Empire in Denial: The Politics of State-Building*. Londra: Pluto, 9-17

¹¹¹ İnternet: *Encyclopedia Britannica Online*. Web: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/229932/geopolitics>. 4 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

¹¹² Costachie, S. (2011). German School Of Geopolitics. Evolution, Ideas, Prospects. *Romanian Review on Political Geography*, 13(2), 264-276, 274

¹¹³ İnternet: “Scramble for Africa: How the African continent became divided”. (2012, Nov). *Original People*. Web: <https://originalpeople.org/scramble-for-africa-par/> 12 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁴ Gökmen, a.g.t, 8-9

de etkisiyle sömürgecilik ve klasik jeopolitik ortaya çıkmıştır. Afrika; hammadde kaynağı ve yeni bir pazar olmanın yanı sıra; Avrupa’da sayısı artan yoksulların göç etmesine sahne olmuştur. Cezayir, Tunus, Gambiya, Gana, Güney Afrika, Angola ve Namibya gibi ülkelerde Avrupalı göçmenlerin sayısı artmıştır.¹¹⁵

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’nın revizyonist bir politika geliştirmesini savunan düşünürlerden Karl Haushofer’e göre “yeryüzünün belirlediği temel özellikler en uzun süreli etkiye sahiptir.”¹¹⁶ Kjellen ve Haushofer’in fikirlerini geliştirirken ilham aldığı Alman düşünür Friedrich Ratzel, “Siyasi Coğrafya” adlı kitabında devletlerin yaşayan bir organizma olduğunu ve diğer devletlerle rekabet halinde yaşadığını belirtmiştir. Bu rekabet esnasında devletler genişlemek zorunda olup rekabette geri kalmaları durumunda yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.¹¹⁷ Ratzel, Charles Darwin’in evrim teorisinden oldukça etkilenmiştir. Darwin’in türlerin hayatta kalma mücadelesini devletlere uyarlayarak sadece mücadeleyi kazananların hayatta kalabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁸ Ratzel’e göre Aryan ırkları tarih boyunca Ural-Altay ırklarının saldırılarına maruz kalmış olup bu saldırılara karşı kendilerini savunabilmek için tarihte devlet teşkilatlanmasını en erken geliştiren milletler olmuşlardır. Tarihte maruz kaldığı gibi Almanya gelecekte de doğudan yönelebilecek tehditlerle karşı karşıyadır. Bu şartlar altında Almanya kendi yaşam alanını (*Lebensraum*) oluşturmalıdır. Bunun yolu ise yeni topraklar ve doğal kaynakların ele geçirilmesidir.¹¹⁹

Alman düşünürlerin yanında İngiliz ve ABD’li düşünürler de jeopolitik teoriler geliştirmişlerdir. Sönmezoğlu’na göre Anglo-Amerikan geleneğinde jeopolitikten çok siyasi coğrafya¹²⁰ perspektifinde çalışmalar yapılmıştır.¹²¹ Jeopolitik yaklaşımları bir disiplin haline getiren düşünür İngiliz Halford Mackinder olmuştur. Londra Ekonomi Okulu Müdürlüğü’nü yapan Mackinder, coğrafya bilimine her İngiliz vatandaşının

¹¹⁵ Bojang, a.g.m, 34-37

¹¹⁶ Steinmetz, G. (2012). *Geopolitics*. New Jersey: Blackwell Publishing, 1

¹¹⁷ Scholvin, S. (2016). An Overview Of Concepts And Empirical Examples From International Relations. *The Finnish Institute of International Affairs*, 91(1), 8

¹¹⁸ Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. (Altıncı Baskı). İstanbul: Der Kitabevi, 653

¹¹⁹ Dodds, K., Kuus, M. (2013). *Introduction: Geopolitics and its Critics*. Oxford: Routledge, 1-2

¹²⁰ Siyasi coğrafya ve jeopolitik birbirileri ile yakın disiplinler olup ayrı odak noktaları vardır. Siyasi coğrafya, siyasi topluluklar ve coğrafi unsurlar arasındaki ilişkiyi ele alır. Jeopolitik ise bu analizi dış politikanın belirlenmesi için gerçekleştirir. Jeopolitik bu açıdan daha dar bir amaca hizmet ederken siyasi coğrafyanın projektörü ve ilgi alanı geniştir. Daha fazla bilgi için bkz. İşcan, İ.H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 47-79, 50-51

¹²¹ Sönmezoğlu, a.g.e, 655

eğitiminde önemle yer verilmesini gerektiğini savunmuştur. Mackinder'in esas ilgi alanı ise İngiltere'nin bekasına yönelik tehditleri ve geliştirmesi gereken stratejiyi ortaya koymaktı.¹²²

Mackinder 1904'te Kraliyet Coğrafya Kurumu'nda sunduğu "The Geographical Pivot of History" (*Tarihin Coğrafi Kalbi*) adlı bildirisinde Avrasya'nın iç bölgelerini dünyanın merkezi "Mihver Bölgesi" (*Pivot Area*) olarak tanımladıktan sonra bu alana hakim olan devletin dünya hakimiyetine bir adım daha yakın olduğunu dile getirmiştir.¹²³ Tarihte devletlerin kara veya deniz gücü olarak farklılaştığını, tarihi süreçte kara ve deniz gücü dengelerinin değiştiğini dile getirdikten sonra 20. yüzyılda artık dünya egemenliğini kara güçlerinin elde edeceğini öne sürerek "Kara Hakimiyet Teorisi"ni oluşturmuştur.¹²⁴

Mackinder 1919 yılında yayınladığı "Demokratik İdealler ve Gerçeklik: Yeniden Yapılanma Siyaseti Üzerine Bir İnceleme" (*Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*) adlı kitabında Mihver Bölgesi'ni "Merkez Bölge" (*Heart Land*) olarak adlandırarak sınırlarını Doğu Avrupa ve Karadeniz'e kadar genişletmiştir. Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin "İç Hilal" (*Inner Crescent*); İngiltere, Afrika, Avustralya ve ABD "Dış Hilal" (*Outer Crescent*) olarak adlandırmıştır. Ona göre: "Doğu Avrupa'ya hakim olan Merkez Bölgesi'ni kontrol eder; Merkez Bölgesi'ne hakim olan Dünya Adası'nı (Avrasya ve Afrika) kontrol eder; Dünya Adası'na hakim olan dünyayı kontrol eder."¹²⁵

Mackinder bu şekilde Britanya'yı uyararak; demiryolu gibi yeni teknolojiler sayesinde denize kıyısı olmayan ülkelerin de güç kazanabileceğini ve diğer ülkeler için tehdit oluşturabileceğini söylemiştir. Doğu Avrupa'yı kontrol edebilen bir ülkenin; Afrika gibi yeraltı zenginliklere sahip ülkelerden temin edeceği ham maddeler ile büyük bir güç haline geleceğini belirtmiştir. Mackinder esasen; Almanya ve Rusya'nın böyle bir potansiyele sahip olduklarından endişe etmiştir.¹²⁶ Mackinder'in görüşleri Haushofer başta olmak üzere Alman Okulu'nu etkilemiş ve görüşlerinde belirleyici olmuştur. Soğuk Savaş

¹²² Gökmen, S.R. (2010). *Geopolitics and the Study of International Relations*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 29-32

¹²³ Sönmezoğlu, a.g.e, 657

¹²⁴ İşcan, a.g.m, 60

¹²⁵ Sönmezoğlu, a.g.e, 657-658

¹²⁶ Bojang M.B.S. (2016). Imperial Geopolitics In Africa: Imperial Geopolitical Perspective Behind The Scramble And Partition Of Africa. *International Journal of Academic Research*, 3(49), 34-42, 38

döneminde ABD'nin SSCB'yi "çevreleme" (*containment*) politikası da "Dünya Adası"nda genişlemesini önlemeye yönelik olmuştur.¹²⁷

Mackinder'in çalışmalarını inceleyip alternatif fikirler geliştiren ABD'li akademisyen Nicholas Spykman, "Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi"ni geliştirmiştir. Dünyayı benzer coğrafi bölgelere ayırmakla birlikte Spykman, gelişmeyi merkezden dışa değil de dıştan merkeze doğru öngörmüştür. Ona göre: "Balkanlardan Çin'e doğru olan bölgeye (*Rimland*) hakim olan dünya adasına ve sonra dünyaya hakim olur."¹²⁸ Spykman'ın fikirleri ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki politikaları üzerinde etkili olmuştur. Ona göre modern devletler askeri, stratejik ve politik hamlelerini dünya çapında uyguladığı sürece koruyabileceklerini belirtmiştir. Bu fikir çerçevesinde Amerikan kültür ve değerlerinin dünya çapında yaygınlaşmasının fikri temellerini sağlamıştır. Sadece ABD'nin dünyada hakimiyeti sağlayabileceğini savunmuştur. Fikirleri NATO'nun kuruluşuna ön ayak olmuştur.¹²⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya savaşlarındaki rolü nedeniyle siyasetçiler ve akademisyenler nezdinde jeopolitik kavramı gündemde uzun bir dönem yer almamıştır. Devletleri savaşa sürüklediği ve Nazizm ile ilişkilendirildiği için jeopolitik terimine söylem ve eserlerde uzun bir süre yer verilmemiştir. Ancak diğer yandan devletin yayılmacı bir organizma olduğu fikrinin çıkartılıp yeni siyasi coğrafya yaklaşımlarının geliştirilmesi konusunda çabalar sürmüştür. 1970'lerde jeopolitik disiplini yeniden gündeme getiren ve ABD siyaseti ve düşünce dünyasında kavrama tekrar itibar kazandıran ilk çalışmayı Henry Kissinger ortaya koymuştur.¹³⁰ Kissinger'ın çalışmaları küresel siyaset ve coğrafyanın siyasi coğrafyayı çalışanlar tarafından bir sorunsal olarak ele alınmasını sağlamıştır.¹³¹ 1970'lerde Afrika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'da SSCB ile girişilen ideolojik rekabetin jeopolitik sonuçları Kissinger'ın odak noktasını oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın sonuna kadar devam eden kıyasıya mücadele, eski ABD Başkanı Jimmy Carter'ın danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin de jeopolitik analizler yapmasını neden olmuştu. Brzezinski Mackinder'e atıf yaparak "Merkez Bölge" (*Heart Land*) diye tabir ettiği Avrasya'nın SSCB tarafından kontrol edilmesi halinde SSCB'nin dünya hakimiyetini elde

¹²⁷ Sönmezoğlu, a.g.e, 659

¹²⁸ Spykman, N. (1942). *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt and Brace, 43

¹²⁹ İşcan, a.g.m, 64

¹³⁰ Dodds, a.g.e, 4-5

¹³¹ Tuathail, G. (1996). *Critical Geopolitics*. Londra: Routledge, 44-45

etmesini sağlayacağını belirtmiştir.¹³² Dodds'a göre ABD'nin 1980'lerde SSCB ile mücadele veren Afgan gerillaları desteklemesinin ardında da jeopolitik strateji yatmaktaydı. SSCB'nin Avrasya kıtasındaki genişlemesinin önüne geçerek ABD, küresel gücünün bekası için kendisi için hayati gördüğü kaynaklar ve lojistik erişim noktalarının güvenliğini gözetmekteydi.¹³³

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından küreselleşme olgusu ile ulus-devletin sınırları sorgulanmaya başlanmıştır. Sınırların önemsizleştiği yeni küresel sistemde sermaye, kişi ve bilginin serbest dolaşımı ile ulus devletin otoritesinin de azalması söz konusu olmuştur. Değişen bu şartlar altında jeopolitik kavramı da yeniden ele alınmıştır.¹³⁴ 1980'lerden itibaren siyasi coğrafyanın geleneksel anlayışını sorgulayan bu yaklaşımlar "eleştirel jeopolitik" akımını oluşturmuştur.¹³⁵

Gearoid Q. Tuathail küreselleşme ile ortaya çıkan küresel medya, internet, uluslar ötesi suç ağları, bilgi ve sermayenin sınırları aşması sonrasında dünyanın artık sabit mekânsal bloklardan oluşmadığını; toprak ve sınırların belirleyici ve sınırlayıcı özelliğinin ortadan kalktığına değinerek klasik ve eleştirel jeopolitik arasındaki farkları aşağıdaki şekilde ortaya koyar:

Klasik Jeopolitik	Eleştirel Jeopolitik
Haritacı görselleştirme	Telemetrik görselleştirme
İçerisi/Dışarısı, Yerel/Uluslararası	Küresel ağlar, küreselleşme
Mekansal güç	Telemetrik güç
Mekansal düşmanlar	Yurtsuz, mekansız tehlikeler
Devletler/liderler	Ağlar, siber organizmalar

Şekil 2.1. Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Karşılaştırması

Eleştirel jeopolitik düşünürleri, post-modern bir çerçeveden jeopolitik kavramının devlet tarafından üretilen bir "bilgi" olduğunu savunur. John Agnew, Gearoid Q. Tuathail ve Simon Dalby gibi yazarlar dünya siyasetinin coğrafi tanımlamalarını veri olarak almak

¹³² Brzezinski, Z. (1986). *Game Plan*. Boston: Atlantic Monthly Press, 22-26

¹³³ Dodds, a.g.e, 5

¹³⁴ Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 34-35

¹³⁵ Taban, H. (2013). Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve Stratejik Derinliğin Bu Bağlamda İncelenmesi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 21-31, 27

yerine onların yorumlanarak anlaşılabilceğini dile getirirler.¹³⁶ Eleştirel jeopolitik, bu bağlamda jeopolitik söylemiyle üretilen bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlar. Jeopolitik çalışmalardaki bilgi coğrafi bilgi olup, mekan ve zamandan münezze olmuyup tarihseldir. Dolayısıyla dünyanın şekliyle ilgili bilginin sosyal olarak yorumlanması ile oluşmuştur. Kültürel ve siyasi bir kavramdır. Örneğin Soğuk Savaş döneminde dünya ideolojik olarak Doğu ve Batı diye bölünmüştü. Türkiye gibi bloklardaki sınır ülkelerin ise “jeopolitik önemi” yüksekti.¹³⁷

Bu bağlamda eleştirel teori, jeopolitik görüşlerin üretildiği ülkedeki belirli bir dönemdeki zihniyeti yansıtmaktadır. Dolayısıyla dış politika analizinde jeopolitik görüşlerin altyapısını oluşturan dinamikleri ve etkenleri açıklamayı tercih eder. Söylemlerin olduğu siyasi yapılara yoğunlaşır ve jeopolitik gerekçeleri söylemlerde sorgular. Karar alıcılara odaklanarak gerçekliğin hangi zeminde ne tür bilgilerle inşa edilip meşrulaştırıldığına ayna tutulur.¹³⁸

2.5.3. Dünya Sistemi Teorisi

Immanuel Wallerstein, 1974’te yayınladığı “The Modern World Capitalist System” (*Modern Dünya Kapitalist Sistemi*) adlı kitabı ile akademik camiada yankı uyandıran fikirlerini ilan etmişti. Dünya siyasal sistemindeki makro yapılarla ilgilenen Wallerstein hem liberalizm hem de Marksizm’e eleştiriler getirmişti. Paris’te akademisyen olarak görev aldığı yıllarda Afrika, Asya ve Latin Amerikalı düşünürlerden etkilenen Wallerstein Afrika’da saha çalışmaları da gerçekleştirmişti. “Dünya Sistemi Teorisini” geliştirirken bağımlılık teorisi ile ortak noktalarda buluşarak modernleşme teorisine eleştiriler getirdi. Wallerstein’ın eleştirileri şu şekilde olmuştur: (i) ulus-devlet tek analiz birimi olmamalıdır, (ii) tüm devletlerin kalkınmaları için izleyeceği yol aynı değildir, (iii) uluslar-üstü tarihi yapıların yerel ve ulusal kalkınmayı engelleyebildiği göz ardı edilmiştir.¹³⁹

Bağımlılık teorisinden etkilenen Wallerstein, merkez-çevre dikotomisini aynı şekilde ele almıştır. Merkez ve çevre ülkeleri arasında sermaye ve zenginliğin asimetrik dağıldığını; bu iki gruptaki ülkeler arasındaki ticaret ile bu farklılığın mütemadi hale

¹³⁶ Atay, S. Ö. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(2), 144-155, 150

¹³⁷ Erbaş, a.g.t, 40-45

¹³⁸ Atay, 152-154

¹³⁹ İnternet: Martinez, C. (2001). “World Systems Theory”. *Massachusetts Institute of Technology*. Web: <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/NewNotebook.htm> 8 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

geldiğini ve bu asimetrik ilişkiyi tersine çevirecek bir mekanizmanın var olmadığını savunmuştur. Wallerstein ayrıca “yarı çevre” ülkeler olarak adlandırdığı üçüncü gruptaki ülkelerin; merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki yıkıcı etkilerini azalttığını dile getirmiş ve yarı çevre ülkelerin dünya sisteminin istikrarı için önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁰

“Kapitalist Dünya Ekonomisi” (*The Capitalist World Economy*) adlı eserinde tarihsel bir analiz yapan Wallerstein, ilk çağlardan günümüze kadar tarihte üç tür ekonomi sisteminin var olduğunu belirtmiştir. İlkel yaşam süren, tarım ve avcılıkla geçinen toplumlar zamanında “mini sistem” mevcuttu. Mini sistem tek bir kültürün hakim olduğu iş bölümüne dayalı bir sistemdir. Günümüzde artık mevcut olmayan bu sistemlerin yerine tarihte ilerleyen zamanlarda “dünya sistemi” tesis edilmiştir. Bu düzende birden çok kültür ve tek iş bölümü mevcuttur. Dünya sistemini “dünya imparatorluğu” ve “dünya ekonomisi” olarak ikiye ayıran Wallerstein, dünya ekonomisinin istikrarlı olmamasından ötürü zamanla bir medeniyetin diğer devletleri kendine tabi kılarak dünya imparatorluğu tesis ettiğini belirtmiştir. Çin, Mısır ve Roma İmparatorlukları modern çağlardan önceki örneklerdir.¹⁴¹ 16. yüzyıldan itibaren ise “modern” dünya ekonomisinin ilk olarak Avrupa’da ortaya çıktığını ve “kapitalizm” olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Devlet ekonomide üretici olarak rol almazken serbest ticaretin tesisini gözetmekle görevlidir. Serbest ticarete ise verimlilik artışı söz konusu olup en nihayetinde modern ekonomik kalkınmayı sağlamıştır.¹⁴²

Wallerstein’a göre modern dünya ekonomisinde merkez ülkeler nitelikli iş gücü, teknoloji ve verimliliğin yoğunlaştığı; çevre ülkelerden artı değer¹⁴³ transfer edildiği aktörlerdir. Çevre ülkelerde ise temel ürünler ve hammaddeler üretilir. İşçilerin ücretleri düşük tutularak üretim masrafları kısılr. İş gücünün niteliksiz kaldığı, teknolojinin yerinde saydığı ve artı değer merkez ülkelere transfer edildiği bir ekonomi modeli tesis edilir. Wallerstein’e göre merkez ve çevre ülkeler arasındaki uçurum sürekli genişlemektedir. 16. yüzyıldan itibaren İngiltere, Fransa ve Hollanda; güçlü bürokrasiler tesis ederek, güçlü ordular kurarak ve burjuva sınıfındaki tüccarlarla uluslararası ticaretin kontrolünü eline

¹⁴⁰ Tenkorang, E., Arku, F. (2015). Africa’s Development Quandary: The Long Arm of Colonialism. *Applied Research Journal*, 1(3), 12-26, 114

¹⁴¹ Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World Economy*. London: Cambridge University Press, 5-6

¹⁴² Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System*. New York: Academic Press, 56-58

¹⁴³ Marx’ın öne sürdüğü artı değer kavramı, kapitalist ekonomide işçinin ödenmemiş emeğini ifade eder. Marx’a göre faiz, kar ve rantın kaynağı işçinin ödenmemiş emeğidir. Daha fazla bilgi için bkz. Marx, K., 1992. *Ücretli Emek ve Sermaye-Ücret Fiyat ve Kâr*. Ankara: Sol Yayınları, 51

geçirerek Doğu Avrupa, Latin Amerika, Afrika ve Asya'dan artı sermaye elde etmiştir. Afrika'da ise yerli nüfus köle ticaretinin yasaklandığı 19. yüzyıla kadar köle olarak, daha sonrasında ise zorla çalıştırılarak artı değer elde edilmesinde kullanılmışlardır. Wallerstein, merkez ülkelere doğru sürekli akan artı sermayeyi “eşitsiz mübadele” (*unequal exchange*) olarak adlandırarak Karl Marx'ın ulusal sınırlar içinde gerçekleştiğini belirttiği “sermaye birikimi” (*capital accumulation*) kavramını uluslararası ilişkilere yorumlamıştır.¹⁴⁴

2.5.4. Bağımlılık ve Modernleşme Teorileri

Bağımlılık Teorisi 20. yüzyılın ortalarında Latin Amerikalı akademisyenlerin, ülkeler arasındaki eşitsizlikten duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmek için ortaya attıkları bir kuramdır. Bu teori ilk olarak 1950'lerde; Raul Prebisch, Cardoso ve Faletto gibi birbirinden bağımsız yazarların dönemin siyasi ilişkilerine dair getirdiği eleştirilerden doğmuştur. Bu eleştirilerin odağında, Latin Amerikalı ülkelerin iki yüzyıldan beri Batılı ülkelere göre kalkınmada geri kalınması yer almaktaydı. Ateş, bağımlılık teorisine değinirken, “bağımlılık” olgusunun üçüncü Dünya ekonomilerinin önemli bir boyutu olduğuna dikkat çeker. Bağımlılığı “ulusal bir devletin ekonomik kalkınması üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan dış etki” olarak açıklar. Bu ülkelerin ekonomisi ve siyaseti, Batılı ülkelere olan bağımlılıkları çerçevesinde şekillenmektedir. Bağımlılık kavramı, sadece Batılı ülkeler ile üçüncü dünya ülkeleri yönetimleri arasındaki asimetrik ilişkileri değil küçük grupları ve sınıfları da ele almaktadır. Sınırların ötesinde, farklı sınıflar arasındaki bağlara değinmektedir. Zamanla Bağımlılık Teorisi, ABD'de doğan Modernleşme Teorisi'ne eleştiriler de getirmeye başladı.¹⁴⁵

Modernleşme Teorisi'nin ana fikri modernleşmeye doğru giden sürecin kaçınılmaz olduğu ve her ülke ve medeniyet için söz konusu olacağıdır. Batılı kapitalist kalkınma modeli genel geçer, evrensel ve kaçınılmaz bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu esnada; Üçüncü Dünya ülkelerinin geri kalmışlığında, sömürgeciliğin rolü göz ardı edilmektedir. Bu açıdan Modernleşme Teorisi; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ancak gelişmiş ülkeleri örnek alarak benzer bir siyasi ve kalkınma düzeyine erişebileceğini savunur.

¹⁴⁴ Burhanuddin, A. (2015). Rethinking World System Theory: A Historical and Conceptual Analysis. *Jurnal Hubungan Internasional*, 1(1), 1-16, 4-6

¹⁴⁵ Ateş, H. (2005). Dependency Theory: Still An Appropriate Tool For Understanding The Political Economy Of The Middle- East?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 248-262, 248-249

Bağımlılık Teorisi'nin Modernleşme Teorisine dair eleştirilerin odağında ise modernliğin bu genel geçer, evrensel ve kaçınılmaz olduğu iddiası yer almaktadır. Üçüncü Dünya ülkelerinin geri kalmışlığını açıklarken başka sebeplere yer vermektedir.¹⁴⁶

Alvin So, modernleşme teorisinin II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkmasını belli başlı faktörlere dayandırmaktadır. İlk olarak ABD'nin savaştan bir süper güç ve galip devlet olarak çıkması olup ABD'nin ekonomi modelinin Marshall Planı ile Avrupa'da uygulanmasıdır. İkinci olarak, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yeni bağımsız olan eski sömürge devletlerinin kalkınmak için kendilerine model ülke arayışında içinde olmalarıdır. SSCB'nin nüfuzunu sadece Doğu Avrupa'ya değil Çin ve Kore'ye genişletmesi, ABD'nin komünizmle ideolojik üstünlük savaşını körüklemiştir. ABD hükümetinin desteğiyle siyaset bilimciler, ekonomistler, sosyologlar ve tarihçiler; daha önceden hakkında çok az araştırma yapılan Üçüncü Dünya ülkelerine dair akademik çalışmalar ve araştırmalar ortaya koymaya başlamıştır. 1950'lerden itibaren bu girişimler modernleşme teorisinin temellerini atmıştır.¹⁴⁷

Bağımlılık Teorisinin kalkınmaya dair temel prensipleri ise 1950'lerde Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu tarafından ortaya konmuştur. Bu oluşuma katkıda bulunan Raul Prebisch, bir ülkenin birtakım önemli ekonomik ve siyasi önlemler alması gerektiğini öne sürer. Bu önlemler: (i) Faiz oranının kontrolü, (ii) Ulusal kalkınma doğrultusunda hükümetin daha etkin rol alması, (iii) Yerli yatırımcıların ağırlıkta olduğu yatırım platformunun oluşturulması, (iv) Yabancı yatırımların, ulusal yatırım planına göre ülkeye kabulü, (v) İşçilerin maaş ve ücretlerinin artırılarak iç pazardaki toplam talebi yüksek tutmak, (vi) daha kapsamlı sosyal hizmetler sunulması ve rekabetçi olmayan sektörlerin desteklenmesi, (vii) ithalat ikame modeline göre ulusal stratejiler geliştirilmesi ve bu doğrultuda dış yatırımcılara kotalar ve vergiler konulmasıdır.¹⁴⁸

Prebisch ve diğer Bağımlılık Teorisi savunucuları, klasik ve neo-klasik teoriler ile bazı konularda hem fikirdirler. Örneğin; dış ticaretin karşılaştırmalı avantaj sağladığı fikrine katılmaktadırlar. Öte yandan diğer hususlarda klasik ve neo-klasik teorilere eleştiriler yöneltmektedirler. İlk olarak üçüncü dünya ülkelerinin sadece hammadde ihraç

¹⁴⁶ Ateş, a.g.m, 249-250

¹⁴⁷ So, A. (1990). *Social Change and Development: Modernization, World System and Modernization Theories*. (Birinci Baskı). New York: Sage Library of Social Research, 17-18

¹⁴⁸ Ateş, a.g.m, 250-251

edip, mamul ürünler ithal etmesinin söz konusu olduğuna ve bu durumun nedeninin iki grup ülkelerinin arasında eşit olmayan siyasi, ekonomik ve teknolojik ilişkiden kaynaklandığında dikkat çekilmektedir. İkinci olarak neo-klasik ekonomistlerin iddia ettiğinin aksine, üçüncü dünya ülkelerinin kendilerinin pahalıya üretecekleri ürünleri gelişmiş ülkelere ithal etmelerinin daha ziyade gelişmiş ülkelere fayda sağladığına dikkat çekilmektedir. Bununla ilgili olarak dile getirilen üçüncü husus ise gelişmiş ülkelerin hızla kalkınırken üçüncü dünya ülkeleri için aynı durumun söz konusu olmayacağıdır. Bu eleştirilerden yola çıkarak; bağımlılık teorisi üç hususu öne çıkarmaktadır: (i) Dünya ekonomisinin yapısına bakıldığında, bir yanda az sayıda gelişmiş Batılı ülke, diğer yanda ise çok sayıda gelişmemiş ülkelerin olduğu görülmektedir, (ii) iki grup ülkeleri arasındaki ekonomik eşitsizlik; siyaset, kültür ve teknoloji alanlarında da söz konusu olmaktadır, (iii) gelişmiş ülkelerin kalkınması, üçüncü dünya ülkelere fayda sağlamamaktadır. Bağımlılık Teorisi'ne ise bazı yönlerden eleştiriler yöneltilmiştir. İlk olarak; ülkelerin sadece dış ilişkilerinin ele alınarak iç dinamiklerinin göz ardı edildiğine dikkat çekilmiştir. İkinci olarak, teorinin sadece 1960'lardaki şartlar çerçevesinde şekillendiği ve sadece söz konusu dönemi açıklamakla sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Üçüncü olarak çok uluslu şirketlerin iddia edildiği şekilde üçüncü dünya ülkelere zarar vermelerinin aksine teknoloji transferi için fırsat sağladıklarına dikkat çekilmektedir.¹⁴⁹

2.5.5. Emperyalizm

19.yüzyılda Avrupa toplumunda devrim niteliğinde gelişmeler olan Sanayi Devrimi ve ulusçuluk akımı gibi emperyalizm de -yani bir ülke veya topluluğun başka bir ülke veya topluluk tarafından tahakküm altına alınması- Avrupa'yı şekillendiren önemli bir gelişme olmuştur. Emperyalizm kavram olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlansa da olgu olarak daha eskilerde ortaya çıkmıştır. 16. ve 18. yüzyıllar arasında meydana geldiği şekline "Eski Emperyalizm" denilmekte olup Avrupalı ülkelerin Uzak Doğu, Yeni Dünya ve Amerika kıtası ile Güneydoğu Asya'daki ticari ve siyasi faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1870'te başlayan yeni dönemde ise emperyalizmin doğuşuna şahit olunmuştur. Öncekinden farklı olarak, daha agresif bir seyirde gerçekleşmiş ve Sanayi Devrimi'nin yarattığı ekonomik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gerçekleşmiştir. 1914'e kadar süren bu yeni dönemde bilim, teknoloji ve sanayide hızlı bir gelişim meydana gelmiş ve ekonomik büyüme artmıştır. Çelik üretimindeki gelişmeler sonucunda tersanecilik ve deniz

¹⁴⁹ Ateş, a.g.m, 251-254

ulaşımı, demiryolu ve termik santral gibi sektörlerde teknolojik gelişmeler meydana gelmiştir.¹⁵⁰

Gudova, günümüzde bilinen şekliyle emperyalizm kavramının 19. yüzyılın ikinci yarısında çıktığını ifade eder. 1870'lerden itibaren sözlüklerde kullanılmaya başlanan bu kavram siyasi arenada 1872 yılında İngiliz Başbakan Benjamin Disraeli tarafından kullanılmıştır.¹⁵¹ Rogov'a göre İngiliz politikacılarının emperyalizm sözcüğü ile tanımladıkları olgu "bir devletin toprakları genişleterek dünyanın diğer bölgeleri ile bağlarını güçlendirmesi ve uluslararası siyasette nüfuzunu artırmasıydı". Bu açıdan emperyalizm ve sömürgecilik 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında aynı anlamda kullanılmıştır. 20. yüzyılın başında Lenin'in emperyalizm kavramına getirdiğı eleştiriler ile kavram Marksist bir perspektif kazanmıştır.¹⁵²

Latince "imperium" kelimesinden gelen emperyalizm kavramı; bir devlet ile başka bir devlet, ulus veya halklar arasında tahakküme dayalı ilişkiyi anlatmaktadır. Ayrıca sömürgeci devlet, yargı yetkisinin olduğı toprakların dışındaki bir toprakta yönetim kurmuştur. Klasik emperyalizm olarak adlandırılan bu teoride aktörler sadece devletlerdir.¹⁵³ Kavram olarak emperyalizme dair tartışmalara tekrar bakmak gerekirse; literatürdeki çeşitli perspektiflerden bakılarak "emperyalizm" kavramına dair ışık tutulabilir. Marksizm "sermayenin genişlemesi" şeklinde kavramı tanımlarken diğer görüşlerde yer alan anahtar kelimeler; "merkez-çevre", "baskı", "sömürü", "tahakküm", "dominasyon", "kontrol", "asimetri"dir. Marksizm, liberalizm ve muhafazakarlık akımları ise ortak bir noktada buluşarak emperyalizmin nedenini bir ülkedeki arzın talepten fazla olması olarak açıklar.¹⁵⁴

Emperyalizm kavramı irdelendiğinde iki hususun öne çıktığı görülmektedir. İlk olarak kolonyal ve neo-kolonyal ilişkilerin tesis edilmesi söz konusudur. İkinci olarak eşit olmayan ekonomik, kültürel ve coğrafi ilişkilerin tahakküm ve tabi kılma suretiyle tesis

¹⁵⁰ İnternet: "The Age of Imperialism, 1870-1914". (2020, May). Web: <https://brewminate.com/the-age-of-new-imperialism-1870-1914/> 12 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

¹⁵¹ Gudova, I. (2018). The Concept Of "Imperialism": The History of the Development. *International E-Journal of Advances in Social Science*, 4(11), 489-495, 490

¹⁵² Rogov I.I. (2010). Empire and Imperialism: A History of Concepts and The Modern World. *Terra Economicus*, 8(3), 260-267, 261

¹⁵³ Antonescu M.V. (2014). Cultural Imperialism or "Soft Imperial Power" in the XXist Century Global Order. *Polis. Journal of Political Science*, 2(5), 194-219, 194-196

¹⁵⁴ Sepos, a.g.m, 262

edilmesi ve sürdürülmesi söz konusudur. Örneğin Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde hegemon tarafın devlet gücüne başvurarak güçlü ve kesintisiz bir şekilde sömürgeleşme sağlanmaktadır. Bu açıdan hegemon devletler Afrika'da asgari bir varlık göstererek tam bir dominasyon kurmaktadır. Ekonomik açıdan Afrika'nın kolonileşmesi, hegemon devletlerin sanayilerini güçlendirmek ve pazarlarını genişletmek amaçlarına hizmet eden kapitalizmin dünyaya yayılmasını ifade etmektedir.¹⁵⁵

Johan Galtung, emperyalizmi tanımlamadan önce dünyanın merkez ve çevre ülkelerden oluştuğunu dile getirir. Ona göre emperyalizm, merkez ve çevre ülke arasında kurulan bir ilişkidir. Bu ilişkide; (i) merkez ülkenin yönetimi ve çevre ülkenin yönetimi arasında çıkar uyumu vardır, (ii) çevre ülkelerin içinde, merkez ülkelere göre çıkar çatışması daha fazladır, (iii) merkez ülkenin çevre kesimleri ile çevre ülkenin çevre kesimleri arasında çıkar çatışması vardır. Bu üç hususa göre; çevre ülkelerde sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik merkez ülkelere göre çok daha fazladır. Bunun nedeni hem merkez ülkelerdeki sosyal devlet politikaları hem de çevre ülkelerin yönetimlerinin halkın diğer kesimlerine göre daha fazla zenginleşmesidir. Galtung'a göre emperyalizm iki mekanizma aracılığıyla işlemektedir. Bunlardan ilki "yatay etkileşim" diğer ise bu etkileşimin gerçekleştiği "feodal etkileşim yapısı"dır. Yatay etkileşimde, tarafların ilişkiden eşit oranda faydalanıp faydalanmadığına bakılır. Merkez ve çevre devlet arasında ise asimetrik bir ekonomik ilişki mevcut olup ticaret hadleri merkez devlet lehinedir. Tipik olarak, çevre devlet ham madde ihraç ederken merkez devlet katma değeri yüksek mamul ürünler ihraç eder. Feodal etkileşim yapısında ise yatay etkileşimin idame ettirilmesini sağlayan koşullar sağlanmaktadır. Bu koşullar ise şu şekildedir: (i) merkez ve çevre ülke arasında hiyerarşik etkileşim; (ii) çevre ülkenin diğer ülkelerle etkileşimin az olması; (iii) çevre ülkenin dış dünyayla ilişkisinin merkez tarafından yönetilmesidir. Bu çerçevede çevre ülke, ticaretinin büyük kısmını merkez ülkeyle yapar. İhracatı sadece birkaç kalem ham madde veya gıda ürünü ile sınırlıdır. Britanya bu şartlar altında dünyanın dörtte birini yönetebilmiştir. Çevre ülkelerin birbirileri arasındaki etkileşimini sınırlayarak, her biri ile

¹⁵⁵ İnternet: Babatola, J. (2013). "Neo-Colonialism in Africa: A Perpetuation of Western Interest and Subjugation of Africa". Ekiti State University, 1-2. Web: https://www.researchgate.net/publication/313666367_NEO-COLONIALISM_IN_AFRICA_A_PERPETUATION_OF_WESTERN_INTEREST_AND_SUBJUGATION_OF_AFRICA (22 Mart 2020)

ayrı ayrı anlaşmalar yaparak ve bu ülkelerin dünyaya açılan penceresi olarak uzun yıllar boyunca sömürge imparatorluğunu sürdürmüştür.¹⁵⁶

1960'lardan sonra başlayan bağımsızlık dalgası, emperyalizmin sonu olarak nitelendirilmiştir. Ancak kolonyal devletlerin eski sömürgeleri üzerindeki nüfuzları devam ettirmeleri söz konusu olmuş ve 1990'lardan sonra başlayan küreselleşme, emperyalizmin yeni bir formunun doğuşuna yol açmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) belirlemiş olduğu neo-liberal prensipler doğrultusunda dünyadaki tüm devletlerin ticaretlerini serbestleştirmeleri gerekirken, bu durum gelişmiş devletlerin ticaret ve yardım politikaları ile eski sömürge devletlerindeki nüfuzlarını artırmalarına zemin hazırlamıştır. Roka, küreselleşmeyi "neo-emperyalizm" olarak tanımlayarak DTÖ başta olmak üzere küresel sermaye kuruluşlarının dikte ettiği neo-liberal reformların esasında bu ülkelerin kaynaklarının gelişmiş ülkeler tarafından kolayca elde edilmesini sağlamaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Roka'ya göre çok uluslu şirketler, neo-emperyalist devletlerin en önemli araçlarıdır. Dünya üzerindeki tarım arazilerinin %80'i ve dünyada satılan zirai kimyasalların %90'ından fazlası çok uluslu şirketlere aittir. Şirketlerin patent haklarını koruyan Ticaret ile İlgili Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) anlaşmasının 2003 yılından itibaren genetik mühendislikle geliştirilen canlı maddelerini de içermesi ile az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerin aleyhine olacak şekilde çok uluslu şirketlerin tarım alanında daha da güçlenmesi söz konusu olmuştur.¹⁵⁷

21. yüzyılda emperyalizmin tekrar dünya sahnesine döndüğünü iddia eden David Harvey "yeni emperyalizm" kavramını ortaya atmış ve bunu yaparken ilk önce kapitalizmin iki yönüne dikkat çekmiştir. İlk olarak fabrika, maden veya tarım çiftliği gibi herhangi bir işletmede artık değerın üretilmesidir. Tamamen ekonomik olan bu süreçte nispeten daha mütevazı bir servet birikimi meydana gelir. Kapitalizmin diğer yönü ise kapitalist ve kapitalist olmayan üretim şekilleri arasında ilişkidir. Bu süreç uluslararası düzeyde gerçekleşir. Harvey bu sürecin metodunun kolonyal siyasetten ibaret olduğunu belirtir, araçların ise uluslararası kredi sistemi ve savaş olduğunun altını çizerek. Baskı, zorba, hile, yağmanın açık bir şekilde meydana geldiğini belirttikten sonra kapitalizmin bu iki yönünün birbirini desteklediğini dile getirir. Harvey bu ilişkiyi açıklarken, kapitalist

¹⁵⁶ Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81-117, 82-90

¹⁵⁷ Roka, K. (2005). Emergence of Neo-imperialism and The Perils Confronting Natural Resources of Developing Nations. *Dhauagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 1, 207-219, 207-208

ekonomilerin kapitalist olmayan üretim şekilleriyle mecburi bir şekilde ticaret yapmak zorunda olduğunu belirtir. Bunun nedeninin, kapitalist ekonomilerdeki talebin yetersizliğidir. Kapitalist işverenler, yetersiz talep nedeniyle ellerindeki sermaye ile tekrar yatırım yapmak zorundadırlar. Kapitalist olmayan ülkeler, tıpkı Afyon Savaşları öncesinde Çin'in yaptığı gibi ticaret yapmayı reddederlerse, gerekirse savaş yoluyla ticarete zorlanmaktadır. Ticaret yapmaya zorlanan ülkelere ise ucuz işçi, hammadde ve arazi temin edilerek kar marjı yüksek tutulur.¹⁵⁸

Harvey'in öne sürdüğü düşünceler ise kimi yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bu yazarlar salt olarak Harvey'in fikirleri dışında emperyalizm konseptinin günümüz dünyasında geçerli olmadığını savunur. Robinson'a göre bağımsızlık sonrasında üçüncü dünya ülkelerinin geri kalmışlığında ve ekonomik sorunlarına rağmen kapitalist dünya ekonomisine dahil olmalarında bu ülkelerin iç dinamikleri birincil rol oynamıştır. Robinson'a göre küreselleşmenin ardından kuzey-güney veya merkez-çevre ayrımlarından daha ziyade ulus devletlerin sınıf yapısında kapitalizmin meydana getirdiği ayrışmaya odaklanılmalıdır. Artık ulus devletler arasında hiyerarşi belirsizleşmiş ve ulus devletlerin içindeki sınıflar arasındaki hiyerarşi artmıştır.¹⁵⁹

2.6. Neo-Kolonyalizm ve Neo-Partimonyalizm

Neo-kolonyalizm kavramının belli başlı bir tanımı olmamakla birlikte birkaç yorumu bulunmaktadır. Bazıları kavramın ilk olarak Fransız sömürgelerinin bağımsızlığını savunan aktivistlerden birisi olan Jean-Paul Sartre tarafından ilk defa kullanıldığını iddia etmiştir. Bazıları ise kavramın Leninizm'e dayandığını belirterek kapitalist ekonomilerin eski kolonilerdeki kaynaklar ve işgücüne bağımlılığının sürekliliğine dikkat çekerler. Vasili Vajrushev'e göre neo-kolonyalizm; gizli birtakım mekanizmalarla sömürgecilik dönemindeki ekonomik, siyasi, ideolojik ve askeri nüfuzun sürdürülme girişimidir. Kavramın uluslararası camiada ses getirmesi ise Gana'nın ilk cumhurbaşkanı Nkrumah'ın aynı adlı kitabında neo-kolonyalizme değinmesi ile olmuştur. Leninizm ile paralelliklerin olduğu açıklamalarında, neo-kolonyal devletlerin kendilerini destekleyecek kişilere yönetimi devrettiklerini belirtmektedir. Guy Martin'e göre neo-kolonyalizm, yerel halkın aleyhine olacak şekilde eski sömürgeci devlet ile onu destekleyen yerel yönetim arasında

¹⁵⁸ Harvey, D. (2005). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press, 137-139

¹⁵⁹ Robinson, W. (2007). Beyond the Theory of Imperialism: Global Capitalism and the Transnational State. *Societies Without Borders*, 2(1), 5-26, 23-24

bir ittifaktır. Bu tanımlamalar ışığında neo-kolonyalizm; koloni devlette ekonomik, finansal ve askeri araçlarla taraftar yerel yöneticilerin görev aldığı ve ekonomik ve finansal yarar sağlayan siyasi kararların alındığı, sömürgeci devlet tarafından geçmişte tesis edilen dominasyon ve sömürü sisteminin sürdürülmesidir.¹⁶⁰

Babatola'ya göre neo-kolonyalizm; eğitimsel, kültürel, endüstriyel ve teknolojik açıdan eski sömürge devletinin tahakkümünü sürdürmesi ve bağımsızlığını ilan etmiş eski sömürgesinde; siyasi kurumlar veya doğrudan asker bulundurmada ekonomik dominasyon kurması ve devlet ideolojisini yönlendirmesidir. Ona göre bağımsız olan eski sömürgecinin hareket alanı kısıtlı olup geçmişinden kolayca sıyrılması mümkün olmamaktadır. Bu durumun nedeni; geçmişte tesis edilen ticari ilişkilerin bağımsızlıktan sonra da aynı şekilde sürdürülmesi ve uluslararası kurumların etkisinde kalınarak onların rehberliğinde sundukları reçetelerin uygulanmasıdır. Babatola'ya göre bağımsız olan Afrikalı devletlerin küresel pazarlara entegre edilmesi, sömürgecilik döneminde elde edilen kazançların sürdürülmesi için bir kılıf niteliğindedir. Ona göre, eski düzenin devam ettirilmesi, bağımsızlığına kavuşmuş eski kolonilerdeki bazı grupların da çaba ve katkılarıyla gerçekleşmektedir.¹⁶¹

Walter Rodney'e göre Afrika'nın bugün geri kalmış olmasında, eski sömürge devletleri ile eşit olmayan ilişkinin sürdürülmesi rol oynamıştır. Bu ilişkinin daha ötesinde, yabancı ülke vatandaşlarının Afrika'daki şirketler, ulaşım araçları, basın kuruluşları, enerji santralleri, araziler, madenler, fabrikalar ve bankalar gibi stratejik araçları kontrol ettiği müddetçe, Afrika'nın zenginliklerinin yabancılara aktarılmaya devam edeceğini belirlemiştir.¹⁶² Jadesolo'ya göre sadece yabancılar değil, aracı konumdaki yerli "komprador" tüccarlar da Afrika'nın zenginliklerinin yabancı devletlere aktarılmasında rol almaktadırlar. Ona göre sömürge dönemindeki toplumsal sınıf yapısı ve eşitsizlik bağımsızlıktan sonra da devam etmiştir. Bağımsız Afrikalı devletlerdeki yöneticiler, eğitilmiş kamu sektörü çalışanları ve diğer kamu çalışanları ile diğer kesimler arasında

¹⁶⁰ Haag, D. (2011). Mechanisms of Neo-colonialism Current French and British influence in Cameroon and Ghana. *International Catalan Institute for Peace*, 6, 1-51, 7-12

¹⁶¹ Babatola, a.g.m, 3

¹⁶² Rodney, a.g.e, 26-27

farklılık ve ayrışma meydana gelmiştir. Üst tabakada yer alan kesim, halkın ihtiyaçlarını ve iyi yönetişimi göz ardı ederek kişisel çıkar peşinde koşmuşlardır.¹⁶³

Mark Langan'a göre neokolonializm 1960'larda olduğu kadar günümüzde de Afrika'nın Avrupa ile ilişkilerini açıklamada güncelliğini korumaktadır. Langan "kalkınma" söylemlerinin günümüzde neo-kolonializmin hala geçerli olmasına rağmen üzerine perde çekilmesine hizmet ettiğini belirtir. Zira Avrupalı devletler dış yardımlar ve kalkınma politikaları aracılığıyla Afrikalı devletlerin iç işlerine karışmaya devam etmekte. Ancak kalkınma yardımları daha ziyade Afrika'daki yoksulluk ve geri kalmışlığın pekiştirilmesine hizmet etmektedir. Langan'a göre Afrika'ya verilen yardımlar, Avrupa Yatırım Bankası'nın faaliyetleri, Avrupa'nın imzalattığı serbest ticaret anlaşmaları veya maden şirketlerinin faaliyetleri Nkrumah'ın ifade ettiği gibi neo-kolonializmin dolaylı yoldan hala etkili olmasını sağlamaktadır.¹⁶⁴

Aynı düşünceler Ndlouv tarafından da dile getirilmiş olup, Afrikalı devletlerin uluslararası sistemde egemen devletler olarak tanınmalarına rağmen sosyal ve ekonomik açıdan egemenliklerini tam anlamıyla icra edemediklerine dikkat çekmiştir.¹⁶⁵ Nkrumah'a göre dış yardımlar, Afrikalı eski sömürge devletlerindeki bürokratların kendilerine dikte edilen ekonomi politikalarının uygulanmasını ve emperyal güçler tarafından kontrol edilen bankacılık sistemi sayesinde kur politikalarının kontrol edilmesini sağlamaktadır. Bu sayede yardımlar, kolonyal devletlere daha fazla kar şeklinde geri dönmektedir.¹⁶⁶

Nkrumah'ın Marksist ideoloji ve Afrika'nın kurtuluşu ideolojisini bir araya getirerek öncüsü olduğu neo-kolonializm teorisi birçok düşünürü etkilemiştir. Bu yazarlar Afrikalı sosyalizminin geliştirilmesine katkı sağlamışlar ve bu çerçevede 'Afrika değerlerinin' korunması ve egemenliğe yapılan dış müdahalelere karşı direnişi savunmuşlardır. Örneğin Frantz Fanon, Nkrumah gibi eksi kolonyal güçlerin ekonomik ve siyasi nüfuzlarını sürdürmek istediklerini savunmuştur. Kongo Krizi ve bu kriz esnasında dönemin cumhurbaşkanı Patrice Lumumba'nın öldürülmesini yorumlayan Fanon, eski kolonyal güçlerin bağımsızlık sürecindeki sancıları körükleyerek adeta Afrikalı halkları

¹⁶³ Babatola, a.g.m, 5

¹⁶⁴ Langan, a.g.e, 2-5

¹⁶⁵ Ndlovu-Gatsheni, S.J., Chambati, W. (2013). *Coloniality Of Power in Post-Colonial Africa: Myths of Decolonization*. Dakar: African Books Collective, 72

¹⁶⁶ Nkrumah, K. (1976). *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. (Altıncı Baskı). New York: New York International Publishers, 9-15

“cezalandırmak” istediğini dile getirmiştir. Fanon’a göre eski sömürge devletlerinin hükümetleri, bağımsızlığın doğurduğu zorluklarla başa çıkamaz hale gelince kolonyal devletlerin yardımlarına bel bağlamayı ve ekonomik açıdan bağımlılıklarını devam ettirmeyi tercih etmişlerdir.¹⁶⁷

Bağımsızlıklarının üzerinden 20 yıla yakın geçmiş olmasında rağmen dönemin Tanzanya ve Gine devlet başkanları Julius Nyerere ve Sekou Toure 1978’de yaptıkları bir konuşmada eski kolonyal devletlerin ekonomik ve siyasi kontrollerini sürdürmeye gayret ettiklerini ve neo-kolonyalizmden kurtulamadıklarını ifade etmiştir.¹⁶⁸ Toure ise artık doğrudan sömürgeciliğin sona erdiğini, bunun yerini ekonomik bağımlılığın aldığını ve neo-kolonyalizmin daha kalıcı olma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Toure’ye göre Avrupalı devletlerin imzalattığı ticaret ve yardım anlaşmaları, Afrikalı ülkelerin kalkınmasını engelleyeceğini dile getirmiştir. Özellikle Afrikalı ülkelerin ticaretlerinin serbestleştirilmesi ile küresel ekonomide değer zincirinin son halkasına mahkum olacaklarından yakınmıştır.¹⁶⁹

Neo-kolonyalizm literatürüne katkıda bulunan yazarlardan birisi de Jack Woddis’dir. Neo-kolonyalizmin kaynağının büyük şirketler aracılığıyla ekonomik dominasyon ve onların kar amaçlı politikalarını olduğuna dikkat çeken Woddis, bu sayede Afrikalı ülkeler üzerinde siyasi nüfuz da tesis edilmektedir. Ayrıca Woddis, Afrikalı ülkelerin karşılaştırmalı avantaj teorisinin argümanları doğrultusunda “tarım ve turizm” alanlarına öncelik vermelerinin telkin edildiğini, “sanayi” bakımından Batılı ülkelere güvenmelerinin önerildiğini öne sürmüştür. Woddis; Batılı ülkelerin yatırımlar, krediler, ticari politikalar ve yardımlarının Afrikalı ülkelerin ticari değeri düşük malları üretirken kıymetli malları ithal etmelerine dayalı ekonomileri teşvik ettiğini belirtir. Bu konuda örnek olarak, 1963-1975 Yaoundé Anlaşmalarının Afrika’dan ham olarak ithal edildiğinde kakaoya %5,4

¹⁶⁷ Fanon, F. (2001) *The Wretched of the Earth*. Londra: Penguin Classics, 76

¹⁶⁸ İnternet: Abdullah, M. (2004) “Julius Nyerere: The West's Ultimate Anti-Islamic Warrior in Post-Colonial Africa”. *Crescent International*. Web: <https://crescent.icit-digital.org/articles/julius-nyerere-the-west-s-ultimate-anti-islamic-warrior-in-post-colonial-africa> 11 Eylül 2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁹ İnternet: Touré, S. (1962). “Africa’s Future and the World”. *Foreign Affairs*, 41, Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/1962-10-01/africas-future-and-world> 12 Eylül 2019 tarihinde alınmıştır.

gümrük vergisi, işlenmiş olarak ithal edildiğinde %22 gümrük vergisi konulmasını dile getirmiştir.¹⁷⁰

1960 ve 1970’lerde etkili olan bağımlılık teorisinin Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki ilişkilere getirdiği eleştiriler, neo-kolonyalizmin argümanları ile benzerlik taşımaktaydı. Aynı şekilde, ekonomik bağımlılığın Güney ülkelerinin kalkınmalarını engellediğini savunmuşlardır.¹⁷¹ Çözüm olarak üçüncü dünya ülkelere ithal ikame ekonomi modelini önermişlerdir. Bu ideal modelde ekonomi tarıma dayalı olmakla beraber sanayi sektörüne hammadde temin edecektir. Bu model, ekonomik bağımsızlık için yabancı sermayeye dayalı olunmamasını savunur.¹⁷² Bağımlılık teorisi düşünürleri, neo-Marksist perspektiften bir yorum sunarak eski sömürge devletlerindeki “komprador sınıf” diye tabir ettikleri burjuvazi kesimin Batılı ülkelerle çıkar birliği yaptıklarını öne sürmektedirler. Örneğin, yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerdeki burjuvazi kesimin Batılı ülkelere ithalatı sürdürmelerinden ötürü kolonyal bağlar sürdürülmektedir. Bir yandan bağımlılık devam ederken diğer yandan da eski sömürge devletlerinin geri kalmışlıkları pekiştirilmektedir.¹⁷³ 1980’lerden itibaren dünyada yükselişe geçen ve 1989’da ilan edilen Washington Konsensüsü’nün mimarları tarafından bağımlılık teorisine yönelik eleştiriler yöneltmişlerdir. Örneğin Cardoso, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının göz ardı edildiğini dile getirmiştir. Özellikle Uzakdoğu’daki büyük atılım gerçekleştiren “Uzakdoğu Kaplanları” Cardoso ve diğer bağımlılık teorileri eleştirmenleri tarafından örnek verilmiştir.¹⁷⁴

Langan’a göre bağımlılık teorisi ve neo-kolonyalizm birbirleriyle örtüşmelerine rağmen farklı ekollerdir. Langan’a göre bağımlılık teorisi daha ziyade asimetrik ticaret hadleri, Batılı ülkelerin banka ve finans sektöründeki hakimiyetleri ve teknolojik eşitsizlik gibi ekonomik bir perspektiften bakarken neo-kolonyalizm siyasi bir açıdan Kuzey-Güney ilişkilerine bakmaktadır. Ona göre neo-kolonyalizm eski sömürgelerdeki yönetici sınıf ile Batılı ülkelerin işbirliği, dış yardımların ekonomi ve siyaseti dizayn etmede kullanılması

¹⁷⁰ Woddis, J. (1968). *An Introduction to Neo-Colonialism*. Londra: International Publishers Company, 84-101

¹⁷¹ Tausch, A. (2011). Globalisation and Development: The Relevance of Classical “Dependency” Theory for the World Today. *International Social Science Journal*, 61(202), 467-488, 467

¹⁷² Santos, T., Randall, L. (1998). The Theoretical Foundations of the Cardoso Government: A New Stage of the Dependency Theory Debate. *Latin American Perspectives*, 25(1), 53-70, 57

¹⁷³ Brewer, A. (1980). *Marxist Theories of Imperialism*. (Birinci baskı) Londra: Routledge, 196

¹⁷⁴ Cardoso, F.H. (1977). The Consumption of Dependency Theory in the US. *Latin American Research Review*, 12(3), 7-24, 20

gibi olaylara odaklanmaktadır. Hatta Nkrumah gibi neo-kolonyalizmin bayraktarlığını yapan düşünürlerin dış müdahale aracı olmadığı müddetçe yabancı yatırımı kabul ettiklerini de dile getirmektedir. Bu nedenle, neo-kolonyalizme göre siyasi açıdan özgür ve egemen olduğu takdirde ekonomik kalkınmanın elde edilebileceğini savunur. Bu bakımdan bağımlılık teorisyenleri kadar deterministik ve pesimist değildir.¹⁷⁵

Neo-kolonyalizm dolayısıyla bağımlılık teorisinin aksine, yabancı yatırımlara tamamıyla karşı değildi ve ülkeye faydası olduğu takdirde teşvik edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Ancak bu yabancı yatırımların önceliği ulusal çıkarlara hizmet ettirilmesi idi. Nkrumah, Afrika'nın kalkınması için daha ziyade Afrikalı ülkelerin birlik oluşturmalarını öne sürmüştü. Tek bir çatı altında toplanan Afrikalı devletlerin kalkınmaya dair kararlarını birlikte planlamalarını savunmuştur.¹⁷⁶ Nkrumah'ın fikirleri birçok düşünürü etkilemişti. Woddis'e göre uluslararası şirketlerin Afrika'daki faaliyetleri kar odaklı olup Batılı devletlerin siyasi nüfuzlarını artırmalarına hizmet etmektedir.¹⁷⁷ Lanning ve Mueller ise yabancı maden şirketlerin Afrika'daki faaliyetlerini inceledikten sonra, Afrikalı yöneticilerin bu şirketlere ayrıcalıklar sağladığını karşılığında iktidarlarını güçlendirdiklerine dikkat çekmişlerdir. Öte yandan, kıtanın kaynaklarının yabancı şirketlere verilmesi tarımda ve sanayide verimliliğin artırılması, işsizliğin çözülmesi gibi sorunların ortadan kaldırılması sonucunu ortaya çıkarmamıştı.¹⁷⁸

Bağımlılık teorisi gibi pesimist ve determinist bir yaklaşım geliştiren bir başka teori neo-patrimonyalizmdir. Bu teori kültürel bir bakış açısından bakarak Afrika'daki geri kalmışlığın nedeninin dış ülkelere daha ziyade otokrat liderler veya elitlerin nepotizm ve yolsuzluğa dayalı yönetim biçimi olduğunu savunur.¹⁷⁹ "Big Men" (Büyük Adamlar) olarak adlandırılan Afrikalı yerel elitlerin patronaj ilişkileri ve nepotizme dayalı yönetim biçimleri kişisel çıkarlara hizmet etmekte ve halkın menfaatini gözetmemektedir.¹⁸⁰ Taylor ise benzer bir bakış açısından bakarak, Batılı ülkelerin etkisinden ziyade Afrikalı devletlerin "kötü yönetişimden" dolayı geri kaldıklarını savunmaktadır. Batılı ülkelerin menfi etkilerinin olduğu argümanların yersiz olduğuna dikkat çektikten sonra Afrika'nın

¹⁷⁵ Langan, a.g.e, 15-17

¹⁷⁶ Kwame, N. (1963). *Africa Must Unite*. Londra: Heineman, 170

¹⁷⁷ Woddis, a.g.e, 86

¹⁷⁸ Lanning, G., Mueller, M. (1967). *Africa Undermined: Mining Companies and the Underdevelopment of Africa*. Harmondsworth: Penguin, 500

¹⁷⁹ Soest, a.g.m, 628-629

¹⁸⁰ Cammack, D.(2007). The Logic of African Neopatrimonialism: What Role for Donors?. *Development Policy Review*, 25(5), 599-614, 600

modern devlet yapısından uzak, kabilecilik ve nepotizme dayalı kötü bir yönetişimden mustarip olduğunu savunur.¹⁸¹

Ancak neo-patrimonyalizm teorisinin Afrika “kültürüne” ve yöneticilerine yönelik olumsuz değerlendirmelerden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Mkandawire, neo-patrimonyalizm teorisinin pesimist bir şekilde Afrika’nın kalkınmasını ihtimal dahilinde görmemesini eleştirmektedir. Mkandawire, Afrika’ya yönelik pesimist yaklaşımın uluslararası medya, akademik camia ve resmi söylemlerde hakim olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁸² Mkandawire’in dile getirdiği husus yerinde bir tespit olup neo-patrimonyalizm kolonyal dönemde olduğu gibi Afrika’nın Batı’nın aksine medenileşemediği yeniden fikrini dillendirmektedir. Bu açıdan neo-patrimonyalizm, Afrika’da zaman zaman gerçekleşmiş olan başarı hikayelerini göz ardı etmektedir.¹⁸³

Neo-patrimonyalizmin söylemleri küresel ekonomi kurumları tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin Hilson ve Maconachie, Total ve Royal Shell gibi firmaların kurucusu olduğu Madencilik Endüstrileri Şeffaflık Girişimi’nin (EITI), Afrika’da Batılı ülkelerin faaliyetlerini yoksulluğun azaltılması ve sosyal kalkınmayı amaçlarken aynı zamanda yolsuzluk ve kötü yönetişimle mücadele ettiği yönündeki söylemlerini eleştirmektedir.¹⁸⁴ Washington Konsensüsü sonrası neo-liberal politikaların öncüsü olan küresel ekonomik düzenin aktörleri bu söylemi dile getirmektedirler.¹⁸⁵

Nkrumah ve Toure gibi neo-kolonyalizm teorisine öncülük eden düşünürler; eski kolonyal güçlerin finansal yardımlar ve kalkınma fonları ile Afrikalı devletleri, uzun vadede kendi çıkarlarının aleyhine olan ticari anlaşmaları imzalamak için kullanılabileceğine dikkat çekmişlerdi.¹⁸⁶ AB’nin resmi söylemlerine bakıldığında Afrika ile 2000’li yıllardan itibaren imzaladığı Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları’nın (EOA); Afrikalı devletlerinden düşük gümrük vergi alınması ve ekonomilerinin serbestleştirilmesi

¹⁸¹ Taylor, I. (2004). Blind Spots in Analysing Africa’s Place in World Politics. *Global Governance*, 10(4), 411-417, 412

¹⁸² Mkandawire, T. (2015). Neopatrimonialism and the Political Economy of Economic Performance in Africa: Critical Reflections. *World Politics*, 67(3), 563-612, 563-564

¹⁸³ Langan, a.g.e, 20

¹⁸⁴ Hilson, G., Maconachie, R. (2008). “Good governance” and the extractive industries in Sub-Saharan Africa. *Mineral Processing and Extractive Metallurgy Review*, 30(1), 52-100, 59-61

¹⁸⁵ Gereffi, G., Lee, J. (2014). Economic and Social Upgrading in Global Value Chains and Industrial Clusters: Why Governance Matters. *Journal of Business Ethics*, 133(1), 25-38, 25-26

¹⁸⁶ Nkrumah, 1963, a.g.e, 182-183

yoluyla karşılıklı ticareti güçlendirdiği ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Bu kapsamda 2015-2020 dönemi için AB, serbest ticaretin olumsuz etkilerinden korunmaları için 6,5 milyar € EOA Kalkınma Programı (EOAKP) fonu tahsis etmişti.¹⁸⁸ Afrika ülkeleri ise bu anlaşmaların yeni doğan sanayileri için uzun vadede olumsuz etkilerinden endişe etmektedirler. Söz konusu anlaşmalar sayesinde Avrupalı devletlerin gıda, tarım, tekstil gibi sektör ürünlerinin Afrika'daki pazarları işgal ederken yerli sektörlerin bu durumdan olumsuz etkilenecekleri endişesi hakim olmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁷ İnternet: "Towards an EU Aid for Trade Strategy—The Commission's Contribution". (2007). *EUR-LEX*. Web: <https://eur-lex.europa.eu/summary/SK/r13002> 13 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁸⁸ İnternet: "West Africa and EU prepare towards EPA implementation". (2016, Feb). *Bilaterals*. Web: <https://www.bilaterals.org/?west-africa-and-eu-prepare-towards&lang=en> 12 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁸⁹ Langan, a.g.e, 120

3. AB’NİN KURULUŞUNUN ARKA PLANI VE NEO-KOLONYALİZM

Hansen ve Jonson, yakın geçmişteki AB bütünleşmesini kolonyal geçmişle ilişkilendirerek farklı bir görüş ortaya atmışlardır. Onlara göre AB bütünleşmesi direk olarak kolonyal geçmişin bir sonucudur. Diğer yandan bu yazarlar, bu iki olgu arasındaki ilişkinin gözden kaçmasına neden olan faktörler olduğunu da dile getirirler. Bununla yetinmeyen bu yazarlar, neo-kolonyalizmin AB’nin dile getirdiğinin aksine hiçbir zaman terkedilmediğini savunmaktadırlar.¹⁹⁰ Nitekim Edward Said, emperyalizmin Batı’da “metropolitan kültürün bir parçası olarak sürekli meydana geldiğini” dile getirerek günlük hayatın bir parçası olması nedeniyle göze çarpmadığını belirtmiştir.¹⁹¹ Said, özellikle Batılı entelektüelleri karşısına alarak, onların her ne kadar kendilerini modernite ve aydınlanmanın temsilcileri olarak görmelerine rağmen, aslında kolonyal geçmişin varisi olduklarına değinmektedir.¹⁹²

Halbuki, AB’nin kuruluşunun arka planını araştıran geçmişteki yazarlar, AB’nin kolonyal geçmişin terk edilmesi sonucu meydana geldiğini savunurlar. Örneğin Norman Davies’e göre dekolonizasyon, Avrupa Topluluğu’nun (AT) oluşması için gerekli olan koşulları sağlamıştı. Sömürgeciliğin sona ermesinden sonra Avrupa’da eşit ve demokratik paydaşların bir araya gelerek birlik oluşturmaları kaçınılmaz oldu.¹⁹³ Willian Hitchcock’a göre kolonyal bağların kopması ile Avrupalı devletler birbirilerine bağımlı hale geldiler. Avrupalı devletlerin karşılıklı bağımlılıkları sayesinde üye devletlerin ekonomileri büyüdü ve zenginleşti.¹⁹⁴ AB’nin resmi ideolojisi ve retoriğine bakıldığında, kendisini kolonyalizme karşıt olarak tanımladığı ve barışın ve işbirliğinin bir örneği olduğunu dile getirdiği görülmektedir. AB’nin yüce bir amaca hizmet eden ve barış odaklı bir vizyonu olduğu sıkça dile getirilmektedir.¹⁹⁵

Ancak bundan sonraki bölümde ele alınacak olan “Eurafrica” kavramı ile Hansen ve Jonson’un iddialarını güçlendiren olgu ve demeçlere değinilecektir. Avrupa Birliği projesinin salt olarak Avrupa ulusları arasında değil eski sömürgeleri de kapsayan bir

¹⁹⁰ Hansen, P., Jonsson, S. (2014). Another Colonialism: Africa in the History of European Integration. *Journal of Historical Sociology*, 27(3), 442-461, 442

¹⁹¹ Said, E. (1993) *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf, 227

¹⁹² Said, a.g.e, 239

¹⁹³ Davies, N. (1996). *Europe: A History*. Oxford: Oxford UP, 1068

¹⁹⁴ Hitchcock, W. (1945). *The Struggle for Europe: The Turbulent History of a Divided Continent 1945-2002*. London: Doubleday, 232

¹⁹⁵ Hansen, 2014, a.g.e, 4

birliği kapsadığına dair birçok veri sunulacaktır. Bu açıdan AB projesinin neo-kolonyal yönleri bütün ayrıntılarıyla ortaya koyulacaktır.

3.1. Eurafrica

İlk defa 1929’da kullanılan Eurafrica kavramı Afrika’daki sömürgeciliğin daha koordineli ve etkin olması için Avrupa’da bütünleşmenin sağlanmasını ifade eder. Esasında jeopolitik bir kavram olup sömürgeciliğin sona ermesinin ardından Avrupalı devletlerin kaynaklarını ve imkanlarını bir araya toplayarak Afrika’daki eski sömürgelerindeki nüfuzlarını tekrar sürdürme çabasını ifade eder.¹⁹⁶ “Eurafrica” kavramı ilk olarak 1929 yılında Richard von Coudenhove-Kalergi tarafından kullanılmıştır. Kalergi bu kavram ile “bütünleşen Avrupa’nın Afrika kıtasını da bünyesine dahil etmesini” ifade etmiştir. O dönem uluslararası ilişkilerde etkin olan jeopolitik teorilerin gölgesi ve etkisinde olan Kalergi dünyayı Avrupa, Arabistan, Hindistan, Çin ve Japonya olarak kültürel coğrafyalara ayırmıştı. Diğer jeopolitik teorilerden farklı olarak siyasi ve askeri güç kullanmak suretiyle değil de “aynı yaşam tarzının benimsenmesi” yoluyla Afrika’nın ve hatta Türkiye, İran ve Afganistan’ın Eurafrica birliğine dahil olacağını söylemiştir. Zira Kalergi’ye göre sınırlar milletler için kesin ve net değildir. Avrupa’nın sınırları veya dünyadaki diğer kıtaların sınırları hayal ürünü ve yapaydır. Örneğin tarihte Roma İmparatorluğu Kuzey Afrika’da da hüküm sürdüğü için “Avrupalı değil Akdenizliydi”.¹⁹⁷ II. Dünya Savaşı’na kadar bu kavram Avrupalı siyasi ve akademik camiada sıkça kullanılmıştır. Savaşın ardından Nazizm ile ilişkilendirildiği için gündemden düşmüştür. Ancak AKÇT’nin 1952’de kuruluşu ile tekrar gündeme gelmiştir.¹⁹⁸

Hansen’e göre 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasının ardından örgütün nihai amacı, Afrika’daki toprakların da dahil olduğu “200 milyon nüfuslu” bir birlik meydana getirmektir. Avrupa bütünleşmesini kolonyalizmle ilişkilendirirken ilk kanıt olarak Eurafrica kavramının tarihsel oluşumunu gösterir. Avrupa’nın bütünleşmesi doğrultusunda fikir ve düşüncelerin ortaya çıkıp tartışıldığı 1920

¹⁹⁶ Hansen, P., Jonsson, S. (2015) *Eurafrica: The Untold History of European Integration and Colonialism*. Londra: Bloomsbury, 8

¹⁹⁷ Botz-Bornstein, T. (2007). European Transfigurations - Eurafrica and Eurasia: Coudenhove and Trubetzkoy Revisited. *The European Legacy*, 12(5), 565-575, 569-573

¹⁹⁸ İnternet: Horgby, S. (2017). “Eurafrican Geopolitics? A Qualitative Textual Analysis of the French Geopolitical Construction of Africa in the Post-Cold War Period”. *Göteborg Üniversitesi*, 4. Web: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/54526> 10 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

ile 1960 arası dönemde aynı zamanda Afrika'daki kolonyal sistemin istikrarı için çaba gösterildiğini dile getirerek bu iki tarihsel olayın aynı anda meydana geldiğine dikkat çeker.¹⁹⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri, Afrika'daki kolonilerini uzun yıllar kontrol edeceklerini tasavvur ediyorlardı. Örneğin İngiltere, Sahra-Altı Afrika'yı 21. yüzyıla kadar kontrol edeceğini planlıyordu.²⁰⁰ Hindistan ve Pakistan'ın 1947, Myanmar'ın 1948'deki bağımsızlık ilanları İngiltere'nin Afrika'daki kolonilerinde benzer durumun yaşanmaması için önlem almasına neden olmuştu. Hollanda 1945'te Endonezya'nın bağımsızlık ilanı sonrası 4 yıl boyunca ülkeye savaş açtı. Ancak 1949 yılında bağımsızlığını tanıdı. Benzer şekilde Fransa, Hindi Çini ülkelerinin bağımsızlıklarını 5 yıl boyunca sürdürdüğü savaştan sonra tanıdı. Ortadoğu ülkeleri ve Çin'in de bu akıma kapılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek Afrika'daki kolonilerini ortak kontrol etmeye yöneltti. Eurafrica projesinin Afrika'da bağımsızlık dalgasının önüne geçeceğini düşünmekteydiler.²⁰¹

AET'nin ilk ortaya çıktığında Afrika'daki sömürgelerin de dahil olduğu bir pazarı öngördüğüne dair kanıtlardan bir diğeri, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in "Üçüncü Dünya Projesi"dir. İngiltere ve Fransa'nın bir araya gelerek oluşturduğu projeyi 1947 yılı Kasım ayında şu sözlerle dile getirmiştir:

Batı Avrupa ve Tropikal Afrika'nın ekonomileri karşılıklı ticaret, sermayenin tedariki ve finansal açıdan çok yakından bir birilerine bağımlıdır ve dolayısıyla sorunları da ortaktır. Tropikal Afrika hâlihazırda gıda ve hammaddelerin tedariki ve döviz elde edilmesinde büyük katkıda bulunmaktadır. Afrika kaynaklarının daha da geliştirilmesi, Batı Avrupa'nın ıslahında ve güçlenmesinde hayati önem arz etmektedir, tıpkı Afrika'nın üretim gücünün eski haline getirilmesinin Afrika'nın geleceği ve kalkınması için olduğu gibi.²⁰²

1949 yılında Avrupa Konseyi'nin kurulması ile Eurafrica projesini hayata geçirecek kararlar alındı. Kongre'nin katılımcıları, Afrika'daki kolonilerin savaştan dolayı yıkıma uğrayan Batı Avrupa'nın ıslah ve kalkınması için seferber edilmesini savunmaktaydı. Avrupa Konseyi'nin kurucu belgelerinden olan "Federal Pakt Taslağı"nda Avrupa Birliği

¹⁹⁹ Hansen, 2014, a.g.e, 6-7

²⁰⁰ Marks, S. (2002). *The Ebbing of European Ascendancy: An International History of the World 1914–1945*. Londra: Bloomsbury Academic, 151

²⁰¹ Hansen, 2015, a.g.e, 73

²⁰² Kent, J. (1989). "Bevin's Imperialism and the Idea of Euro-Africa, 1945–49". M. Dockrill, J. Young. (Editörler). *British Foreign Policy, 1945–56*. Houndmills: Macmillan, 58-59

Federalistleri şu ifadeleri sunmuştur: “Avrupa bir bütün olarak üye ülkeler ve beraberindeki bağımlı ülkelerin arasındaki bağın farkında olunmasıyla varlığını sürdürebilir. Artık koloni topraklarının ulus devletlerin mülkü olduğu zamanlar geçmişte kalmıştır. Artık Afrika’daki belirli bölgelerinin kalkınması için Avrupa’nın ortak bir politika geliştirmesi gerekmektedir.”²⁰³

Avrupa Konseyi’nin 1952 yılında “Strazburg Planı”nı kabul etmesiyle birlikte Eurafrica örgütün en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bu plan ile Batı Avrupa’nın o dönem yaşadığı kronik dolar açığının giderilmesi hedeflenmiştir. Plana göre Afrika’daki var olan ve potansiyel kolonyal kaynakların ortak kullanılması, döviz açığına çözüm olacaktır. Avrupa Konseyi’nin Ekonomik Komitesi Başkanı Paul Reynaud bu konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştı: “Eğer Avrupa’nın bekası için gerekirse, Afrika kıtasının zenginliklerini birlikte kullanmalıyız ve elimizde tükenmekte olan dolar tedarikini sağlamamız için kıtadan ham madde temin etmeliyiz.”²⁰⁴

Avrupa Konseyi’nin dönemin İngiliz temsilcisi Lord Layton ise Avrupa’nın dışındaki kolonilerin herhangi bir ülkenin münhasır sahipliğinde değil Avrupa’daki tüm ülkeler ile entegre edilmeleri gerektiğini savunmuştur.²⁰⁵ Avrupa Konseyi’nin çabalarının yanı sıra Roma Anlaşması’nın imzalanması sürecinde Avrupalı ülkelerin Afrika’nın da birliğe dahil edilmesi yönündeki düşünce ve çabaları dikkate değerdir. Dönemin Batı Almanya Dışişleri Bakanı Heinrich von Brentano, Roma Anlaşması’nın müzakerelerinin son aşamasında şu sözleri sarf etmiştir:

Prensip olarak, sınır aşırı toprakların birliğe dahil edilmesi memnuniyetle karşılanmalıdır. Uzun yıllardan beri Avrupa Konseyi ve OEEC gibi Avrupalı örgütlerin ortaya koydukları planlar doğrultusunda sınır aşırı toprakların Avrupalı ülkeler tarafından ortak istifade edilmesini öngörmüştür. Bu zamana dek bu çabalar gerçek sonuçlar doğurmamıştır (...) Schuman Planı çerçevesinde sınır aşırı toprakları AKÇT’ye dahil edilmesi başarılamamıştır. Ancak tüm bu müzakere süreçlerinde, Avrupalı Devletleri ve Almanya Hükümeti sınır aşırı toprakların dahil edilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Alman Hükümeti, Schuman Planı’nda sınır aşırı toprakların örgüte dahil edilmemesinden dolayı yakınmıştır. Avrupalı devletler ve Alman Hükümeti’nin bu yöndeki talebi hala devam etmekte olup dünya siyasetindeki gelişmelerden ötürü azalmamıştır. Sınır aşırı topraklar ve özellikle Afrika üzerine komünist devletler ile Batılı ülkeler arasında bir çatışma yaşandığı da

²⁰³ Lipgens, W. (1990). *Documents on the History of European Integration*. Berlin: De Gruyter, 90

²⁰⁴ İnternet: “The Strasbourg Plan”. (1952, Sept). *Avrupa Konseyi*, 135. Web: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/18283858> 19 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁰⁵ Avrupa Konseyi, a.g.e, 140

yadsınamamaktadır. Bu çatışmanın sonucu, gelecekteki dünya düzeni için kritik önem taşımaktadır. Bu nedenlerden ötürü, sınır aşırı toprakların dahil edilmesi sadece kabul edilmemeli, ayrıca memnuniyetle karşılanmalıdır.²⁰⁶

Eurafrica kavramı AB'nin fikir öncülerinden Robert Schuman tarafından da sıkça dile getirilmişti. Schuman; Eurafrika'yı şu sözlerle tanımlamaktadır: “(Eurafrika) sadece bir destek sistemi değil; bünyesinde karşılıklı yararlar ve müşterek kalkınma politikalarının yürürlüğe koyulduğu gerçek bir birliğin ekonomik bütünleşmesini ifade eder”. Süveyş Krizi esnasında SSCB'nin izlediği siyasete tepki olarak ise şu sözleri dile getirmiştir: “Eurafrika fikrinin temellerine dayanan; Avrupa ve Afrika halklarının gerçek bir birlikteliğine dayalı bir kurum aracılığı ile (SSCB'ye) tepki gösterilmelidir.”²⁰⁷

AB'nin kurucularının dile getirmiş olduğu bu fikirler ışığında Hansen, (Avrupa Ekonomik Topluluğu) AET ve Afrika ile ilişkileri düzenleyecek olan Yaoundé, Lome ve Cotonou Anlaşmaları'nın arka planında eski sömürgelerle olan bağın sürdürülme gayreti olduğunda dikkat çekmektedir. Öte yandan Hansen, AET'nin en önde gelen amaçlarından olan Afrika ile bağların sürdürülmesinin AET'nin kuruluşunun ardından resmi söylemlerde ve akademik literatürde rastlanılmamasını, Soğuk Savaş dinamiklerine bağlamıştır. Batı'nın birinci, Sovyet ülkelerinin ikinci ve bağımsızlıklarını kazanan eski sömürgelerinin üçüncü dünya ülkeleri adlandırıldığı tarih anlatısında, Avrupa ve Afrika arasındaki kolonyal ilişkiler, Kuzey-Güney ülkelerinin ayrı dünyalar şeklinde ele alınmasından dolayı göz ardı edilmiştir. Halbuki AET projesi; gerek Afrika gerekse de Asya'daki anti-kolonyal hareketlere karşı Avrupa'nın ortak bir strateji geliştirerek bu bölgelerdeki nüfuzlarını korumaya yönelikti. Böylece Avrupalı devletler, Bağlantısızlar hareketi veya Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altındaki anti-kolonyal hareketlerini akamete uğratacak ortak bir tavır sergileyebileceklerdi. Bu açıdan Hansen'e göre AET'nin kuruluş nedeni Soğuk Savaşın hakim olduğu yeni dünya düzeninde Avrupalı ülkelerin bütünleşme yoluyla güvenliklerini sağlama kaygısı olduğu kadar emperyal politikaların modernize edilerek eski sömürgelerdeki nüfuzun korunmasının istenmesidir. Hansen'e göre; AET'nin eski sömürgelerdeki sosyal ve ekonomik kalkınmayı destekleme hedefinin eski sömürgeleri

²⁰⁶ İnternet: Brentano, H.V. (1956). “Letter to Konrad Adenauer”. *Politischen Archivs des Auswärtigen Amts*, Web:

https://www.cvce.eu/en/obj/letter_from_heinrich_von_brentano_to_konrad_adenauer_on_the_association_of_the_octs_with_the_common_market_8_december_1956-en-8c1756da-7e65-44ae-a23c-822d490daef0.html
20 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁰⁷ Aktaran: Hansen, 2014, a.g.e, 11-12

üzerinde Avrupa devletlerinin nüfuzunu sürdürmesinin bir bahanesi olduğunu dile getirmektedir.²⁰⁸

Hansen gibi Liam Kennedy de Avrupalı kurumların söylemlerinde bilinçli olarak “neo-kolonyalizmin bastırıldığını” belirtmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde Batılı devletlerin emperyal nüfuzlarını hala sürdürdüklerine dair güçlü algı devam etmektedir.²⁰⁹ Örneğin AB’nin kalkınma amaçlı yardımlarının tamamıyla iyi niyet sonucu olmayıp hedef ülkelerin siyasetinin dizayn edilmesinin amaçlandığı algısı hakimdir. Bununla birlikte, kalkınma yardımında bulunulan ülkelere ekonomik faydalar elde edildiği kanaati hakimdir. Örneğin 2000 yılından sonra AB’nin kalkınma politikası araçlarından olan Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA), bu bağlamda Afrika Karayip ve Pasifik (AKP) ülkelerinin eleştirilerine hedef olmuştur. EOA’ların yürürlükte olduğu AKP ülkelerinin, söz konusu anlaşmalara dair herhangi bir söz haklarının olmaması, dayatılan koşullara uymaktan başka seçenek sunulmaması gibi nedenlerden ötürü Avrupalı şirketlerin neo-kolonyal politikalarının sürdürüldüğü eleştirileri yapılmaktadır.²¹⁰ Hurt’e göre AB’nin söylemlerinde neo-kolonyalizmin izlerinin silinmesi kelime oyunları ile mümkün olmaktadır. Örneğin, EOA görüşmeleri sırasında kullanılan “diyalog”, “ortaklık”, “karşılıklı bağımlılık” gibi kavramlar, AKP ülkelere yapılan baskı ve zorlamayı perdelemiştir.²¹¹

De-kolonizasyon sürecinin başladığı 1960’lardan itibaren Fransa başta olmak üzere Avrupalı ülkeler Afrika’daki sömürgelerindeki nüfuzlarına kaybetme noktasına gelmişlerdi. Bu süreçte Fransız dış politika sorumluları tarafından Eurafrica kavramı tekrar gündeme getirildi. De-kolonizasyon sürecinin başlaması ile akademik camiada tekrar gündemden düşen kavram, 21. yüzyılda gerek Fransa’nın eski başbakanı Sarkozy gerekse akademik çevreler tarafından yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Sarkozy 2007 yılında Dakar’daki bir konuşmasında Eurafrica’nın Avrupa’nın “ortak kaderi” olduğunu dile getirmiştir.²¹² Bu çerçevede Fransa bu politika çerçevesinde neo-kolonyal faaliyetlerini

²⁰⁸ Hansen, 2014, a.g.e, 14-15

²⁰⁹ Kennedy, L. (2006). Spectres of comparison American studies and the United States of the West. *Comparative American Studies*, 4(2), 135-150, 135

²¹⁰ Bachmann, V. (2013). The EU as a Geopolitical and Development Actor: Views from East Africa. *Open Edition Journals*, 19(1), 2-22, 8

²¹¹ Hurt, S. (2003). Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and ACP states and the end of the Lomé Convention. *Third World Quarterly*, 24(1), 161-176, 168

²¹² İnternet: “Sarkozy Proposes Eurafrica Partnership On Tour”. (2007, July). *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/idUSL26102356> 12 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

sürdürerek sık sık eski kolonilerinde askeri müdahalelerde bulundu ve kıtadaki askeri varlığını korudu. Fransız şirketler, Afrika'daki yönetimler üzerindeki nüfuzunu devam ettirdi ve Fransız yönetimi ile Afrikalı hükümetler arasındaki yakın ilişkiler sürdürüldü. Zira Fransa için Afrika *pre-carre* (arka bahçe) veya *domaine reserve* (korunan bölge) şeklinde tanımlanmaktaydı.²¹³

Fransa başta olmak üzere eski kolonyal Avrupa ülkelerinin Afrika'ya yönelik ekonomik politikalarının yanında askeri müdahaleleri ve güvenlik politikalarına ilerleyen bölümlerde değinilecektir. AB'nin ortak güvenlik ve dış politika stratejisi altında değerlendirilecek olan bu bölüme geçilmeden önce AB'nin kuruluşunun teorik ve tarihi arka planı detaylı olarak anlatılacaktır.

3.2. Neo-Fonksiyonalizm

Geçtiğimiz 50 yıl boyunca AB sürekli olarak genişlemiş ve birliğe üye olmak isteyenler için üyelik ekonomik kalkınma ve demokrasi için önemli bir adım olarak görülmüştür. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra eski SSCB ülkelerinin de birliğe dahil olması söz konusu olmuş ve 2004 yılında 15 ülke birden üye olmuştur.²¹⁴ 1970'ler ve 1980'lerdeki ilk genişlemeler öncesinde üyeliğe kabul için aday ülkelerin sağlamaları gereken şartlar sistematik bir şekilde belirlenmemiştir. Bu süreçte AB Konseyi rol üstlenirken Komisyon'un sadece danışmanlık görevi vardı.²¹⁵ Üyeliğe dair kriterler sistematik olarak ilk defa 1993 yılında "Kopenhag Kriterleri" olarak belirlendi. Aday ülkelerin yerine getirmeleri halinde üyelik müzakereleri başlatılarak üyelik süreci gerçekleşmesi öngörüldü.²¹⁶ 2007 yılında kabul edilen Lizbon Anlaşması ile üyelik kriterlerine dair son düzenleme yapılmış olup Avrupa Konseyi'nin oy birliği kararı ile üyelik başvurusunun kabul edilmesi öngörülmüştür.²¹⁷

1957'de altı ülke tarafından temeli atılan AET'nin ilk genişlemesi 1970'lerde başlamıştır. AET'nin mimarları olan Jean Monnet ve Robert Schuman gibi düşünürler,

²¹³ Horgby, a.g.m, 3

²¹⁴ Hillion, C. (2010). *The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy*. Sweden: Swedish Institute for European Policy Studies, 10

²¹⁵ Hillion, a.g.m, 11

²¹⁶ Grabbe, H. (2005). *The EU's Transformative Power*. İngiltere: Palgrave MacMillan, 7

²¹⁷ İnternet: Fa, F. (2017). "The Enlargement of the European Union through the prism of Neofunctionalism and Liberal Intergovernmentalism", 2. Web: https://www.academia.edu/40827748/The_Enlargement_of_the_European_Union_through_the_prism_of_Neofunctionalism_and_Liberal_Intergovernmentalism 12 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

ABD'ye benzer bir yapı tasavvur etmişlerdi. 1957 Roma Anlaşması'ndan 50 yıl sonra fikir mimarlarının hayal ettiği yapıya AB neredeyse erişti. AB'nin genişlemesini inceleyen teorisyenler üye ülkelerin genişleme politikaları, üye ülkeler, AB kurumları ve AB'nin genişlemesinin üye ülkelere etkisi gibi konu başlıkları altında teorik çerçeveler sunmuşlardır. Avrupa entegrasyonunu açıklayan teoriler ise belli başlı olarak hükümetlerarasıcılık ve uluslarüstücülük başlıkları altında toplanmaktadır. Ernst B. Haas'ın öncüsü olduğu neofonksiyonalizm, uluslarüstücülük altında yer alırken, Stanley Hoffman'ın öncüsü olduğu hükümetlerarasıcılık 1965'ten itibaren etkili olmaya başlamıştır. 1980'lerin ortalarında ise bu iki teori dönüşüm geçirmiştir. Andrew Moravcsik'in geliştirdiği liberal hükümetlerarasıcılık ile Wayne Sandholtz'un geliştirdiği uluslarüstü kurumsalcılık bu bağlamda ortaya çıkmışlardır. Bu iki kampın birbirilerinden ayrılan yönleri bulunmaktadır. İlk olarak; entegrasyon üye ülkelerin hükümetlerinin kontrolünde gelişmektedir. Uluslarüstücülük teorisine göre ise belirli şartların olması halinde üye ülkelerin hükümetlerinin kurduğu kurumların "taşma etkisi" ile entegrasyonun hükümetlerin kontrolünün dışında da gelişmesine sebep olmaktadır. Hükümetlerarasıcılık teorilerinin realist ve liberal olarak ayrışması da söz konusudur. Realist hükümetlerarasıcılık teorisine göre kurumların verdiği kararlar ulus devletlerin kaygı ve önceliklerine göre şekillenir. Liberal hükümetlerarasıcılık teorisine göre ise hükümetlerin tercihleri her alanda belirleyici değildir. Güvenlik ve dış ilişkilere hükümetlerin tercihleri yansırken ekonomi ve ticarete ise aynı durum söz konusu değildir. Uluslarüstücülük ise rasyonalist ve inşacı görüşler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Rasyonalist uluslararasıüstücülere göre AB'nin kurumsal karar verme mekanizmalarının sonucu olarak ulus devletlerin bütünleşme sürecinde kontrolü azalmıştır. İnşacı uluslarüstücülere göre ise hükümetlerin ve AB kurumlarının kimlik ve dünya görüşleri entegrasyon sürecini etkilemektedir.²¹⁸

Bölgesel entegrasyona dair bir teori olan neo-fonksiyonalizm; devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin rolüne de vurgu yaparak ekonomik alanda birleşmenin siyasal alana da yayılacağını belirtir. Bu senaryoda devletler, bölgesel faktörler nedeniyle bir araya gelerek oluşturdukları uluslar üstü yapıya yetkilerini devretmektedir. Haas'ın öncülüğünü ettiği teori, 1960 ile 1970'lerin ortalarına kadar en etkili dönemini yaşamış olup dünyadaki akademik çevreler bu teorinin Batı Avrupa dışında da pratikte uygulanabilir olup

²¹⁸ Schimmelfennig, F., Rittberger, B. (2006). "Theories of European Integration". J. Richardson (Editör). *European Union: Power and Policy-Making*. London: Routledge, 75-76

olmadıklarını tartışmıştır.²¹⁹ Fonksiyonalizmin eksik yanı olarak sadece devletleri aktör olarak görmesini belirten neo-fonksiyonalizme göre uluslararası örgütler siyasi alanda daha önemli hale gelecekler ve devletler siyasi sorumluluklarını bu örgütlere devredecektir. İkinci olarak, fonksiyonalizmdeki dallanma etkisinden esinlenilerek olarak bu teoride “spill-over” yani taşma etkisi kavramı ile teknik konularda yapılan işbirliğinin ekonomi ve siyaset alanlarına da yayılacağını öngörülür. Üçüncü olarak, fonksiyonalizmin öngördüğü gibi teknokrasinin otomatik işleyişi ile değil, bilinçli aktörlerin girişimleri ile ulus üstü yapı kurularak entegrasyon gerçekleşecektir. Özetle temel varsayımı, ulus devletlerin egemenliklerinin önemli bir kısmını, kendi iradeleriyle komşu devletlerle bütünleşmek ve bu ülkelerle sorunlarını çözmek amaçları doğrultusunda supranasyonel bir kuruma devretmeleri rasyonel bir seçimdir. Bu senaryoda, entegrasyonun gerçekleşmesi ile birlikte devletler güç odaklı politikalar izlemeyi bırakacak ve üye ülkelerde refah tesis edilecektir. Haas’a göre bölgesel bütünleşmenin bazı koşulları bulunmaktaydı. Bunlar; çoğulcu sosyal yapı, ekonomik ve endüstriyel gelişmişlik seviyesi, katılımcıların ortak ideolojiye sahip olması ve parlamenter demokrasilerdir. Bu unsurlar Avrupa’da bulunmaktaydı. Bu teori, bugünkü Avrupa Birliği’nin kurulmasında ilham alınmıştır.²²⁰

Haas’a göre bölgesel entegrasyon, uluslar üstü seviyede yer alanların da olduğu çeşitli ve çok sayıda aktörün eylemleri sonucu ortaya çıkar. Ona göre kararlar “rasyonel ve çıkarlarını gözetken aktörler” tarafından işbirliğine dayalı süreçlerde verilir. Haas bu değişimi taşma etkisi kavramı altında ele alır. Yukarıda da ifade edildiği gibi belli bir alanda meydana gelen bütünleşme diğer politika alanlarında da bütünleşmeyi teşvik eder.²²¹ Avrupa Birliği’nin zamanla ekonomik birlikten uluslar üstü bir yapıya bürünmesini bu kavram açıklamaktadır. Mikkelsen’e göre taşma etkisi üç mekanizma ile etkili olmuştur. İlk olarak fonksiyonel yolla taşma etkisini farklı politika alanlarının birbirileri ile bağımlı olmasına dayandırmaktadır. Örneğin ekonomi ile iç işleri ve adalet alanlarının

²¹⁹ Schmitter, P.C. Niemann, A. Lefkofridi, Z. (2002). “Neo-Functionalism”. Antje, W., Tanja, B. Thomas, R. (Editörler). *European Integration Theory*. (Üçüncü Baskı). Oxford. Oxford UP, 43-63, 45-47

²²⁰ İnternet: Taş, D. (2017). “Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm Kuramı Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikası”. *Beykent University*, 3-7. Web: https://www.academia.edu/37620968/FONKS%C4%B0YONAL%C4%B0ZM_VE_NEOFONKS%C4%B0YONAL%C4%B0ZM_KURAMI_%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE_AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_ORTAK_G%C3%9CVENL%C4%B0K_VE_SAVUNMA_POL%C4%B0T%C4%B0KASI 14 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

²²¹ İnternet: Azrak, E. (2007). “Neo-Functionalism through European Integration with Coal and Steel Community?”. *Prag Metropolitan University*. Web: https://www.academia.edu/23379852/Neo_Functionalism_through_European_Integration_with_Coal_and_Steel_Community 19 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

birbirilerine bağımlı olması nedeniyle bu alanlarda taşma etkisi gerçekleşmiştir. İkinci olarak ulusal seviyede önemli sorunların çözülememesinden dolayı siyasi yoldan taşma etkisi gerçekleşmektedir. Üçüncü olarak tesis edilen uluslar üstü kurumların entegrasyonu teşvik eden aktörler konumuna gelmeleri söz konusu olmuştur.²²²

Haas'ın yanı sıra Avrupa bütünleşmesini ilk ortaya atan düşünürlerden olan Robert Schuman ve Jean Monnet *community method* ile neofonksiyonalizm teorisine katkıda bulunmuşlardır. Bu teori ışığında Avrupa bütünleşmesinin 1960'lara kadar geçirdiği değişimler açıklanmıştır. Örneğin AKÇT'nin taşma etkisi ile AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kuruluşuna ön ayak olması bu bağlamda değerlendirilir. Ancak 1960'ların ortalarından itibaren bu teorinin varsayımlarının sarsılmasına yol açan gelişmeler de olmuştur. Örneğin 1965-1966'da Fransız Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'nin Topluluğun bütünleşmeci ruhuna aykırı olarak Boş Sandalye krizine yol açması söz konusu olmuştur. Bu olay benzeri diğer gelişmelerin yaşanmasının ardından eleştirilere maruz kalan neo-fonksiyonalizm, ancak 1980'lerin ortalarında Avrupa'da bütünleşme sürecinin yeniden hızlanması ile birlikte tekrar kabul görmeye başladı.²²³

Neo-fonksiyonalizm teorisinde diğer anahtar kavramlar “elit sosyalizasyonu” ve “supranasyonel çıkar grupları”dır. Elit sosyalizasyonu, karar verici konumdaki siyasetçilerin uluslar üstü yapıya bağlılık geliştirmesi ve ulusal yönetimleri, bu yapı altında bir araya gelmeleri yönünde ikna etmeleri sürecidir. Siyasetçilerin yanında supranasyonel yapının çıkarlarına hizmet ettiğini düşünen çıkar gruplarının ulusal hükümetlere lobicilik faaliyetlerine girişmesi ise neo-fonksiyonalizmin öngördüğü diğer bir husustur.²²⁴ Avrupa entegrasyonunu açıklamada 1970'lere kadar akademisyenler neo-fonksiyonalizm teorisini benimsediler. Boş Sandalye krizi gibi yaşanan olumsuz gelişmelerin ardından alternatif olarak hükümetlerarasıcılık teorileri ortaya çıkmaya başlamıştır.²²⁵

²²² Tranholm-Mikkelsen, J. (2011). *Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete?: A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC*. London: London School of Economics, 22

²²³ Gazi, A.K. (2019). *Entegrasyon Teorileri Bağlamında Avrupa Bütünleşmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 76-77

²²⁴ Troyer, T. (2011). *Postmodern Imperialism and the European Union*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, 19-20

²²⁵ Sandholtz, W., Sweet, A.S. (2012). *Neo-functionalism and Supranational Governance*. The Oxford Handbook of the European Union, 1-4

AB'nin kurulmasına dair diğer bir teori olan hükümetlerarasıcılık devletlerin eylemlerine odaklanır. Realist ve neo-realist teorileri temel alan hükümetlerarasıcılık teorisine göre entegrasyona yol açan motivasyon kaynağı devletlerin çıkarıdır.²²⁶ Entegrasyon sağlandıktan sonra üye ülkeler egemenliklerini kaybetmezler. AB örneğinde olduğu gibi supranasyonel yapı, üye ülkelerin hizmetindedir. Üye devletlerin rızası olmadan uluslar üstü kuruluşa egemenlik devredilmez. Benzer şekilde, üye ülkeler istedikleri zaman birlikten çıkabilirler. Hükümetlerarasıcılık teorisinde politika alt ve üst olarak ele alınır ve bu teorisyenlere göre alt politikada entegrasyon daha kolay iken üst politikada durum tam tersidir.²²⁷

Moravcsik'in 1993'te ilk defa görüşlerini paylaştığı "Avrupa Topluluğu'nda Tercihler ve Güç" adlı makalesi AB çalışmaları alanında büyük bir yankı getirmişti. Zira Moravcsik önceki çalışmaların ideolojiye odaklandığını ve bu nedenle Avrupa bütünleşmesini açıklamada yetersiz kaldığını iddia etmişti. Ona göre Avrupa bütünleşmesinin temel nedeni ekonomik tercihlerdi. Ayrıca üye devletler bütünleşme sürecinde uluslar üstü yapılarla paylaşmayarak kontrolü ellerinde bulundurmaktaydılar. Uluslar üstü yapılara devrettikleri otorite ve gücü ise asgari düzeyde tutmuşlardı. Moravcsik 1998 yılında yayınladığı "Avrupa'nın Seçimi" (*The Choice for Europe*) adlı kitabında ise bu görüşlerini savunmaya devam etti. İlerleyen yıllarda Moravcsik liberal hükümetlerarasıcılık teorisini geliştirdi.²²⁸

Moravcsik, AB'nin kuruluşunu iki açıdan ele almaktadır. İlk olarak "talep" unsuruna dikkat çeken Moravcsik'e göre hükümetlerin tercihleri toplumdaki grupların talepleri tarafından etkilenir. Özellikle demokrasilerde hükümetlerin sosyal talepleri karşılamakla iktidarda kalabileceklerini ve hükümetlerin rasyonel hareket ettiğini varsayar. Bu varsayımların ardından Moravcsik, ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmasının altında üye ülkelerdeki toplumsal grupların bu yöndeki taleplerinin yer aldığını öne sürmektedir. İkinci olarak, liberal hükümetlerarasıcılık teorisine göre ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artması beklenenin aksine bir şekilde hükümetlere daha fazla otonomi sağlamaktadır. Buna göre ülkeler arasında bağımlılığın artması ile negatif dışsallıklar meydana gelmekte ve hükümetlerin bir araya gelerek işbirliğine girmeleri

²²⁶ Cini, M. (2017). *European Union Politics*. (Üçüncü Baskı). Oxford: OUP Oxford, 87-88

²²⁷ Troyer, a.g.t, 21-22

²²⁸ Kleine, M., Pollack, M. (2018). Liberal Intergovernmentalism and its Critics. *Journal of Common Market Studies*, 56(7), 1491-1696, 1491

ihtimali artmaktadır. Ancak işbirliği sonrası üye ülkelerdeki her grubun çıkarları gözetilmeyip sadece hükümetlerin otonomilerini artacak adımlar atılmaktadır. Bununla birlikte AB çatısı altında bilgi paylaşımı açısından elverişli şartlar sağlanması nedeniyle hükümetlerin yaptıkları pazarlığın maliyetleri de düşmektedir.²²⁹

Moravcsik'e göre Avrupa devletlerinin politika süreçleri "iki aşamalı bir oyun"dan oluşmaktadır. İlk olarak ulusal gruplar tercihleri belirlerken devletler bu seçenekler üzerinden karar verir. Ona göre Avrupa Birliği'nin bütünleşmesi, uluslar üstü yapılardan ziyade devletlerin kararları doğrultusunda olmuştur. Moravcsik, Avrupalı hükümetlerin entegrasyonun yol açacağı ekonomik ve jeopolitik sonuçları hesap ederek yola çıkmışlardır.²³⁰ Moravcsik'e göre Avrupa bütünleşmesi, ulusal liderlerin ekonomik çıkarları gözeterek rasyonel karar vermeleri sonucu oluşmuştur. Ekonomik çıkarlar ise büyük ve nüfuzlu özel sektör kuruluşları ile makroekonomik hedeflerden oluşmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun kararlarının yakın geçmişe kadar bağlayıcı olmadığına dikkat çeken Moravcsik, birlikteki karar alma süreçlerinin devletler arasındaki pazarlık sonucu ortaya çıktığını ve bu süreçte devletlerin göreceli nüfuzlarına göre masadan karlı çıkmayı hedeflediğine dikkate çekmektedir.²³¹

Moravcsik'in 1993'te yayınladığı makalenin yayınlanmasının üzerinden 10 yıl geçtikten sonra liberal uluslararasılık teorisi AB çalışmaları alanında en fazla kabul gören teori konumuna gelmişti. Beraberinde ise bazı eleştirilere de maruz kaldı. İlk olarak, inşacılık teorisyenleri liberal hükümetlerarasıcılığın politika ekonomisini ön plana çıkarmasını eleştirerek AB'nin norm ve kurallarının ulusal tercihleri etkilediğini savunmuşlardır. İkinci olarak inşacılık teorisyenleri, AB karar verme süreçlerinin üye devletlerin pazarlıklarından ibaret olmadığını; bu süreçte komisyon, parlamento, adalet divanı ve merkez bankası gibi kurumların da etkisinin olduğuna dikkat çekmişlerdir. Üçüncü olarak Moravcsik'in AB'de "demokrasi açığının" olmasını kabul edilebilir bir şekilde ele alması eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirel akademisyenler, demokrasi açığının AB'nin istikrarlı bir yapı olmasını tehdit ettiğini ve bu nedenle dünya siyasetinde potansiyel gücünün altında bir nüfuzla yetindiğini iddia etmişlerdir. Nitekim ilerleyen

²²⁹ Moravcsik, A. (1993). Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 3(19), 473-524, 498-502

²³⁰ Moravcsik, A. (2005). **Preferences, Power and Equilibrium: The Causes and Consequences of EU Enlargement**. Routledge: Taylor & Francis Group, 198

²³¹ Moravcsik, 1993, a.g.e, 498

yıllarda yaşanan Eurozone krizi, göçmen krizi ve Brexit gibi gelişmeler liberal uluslararasılık teorisinin AB'ye dair iyimser varsayımlarını sarstılar.²³²

Liberal uluslararasılık teorisinin argümanlarına dair yapılan eleştirilere göre ekonomik motivasyon ve devletlerarası pazarlıklara odaklanılması nedeniyle bütünleşme sürecinin diğer önemli hususları gözden kaçırılmıştır. Örneğin kurumların rolü veya ideolojinin etkisi göz ardı edilmiştir. Bu açıdan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) sürecini açıklamada başarısız olmaktadır zira bu süreçte ekonomik çıkar gruplarının etkisi dikkate değer değildi. Bu nedenle liberal uluslararasılık teorisi, bulmacanın sadece bir parçasını açıklamaktadır.²³³

3.3. Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon Anlaşması

1951'de AKÇT Anlaşması altı ülke arasında (Benelux, Almanya, Fransa, İtalya) arasında imzalandı ve 1952'de yürürlüğe girdi. Kömür, çelik ve demir için ithalat ve ihracat vergileri kaldırıldı. Hollanda Dışişleri Bakanı Beyenne ortak bir Avrupa pazarı için öneri sundu ve ortaya AET ile EURATOM kurumları ortaya çıktı; 1957'de Roma anlaşmaları imzalandı. AET'nin anlaşması; dört unsurun (kişiler, hizmetler, mallar ve sermaye) serbest dolaşımını öngördü. 1968'de gümrük birliği tamamlandı, öncesinde 1965 yılında ise Füzyon Anlaşması ile üç kurumun organları tek çatı altında birleştirildi. Daha önce her bir kurumun yönetimleri ayrıydı.²³⁴

1987'de yürürlüğe giren Tek Senet, Roma anlaşmalarında 5 konuda değişiklikler yaptı. AP ile Konsey arasında yeni bir işbirliği süreci başlatıldı ve AP'nin Topluluk mevzuatının yaratılmasındaki etkinliği artırıldı. AP'nin görev alanı genişletildi. Topluluğun genişletilmesi ve ortaklık anlaşmaları konusunda AB Konseyi'nin karar almadan önce AP'nin görüşünü alma zorunluluğu getirildi. Tek Senet, 31 Aralık 1992'ye kadar iç pazarın oluşturulmasını kabul etti. Konsey'de ortak gümrük tarifesi, hizmet edimlerinde ve sermaye hareketliliğinde serbestleşme ile deniz ve hava taşımacılığında ortak politika konularında oy birliği; iç pazar, sosyal politika, ekonomik ve sosyal

²³² Kleine, a.g.m, 2

²³³ Coşkun, M. (2015). A Discussion on the Theories of European Integration: Does Liberal Intergovernmentalism Offer A Satisfactory Answer?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 387-395, 392

²³⁴ İnternet: Daley, C. (2010). "Timeline of European Integration". *Civitas*. Web: <http://www.civitas.org.uk/content/files/OS.15.TimelineEUIntegration.pdf> 16 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

birleşme, araştırma ve teknolojik gelişme konularında ise nitelikli çoğunluk kuralları kararlaştırıldı. “Tam üyelik”, “mali konular”, “kişilerin serbest dolaşımı” ve üye ülkelerde çalışanların hak ve çıkarları konularının dışında kalan alanlarda nitelikli çoğunluk getirildi. Son olarak, topluluk üyelerinin Avrupa’nın dış politikasının formüle edilmesi ve uygulanmasında, ortaklaşa hareket etmesi teşvik edilecektir. Tek Avrupa Senedi (SEA) ile altı alanda yeni hedeflere ulaşılması kabul edilmiş olup şu şekildedir: (i) sınırların bir pazar için kaldırılarak mal, hizmet ve sermaye gibi üç temel sektörde serbest dolaşımın sağlanması, (ii) ekonomik ve sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, (iii) işçilerin sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi, (iv) çevrenin korunması, (v) araştırma ve teknolojik gelişmenin hızlandırılması ve (vi) ekonomik ve parasal birliğin sağlanmasıdır. Tek Pazar ile kişiler, hizmetler ve malların büyük ölçüde serbest dolaşımı sağlanarak Avrupa vatandaşlarının Avrupa’da istedikleri yerde yaşamaları, öğrenim görmeleri, çalışmaları sağlanacaktır.²³⁵

SEA’nın asıl olarak Roma Anlaşması’nın 2. maddesinin bir sonucu olduğu yorumu da yapılabilir. Bu maddeye göre Avrupa Komisyonu’nun Topluluğun “ekonomik faaliyetleri, genişlemesi, istikrarı artırması ve yaşam standartlarını yükseltmesiyle uyumlu bir şekilde” olmasını sağlaması görevi yüklenmişti. Yukarıda sayılan altı hedef, Avrupa Komisyonu’nun kendisine yüklenen bu sorumluluğu gerçekleştirmesine hizmet edecekti.²³⁶

Bu kararların Konseyce kabulünden sonra ulusal mevzuatlara uygulanmasına bakıldığında 1992’ye kadar %70 oranında uygulamaya konulduğu, yönetmeliklere uymayan devletler için Komisyon’un Adalet Divanı’na başvurduğu görülmektedir. 1992’de imzalanan Maastricht Anlaşması; Roma Anlaşması’nda yaptığı 200 madde, 17 ek protokol ve 33 adet ekiyle en kapsamlı ve karmaşık değişikliktir. Anlaşma üç temel ilke üzerine oturtulmuştur: rekabet ilkesine dayanan serbest piyasa ekonomisi, kamu maliyesinin sağlıklı şekilde yönetilmesi ve yetki ikamesi ilkesi. Anlaşma kademeli olarak gerçekleştirilmesi planlanan üç önemli yenilik içerir: ekonomik ve parasal birlik, Avrupa vatandaşlığı, Ortak Güvenlik ve Dış Politika.²³⁷

²³⁵ Karluk, R. (2014). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*. İstanbul: Beta Yayınları, 18-21

²³⁶ Schildhaus, A. (1989). 1992 and the Single European Act. *The International Lawyer*, 23(2), 549-555, 550

²³⁷ Karluk, a.g.e, 161

Ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada ulaşılabacaktır: ilk aşamada sabit kurların belirlenmesini mümkün hale getirmek ve tek para birimine geçiş için üye ülkeler ekonomik performansları yakınlaştırılacaktır. İkinci aşamada, parasal birliğin tamamlanmasından sonra Avrupa Merkez Bankası'na dönüşmesi öngörülen Avrupa Para Enstitüsü 1994'te kurulacaktır. Üçüncü aşamaya ise en geç 1999'da geçilecek olup bu aşamada tek paraya geçiş için hazır olunacaktır. Ekonomik ve parasal birliğe yeni bir üyenin kabulü Konsey'in nitelikli çoğunlukla alacağı karara bağlı olacaktır. Üçüncü aşamaya geçiş şartları Maastricht Kriterleri'dir olup bu kriterler şu şekildedir: (i) son 1 yıldaki enflasyon oranının AB üyesi en düşük 3 enflasyon oranının en fazla 1,5 puan fazlası, (ii) devlet borçlarının GSYİH'nin en fazla %60'ı olması, (ii) bütçe açığının GSYİH'nin en fazla %3'ü olması, (iv) son 1 yıldaki faiz oranının AB üyesi en düşük 3 faiz oranından en fazla %2 fazlası olması. 2000 yılından önce parasal birliğin kurulması öngörülmüş olup fiyat istikrarını sağlayacak ve ortak para politikası belirleyecek Avrupa Merkez Bankalar Sistemi kurulacaktır. Bu yapıda Avrupa Merkez Bankası ve üye ülkelerin merkez bankaları yer alacaktır.²³⁸

Maastricht Anlaşması belli başlı olarak demokratik açığın giderilmesi, etkin karar alma ve yürürlüğe koyma ve ortak dış ve güvenlik politikası gibi hususlarda yapıcı kararlar alınmasını sağlamıştır.²³⁹ Bunların dışındaki yenilikler olarak: yeni tam üyelik Avrupa Topluluğuna değil, Avrupa Birliği'ne olacaktır ve tam üyelik Birliği meydana getiren üç ayağa (ekonomik ve parasal birlik, içişleri ve adalet, ortak dış ve güvenlik politikası) birden üyeliği ifade etmektedir. Ayrıca üyelik başvurusu için Avrupalı olmak (yani coğrafi olarak) şartı koşulmuştur. Aday ülkenin üyeliği Bakanlar Konseyi tarafından Komisyon'a danışıldıktan ve AP'de mutlak çoğunlukla oylandıktan sonra oy birliği ile kararlaştırılır (AP'nin bu rolü Tek Senedi'nde belirlenmişti). Tam üyelik müzakerelerinin başlamasına Bakanlar Konseyi, Komisyon'un hazırladığı görüş üzerine karar verir.²⁴⁰

Kurumsal olarak yapılan değişiklikler konusunda; 1952, 1958 ve 1987 sözleşmeler ve senedine dayanan kurumsal yapı Avrupa Topluluğu olarak adlandırılarak üç temel ayaktan birisi olmuştur. İkinci temel ayak 1987'deki Tek Avrupa Senedi ile kurumsal

²³⁸ Karluk, a.g.e, 166-169

²³⁹ Laursen, F. (1992). The Maastricht Treaty: A Critical Evaluation. *EIPAScope*, 1992(2), 4-5, 5

²⁴⁰ Karluk, a.g.e, 174-177

yapıya kavuşan Avrupa Siyasal İşbirliği'nin (ASİ)²⁴¹ daha geliştirilmiş şekli olan ODGP'dir. Üçüncü temel ayak Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliği'dir. Bu üç temel ayak AB çatısı altında ortak bir kurumsal temele dayanır. Bu açıdan AB tek bir kurumsal yapıya sahiptir. AT'nin temel kurumları bu çerçeveyi oluşturur. AT Adalet Divanı'nın hükümetlerarası nitelik taşıyan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve (Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliği) AİAİ üzerinde yargı gücü yoktur. AT'nin aksine AB'nin hukuksal kimliği yoktur, anlaşma imzalama yetkisi AT tarafından kendi alanına giren konulardadır. AT'nin aksine AB'nin kendine ait bütçesi de yoktur. AT dışında ODGP ve AİAİ kapsamındaki harcamalar üye devletler tarafından AT'nin çeşitli kaynakları ile karşılanır. AT'nin uluslar üstü niteliğini güçlendiren faktörlere bakıldığında ilk karar alma mekanizmaları dikkat çekmektedir. Zira AB'de gittikçe daha çok alanda kararlar Bakanlar Konseyi'nde nitelikli oy çoğunluğu ile alınmaktadır ve AP'nin karar alma sürecindeki rolü daha ağırlıklı ve belirleyici bir konuma gelmektedir. İkinci olarak Topluluk hukuku, üye ülkelerin hukuklarından üstündür ve ikisi arasında çatışma olduğu zaman Topluluk hukuku uygulanır. Son olarak AT Adalet Divanı en üst yargı makamıdır ve Divan'ın içtihatları Topluluk hukukun temel kaynağı olarak üye ülkelerin ulusal hukuk sistemlerinde doğrudan geçerlidir. Öte yandan ODGP ve AİAİ alanlarında kararlar Bakanlar Konseyi tarafından oybirliği ile alınmaya devam etmektedir. Komisyon, sınırlı bir şekilde çalışmalarına katılır ve yasama sürecini başlatma tekeline sahiptir. AP'nin rolü danışma organı şeklindedir. Alınan kararlar Topluluk hukukunun parçası değildir. AT Adalet Divanı'nın yargı gücü bu alanlarda yoktur.²⁴²

1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlemesi için kararlı bir adım atmasına şahit olmuştur. Zirvede, bu ülkelerin dilediği takdirde birliğe dahil edilecekleri ilan edildi.²⁴³ 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi sonrasında ilk defa üyelik için kriterleri belirlenmiş olup üç ana başlıktan oluşur: siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk müktesebatına uyum. AB'nin bu kriterlere uyan bütün aday ülkelerle derhal tam üyelik müzakerelerini başlatma zorunluluğu yoktur. Yapısının kaldırabileceği ölçüde yeni üyeler alır. Kopenhag Kriterleri, sosyalist sistemden liberal kapitalist sisteme geçiş aşamasındaki Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri için

²⁴¹ ASİ 1970'te başlatılan ve ileride ODGP'ye yerini bırakacak olan hükümetlerarası bir girişimdir. Daha fazla bilgi için bkz. Stein, E. (1983). European Political Cooperation (EPC) as a Component of the European Foreign Affairs System. *American Bar Association*, 23(4), 49-69

²⁴² Karluk, a.g.e, 182-184

²⁴³ Hillion, C. (2004). *The Copenhagen Criteria and their Progeny*. Oxford: Hart Publishing, 1

oluşturulmuştur. 1997 Amsterdam Zirvesi, kurucu anlaşmalarda yapılacak değişiklikler bakımından önemlidir. Temel iki değişiklik dikkat çeker. AİHS'ye uyma tam üyelik şartlarından birisi olmuştur. Bir üyenin AB Konseyi'ndeki oy hakkı, diğer ülkelerin üçte birinin teklifi ve oybirliğiyle askıya alınabilir. Schengen Anlaşması'nın AB mevzuatına dahil edilmesi ve Adalet ve İçişlerinde işbirliği konusunda önemli hedefler belirlenmesi söz konusu olmuştur. AP'nin yetkileri artırılmış ve ortak karar alma ile alınacak alanlar genişletilmiştir. İkinci ve üçüncü sütunlardaki konulardaki yetkileri genişletilmiştir. Amsterdam Anlaşması, bir dış politika ve ortak güvenlik politikası uygulamayı, ortak savunma politikasının zaman içinde yürürlüğe konması hususlarını içerir. Ancak, bu zirvede Bakanlar Konseyi'ndeki nitelikli oy dağılımı ve nitelikli oy çoğunluğu ile karar alımının yaygınlaştırılması gibi sorunlara çözüm bulunamamıştır.²⁴⁴

2001 Nice Anlaşması AB'nin kurumsal yapısında önemli değişiklikler yapmıştır. Net üyelik perspektifi verilen 12 aday ülkenin tam üyelikleri ile ilgili hukuki zemin oluşturulmuştur. Nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı genişletilmiştir. Yeni düzenlemelerden en fazla yararlanan kurumlar AP ve AD'dir. "Güçlendirilmiş işbirliği", nitelikli oyçokluğu ile karar alınabilecek alanlar, Konsey'deki oy ağırlıkları ve Komisyon'un yapısında değişiklikler konusunda yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Oybirliği ilkesinin uygulandığı yaklaşık 70 anlaşma maddesinden 29'unda nitelikli çoğunluk sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁵

2009 Lizbon Anlaşması, yedi yıl süren reform süreci sonucunda imzalanmıştır. İlk defa üye devletlere AB'den çıkma imkanı tanınmıştır. Avrupa Topluluğu AB ile birleştirilmiştir.²⁴⁶ Anlaşma ile Birliğin tüm alanında supranasyonel yapı inşa edilmiştir. ODP ile cezai konularda polisiye ve adli işbirliği alanının bir kısmında hükümetlerarası yapı geçerli olmaya devam etmektedir. AB bütçesi, dış politika ve vergi gibi konularda oy birliği geçerlidir. Getirilen yeniliklere bakıldığında; AP'nin yasa koyma, bütçe ve uluslararası anlaşmalarda yetkisi artmıştır. Ortak karar alma yöntemi 'doğal yasama yöntemi' (*co-decision*) olarak yeniden adlandırılmış ve birçok yeni alan yönetime dahil edilmiştir. Ortak karar alma yönteminin genişlemesi ile AP ile Konsey arasında eşit yetkilendirme geçerli olmuştur. Böylece Parlamento, önceden görüş bildirme veya yetkisi

²⁴⁴ Karluk, a.g.e, 192-194

²⁴⁵ Karluk, a.g.e, 223-230

²⁴⁶ İnternet: "Lizbon Anlaşması". (2019). AB Parlamentosu. Web: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.5.pdf 22 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

olmadığı belli alanlarda Konsey kadar yasa yapma gücüne sahip olmuştur. Bu alanlar arasında yasal göç, polis işbirliği, ticaret politikasının bazı yönleri ve tarım yer almaktadır. Daha önce oybirliği ile karar alınan 40 alanda nitelikli oy sistemine göre karar alınacaktır. Olağan yasama yöntemi olarak tanımlanan ortak karar yönteminin kapsamının genişlemesi ile AP'nin rolü güçlendirilmiştir. Etkin karar alma için nitelikli çoğunluk (çifte çoğunluk- üye ülkelerin %55'inin oyu ve AB toplam nüfusunun %65'i) daha fazla alana genişletilmiştir. Kararlar Komisyon'un önerisi üzerine kabul edilmeleri gerektiğinde, 255/345 lehte oy gerekir. Komisyon'un üye sayısı 27'den 18'e düşecek ve dönüşümlü üyelik olacaktır.²⁴⁷

3.3.1. Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası (ODGP)

AB'nin geçmişinde ortak savunma politikası geliştirilmesine dair uzun bir dönem kayda değer gelişme olmamıştır. Zira dış politika ve güvenlik yüksek politikanın konusu olduklarından dolayı Avrupa ülkelerinin bu alanda entegrasyonu gerçekleştirmesi uzun zaman almıştır. Öte yandan II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen uluslararası ortamda, ülkeler kendi güvenliklerini sağlamada yeterli olmadıkları için güvenlik ve savunma ittifaklarına dahil olmaya yönelmişti. 1992 yılında tesis edilen Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) temelleri böylece 2. Dünya Savaşı'nın bitişine dayanmaktadır.²⁴⁸

1948 yılında İngiltere, Fransa ve Benelux ülkelerinin imzaladığı Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Antlaşması, diğer adıyla Brüksel Anlaşması, bu bağlamda yapılan ilk denemedir. Anlaşma, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) temellerini atmıştır.²⁴⁹ 1954'te "Avrupa Savunma Topluluğu" girişimi ise başarısız olmuştur.²⁵⁰ 1970 yılında tesis edilen Avrupa Siyasi İşbirliği ise 1992 Maastricht Anlaşması ile yürürlüğe giren ODGP'nin öncüsü olmuştur. Maastricht Anlaşması'nda ODGP yasal çerçeveye kavuşturulurken BAB'a referans yapılmıştır.²⁵¹

²⁴⁷ Karluk, a.g.e, 277-286

²⁴⁸ Akbaba, S. (2009). Measuring EU Actorness Through CFSP And ESDP: Civilian Power EU. *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 1-28, 2

²⁴⁹ Carrasco, C.M., Muguruza, C.C, Sánchez, R.A. (2016). *Case Study: Common Security and Defence Policy (CSDP)*. Sevilla: FRAME Deliverable, 18

²⁵⁰ Gözkaman, A. (2014). Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 6-18, 13

²⁵¹ Carrasco, a.g.m, 19

Avrupa ülkelerin dış politika ve güvenlik alanlarında girişimleri olmasına rağmen Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlikleri esas olarak NATO çatısı altında ABD tarafından sağlanmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın bitimine kadar siyasi ve ekonomik entegrasyon Avrupa Toplulukları aracılığıyla derinleştirilirken, savunma politikalarına dair somut bir adım atılmamıştır. Bu durumun yaşanmasında ayrıca; İngiltere'nin üye olduktan sonra savunma boyutunu birliğin dışında tutmayı savunması ve NATO'ya alternatif oluşumlardan kaçınılması NATO'nun içindeki dayanışmanın zedelenmemesi gibi faktörler etkili olmuştur. Güvenlik ve savunma politikalarının birliğin çatısı altına girmesi Maastricht Anlaşması ile olmuştur. Bunun en önemli iki nedeni birlik içindeki entegrasyonun derinleştirilmek istenmesi ve savunma açısından ABD'ye bağımlılıktan kurtulmak istenilmesidir. ODGP olarak adlandırılan bu perspektif, Maastricht Anlaşması'nın üç sütunundan birisini oluşturmuştur. Askeri imkanlar bakımından BAB'a bağlı kalınmıştır. Öte yandan 20. yüzyılın sonuna kadar ODGP sadece teoride kalmış ve pratiğe yansımaları olmamıştır. Savunma politikalarını AB çerçevesi içinde ilk kez kapsamlı olarak ele alınması Balkan Krizleri'nden sonra yaşanmıştır. 1998 yılındaki St. Malo Zirvesi'nde İngiltere, uzun yıllardır sürdürdüğü karşıt tutumundan vazgeçerek, AB'nin kendi savunma politikalarını oluşturması için gerekli adımların atılmasını sağlamıştır. BAB bu bağlamda by-pass edilmiş ve AB'nin ilk defa kendi siyasi-askeri kurumları ve operasyonel kabiliyetlerinin geliştirilmesinin startı verilmiştir.²⁵²

1992 yılında BAB Bakanları Konseyi'nin kararlaştırdığı Petersberg görevleri ise 1997'de imzalanan Amsterdam Anlaşması'na dahil edilmiştir. Petersberg görevleri insani ve kurtarma operasyonları, barışı koruma görevleri ve kriz yönetimi için muharip birliklerin görevlendirilmesini içermektedir. AB'nin Petersberg görevlerini uygulamaya koyması Kosova Krizi esnasında söz konusu olmuştur. Kosova'nın çağrısı üzerine İngiltere ve Fransa, 1998 yılında Saint Malo'da bu gelişmenin temelini atmıştır. İlerleyen yıllarda imzalanan Berlin Artı Anlaşması ile AB'nin NATO'nun imkanlarından yararlanmasının önü açılmıştır. Bu gelişmelerinin ardından, Avrupa'nın ortak operasyonel kabiliyetleri Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) olarak adlandırılmakta olup AGSP, ODGP'nin önemli bir parçasını oluşturmaya başlamıştır.²⁵³

²⁵² İnternet: Kielmansegg, S.G. (March, 2019). "The Historical Development of EU Defence Policy: Lessons for the Future?". *Verfassungsblog*, 1-2. Web: <https://verfassungsblog.de/historical-development-lessons-for-the-future%E2%BB%BF/> 19 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.

²⁵³ Carrasco, a.g.m, 18-20

Böylece Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın temeli 1999 yılında Almanya'nın öncülüğünde Avrupa Konseyi'nin aldığı ortak bir Avrupa güvenlik ve savunma politikası oluşturma kararıyla atılmıştır. AGSP'nin temel amacı AB'nin kendine ait askeri kabiliyetleri geliştirmesiydi. Askeri kabiliyetlerin yanında kriz yönetiminde askeri araçlarla birlikte sivil kabiliyetlerin geliştirilmesi de öngörüldü. AGSP'nin siyasi çerçevesi belli bir süre 1997'de imzalanan Amsterdam Anlaşması'nda belirlenen "Petersberg Görevleri" ile sınırlıydı. Buna göre AGSP'nin görevleri arasında insani ve kurtarma görevleri, barışı koruma ve barışı kurma operasyonları yer almaktaydı. Bu açıdan NATO'da olduğu gibi kolektif savunma hükmü yer almamaktaydı. Bu nedenle AGSP; temel olarak AB sınırları dışındaki misyonları ele almıştı. AGSP çerçevesinde ilk operasyon 2003 yılında Bosna Hersek'te düzenlemiştir.²⁵⁴

2003 yılı Aralık ayında kararlaştırılan Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS) ise önemli bir gelişme olup AB'ye yönelik olası tehditleri belirlemiş ve AB'nin temel değerleri doğrultusunda birliğin güvenliğini sağlamak için hedefler ortaya konmuştur. AGS'ye göre terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bölgesel çatışmalar ve başarısız devletler ana tehditler olup AB'nin bu tehditlere yönelik imkanları belirlenmiştir. AGS ayrıca; çatışmaların önlenmesi, hukukun üstünlüğünün tesisi için AB'nin kilit rolüne vurgu yapmıştır. Ayrıca AGSP'deki kolektif güvenlik unsurunun eksikliğini gidermek adına bağlayıcı hükümler içermektedir. Buna göre Avrupa güvenliğine yönelik tehditlerin önlenmesi AB güvenlik politikasının temellerinden birisi olacaktır. Ancak "Avrupa'nın güvenliği"nin her üye ülkenin kabul edeceği şekilde ortak bir tanımı henüz yapılmadığı için AGS'nin de bu kapsamdaki eksikliği kısmen gidermesi söz konusu olmuştur.²⁵⁵

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması ile AGSP, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olarak yeniden adlandırılmıştır. OGSP ile AB'nin güvenlik politikası konusunda yetki, AB Konseyi'nden Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'ne devredilmiştir. Ayrıca Lizbon Anlaşması, Petersberg görevlerini genişleterek şu görevleri dahil etmiştir: ortak silahsızlandırma operasyonları, insani ve kurtarma

²⁵⁴ Flechtner, S. (2006). European Security and Defense Policy: Between "Offensive Defense" and "Human Security", *IPG*, 4, 157-173, 157-161

²⁵⁵ Flechtner, a.g.m, 161

görevleri, askeri tavsiye ve yardım görevleri, çatışmaların engellenmesi ve barışı koruma görevleri, barış kurma ve çatışma sonra istikrar görevleri.²⁵⁶

3.3.2. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)

2008’de imzalanan Lizbon Anlaşması’nda yürürlüğe konan kapsamlı değişiklikler ile AGSP artık OGSP olarak adlandırılacaktır. Lizbon Anlaşması OGSP ve birliğin diğer politikaları arasında bağlantı kurmuştur. Buna göre Avrupa Savunma Ajansı (EDA) ile AB Komisyonu gerektiğinde birlikte çalışacaklardır. Bununla birlikte AB Parlamentosu, OGSP’ye dair daha güçlü bir rol edinmiştir. OGSP’nin bütçesini denetleme ve iki yıllık periyotlarda OGSP’deki ilerlemelere dair rapor hazırlama yetkileri edinmiştir. Bu gibi değişikliklerden ötürü OGSP’nin birlik politikalarıyla uyumlu bir şekilde ele alınması sağlanmıştır.²⁵⁷

OGSP çerçevesinde AB’nin kendisine münhasır bir askeri gücü ve karargâh merkezi bulunmamaktadır. Gerektiği hallerde üye ülkelerin katkılarıyla askeri kapasite oluşturulmaktadır. Birlikler oluşturulduğunda AB’nin geçici komutası altına girmekte olup oluşturulan askeri güce dönüşümlü olarak katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, üye ülkelerin askeri güce katkıda bulunma zorunluluğu bulunmamaktadır. OGSP’nin bir diğer yanı ise NATO’ya alternatif olmak yerine onu tamamlayıcı olmaktır. Ayrıca NATO’nun imkanlarının benzerlerini oluşturmama taahhüdü de bulunmaktadır. Berlin Artı Anlaşması ile gerektiğinde NATO’nun imkanlarından faydalanılması sağlanmıştır. Bu gibi nedenlerden ötürü OGSP kapsamında küçük ve orta büyüklükte operasyonlar düzenlenirken, NATO çatısı altında büyük ölçekli çatışmalara girilmektedir. 2016 yılında Donald Trump’ın ABD Başkanı seçilmesinin ardından ABD’nin değişen politika eksenini sonrası OGSP’nin AB için önemi artmıştır. Bunun nedeni Trump yönetiminin NATO’yu küçümseyen ve AB ülkelerinin yeterince katkıda bulunmadığına dair suçlayıcı tutumudur. Bu açıdan OGSP’nin AB için önemi artmıştır. Bununla birlikte kısa ve orta vadede NATO’ya karşı AB’nin tutumunda değişiklik beklenmemektedir. Ancak Brexit’in

²⁵⁶ Carrasco, a.g.m, 20-21

²⁵⁷ İnternet: “Common Security And Defence Policy”. (2020). *Avrupa Parlamentosu*, 1-2. Web: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/common-security-and-defence-policy> 17 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

ardından AB'nin askeri kabiliyetlerine katkı sağlayan büyük bir ülkeden de yoksun kalınmıştır.²⁵⁸

OGSP kapsamında bugüne kadar 34 operasyon gerçekleştirilmiştir. Üye devletlerin oybirliği ile onayının arandığı bu operasyonların başlatılması ve sürdürülmesi çeşitli faktörlere bağlı olup bunlar üye ülkelerinin desteği, AB'nin öncelikleri, Avrupa'nın komşularında yaşanan güvenlik sorunları ve Rusya ile Çin gibi büyük devletlerin tutumlarındaki değişikliklerdir. 2000'li yıllardaki siyasi koşullar ve güvenlik ortamı, OGSP operasyonlarının yapılmasına elverişliydi. İngiltere'nin, Avrupa'nın ABD'den bağımsız olarak savunma kabiliyetleri geliştirmesine yeşil ışık yakması da önemli bir gelişme olmuştu. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Balkanlar'da yaşanan istikrarsızlık, Avrupa ülkelerinin güvenlik ve savunma kabiliyetler konusunda dersler çıkarmasına sebep olmuştu. ABD ise, NATO'nun görev ve imkanları ile çelişmeyecek ve onları tekrar etmeyecek şekilde Avrupa'nın bağımsız savunma kabiliyetleri geliştirmesine rıza göstermişti. Bu gelişmeler ışığında, 2003 yılı Mart ayında AB ilk askeri operasyonu olan Concordia Operasyonu'nu Kuzey Makedonya'da gerçekleştirdi. AB ve NATO birlikte hareket ederek ve operasyonu aynı karargahta yürüttüler. Operasyonun amacı, bölgedeki etnik çatışmaların tekrar meydana gelmesini engellemektir. AB'nin ikinci operasyonu olan Artemis operasyonu Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde gerçekleştirildi. Bu operasyonda BM ve Kongo birlikleri yanında görev alındı. AB'nin kendi imkanları ile yürüttüğü bu ilk operasyonda Fransa, birlikler ve askeri malzemelerin %80'ini temin etmiştir. AB'nin üçüncü operasyonu EUFOR Operasyon Althea, 2004 yılında Bosna Hersek'te gerçekleştirildi. NATO'dan devralınan bu görevde, Dayton Anlaşması'na tarafların riayeti gözetildi. Bu operasyon sırasında, Berlin Artı Anlaşması sayesinde NATO'nun imkanlarından faydalanıldı. Bu operasyonun önemi, görevlendirilen birliklerinin sayıca fazla olması ve NATO'dan devralınan bu görevde muvaffak olunmak istenmesiydi.²⁵⁹

2004 yılından sonra OGSP operasyonları genellikle sivil misyonlar olmuştur. Nitekim AB'nin şimdiye değin gerçekleştirdiği 34 operasyondan 22'si sivil misyonlardır. Bu misyonlar arasında emniyet güçlerinin eğitimi ve kapasitelerinin güçlendirilmesi, sınır takviyeleri, hukukun üstünlüğü ve sivillerin korunmasının gözetilmesi yer almıştır.

²⁵⁸ Kielmansegg, a.g.m, 2-4

²⁵⁹ İnternet: "10 Years Of CSDP". (2020). *Avrupa Parlamentosu*, 4-5. Web: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA\(2020\)603485](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA(2020)603485) 9 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

Operasyonların sivil amaçlar doğrultusunda yapılmasının önemli bir nedeni, Afganistan ve Irak müdahalelerinden sonra AB halkının askeri operasyonlara desteğinin azalmasıydı. Ayrıca sivil misyonlar hem daha az maliyetli hem de üye ülkeler arasında daha fazla destek verilen operasyonlardır. Örneğin, 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan savaşın ardından ateşkesin gözetimi için görevlendirilen misyon bu tür bir operasyondur. Aynı yıl Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yaşanan çatışmalara müdahale edilmesi amacıyla birlikler görevlendirilmesi ise önerisi yeterli desteği bulmamıştı. Benzer şekilde 2011'de Libya Krizi ve Suriye Krizi'nde üye ülkeleri arasında yeterli destek mevcut olmadığı için AB çatısı altında bir müdahalede bulunulmamıştır. Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizi AB ülkelerinin isteksizliğini artırmıştı. Günümüzde 16 aktif OGSP misyonu mevcut olup bunların 6'sı askeri niteliktedir. 2014 yılında yenilenen AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu ile yeni AB Dışışleri Yüksek Temsilcisi, OGSP'nin daha aktif hale gelmesi için çaba sarf etmişlerdi. Ancak bu çabalar sonucunda OGSP arzu edilen düzeyde aktifleştirilemedi. Öte yandan OGSP operasyonlarının başlatılabilmesi ve sürdürülmesi için bazı koşullar sağlanmalıdır. İlk olarak, BM kararı gibi resmi bir talep olmalıdır. İkinci olarak, siyasi açıdan gerek üye ülkeler gerekse uluslararası toplumdan tepki almamalıdır. Üçüncü olarak, AB'nin en büyük devletleri olan Fransa ve Almanya'dan en az birinin desteği mevcut olmalıdır. Dördüncü olarak, üye ülkeler arasında oybirliği olmalı ve Dışışleri Yüksek Temsilcisi desteklemelidir. Son olarak, söz konusu misyon, AB'nin stratejik ve bölgesel önceliklerine uygun olmalıdır.²⁶⁰

OGSP misyonlarının yasal dayanağı, uluslararası normlar ve AB hukukundan kaynaklanmaktadır. Belli başlı olarak OGSP misyonları uluslararası, ulusal ve sivil sorumluluk hallerinde uluslararası ceza hukukunun konusunu oluşturabilmektedir. Güç kullanımı, gözaltı ve tutuklamalar esnasındaki eylemlerden AB sorumludur. Yargı merci olarak ise üye devletlerin yargı birimlerince oluşturulan ad-hoc mahkemeler görev almaktadır.²⁶¹

OGSP misyonlarının başarısı konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bazı araştırmacılara göre operasyonlar hedefledikleri amaçlara büyük ölçüde ulaşabilmişken diğer araştırmalara göre zamanında müdahale, etkinlik ve maliyet gibi faktörler açısından kısmen başarılı olunmuştur. Örneğin Danimarkalı araştırmacıların Afrika'daki

²⁶⁰ Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 6-8

²⁶¹ Carrasco, a.g.m, 111-112

operasyonların başarısını incelediği çalışmaya göre belirlenen amaçlar ile mevcut imkanlar arasında dengeli olunmaması, müdahil olunan ortam ve koşulların yeteri kadar farkında olunmaması, yerel aktörlerin desteğinin göz ardı edilmesi gibi olumsuzluklar mevcuttur. Bu çalışmaya göre Afganistan'daki EUPOL misyonunda hedeflenen sayıda yerel emniyet gücü çalışanı eğitilememiştir. Benzer şekilde Mali'de elde edilen kısa vadeli başarının ardından radikal ve terörist unsurların orta vadede güçlendiği tespit edilmiştir. Diğer yandan, operasyonların hızlı bir şekilde karar verilip başlatılması halinde daha başarılı olduğu keşfedilmiştir. Krizlerin henüz başlangıcı esnasında müdahale edildiği için başarılı olunmaktadır. Ancak, AB'deki çok sayıdaki karar verici aktör ve gruplar arasında oybirliği sağlanması çoğu zaman yavaş gerçekleşmektedir. Örneğin 2009'a kadar gerçekleştirilen 23 misyondan sadece 5'i dört haftadan kısa bir sürede başlatılabilmektedir. Benzer şekilde 2007'de gerçekleştirilen EUFOR Çad ve Orta Afrika misyonuna birliklerin temin edilmesi için üye ülkeler arasında 7 konferans düzenlenmiştir.²⁶²

3.4. AB'nin 2000'lerden Sonra Afrika'da İzlediği Güvenlik Politikası

Afrika 1960'larda elde edilen bağımsızlıktan sonra sona ermeyen bir istikrarsızlıkla mücadele etmek durumunda kaldı. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar büyük güçlerin vekâlet savaşlarına sahne olan Afrika, Soğuk Savaş'ın ardından farklı türden çatışmaların yayıldığı bir kıta oldu. Bu çatışmalar yüzünden, gerek Afrikalı hükümetler gerekse yardımda bulunan ülkeler ve sivil toplum örgütlerinin kalkınmaya yönelik sürdürdüğü çabalar sonuç vermedi. Soğuk Savaş'ın ardından kıtadaki çatışmaları sona erdirerek Afrika'nın ekonomik gerilemesine son vermek için ABD ve AB müdahil oldular. ABD, Afrikalı ülkeler ile ikili anlaşmalar yapmak ve bazı hükümetleri askeri açıdan destekleme stratejisini izlerken AB ise; Afrikalı yerel kurumların güçlendirilmesi suretiyle istikrarsızlığı hedef aldı. Bu açıdan ABD realist bir tutum sergilerken AB, nispeten idealist bir yaklaşım ortaya koydu.²⁶³

Afrikalı organizasyonlar ise güvenlik alanında rol almaya başlamakla beraber çok etkin rol almanın gerisinde kaldılar. Afrika Birliği, güvenlik alanında büyük sorumluluklar üstlenmeyi taahhüt eden bir kuruluş iken, 2004 yılında Darfur'daki askeri operasyonunda

²⁶² Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 8-9

²⁶³ Leroy, Leroy, M. (2009). Africa and the EU: Perspectives and Prospects. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2009(1), 1-16, 10-11

gözlemlendiği üzere bu sorumlulukların üstesinden gelmekte zorlanmıştır.²⁶⁴ Öte yandan, Afrika'daki çatışmaların nedeninin daha sıklıkla iç çatışmalar olduğu bilinmektedir. Afrikalı hükümetlerin, çoğunlukla heterojen yapıdaki grupların tamamını temsil etmemesi ve bazı grupların marjinalleştirilmesi nedeniyle, iç çatışmalar sık görülen bir olgu olmuştur. Bu nedenlerden ötürü, Afrikalı ülkeler AB'nin telkin ettiği demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerlerin uzağındadır. Afrika'nın güvenlik alanında etkin rol alamamasının diğer bir nedeni ise, kıtadaki istikrar ve güveni sağlamak için gerekli uyum ve birlikteliği sağlayamamasıdır. Aynı durum, AB ile görüşülen ortaklık anlaşmalarında da geçerli olup bu anlaşmalar daha ziyade AB'nin önerileri doğrultusunda şekillenmiştir. Ancak, Afrika ülkeler ise demokrasi ve insan hakları alanında beklenen adımlar konusunda yetersizlerdir.²⁶⁵

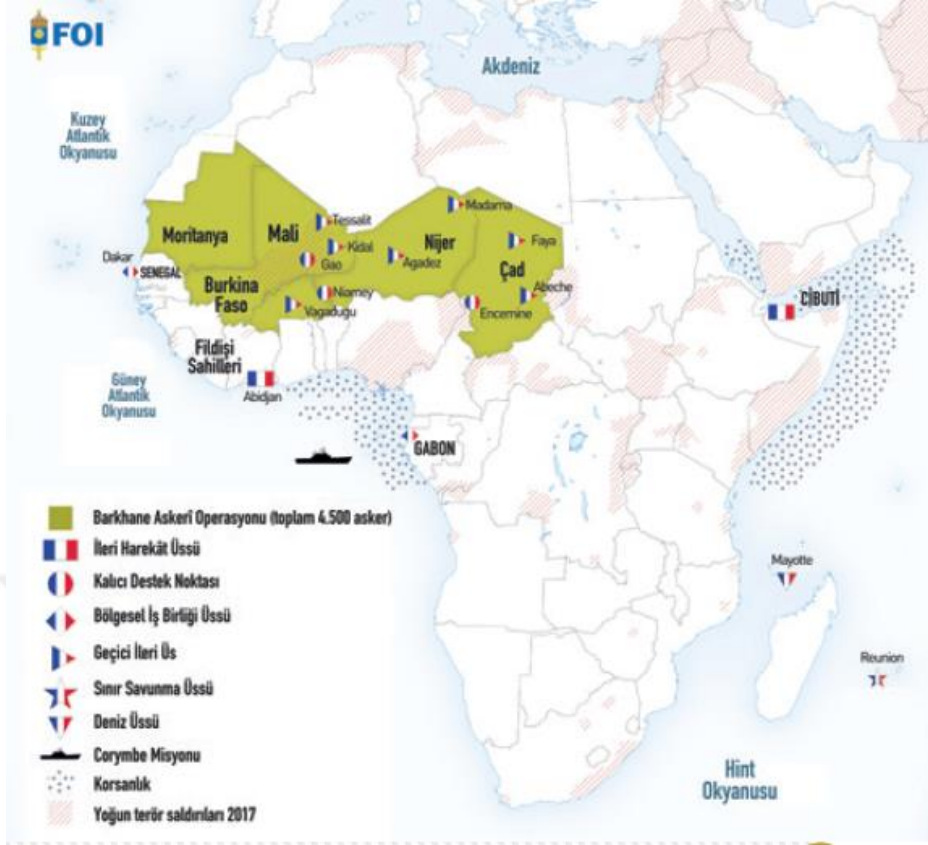
Sömürgelerini kaybettikten sonra kıtadaki nüfuzunu devam ettirme gayreti içinde olan Fransa askeri olarak kıtada kendi varlığını sürekli ve etkin bir biçimde göstermiştir. 1945'ten 2005 yılına kadar kıtada 130 askeri müdahalede bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından kıtada yeni aktörlerin ortaya çıkması ile Frankofon ülkelerdeki tekel güç olma durumu zayıflamış ve Fransa yakın geçmişten itibaren sömürge geçmişinden farklı yeni bir çerçevede ilişkileri ele almak zorunda kalmıştır.²⁶⁶

Fransa'nın eski kolonilerindeki askeri politikası 2 temele dayanmakta olup bunlar: Afrika'daki üslerdeki askeri varlık ve RECAMP'tir (Renforcement des Capacités Africaines de Maintenir de la Paix - Afrika Barışı Koruma İmkanlarının Güçlendirilmesi). Askeri varlığın Frankofon ülkelerin çoğunlukta olduğu Sahel bölgesi ve Orta Afrika'da yoğunlaştığı görülür.

²⁶⁴ Keith, A. (2007). The African Union in Darfur: An African Solution to a Global Problem?. *Journal of Public and International Affairs*, 18, 149-164, 155

²⁶⁵ Leroy, a.g.m, 11-13

²⁶⁶ Orakçı, S. (2020). Afrika Kıtası'nda Küresel Rekabet. *INSAMER*, 114(1), 1-38,

Resim 3.1. Fransa'nın Sahra-Altı Bölgesindeki Askeri Üsleri

RECAMP programı ise 1997'te başlatılmış olup Afrikalı askerlerin kapsamlı eğitimi ve tatbikatları içermektedir. Bu kapsamda 12 Afrika ülkesinde 17 okulda asker ve subaylar eğitilmektedir.²⁶⁷

3.4.1. AB'nin Afrika'daki Askeri Müdahaleleri

AB'nin kurucu anlaşması olan 1993 Maastricht Anlaşması'nda; “demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygının tesisi ve güçlendirilmesi” prensibinin yanı sıra “gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle en geri kalmış olanların sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmasının desteklenmesi” de yer almaktadır.²⁶⁸ Bununla birlikte söz konusu anlaşmada “...İnsan haklarının dünyada sürekli olarak ihlal edilmesi halinde, Birlik'in insan haklarına bağlılığından ötürü eylemde bulunulacaktır” ifadesi, AB'nin insan

²⁶⁷ İnternet: Dinçer, M. (2021). “Fransa'nın Afrika'daki Askeri Stratejisi ve Amaçları”. AKEM. Web: http://www.akem.org.tr/fransa-nin-afrika-daki-askeri-stratejisi-ve-amaclari_i95/ 3 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁸ İnternet: “Treaty on European Union”. (1992). Office for Official Publications of the European Communities, 60. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT> 20 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

hakları ihlalleri halinde müdahalede bulunacağını dile getirmekteydi. Ancak bu esnada, AB'nin teori ve pratikteki tutarlılığı kimi çevreler tarafından tartışılmıştır. 2007 yılında eski AB Komisyonu Başkanı Manuel Barosso'nun AB için kullandığı “emperyal olmayan İmparatorluk” ifadesi, AB'nin dünyadaki güç projeksiyonuna dair kuşkular uyandırmıştır. AB'nin gerçekten de emperyal geçmişi ile bağını koparmayıp geçmişin gölgesinde hareket etme niyetinde olduğu yönünde şüpheler uyanmıştır. OGSP misyonları ile ilgili bir diğer husus, AB'nin genel dış politika hedefleri ile uyumluluktur. 2003 ve 2018 yılları arasındaki operasyonlar incelendiğinde, 2008'e kadar gerçekleştirilenlerin AB'nin stratejik amaçlarına hizmet etmekten çok insani amaçlarla yapıldığı gözlemlenmektedir. 2008 yılı sonrası misyonlarında ise AB'nin genel dış politika hedeflerine uyumluluk gözetilmiştir. Bu stratejik çıkarlar arasında deniz ticaretinin güvenliğinin korunması, Akdeniz'deki insan kaçakçılığının engellenmesi veya Sahra-Altı Afrika'daki radikalleşmenin engellenmesi olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde; git gide daha başarılı oldukları görülmektedir. Ancak yukarıda belirtilen faktörler dolayısıyla AB misyonları zaman zaman belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Bu misyonların etkinliğini artıracak merci ise, operasyona karar veren yetkilileri ve siyasetleri denetleyen Avrupa Parlamentosu'dur. Bu operasyonların geç kalınmadan yapılması gerekirken şeffaflık ve hesap verilebilirlik konusunda taviz verilmemesi adına Parlamento'nun rolü önemlidir.²⁶⁹

Afrika'nın ihracatında ilk sırada yer alan Avrupa, 21. yüzyılda Afrika'ya yönelik kapsamlı güvenlik stratejileri geliştirmiştir. Kahire ve Lizbon Deklarasyonları ve 2003 yılında açıklanan AGS ile AB, Afrika'nın istikrarı ve güvenliği için siyasi ve finansal destek sunacağını açıklamıştır. Zira AGS çerçevesinde AB'nin sadece kendi güvenliğini değil dünyanın istikrar ve güvenliğine katkıda bulunma ideali de mevcuttur.²⁷⁰ Bu kapsamda AB, Afrika'da ilk misyonu olan “Artemis Operasyonu”nu gerçekleştirmiştir. Artemis'in ardından, OGSP kapsamında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde sırasıyla AMIS II, EUPOL Kongo, EUSEC Kongo, EUFOR Kongo ve diğer operasyonları düzenlenmiştir.²⁷¹

²⁶⁹ Sepos, a.g.m, 261

²⁷⁰ Akbaba, a.g.m, 2

²⁷¹ Morrissey, O., Milner, C., McKay, A. (2007). “A Critical Assessment of Proposed EU-ACP Economic Partnership Agreements.” Mold, A. (editör). *EU Development Policy in a Changing World*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 216-217

2004 yılından itibaren AB ve üye ülkeler, Sudan'ın Darfur şehrindeki krize müdahale eden Afrika Birliği'ne yardım sağlamaya başlamıştı. Afrika Birliği Komisyonu'nun talebi üzerine ise 2005 yılının Temmuz ayında Sudan'daki AMIS II operasyonuna askeri ve sivil katkıda bulunmaya başladı. 2.000 askerin görev aldığı AMIS II desteği içinde araç ve ekipmanlar, planlama ve teknik yardım, polis eğitimi, havadan gözlem kapasitesi ve stratejik ve taktik havayolu ulaşım desteği yer almaktaydı. Ayrıca AB, Sudan Özel Temsilcisi atayarak Afrika Barış Tesisi aracılığıyla AMIS II operasyonuna 300 milyon € destekte bulunacağını açıkladı. 2007'nin sonuna kadar AB'nin desteği devam etti ve bu tarihten sonra BM devreye girerek Afrika Birliği ile birlikte Darfur'da barışı koruma operasyonunu sürdürdüler. AB'nin AMIS II'de üstlendiği role yönelik olarak dış gözlemciler AB'nin yaptığı katkının yeterli olmadığını belirtmişlerdir. AMIS II'de görev alan askerlerin maaşlarının düzenli ödenememesi, AB ve Afrika Birliği arasında koordinasyon mekanizmalarının yetersizliği, iki kurum arasında net bir görev dağılımının yapılamaması gibi sorunlarının da yaşandığını aktarmışlardır. Çözüm önerileri ise şunlardır; AB'nin finansal desteğini artırması, Afrikalı askerlerin BM sayesinde eğitilmiş olmaları nedeniyle eğitime daha az vurgu yapılması, Afrikalı otoriteler ile ortak kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi. 2008 yılının Kasım ayında AB Konseyi Sekreteryası tarafından AB'nin desteklediği operasyonlara dair öneriler ve prensiplerin yer aldığı bir belge yayınlandı. Bu prensiplerden birisi AB'nin yerel organizasyonlarla koordinasyon mekanizmaları kurmasıydı.²⁷²

2006 yılında BM'nin talebi üzerine AB, BM'nin Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde aynı yıl gerçekleşecek genel seçimlerin gözetimi için EUFOR Kongo operasyonunu başlattı. Bu operasyon, BM Güvenlik Konseyi'nin 1671 no'lu kararına istinaden başlatılan MONUC Operasyonu'nu desteklemek için yapılmıştır.²⁷³ EUFOR Kongo'nun belli başlı amaçları ise şu şekilde sıralanmıştır: (i) seçim sürecinde istikrarı sağlayacak MONUC'un desteklenmesi (ii) sivillerin korunmasına yardım edilmesi (iii) Kinşasa'da havalimanının korunması (iv) ülkedeki AB üyesi devletlerin personel ve yerleşkelerinin korunması (v) tehlikedeki sivillerin tahliye operasyonları. 30 Haziran 2006'da başlayan operasyon sene sonunda sona ermiştir. AB Konseyi'nin 2007 yılının

²⁷² İnternet: "CSDP Missions and Operations: Lessons Learned". (2012). *Avrupa Parlamentosu*, 58-60. Web: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO-SEDE_ET%282012%29457062 20 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁷³ İnternet: "EU Military Operation in Support of the MONUC During the Election Process in RD Congo". *Avrupa Birliği Konseyi*, 5. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_121 20 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

Kasım ayında EUFOR Kongo'ya dair kabul ettiği rapora göre tespit edilen hususlara göre, operasyonun yapılmasına dair hızlı bir şekilde karar verilmesine rağmen operasyon planlaması ve karar verme süreçlerinde aksaklıklar yaşanmıştır. Bu süreçte üye ülkeler, AB kurumları ve BM arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle askeri planlama süreçlerinde planlanan tarihlere uyulamamıştır. Henüz başlamadan operasyonun bitiş tarihi olarak 2006 yılının belirlenmesi büyük bir handikap yaratmıştır. Zira sürpriz bir şekilde Kongo'daki seçimlerin ilk aşamasının ertelenmesine rağmen Almanya'nın ısrarı üzerine operasyonun tarihinde değişiklik yapılmamış ve seçim sonrasında meydana gelebilecek çatışma ortamına müdahale imkanı ortadan kalkmıştı. Diğer bir sorun ise MONUC ve EUFOR arasında yeterli koordinasyon ve görev paylaşımının sağlanamaması olmuştur. Bu gibi sorunların ardından 2007 yılının Kasım ayında AB Konseyi bazı iyileştirmeler yapmıştır. Bunlar; (i) AB Askeri Personeli (EUMS) için gerekli olan yabancı dil, tecrübe ve planlama yeteneği gibi niteliklerin yükseltilmesi (ii) EUMS'un planlama sürecinde esnekliğinin artırılması (iii) EUMS'a üye devletlerden daha fazla istihbarat sağlanmasıydı.²⁷⁴

2007 yılının sonunda BM Güvenlik Konseyi'nin 1778 no'lu kararı üzerine BM ile birlikte Çad'ın doğusu ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyinde düzenlenen EUFOR Çad/OAC, AB'nin düzenlemiş olduğu en büyük misyondur. Bu operasyonun amaçları ise şu şekilde sıralanmıştır: (i) mülteciler ve yerinden edilmiş kimseler başta olmak üzere tehlikedeki sivillerin korunması (ii) insani yardımın ulaştırılması ve yardım personelinin güvenliğinin sağlanması (iii) BM personeli, tesisleri ve ekipmanlarının korunması. 2009 yılının Mart ayına kadar sürdürdüğü misyonu AB BM'ye devretmiştir. Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) 2009 yılında hazırladığı rapora göre, EUFOR Çad/OAC sahadaki güvenlik sorunlarına uygun hazırlanmamıştı. 2005-2006 yıllarında Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki güvenlik sorunu olan ayaklanmalara karşı kendini hazırlayan AB misyonu, 2008 yılında baş gösteren haydutluk ve suç şebekeleri sorunlarına karşı hazırlıksız yakalandı. İkinci olarak tıpkı önceki sene Kongo'da gerçekleştirilen misyonda olduğu gibi belirlenen sürenin sonradan uzatılamaması nedeniyle, hedeflenen bazı amaçlara ulaşılmadan operasyon sonlandırılmıştır. Üçüncü olarak operasyonun finansal ve askeri personel yükümlülüklerinin önemli bir kısmını Fransa üstlenmişti. İngiltere ve Almanya, bu operasyonun daha ziyade Fransa'nın çıkarlarına daha fazla hizmet ettiği düşüncesiyle daha az sorumluluk üstlendiler. Uygulama aşamasında bir takım ekipman ve

²⁷⁴ Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 76-80

lojistik sorunları ortaya çıktı. Kargo helikopterlerinin tedarik edilememesi nedeniyle AB, Rusya'dan destek talep etti. 9 ay boyunca Rusya ile yapılan görüşmeler sonucunda 2008 yılının sonunda, EUFOR Çad/OAC operasyonunun sonlanmasına 3 ay kala 4 adet Rus helikopteri temin edildi. Daha önce böyle bir zorlukla karşılaşmayan AB, bu durumdan ders çıkararak lojistik sorunları için daha tedbirli olması gerektiğine kanaat getirdi. Öte yandan, AB operasyonlarının sorumluluğunun tek bir lider devlete yüklenmesi fikri sorgulamaya açıldı. Bunların yanı sıra, BM ve AB arasında, geçmiş misyonlara göre daha etkin operasyonel işbirliğinin olduğu gözlemlenmiştir. Ancak farklı öncelikler, farklı kurumsal kültürler, farklı tarihlerdeki saha görevlendirmeleri gibi nedenler iki kurumun işbirliğinin aleyhine olmuştur. EUFOR Çad/OAC operasyonunun ardından, tespit edilen eksiklikleri giderme adına bir takım girişimler başlatılmıştır. İlk olarak Fransa ve İngiltere ortak bir helikopter geliştirme projesi başlattılar. Ardından, üye ülkelerin ortak projeler geliştirebilmesi için Avrupa Hava Ulaşım Komutanlığı kuruldu. İkinci olarak, AB'nin kapsamlı planlama kapasitesini geliştirmek için Kriz Yönetim Planlama Direktörlüğü (CMPD) kuruldu.²⁷⁵

Gine hükümetinin talebi üzerine, Gine'nin Ulusal Güvenlik Sektörü Reformu'nu (NSS) gerçekleştirmesine destek vermek için 2008 yılı Haziran ayında AB teknik bir misyon başlatmıştır. Sadece 6 milyon € bütçeye sahip ve 21 danışmandan oluşan bu küçük misyon; ordu ve polis teşkilatının yeniden dizayn edilmesi için görevlendirildi. 2008 yılı Haziran ayında başlatılan operasyon, 2010 yılı Eylül ayında sonlandırıldı. Operasyon uygulamasında yaşananlara bakıldığında ilk olarak planlama aşamasında sorunlar yaşandığı, bu bağlamda idari personel, güvenlik, raporlama ve hukuk ile ilgili birimlerde personel temin edilmesinde sıkıntı yaşandığı gözlemlendi. İkinci olarak; Avrupa Kalkınma Fonu (AKF) gibi kuruluşlarla işbirliği mevcutken Komisyon'un uzun vadedeki strateji ile uyumluluğun olmadığı gözlemlendi. Üçüncü olarak, Gine hükümeti yetkililerinin operasyonun planlama aşamasına dahil edilmediği görülmekteydi. Bu durum daha ziyade Gine hükümetinin organize bir şekilde ülkedeki uyuşturucu ticaretinde yer almaları, gerçekleştirilmek istenen ulusal güvenlik reformu için tezat bir durum yaratması ve engelleyici bir faktör olmasından kaynaklandı.²⁷⁶

²⁷⁵ Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 80-84

²⁷⁶ Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 85-86

2008 yılı Kasım ayında, Aden Körfezi'ndeki korsanlık faaliyetlerini durdurmak için EUNAVFOR operasyonu düzenlendi. Önceki misyonlara göre farklı bir görev olan EUNAVFOR'un hedefleri şu şekildedir: (i) Somali'deki yerinden edilmiş halka gıda yardımında bulunan Dünya Gıda Programı'na ait gemilerin korunması (ii) korsanların saldırılarına maruz kalan gemilerin korunması ve korsanlığın caydırılması.²⁷⁷ 1 yıl olarak öngörülen operasyon, AB Konseyi'nin kararı ile 1 sene daha uzatılmıştır. Sahada NATO ve ABD'nin misyonları da mevcut idi. 2009 yılında Aden Körfezi'nde 40 savaş gemisi konuşlanmıştı. Operasyon kapsamında birtakım eksikliklerin olduğu gözlemlendi. İlk olarak gemi komutanlığı ile karargah arasında koordinasyon zayıf idi. İkinci olarak, EUNAVFOR Aden Körfezi'nde korsanlığın ortaya çıkmasına neden olan sorunların çözümünde yetersiz kaldı. Somali'deki ikinci operasyon olan EUTM, eğitim amaçlı bir misyon olup 2010 yılının Nisan ayında başlatıldı. AB'nin ilk askeri eğitim operasyonu olan EUTM altında, Somali'deki geçici federal hükümete bağlı güvenlik güçleri eğitildiler. Operasyon kapsamında 2.000 Somalili asker eğitildi. 2011 yılı Ağustos ayında bitirilmesi planlanan operasyon 2012 yılı Aralık ayına kadar uzatıldı. Önceki operasyonlardan alınan derslerden sonra, EUTM misyonunun hem finansal imkanları bakımından hem de misyonda görevlendirilen yeterli sayıda personel ile başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Gine misyonunda 8, Kongo misyonunda 50 personel görevlendirilmiş iken bu operasyonda 125 personel görevlendirilmiştir. Operasyon başladığında, Somalili askerler bazı konularda şikayetlerini dile getirmişlerdir. Bunlar dil bariyeri ve yetersiz beslenme idi. Bu sorunları gidermek adına Somali asıllı Kenyalı tercümanlar görevlendirilmiş ve askerlerin beslenme imkanları artırılmıştır. Öte yandan, operasyonun başarılı olması doğrultusunda Afrika Birliği'nin bölgedeki misyonu olan AMISOM ve ABD'li misyonla yakın işbirliğine girilmiştir. ABD, eğitime katılacak Somalili askerlerin seçilmesinde destek sunmuş ve hava ikmali ve askeri ekipmanlar konusunda yardım sağlamıştır.²⁷⁸

Christensen'e göre OGSP operasyonlarının 20 yılı değerlendirildiğinde genel olarak hedeflenen amacın çok iddialı olduğunu, imkanların ise kısıtlı olduğunu dile getirmektedir. Operasyonlar genelde tepeden inme yöntemle gerçekleştirilmekte, yerel aktörlerle işbirliği

²⁷⁷ İnternet: Faleg, G., Blockmans, S. (2015). "EU Naval Force EUNAVFOR MED Sets Sail in Troubled Waters". *CEPS Commentary*, 4-5. Web: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/eu-naval-force-eunavfor-med-sets-sail-troubled-waters/> 5 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁷⁸ Avrupa Parlamentosu, a.g.r, 97-99

yapılamamakta ve koşullara uyum göz ardı edilmektedir. Ayrıca AB içindeki bürokratik engellerden dolayı sahaya inmede gecikmeler yaşandığına dikkat çekmiştir.²⁷⁹

OGSP'nin geleceğini ilgilendiren bir diğer husus ise Brexit'tir. 2020 yılının başında AB'den resmi olarak ayrılan İngiltere AB operasyonlarının bütçesine %14,82'lik katkıda bulunmaktaydı.²⁸⁰ BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan ve OGSP'ye önemli katkısı olan İngiltere'nin ayrılmasının bir takım radikal sonuçlarını olacağını düşünen yazarlar mevcuttur. Cunha'ya göre İngiltere'nin ayrılmasının Almanya'nın liderliğini pekiştirmesi beklenmektedir.²⁸¹ 2009 yılındaki Eurozone Krizi'ndeki birliği bir arada tutma girişimleri ve 2014 yılında Ukrayna Krizi'nden sonra Rusya'ya yaptırım kararı alması Almanya'nın liderlik vasıflarını ortaya koymasını sağlamıştı.²⁸²

Whitman'a göre İngiltere'nin ayrılmasının OGSP açısından üç farklı senaryo ihtimali vardır. "Bütünleşik oyuncu" olması halinde İngiltere'nin AB Dışişleri Konseyi'nden yer almamasına karşın AB+1 gibi girişimlerle OGSP misyonlarına katılmaya devam edebilecektir. "Ortak oyuncu" olması halinde OGSP karar alma mekanizmalarında yer almamasına karşın OGSP misyonlarına destek vermeyi sürdürecektir. "Ayrı oyuncu" olması halinde ABD gibi OGSP misyonlarına herhangi bir katkıda bulunmayacak sadece diplomatik olarak AB'ye desteğini sunacaktır.²⁸³

OGSP misyonlarının neo-kolonyal amaçlara hizmet ettiğine dair araştırmalar da mevcuttur. Bu misyonlar genellikle başarısız devletlerde kapasite inşası için düzenlenmekte ve bu süreçte bu devletlerin belli yasal reformları yapmaları zorunlu tutulmaktadır. Ancak zayıf devletlerdeki iç çatışmaların daha temel etkenleri olan ekonomik ve sosyal sorunlar halledilmediği için problemlere kalıcı bir çözüm getirilmemektedir. Zira AB'nin bu operasyonlar ile temel amacı Afrikalı devletlerin sorunlarını çözmekten çok kendi güvenlik kaygılarını ortadan kaldırmaktır. OGSP

²⁷⁹ Christensen, G.H. (2017). Successes and Shortfalls of European Union Common Security and Defence Policy Missions in Africa: Libya, South Sudan, the Democratic Republic of the Congo and the Central African Republic. *Royal Danish Defence College Brief Paper*, 2017(1), 1-13, 13

²⁸⁰ Lain, S., Nouwens, V. (2017). The Consequences of Brexit for European Defence and Security. *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, 2017(1), 1-39, 7

²⁸¹ İnternet: Cunha, A. (2020). "Post-Brexit EU Defence Policy: Is Germany Leading towards a European Army?". *E-IR*, Web: <https://www.e-ir.info/2020/07/05/post-brexit-eu-defence-policy-is-germany-leading-towards-a-european-army/> 1 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁸² Cunha, a.g.m

²⁸³ Whitman, R. (2016). The UK and EU Foreign, Security and Defence Policy after Brexit: Integrated, Associated or Detached?. *National Institute Economic Review*, 238(1), 43-50, 48-50

misyonları Afrika ülkelerindeki istikrarsızlıklar kadar AB'ye olan yasadışı göçü engellemeyi de amaçlamaktadır. Bu açıdan OGSP misyonları AB'nin güvenlik kaygılarını gidermeye daha çok öncelik vermektedir. Bunun yanı sıra OGSP misyonları sayesinde Afrikalı ülkelerin iç işlerine karışılması suretiyle neo-kolonyalist politikalarının izlendiği yönünde bir algı da mevcuttur.²⁸⁴

3.5. AB'nin 2000'lerden Sonra Afrika'da İzlediği Kalkınma, Ticaret ve Güvenlik Politikası

AB-AKPÜ ilişkilerinin temeli 1957 tarihli Roma Anlaşması ile atılmıştı. Anlaşmanın 4. bölümünde AET üyesi ülkelerle özel statüde ilişkileri olan Avrupa dışındaki devletlerle ayrı bir örgüt kurulacağı belirtilmişti. Roma Anlaşması'nın 132. maddesi ise AKF'nin kurularak bu kuruluşun söz konusu ülkelerle yatırımların teşvik edilmesi ve bu ülkelerin kalkınmaları için hizmet edeceğini öngörmüştü. Ayrıca anlaşma, AET ülkeleri ve söz konusu ülkelerle gümrüklerin kaldırılması ve en çok gözetilen ulus kaydı gibi hükümleri içermekteydi. Roma Anlaşması'nın bu yönde hükümler içermesi Fransa'nın talebi üzerine olmuştu. Fransa; kolonileri ile ekonomik ilişkilerin düzenlenmemesi halinde anlaşmaya taraf olmayacağını bildirmişti. Fransa, Roma Anlaşması'na dahil ettirdiği hükümler aracılığıyla üç avantaj sağlamıştı. İlk olarak eski kolonilerinin pazarlarındaki ayrıcalıklı konumunu sürdürmeye devam etti. İkinci olarak, dekolonizasyon sürecinin ufukta görünmesi ile eski sömürge devletlerindeki nüfuzunu sürdürmeyi sağladı. Son olarak, eski sömürgelerine sağlanan ekonomik yardımlar için diğer AET ülkelerinin de maliyeti üstlenmelerini sağladı. Bu gibi hükümlerden ötürü Roma Anlaşması, Sahra-Altı Afrika ve Avrupa arasında ilk çok taraflı birliğin adımını attı.²⁸⁵

Ancak Roma Anlaşması ile eşit olmayan iki taraf arasında bir ortaklık kurulmuştu.²⁸⁶ Zira anlaşmaya taraf olan Sahra-Altı Afrika ülkeleri, ortaklığın yapısı ve karar verme mekanizmalarında söz sahibi değillerdi. Bu nedenle Afrika'nın kalkınmasının

²⁸⁴ Smardova, M. (2018). *EU's Imperialism: Contemporary CSDP Missions*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Charles University, 83-85

²⁸⁵ Banthia, A. (2007). "Success or Failure? An Evaluation of Fifty Years (1957-2007) of European Union Development Policy in Africa, Caribbean, and the Pacific". *Political Perspectives EPRU*, 2(1), 4

²⁸⁶ Bossuyt, J., Keijzer, N., Medinilla, A., Tollenaere, M. (2016). *The Future of ACP-EU Relations: A Political Economy Analysis*. Maastricht: ECDPM, 90

gözetilmesinden ziyade AB ülkelerinin Afrika ülkeleri üzerinde nüfuzunu sürdürmesine yönelik olduğu dile getirilmiştir.²⁸⁷

Roma Anlaşması'nın imzalanmasından sonra beş yıl için Frankofon sömürgelerinin çoğu bağımsızlığını elde ettiler. Delokolonizasyon süreci eski sömürgeler ile Avrupa arasındaki sömürgeye dayalı ilişkiyi sonlandırdı. Ancak Fransa, AET örgütü aracılığıyla eski sömürgeleri üzerindeki nüfuzunu devam ettirmek istiyordu. Bu bağlamda 1963 yılında I. Yaoundé Anlaşması imzalandı. Anlaşma, AET ve 18 eski sömürge devlet arasında “eşit ve dostça ilişkilere” dayalı ortaklığı ele aldı.²⁸⁸ Roma Anlaşması'yla tesis edilen serbest ticaret ve Avrupa pazarlarına gümrüksüz erişim hükümleri korundu. İlave olarak AKF'nin yanı sıra AB-AKPÜ kurumları olan konsey, parlamenter konferans ve mahkeme kuruldu. Yaoundé Anlaşması sadece Avrupa'nın talebi üzerine değil, AKP ülkelerinin de isteği üzerine gerçekleşmişti. Bağımsız olmalarına rağmen ticaret ve dış yardımlar açısından tamamen Avrupalı ülkelere bağımlılık sürmekteydi. 1969'da anlaşma yenilerek II. Yaoundé Anlaşması yürürlüğe girdi.²⁸⁹

II. Yaoundé Anlaşması'nın 1974'te sona ermesinin ardından yürürlüğe giren Lome Anlaşması'nın getirdiği yeniliklerin nedeni, Yaoundé Anlaşmaları'nın beklenen ticari sonuçları vermemesiydi. Afrikalı ülkeler “eşit olmayanlar arasında” eşit muamele uygulanmasının karşılıklı ticaretin beklenenden daha az olmasında rolü olduğunu savunmuşlardır. İhraç ettikleri ürünlerin sınırlı ve katma değeri düşük olmasından dolayı Avrupalı ülkeler ile ticari hadleri çok düşük seviyede ilerlemişti.²⁹⁰

Dolayısıyla Yaounde anlaşmaları ile hedeflenen serbest pazar tesis edilememiştir. Bu neticenin doğmasında; AKP ülkelerinin isteksizliği, AB'nin başka önceliklerinin doğması ve 1971 yılında AB'nin AKP ülkelerinin aleyhine nitelikler taşıyan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) gibi faktörler etkili olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Yaoundé Anlaşması ve sonraki anlaşmaların revize edilme ihtiyacı doğmuştur.²⁹¹ Flint'e göre Afrika ülkelerinin ithalat ikame ekonomi modeli benimsemeleri ve Fransız şirketlerin diğer

²⁸⁷ Oğurlu, a.g.m, 4

²⁸⁸ İnternet: “Partnership in Africa: the Yaounde Association”. (1996). *European Community Information Service*. Web: <http://aei.pitt.edu/34505/> 23 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁸⁹ Banthia, a.g.m, 4-5

²⁹⁰ Banthia, a.g.m, 7

²⁹¹ Oğurlu, a.g.m, 4

Avrupalı ülkelere serbestlik sağlanmayarak Afrika pazarındaki ayrıcalıklı konumunu sürdürmek istemeleri de etkili olmuştur.²⁹²

Bu nedenden ötürü 1973'te yeni anlaşma için başlayan müzakerelerde AKP ülkeleri ticarete karşılıklı serbestlik yerine tek taraflı ayrıcalıklar verilmesini talep etti. Avrupalı ülkeler ise bu talebi kabul ettiler çünkü o dönemde ham madde açısından Afrika'ya bağımlılık devam etmekteydi. Ayrıca 1973'teki OPEC petrol krizinden dolayı Afrika'nın önemi artmıştı. 1979'a kadar yürürlükte olan I. Lome Anlaşması radikal değişiklikler getirdi.²⁹³ İngiltere'nin 1973'te AB üyesi olmasından sonra, İngiltere'nin isteği doğrultusunda eski İngiliz sömürgeleri de anlaşmaya dahil oldu. Böylece Lome Anlaşması bölgesel olarak ve sayıca daha geniş coğrafyaları kapsadı.²⁹⁴

3.5.1. AB'nin Afrika'da İzlediği Kalkınma ve Ticaret Politikasının Yasal Çerçevesi ve Lome Anlaşmaları

1973 yılında İngiltere'nin AB'ye kabul edilmesi ile İngiltere'nin eski sömürgelerinin de ortaklık anlaşmasının bir tarafı olması söz konusu olmuştur. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler; Bretton Woods sisteminin kendileri için yol açtığı sorunlardan dolayı Yaoundé Anlaşması'nda revizyon talep etmekteydi. AKP ülkeleri Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) çerçevesinde şu taleplerde bulunmuşlardı: (i) emtia fiyatlarının istikrarı, (ii) gelişmiş ülkelerin pazarlarına ayrıcalıklı erişim, (iii) koşulsuz ekonomik ve teknik yardımların artırılması. Bu konjonktürde, AB ve AKP ülkeleri arasında 28 Şubat 1975 yılında Lome Sözleşmesi imzalandı.²⁹⁵ AKP ülkelere, AB pazarlarında tek taraflı imtiyazlar tanındı. AKP ülkelerinden şeker ve muz ürünlerinin yüksek fiyatla ithal edilmesi kararlaştırıldı. İhracat Gelirleri İstikrar Sistemi (STABEX) ve Mineral Ürünler için Benzer Mekanizma (SYSMIN) gibi finansal araçlar ile AT, AKP ülkelerini fiyat dalgalanmalarına karşı güvence sağladı ve maden sektörünü destekledi.²⁹⁶

²⁹² Flint, a.g.m, 80

²⁹³ Banthia, a.g.m, 7

²⁹⁴ Babarinde, O., Faber, G. (2003). From Lome to Cotonou: Business as Usual. *European Foreign Affairs Review*, 9(1), 25-39, 26

²⁹⁵ İnternet: Migani, G. "EEC/EU and Development Aid from Lomé to Cotonou". *Digital Encyclopedia of European History*, Web: <https://ehne.fr/en/article/europe-europeans-and-world/international-action-and-external-policies-european-union/eeceu-and-development-aid-lome-cotonou> 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁶ Leroy, a.g.m, 4-5

Lome Sözleşmeleri; AKP ülkelerinin ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmalarını desteklemek amacıyla tarafların eşitliği çerçevesinde imzalandı. Her beş yılda bir yenilenerek 1995 yılına kadar beş kez yeniden görüşülerek revize edildi. Yaoundé Anlaşması'na göre birçok yeniliği içermekteydi. İlk olarak, tarafların eşitliği prensibi ile sözleşme çerçevesinde hareket edildi. AKP ülkelerinin bağımsızlığı tanınarak, bu ülkelerin kendi stratejileri doğrultusunda müzakere etmeleri benimsendi. İkinci olarak AKP ülkelerine tek taraflı pazar erişim hakları tanındı. Üçüncü olarak, beş yıl boyunca kesintisiz yardım fonları akışı garanti edilerek bu fonların ortak yönetilmesi kararlaştırıldı. Sonuncu olarak, STABEX hayata geçirilerek, emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı fiyat istikrarı taahhüt edildi.²⁹⁷ Dolayısıyla 1975-1980 yılları arasında yürürlükte kalan Lome I Sözleşmesi, tarafların eşitliğini sağlamaya en yakın anlaşmaydı. Ancak sonraki revizyonlarında Lome Sözleşmeleri'nin ağırlığını azalttı. İlerleyen yıllardaki revizyonlar, neo-liberal ekonomik prensipler çerçevesinde yapılmış olup AKP ülkelerine tanınan tek taraflı ayrıcalıkların azalmasına yol açmıştır.²⁹⁸

1979'da imzalanan II. Lome Anlaşması ile 12 yeni AKP ülkesi üyeliğe dahil edildi. AB'nin AKF yardımlarını insan hakları şartına bağlamak isteği AKP ülkeleri tarafından reddedildi ve söz konusu hüküm anlaşmaya dahil edilmedi.²⁹⁹ 1984 yılında imzalanan III. Lome Anlaşması ise Yunanistan ile 9 AKP ülkesini üyeliğe dahil etti. Ancak II. ve III. anlaşmalar belirgin değişiklikler sunmadı. Demokrasi ve insan hakları konusundaki ilk ilkesel duruş; 1985-1990 arası geçerli olan III. Lome Antlaşması'nda "insan onurunun önemi" prensibi ile benimsenmiştir.³⁰⁰ 1991'de Maastricht Anlaşması sonucu AB'nin kurulması ile beraber, AKP ülkeleri ile daha yapıcı işbirliğinin tesis edilmesinin önü açıldı. AKP ülkelerinde kalkınma alanında yetersiz ilerleme ve yaşanan yönetim sorunları nedeniyle, 1995 yılında revize edilen IV. Lome Antlaşması'nda ilk defa demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü prensipleri benimsendi.³⁰¹

²⁹⁷ Oğurlu, a.g.m, 5

²⁹⁸ İnternet: "Special Issue on the Revised Lome Convention". (1996). AB Komisyonu, 1-2. Web: <http://aei.pitt.edu/3110/> 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁹ Güven, S. (2008). *Kalkınmada İşbirliğinde Siyasi Koşulluluk: Lomé / Cotonou Ortaklığı - Eleştirel Bakış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 59-61

³⁰⁰ İnternet: Spence, M. (March, 2011). "EU-ACP Trade Relations, Environmental Protection and Sustainable Development", *E-IR*. Web: <https://www.e-ir.info/2011/03/11/from-association-policy-to-cotonou-eu-acp-trade-relations-environmental-protection-and-sustainable-development/> 13 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁰¹ Leroy, a.g.m, 6

Lome Anlaşmaları'nın 1990'lardan sonra revizyona tabi tutulmasında DTÖ'nün de etkisi olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından dünyada karşılıklı ticaretin serbestleştirilmesi eğilimi ortaya çıkmıştı. Lome Anlaşmaları'nın en başından itibaren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) en çok gözetilen ulus kaydı (MFN) prensibine aykırı olmasına 1995 yılında DTÖ'ye bazı Latin Amerika devletlerinin açtığı bir davaya kadar tolere edilebilmişti.³⁰² 1979 yılında gelişmekte olan ülkeler genelleştirilmiş tercihler sistemi (GSP)³⁰³ çerçevesinde MFN'ye istisna oluşturacak ayrıcalıklar sağlayabilmişti. Ancak 1993 yılında AB'nin AKP ülkeleri dışındaki ülkelere muz ithalatında gümrük vergileri ve kotalar getirme kararı mahkemelik oldu. DTÖ Latin Amerika ülkelerini haklı bularak AB'nin MFN prensibini ihlal ettiğine karar verdi. Bu kararın ardından AB, AKP ülkeleri ile gelecekte yapacağı anlaşmalarda DTÖ kurallarına riayet etmeye karar verdi.³⁰⁴

AB'nin kurumsallaşma süreci de Lome Anlaşmaları'nın revize edilmesine yol açan faktörlerden birisidir. 1991 yılında Maastricht Anlaşması'nın kabulü ile AB'de ortak pazar yeni bir kurumsal çerçeveye kavuşmuş olup, AB'nin ticaret politikaları tek bir merkezden yürütülmeye başlanmıştı. 1990'lardan itibaren AB yardımlarının miktarında ve öncelikli olarak yöneldiği bölgelerde de değişiklik olmuştu. O tarihe kadar AB yardım fonları AKP ülkelerine daha çok aktarılırken, 1990'lardan sonra Doğu Avrupa ve Akdeniz'deki artışa geçen istikrarsızlıklar nedeniyle yardım fonlarının rotası bu bölgelere çevrilmiştir. Bununla birlikte AB ülkeleri 1988'de milli gelirlerinin %0,33 oranında yardım yapacakları taahhüdünü 1998'de %0,23'e düşürdüler.³⁰⁵ Dolayısıyla 1990'da Soğuk Savaş'ın bitimi ile AB'nin rotasını Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine çevirmesi ise AKP ülkelerinin daha da ötekileşmesine yol açacak bir süreci başlattı. 1970-74 yılları arasında AB yardımlarından en fazla faydalanan 15 ülkenin 13'ü AKP ülkesiyken 1996-97 yılları arasında ilk on beş ülke arasında sadece 2 AKP ülkesi kalmıştı.³⁰⁶

³⁰² Davenport, M., Hewitt, A., Koning, A. (1995). *Europe's Preferred Partners? The Lome Countries in World Trade*. London: Chameleon Press Ltd, 65-66

³⁰³ 1979'da AB tarafından uygulamaya konulan GTS sistemi gelişmekte olan ülkeler için GATT kurallarına istisna getirecek şekilde ayrıcalıklar içermekteydi. Ancak Lome Anlaşması çerçevesinde ACP ülkelerine sunulan ayrıcalıklar daha fazla taviz içermekteydi. Daha fazla bilgi için bkz. İnternet: "AB ve ABD Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS veya GPS) Hakkında Bilgi". (2014, Mart). Web: <https://www.oaib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-sikca-sorulan-sorular-ab-ve-abd-genellestirilmis-tercihler-sistemi-gts-veya-gps-hakkinda-bilgi-verebilir-misiniz.html> 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁴ Flint, a.g.m, 83-84

³⁰⁵ Migani, a.g.m, 3

³⁰⁶ Smith, K. E. (2004). "The ACP in the European Union's Network of Regional Relationships: Still Unique or Just One in the Crowd?" Arts, K., Dickson, A. (Editörler). *EU Development Cooperation*. Manchester: Manchester

IV. Lome Anlaşması'nın sona ereceği 2000 yılından önce AB Komisyonu, Lome Anlaşmaları'nı değerlendiren "Green Paper" (*Yeşil Belge*) adlı belgeyi yayınladı. Belge birtakım endişe verici bulguları paylaştı. Buna göre AKP ülkelerinin kendilerine tanınan ayrıcalıklara rağmen AB pazarındaki payları düşmüş, AKP ülkeleri dışındaki ülkelerin payı yükselmişti. Sadece şeker, muz gibi temel emtia ürünleri ihraç eden ve AB'ye ihracatları toplam ihracatlarının %46'sına denk gelen AKP ülkelerinin AB'ye olan bağımlılıkları ise sürmekteydi. Yeşil Belge bu sonuçlardan yola çıkarak; Afrika ülkelerinin ekonomilerinin ürünlerinin çeşitlendirilmesini, siyasi istikrarın sağlanmasını ve etkili kurumların tesis edilmesini önerdi. Bu sayede Afrika ekonomileri daha fazla yabancı yatırımı cezbedecek, uluslararası ticarete daha iyi eklemlenecek ve yardımlara bağımlılıktan kurtulmuş olacaktı. Bu belgenin gölgesinde Cotonou Anlaşması'nın görüşmeleri başladı.³⁰⁷

3.5.2. Cotonou Anlaşması ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA)

2000'li yıllara kadar Avrupa ve AKP ülkeleri arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler Lome Sözleşmeleri ile yürütüldü. AKP ülkeleri Lome Sözleşmeleri sayesinde tarım ürünlerinin %95'ini Avrupa pazarına serbest bir şekilde ihraç etme imkanı elde etmiş olmalarına rağmen, ticaret hadleri Avrupa lehineydi. AKP ülkeleri bu süreçte Avrupa pazarına ihraç ettikleri ürünleri çeşitlendiremediler.³⁰⁸

Cotonou Anlaşması için müzakereler 1998 yılında başlamış olup 2000 yılı Şubat ayında sonuçlandı. Anlaşma sonuçlanana kadar müzakere sürecinde Avrupalı devletler arasında anlaşmazlık mevcuttu. Fransa neo-kolonyal siyasetten yana iken, İtalya ticari bir yaklaşım benimsemekte, İngiltere iyi yönetim vurgulamakta ve Kuzey ülkeleri yoksulluğun giderilmesini savunmaktaydı. Ayrıca İngiltere ve Kuzey ülkeleri AKP ülkelerinin ticaretlerinin serbestleştirilmesi konusunda destek vermiyorlardı. Tek taraflı

University Press, 62

³⁰⁷ Hole, M.S. (2014). *The New Scramble for Africa The EU's Raw Materials Initiative - A Response to China's Increased Presence in Africa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Norwegian University of Science and Technology, 25

³⁰⁸ M'hamdi, N. A. (2015). The Relations between the European Union and Africa. *Centre for Social Economic and Managerial Studies*, 2015(1), 1-22, 13

ayrıcalıkların kaldırılarak yerine karşılıklılık prensibinin getirilmesi konusunda çekinceleri mevcuttu.³⁰⁹

Danimarka, İsveç ve Hollanda gibi diğer ülkelere göre milli gelirlerinden daha yüksek oranları kalkınma yardımları için ayıran ülkeler, neo-kolonyal eğilimlerden rahatsız olmuşlardı. AKP ülkeleri de bu ülkeleri referans göstererek, Lome Sözleşmeleri çerçevesinde AB pazarındaki tek taraflı ayrıcalıklarını bir süre daha sürdürmek istediklerini beyan ettiler. Bu talepler doğrultusunda, en az gelişmiş ülkelerin beş yıl daha AB pazarlarındaki ayrıcalıklarının sürdürülmesi ve diğer AKP ülkelerinin Lome Sözleşmeleri çerçevesindeki ayrıcalıklarına eş değer ticari düzenlemeler yapılmasına dair hükümler yürürlüğe koyuldu. Gerekçe olarak az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret bölgeleri kurma konusunda yetersiz olmaları gösterildi.³¹⁰

2000 yılında imzalanan Cotonou Anlaşması, AB-AKPÜ ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı. 25 yıldır yürürlükte kalmış olan Lome Anlaşmaları'nın hükümlerine kapsayıcı değişiklikler getirdi. Cotonou Anlaşması'nın Lome Sözleşmeleri'nden farkına bakıldığında ilk olarak, tek taraflı ayrıcalıklar yerine serbest ticaret anlaşmalarının yapılması görülmektedir. İkinci olarak Cotonou Anlaşması, siyasi boyutu genişleterek, hukukun üstünlüğü, demokratik prensipler ve iyi yönetim gibi prensipleri de içermeye başladı. Bu prensiplere riayet edilmediğinde yardımların kesilmesi hükmü eklendi. Böylece koşulluluk ilkesinin güçlendirilerek insan hakları, demokratik prensipler ve hukukun üstünlüğü konusunda ihlaller olması halinde yardımların derhal kesilecekti. Ayrıca, yardımlar belirli aralıklarla takip edilerek, başarısız görülen AKP ülkeleri yardımdan mahrum bırakılacaktı.

311

Üçüncü olarak Cotonou Anlaşması açıkça; yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılmasını anlaşmanın temel maddelerinden birisi kıldı. Halbuki Roma Anlaşmaları'ndan itibaren bu hüküm AKP ülkelerinin ekonomik refahının artırılması şeklinde yer almaktaydı. Bu açıdan Cotonou Anlaşması adeta AKP ülkelerinin, önceki anlaşmalar çerçevesinde ekonomik açıdan istifade edemediklerini itiraf etmekteydi. Cotonou Anlaşması'nın son büyük değişikliği; AKP ülkeleri arasında farklılaşmaya

³⁰⁹ Holland, M. (2002). *The European Union and the Third World*. New York: Palgrave, 187

³¹⁰ Forwood, G. (2001). The Road to Cotonou: Negotiating a Successor to Lomé. *Journal of Common Market Studies*, 39(3), 423-442, 428

³¹¹ Waeijen, W. (2011). *Continuing ACP-EU Relations in a Changing Context, A Critical Assessment of the Cotonou Partnership Agreement*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Utrecht Üniversitesi, 5

gitmesiydi. Bu kategorilerden birisi en az gelişmiş ülkeler olup, bu gruptaki ülkeler ayrıcalıklı konumda yer almaya devam edeceklerdi. Buna göre bu ülkeler tek taraflı olarak AB pazarına erişime sahip olacaktı. Diğer AKP ülkeleri ise aralarında serbest ticaret bölgeleri tesis ederek 2008 yılından itibaren AB ülkeleri ve bölge içinde yer alan ülkeler ile gümrük vergilerini tamamen ortadan kaldırmayı taahhüt ettiler. AB'nin bu tür radikal değişiklikler yapmasının ardından belli başlı sebepler yer almaktaydı. İlk olarak, geçmişte sağlanan yüklü ekonomik yardımlar karşılığında AKP ülkelerinin ekonomilerinin beklenenin aksine daha da kötüye gitmesi, AB'yi farklı bir strateji uygulamaya itti. İkinci olarak DTÖ'nün yürürlüğe koyduğu kurallara göre en az gelişmekte olan ülkeler dışındaki ülkelere tek taraflı pazar ayrıcalıkları verilmesi yasaklanmıştı. Son olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, AB'nin daha öncelikli olarak ilgilendiği ülkeler konumuna gelmişti. Bu bağlamda AKP ülkelerine sağlanan yardımlarda da azalma meydana geldi.³¹²

Böylece yardım, ticaret ve siyasi işbirliği alanlarında 79 Afrika Karayip ve Pasifik (AKP) ülkesi ile AB arasında bağlayıcı bir anlaşma olan Cotonou Ortaklık Anlaşması (COA) 2020'ye kadar yürürlükte kalmak üzere imzalanmıştır. 2002 ve 2020 yılları arasında kalkınma amaçları doğrultusunda kullanılmak üzere 9., 10. ve 11. AKF çerçevesinde 66,7 milyar € fon tahsis edilmiştir.³¹³

Cotonou Anlaşması ticaret, kalkınma ve siyasi diyalog olmak üzere üç temel üzerine kurulmuştur. Ticaret politikası ile AB, Afrikalı ülkelere sunduğu tek taraflı ayrıcalıkları düzenlemekteydi. Kalkınma politikası ile AKF'nin yönlendirildiği konuları ele almaktaydı. Siyasi diyalog ile örneğin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile iyi yönetişimin sürdürülmesi gibi prensipler düzenlenmekteydi. Cotonou Anlaşması; Avrupa Birliği ve Afrika Birliği arasında bakanlar ve parlamentolar düzeyinde diyalog tesis etmiş ve Anlaşma'nın 96. Maddesi temel prensiplerinin ihlali durumunda müdahalede bulunulmasını öngörmüştü. 96. Madde gereğince günümüze dek 15 kez yaptırım kararı

³¹² Banthia, a.g.m, 11-12

³¹³ Bossuyt, J. (2017). ACP-EU relations beyond 2020: engaging the future or perpetuating the past?. *European Centre for Development Policy Management*, 2017(1), 1-17, 2

alınmıştır. Yaptırımların gerekçesi askeri darbeler, ayaklanmalar ve insan hakları ihlalleri olmuştur.³¹⁴

Cotonou Anlaşması, yolsuzlukla mücadele ve iyi yönetim konularında da hükümler içermiştir. “İyi yönetim”, işbirliği sonucunda ulaşılması arzu edilen “önemli bir hedef” olarak “temel hedef” olarak nitelendirilmiştir. İyi yönetim, “eşitlikçi ve sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda doğal, ekonomik, finansal ve beşeri kaynakların şeffaf ve hesap verebilir yönetimi” şeklinde tanımlanmıştır. Devamında; “(yönetimde) yozlaşmaya yol açacak rüşvet eylemlerini içeren sadece ciddi yolsuzlukların” işlemesi halinde, iyi yönetişime hanel getirileceği eklenmiştir. Cotonou Anlaşması sivil toplum ve özel sektöre daha fazla vurguda bulunmuş, güvenlik ve barışın tesisi konusunda AKP ülkeleri ile daha fazla siyasi diyalogun altını çizmiştir. Öte yandan, uygulamaya bakıldığında demokrasi konusunda gerek AB gerekse Afrika ülkelerinin, verdikleri taahhütlere yeterince bağlı olmadığı görülmektedir. AB’nin Afrika’daki bazı rejimlerin devamlılığını önceliklendirmesi ve Afrikalı yönetimlerin finansal yardımların kesintiye uğramaması uğruna AB ülkelerini ikna çabaları sonucunda, demokrasi konusunda verilen taahhütlere yeterince bağlı kalınmamıştır.³¹⁵

Cotonou Anlaşması; performans ve ihtiyaç kriterlerine göre yardımları tesis ettiği için çeşitli periyotlarda AKP ülkelerinin değerlendirilmesini öngörmüştü. Getirilen bu yeniliklerin AKP ülkeleri üzerindeki etkilerine bakıldığında hem olumlu hem olumsuz sonuçların alındığı görülmektedir. Olumlu sonuçları kısaca şunlardır: (i) AB yardımlarının güvenilirlik ve meşruluğunun artması, (ii) farklı sektörler arasındaki bağlantıların anlaşılması için daha odaklı ve bütüncül bir yaklaşım, (iii) sektörel odaklanma, (iv) devlet dışı aktörlerin daha aktif katılımı. Aynı rapora göre ortaya çıkan olumsuz durumlar şunlardır: (i) AKPÜ tarafında yardım fonlarının yönetsel eksikliği, (ii) fonların dağıtımında yaşanan bürokrasi ve yavaşlıklar, (iii) AKP ülkelerinin değerlendirmeye dair şeffaflık ve adillik açısından kuşkularının olması, (iv) AKP ülkeleri tarafında, proje geliştirilmesi ve gözetimi konusunda kurumsal kapasite eksikliklerinin olması.³¹⁶

³¹⁴ Schmieg, E. (2019). EU and Africa: Investment, Trade, Development; What a Post-Cotonou Agreement with the ACP States Can Achieve. *German Institute for International and Security Affairs*, 2019(1), 1-7, 4

³¹⁵ Leroy, a.g.m, 6

³¹⁶ Laporte, G. (2007). **Policy Management Report 13: The Cotonou Partnership Agreement: What Role in a Changing World?**. Maastricht: ECDPM. 27-29

Cotonou Anlaşması'nın, EOA'ların imzalanması yoluyla uygulamaya koyulması öngörülmüştü. Cotonou Anlaşması çerçevesinde başlatılan EOA'lar, AB'nin AKP ülkelerine yönelik ticaret politikasında radikal değişiklikler meydana getirdi. Özellikle Sahra-Altı Afrika ülkelerinin kalkınma düzeylerinin yetersiz kalması, AB'nin bu ülkelere sağladığı tek taraflı ayrıcalıkları gözden geçirmesine yol açmıştı. EOA'lar DTÖ'nün prensipleri ile uyumlu bir şekilde dizayn edilerek Sahra-Altı Afrika ülkeleri başta olmak üzere AKP ülkelerinin ticaretinin liberalleşmesini öngördüler. 12 yıllık öngörülen süreçte bu ülkelerin pazarları dünyaya açılacaktı. Bu stratejiden beklenen yararlar şunlardı: (i) AKP ülkelerine yabancı yatırımların artırılarak teknoloji transferinin sağlanması ve bu ülkelerdeki üretim girdilerinin maliyetinin azaltılması (ii) küresel ticarete daha rekabetçi ekonomiye sahip olmaları (iii) artan yatırımlar sayesinde yoksulluğun azaltılması.³¹⁷ AB ayrıca yeni çerçeve sayesinde bu ülkelerde fikri mülkiyet haklarına saygı, kamu ihalelerinde şeffaflık, gümrük kontrollerinin modernleştirilmesi ve işçi haklarında Uluslararası Çalışma Örgütü standartlarına uyumluluk gibi konularda iyileşmeler olmasını hedefledi. İkinci olarak EOA'lar Lome Sözleşmeleri'nin aksine, kıta ülkelerini bölgelere ayırarak bu ülkeler arasında farklılaşmaya gitti. Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika, Afrika Boynuzu ve Güney Afrika bölgeleri ile farklı koşullarda anlaşmalar müzakere edildiler. Öte yandan az gelişmiş devletler ile EOA'lar imzalanmayarak AB'nin halihazırdaki tek taraflı tavizleri sürdürüldüler.³¹⁸

Böylece bazı AB üyelerinin de çekincelerini belirtmesine rağmen, Cotonou Anlaşması ile tek taraflı ayrıcalıklar kaldırılarak karşılıklılık prensibine dayalı yeni bir ticaret rejimi yürürlüğe girmiş oldu. Bu gelişme hakkında araştırmacılar, özellikle az gelişmiş ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemişlerdir.³¹⁹ Economist dergisinin 2008 yılındaki bir analizinde şu ifadelere yer verilmiştir: “AB; dünyadaki en fakir ülkelerin pazarlarını dünyaya açarak kendi ticari çıkarlarına hizmet etmekle suçlanmaktadır. Eleştirmenlere göre ise bu durum silahlı diplomasi olmayıp, ekonomik bir güç mücadelesidir.” Bu analizde serbest ticaret desteklenmesine rağmen, EOA'lara dair eleştiriler yöneltmiştir. AB ülkelerinin AKP ülkelere ihraç ettiği ürünlerde gümrük vergisini kaldırarak AKP ülkelerinin alternatif ucuz ürünleri ithal etmeleri engellenmiştir.

³¹⁷ Kaya, A.S. (2017). The Evolution of European Union Development Cooperation Policy Towards Sub-Saharan Africa: Achievements and Challenges. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 183-191, 188

³¹⁸ M'hamdi, a.g.m, 13

³¹⁹ Hurt, a.g.m, 169

Avrupa menşeli ürünlerin AKP ülkeleri pazarlarına akın edeceğini belirten analize göre AKP ülkelerinin ihracattan elde ettikleri gümrük gelirlerinin azalmasının bu ülkeler aleyhine olacağı belirtilmiştir.³²⁰ AKP ülkelerinin ilk etapta “sığınak” mahiyetindeki pazarlara ihtiyacı olduğu; Doğu Asya ülkelerinin tarihteki kalkınmalarında korunaklı pazarların rolü olduğu bilinmektedir. Bu pazarlara tek taraflı erişim verilmesi halinde, AKP ülkelerinin endüstriyel kalkınmaları sağlanabilecekti.³²¹

Ancak bu anlaşmalar sonunda beklenen netice elde edilemedi. 2006-2007 yılları arasında bitmesi planlanırken, AKP ülkelerinin tekliflere soğuk bakmaları nedeniyle anlaşmalar sonuçlanamadı. AKP ülkeleri; Brüksel’in tek taraflı ticaret rejimi dayattığını ve halihazırdaki ayrıcalıklardan yoksun kalınacağını düşündüler. EOA’nın “yardım niteliğinde ticaret” (*trade as aid*) sloganı, AKP ülkeleri tarafından AB’nin pazarlara erişiminin devamlılığı ve artan hegemonik kontrolü şeklinde algılandı. AKP ülkeleri, AB’nin 2003 DTÖ görüşmeleri esnasında kabul edilmeyen tekliflerini tekrar öne sürdüğünü iddia etmişlerdir. Öte yandan EOA’lar sadece ticaret koşulları ile ilgili değil, çevre ve temizlik şartları ile ilgili de düzenlemeler getirmekteydi. EOA’lara getirilen diğer bir eleştiri ise bölgesel bir yaklaşımın benimsenmesiyle kıta çapında oluşturulmaya çalışılan ekonomik ve siyasi birliğin zarar görmesidir. AKP ülkelerinden en az gelişmiş olanlarının daha fazla yarar sağlaması öngörülmüştür. AB bu yaklaşımı benimseyerek daha kolay bir şekilde sınırlamalar getirmeyi hedeflemişti. Halbuki, AB’nin sadece ticaretin serbestleşmesini odaklanmayıp; Afrika’nın politik ve sosyolojik gerçeklerini de göz önüne alarak bütünleştirici ve Afrikalı halkların da fikirlerini dikkate alan katılımcı bir yaklaşım benimsemesi gerektiği öne sürülmüştür.³²²

3.5.3. Lome ve Cotonou Anlaşmalarının Değerlendirilmesi

1975 ve 2000 yılları arasında yürürlükte olan Lome Sözleşmeleri beklenen sonuçları yaratmamıştı. AB pazarına tek taraflı erişim, ihraç ürünlerin uluslararası pazarlardaki fiyat şoklarından korunması ve şeker, muz, kakao gibi ihraç ürünlerine özel protokoller

³²⁰ İnternet: “The Sun Sets on Cotonou; an End-of-Year Rush to Replace an Outdated Trade Agreement.” (2008). *Economist*. Web: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2008/01/03/the-sun-sets-on-cotonou> 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

³²¹ İnternet: “Falling Out of Favour; Should Europe's Trade Policies Continue to Afford Privileges to its Former Colonies?” (2005). *Economist*. Web: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2005/05/26/falling-out-of-favour> 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

³²² Melber, H. (2013). Europe and China in Africa Common Interests and/or Different Approaches?. Asia Paper, 2013(1), 1-27, 8-12

uygulanması gibi uygulamaları içermesine rağmen 2000 yılına gelindiğinde AKP ülkelerinin AB pazarındaki payı azaldı. 1975'te AB'nin ithal ettiği ürünlerin %8'i AKP ülkelerinden gelirken 2000 yılında bu oran %2,8' düştü. STABEX ve ürün protokolleri, AKP ülkelerinde ihracat ürünlerinin çeşitlenmesini sağlayamadı. En nihayetinde 1990'lardan sonra DTÖ'nün kuralları ile Lome Sözleşmeleri'nin prensipleri çelişmeye başladı. DTÖ'nün kuralları çerçevesinde ele alınan EOA'lar 2008 yılında yürürlüğe girdiler. Hâlihazırdaki Lome Sözleşmeleri'ne dayalı ayrıcalıklar ise 2007 yılına kadar sürdü. EOA'ların birtakım olumlu sonuçlara yol açtığı yönünde araştırmalar mevcuttur. Özellikle AKP ülkelerinde bölgeselleşmeyi güçlendirdiği görülmektedir. Örneğin Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'ni (UEMOA) birbirine yaklaştırmıştır.³²³

2000'den itibaren yürürlükte olan Cotonou Anlaşması'nın uygulamalarına bakıldığında, AKP ülkeleri açısından çeşitli yönlerden etkileri olmuştur. İlişkilerin boyutlarından birisi olan siyasi ilişkiler açısından yardımlar zaman zaman askıya alınmıştır. Cotonou Anlaşması'nın 96. maddesi uyarınca; insan haklarının ihlal edildiği durumlarda bahsi geçen yaptırımlara başvurulmuştur. Örneğin 2000 ve 2007'de Fiji Adaları, 2002'de Orta Afrika Cumhuriyeti, 2004 ve 2011'de Gine, 2004'te Togo, 2020'de Madagaskar ve 2015'te Burundi'de gerçekleşen askeri darbeler veya insan hakları ihlalleri neticesinde yardımlar askıya alınmıştır. Ancak, yolsuzluğa karışan hükümetlerin yaptırıma maruz kalmasını öngören anlaşmanın 97.maddesi hiçbir zaman uygulanmamış olup, bu durum anlaşmanın zayıf kalan yönlerinden birisi olmuştur. Anlaşmanın ikinci boyutu olan ekonomik ilişkiler açısından ise; Afrika ve AB arasındaki ticaret hacminin 2012'den itibaren düşüşte olduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik ilişkilere dair bir diğer husus ise Afrikalı ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına yönelik eleştirilerdir. Hatta Nijerya gibi bazı ülkelere bu anlaşmaları imzalamamışlardır. Kıtadaki pazarların entegrasyonunu engellediği ve ulusal pazarların aleyhine olduğu gerekçesiyle bu anlaşmalar eleştiri altında kalmıştır.³²⁴

EOA'ların olumsuz etkilerine dair başka araştırmalar da mevcuttur. İlk olarak AKP ülkelerinin gümrük vergisinden elde ettikleri gelirde büyük azalma olduğu tespit edilmiştir. Anlaşmadan önce elde edilen gümrük geliri vergisinin %70 azalması sonucu AKP ülkelerinin gayri safi milli gelirinde %0,5 düşüş yaşanmıştır. Özellikle az gelişmiş ülkeler

³²³ Waeijen, a.g.t, 23

³²⁴ Barbieri, a.g.e, 4-5

için olumsuz bir sonuç elde edilmiştir.³²⁵ İkinci olarak AB'nin üye ülkeler arasında kalkınma hedeflerinin zamanlaması ve önceliklendirilmesi konusunda mutabakat yoktur. Üçüncü olarak, EOA'ların bölgesel vurgusu nedeniyle, birden fazla bölgesel örgüte üye olan AKP ülkelerinin kendi çıkarlarını belirleyememesi gibi bir problemin ortaya çıktığı ve bu nedenle bölgeselleşmeyi sekteye uğrattığı yorumları yapılmıştır.³²⁶

Cotonou Anlaşması bölgesel entegrasyon hedefi doğrultusunda daha radikal hükümleri içermesine rağmen bu amaca yönelik başarılı olamamıştır. İlk olarak Cotonou Anlaşması AKP ülkeleri arasında 6 grup oluşturmuş ancak bölgesel gerçekler bu süreçte dikkate alınmamıştır. Örneğin, bölgesel örgütler ile AB'nin empoze ettiği bölgeler eşleşmemektedir. Bu nedenden ötürü, Cotonou Anlaşması'nın ortaya attığı bölgesellik vurgusu en başından yanlış temeller üzerine kuruluydu.³²⁷

AB'nin politikalarındaki diğer bir eleştirilen husus AB'nin Ortak Tarım Politikasının (CAP) süregelen varlığıdır. AKP ülkelerine belirli ihraç ürünlerinde ayrıcalık sağlanırken, AB üyelerinin tarım üreticilerini mağdur etmemek adına AKP ülkelerine sağlanan ayrıcalıklara istisnalar getirilmiştir. Bu açıdan söz konusu ayrıcalıkların ikilemli bir halde öne sürüldüğü göze çarpmaktadır.³²⁸ CAP'ın bir diğer olumsuz yanı, Avrupalı tarım üreticilerinin katma değeri yüksek ve işlenmiş ürünler üretmesini teşvik ederek AKP ülkelerindeki katma değeri düşük ürünler üreten çiftçileri zor durumda bırakmasıdır. Zira AKP ülkelerindeki tarım üreticileri sübvansiyonlarla desteklenen ve katma değeri yüksek AB menşeli ürünlerle hem yurt içinde hem de küresel piyasalarda rekabet edememiştir.³²⁹

Özetle 2021'in sonunda süresi dolacak olan Cotonou anlaşmasının, amacına ulaştığını söylemek mümkün değildir. AB-AKP ülkeleri arasındaki ilişkiler daha da kırılganlaşmıştır. Bunun nedenlerinden ilki; ticaret ve siyasi konuların daha ziyade AB-AKPÜ çerçevesi dışında ele alınmasıdır. Aynı şekilde; güvenlik ve göç gibi konular da başka çerçevelerde ele alınmaktadır. AB-AKPÜ arasındaki diyalog ise sadece kalkınma konusu ile sınırlı kalmıştır. İkinci neden; Cotonou Anlaşması'nın öngördüğü hedefler olan

³²⁵ Morrissey, a.g.e, 216-217

³²⁶ Waeijen, a.g.t, 24

³²⁷ Bormann, A., Busse, M., Neuhaus, S. (2005). EU/ACP Economic Partnership Agreements: Impact, Options and Prerequisites. *Intereconomics*, 40(3), 169-176, 171

³²⁸ Dearden, S., Salama, C.M. (2002). The New EU ACP Partnership Agreement. *Journal of International Development*, 14(6), 899-910, 905

³²⁹ Goodison, P. (2007). What is the Future for EU-Africa Agricultural Trade After CAP Reform?. *Review of African Political Economy*, 34 (112), 279-295, 279

insan hakları ve demokrasinin yaygınlaşması, siyasi diyalog, siyasi olmayan aktörlerin dahil edilmesi, ortak yönetim ve istikrarlı kalkınma politikalar konusunda yerine getirilmekten uzak kalmışlardır. Üçüncü olarak 100'den fazla ülkenin bir araya geldiği bu oluşumda ortak paydalarda buluşulması pek söz konusu olamamıştır.³³⁰

Genel olarak AB-AKP ülkelerinin son 60 yılı değerlendirildiğinde büyük ölçüde bir başarısızlık örneği olduğu görülmektedir. Barbiere siyasal ve ekonomik açıdan başarısızlıklara örnek verirken Cotonou Anlaşması'nın kötü yönetilen rejimlere karşı diyalog ve yaptırımları düzenleyen 97.maddesinin hiç uygulanmadığına değinmiştir. Ekonomik açıdan ise Afrika ve AB'nin ticaret hacminin 2012 yılından beri sürekli düşüşte olduğuna dikkat çekmiştir.³³¹ AB-AKPÜ ilişkilerinin başarısızlığı analiz edildiğinde ilk olarak Roma Anlaşması'ndan beri vurgulanan “eşit taraflar arasında” ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hükmünün pratikte uygulanmadığı görülmektedir. AKP ülkelerinin ekonomik yardımlar açısından AB'ye bağımlı olması nedeniyle anlaşmaların maddelerinin belirlenmesinde söz sahibi olamadıkları göze çarpmaktadır.³³² İkinci olarak, “yoksulluğun azaltılması” hedefi, Roma Anlaşması'ndan itibaren belirlenen hedefler arasında yer almaktaydı. Ancak anlaşmalar neticesinde AKP ülkelerinin çoğu en az gelişmiş ülke sınıfında yer almaktan kurtulamadı. 2000 yılı itibariyle 77 AKP ülkesinden 40'ı en az gelişmiş ülke statüsündeydi. Bu durumun ortaya çıkmasında, AB yardımlarının sürekli olarak artış göstermesine rağmen AKP ülkelerinin nüfusuna oranlandığında kişi başına düşen yardımların sürekliliği azaldığı göze çarpmaktadır. Roma Anlaşması ile kişi başı 9,7 € yardım yapılmışken Lome IV Anlaşması ile 2,5 €'ya düşmüştür. Bu azalışta, Soğuk Savaş'tan sonra AB'nin rotasını Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yöneltmesi de etkili olmuştur.³³³

3.5.4. 2020 Sonrası Cotonou Anlaşması'nın Revizyonu

Cotonou Anlaşması'nın 2020 yılı Şubat ayında sona ermesinden sonraki yeni düzende nelerin yer alması gerektiği yönündeki tartışmalar 2015 yılından itibaren devam etmiştir. Kimi Avrupalı ve AKP ülkeleri, bu tür bir anlaşmanın artık günümüzdeki koşullar

³³⁰ Bossuyt, a.g.m, 2-5

³³¹ İnternet: Barbiere, C. (2018). “The Cotonou Agreement, Has it Fulfilled its Promises?”. *EURACTIV France*, Web: <https://www.euractiv.com/section/agenda-for-change/news/the-cotonou-agreement-has-it-fulfilled-its-promises/> 28 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

³³² Banthia, a.g.m, 13-14

³³³ Banthia, a.g.m, 22-23

için uygun olup olmadığını sorgulamışlardır. Bir yandan kuzey-güney arasındaki geleneksel ilişkiler diğer yandan bölgeselleşme, Cotonou anlaşmasının yerini alacak yeni düzenin farklı bir çerçevede oluşturulmasını gerektirmiştir.³³⁴ Öte yandan AB hala Afrika kıtasında en önemli aktördür. Bunun nedeni hem Afrika'daki büyüten orta sınıfın AB için yeni ekonomik ve yatırım fırsatlarını sunması hem de Afrikalı hükümetlerin AB ile birçok alanda işbirliğini sürdürmek istemeleridir.³³⁵

2020 sonrasında AB'nin Sahra-Altı Afrika devletleri ile ilişkilerini düzenleyecek yeni bir çerçeveye duyulan ihtiyacın belli başlı nedenleri vardır. İlk olarak sömürgecilik zamanına dayanan ilişkilerin artık daha fazla önemini yitirdiği belirlenmiştir. İkinci olarak AKP ülkelerinin uluslararası arenada ortak bir şekilde hareket etme girişimleri çoğunlukla başarısız olmuştur. Üçüncü olarak 2020 sonrasında AB üyesi devletlerin bölgesel stratejiler geliştirmek istediği bilinmektedir. Dolayısıyla 2020 sonrası düzende Cotonou Anlaşması'nın yerine bölgesel düzeyde anlaşmaların yapıldığı bir düzen beklenmektedir. Bunun diğer bir nedeni ise AKP ülkeleri ve hatta Afrika ülkeleri arasındaki farklılaşmadır. BRICS ülkelerinin AKP ülkelerinde artan rolü ve statüsü ile maden ve petrol kaynakları yönünden zengin Afrikalı ülkelerin ekonomik performansları, AKP ülkelerinin tek bir aktör olarak ele alınmaması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan yeni çerçevede AKF'nin başarılı kalkınma politikaları nedeniyle önemini koruması beklenmektedir.³³⁶

Bu anlaşmanın imzalanması için girişimler devam ederken, böyle bir anlaşmanın önceki yıllarda olduğu kadar gerekli olup olmadığı da tartışılmaktadır. Zira AB'nin Sahra-Altı Afrika ülkeleri nezdinde siyasi ve ekonomik önemi azalmıştır. 2017 yılı verilerine göre hala Afrikalı ülkelerin ihracatında %29'luk pay ile en yüksek pay Avrupa'ya aittir. Ancak AB ülkelerine 2000 yılında Afrika'nın ihracatının %42'si yapılmaktaydı. Öte yandan Çin, Afrika kıtasındaki önemini sürekli artırmış ve 2016 yılı itibarıyla kıtaya yapılan yabancı yatırımın %23,9'unu gerçekleştirmişti. Bunun yanı sıra; Cotonou Anlaşması sonrası yeni düzeni tartışmak üzere toplanan aktörlerden olan Afrika Birliği'nin, AKPÜ'nin Afrika için önemini azaltma taraftarı olacağı beklenmektedir. Bu doğrultuda, Afrika Birliği'nin yeni anlaşmaya bağlılığının olmaması beklenmektedir.

³³⁴ Medinilla, a.g.m, 1-3

³³⁵ Schmieg, a.g.m, 2

³³⁶ Keijzer, N., Lein, B., Negre, M., Tissi, N. (2013). ACP-EU relations beyond 2020: Exploring European perceptions. Bonn: German Development Institute, 2013(11), 1-4, 1-2

Bundan dolayı, Afrikalı ülkelerin AKPÜ sistemi altında ticaret, göç, güvenlik, vb. önemli konular yerine tartışma konusu olarak sadece kalkınma politikalarını öne sürmesi beklenmektedir. Önemli konuları ise AB-Afrika Birliği arasında tesis edilecek anlaşma çerçevesinde ele alacakları tahmin edilmektedir.³³⁷

Bu durumu daha da pekiştiren bir diğer durum ise Afrika Birliği'nin, Ortak Avrupa-Afrika Stratejisi'ni (OAAS) AKPÜ-AB ortaklığından daha öncelikli görmesidir.³³⁸ Afrika Birliği, Cotonou sonrası anlaşmanın Afrika'nın bütünleşmesine yönelik riskler barındırabileceğine dair çekinceler dile getirmiştir. Afrika Birliği'ne göre yeni anlaşma OAAS ile uyumlu değildir. 2007 yılında 27 AB üyesi ve 54 Afrikalı ülke arasında imzalanan bu siyasi anlaşma; Afrika-AB arasındaki ortaklığı salt olarak yardımların çatısı altından çıkarmayı öngörmüştür. Buna karşın Cotonou'nun yerini alacak anlaşmanın müzakerelerinin, Afrika-AB ilişkilerini yeni bir seviyeye taşımak yerine mevcut çerçevenin bölgelere ayrılmak suretiyle devam ettirmesi ve müzakerelerde Afrika Birliği'nin yer almaması nedeniyle Afrika Birliği'nin eleştirileri sürmektedir. Zira Afrika Birliği'nin kurucu maddelerinden birisi, Afrika kıtasının çıkarlarını ilgilendiren hususlarda "Afrika ülkelerinin çıkarlarını korumak"tır. Ayrıca Afrika Birliği'nin "Gündem 2063" adlı eylem planında örgütün "güçlü ve nüfuzlu bir küresel aktör" olması hedeflenmektedir.³³⁹

2020 yılı itibariyle sona erecek olan Cotonou Anlaşması yerine yapılacak yeni anlaşmanın görüşmeleri 2018 yılı Eylül ayında başlamıştır. AB-AKPÜ müzakerelerinin başladığı bu tarihten tam 1 yıl sonra taraflar BM Genel Kurulu'nun New York'taki oturumu vesilesiyle bir araya geldiler. AB Başmüzakerecisi Neven Mimica, gün geçtikçe müzakerelerde mesafe kat edildiği ve nihai anlaşmaya yaklaşıldığını ifade etti. Bu toplantıda ekonomik büyüme, istihdam ve yaşam standartlarının iyileşmesine dair ekonomik öncelikler saptandı. AKPÜ Başmüzakerecisi Robert Dussey, bu toplantıda önemli adımlar atıldığını belirterek nihai anlaşmanın her iki tarafın da menfaatine olacak şekilde tasarlanacağını belirtti. Bir sonraki toplantının konusu; anlaşmanın genel hükümleri, işbirliği araçları ve kurumsal çerçeveye dair olan "ortak temeller" olarak

³³⁷ İnternet: Medinilla, A., Bossuyt, J. (2019). "Africa-EU Relations and Post-Cotonou: African Collective Action or Further Fragmentation of Partnerships?". *European Centre for Development Policy Management*, 5-6. Web: <https://ecdpm.org/publications/africa-eu-relations-post-cotonou-african-collective-action-further-fragmentation-partnerships/> 19 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.

³³⁸ Barrios, C. (2010). EU Cooperation with the African Union: Problems and Potential. *FRIDE Policy Brief*, 2010(51), 1-5, 1

³³⁹ Medinilla, a.g.m, 3

belirlendi. Ekim ayında yapılacak toplantıda ise anlaşmanın üç bölgesel ayağının görüşülmesine karar verildi.³⁴⁰

2017 yılının Kasım ayında AB Komisyonu; Cotonou sonrası yapılacak anlaşmaya ön ayak olması açısından üç adet protokol yayınladı. Bu protokoller Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkelerine göre bölgesel olarak belirlenmişti. Afrika ülkeleri için düzenlenen protokol; barış ve istikrar, demokrasi ve iyi yönetim, ekonomik ve insani kalkınmaya dair olup göç ve iklim değişikliği sorunlarının çözümüne odaklanmıştı. Karayipler için düzenlenen protokol; bölgesel entegrasyon ve doğal afetlerin yarattığı sorunların çözümüne odaklandı. Pasifikler için ele alınan protokol ise denizcilik alanında işbirliğini ön plana çıkardı. 22 Ocak 2018 tarihinde AB Konseyi, Komisyon'un önerilerini onayladı. 2018 yılı Haziran ayında ise Avrupa Parlamentosu, Komisyon'un önerilerinin belli başlı bölümlerini onayladı ve birtakım önerilerde bulundu. Bu öneriler arasında; BM 2030 gündemi ve yoksullukla mücadele; sağlık haklarının korunması, göç politikalarının yönetimi, Avrupa ve Afrika arasındaki Ortak Parlamenterler Meclisi'nin (JPA) temsil gücünün artırılması ve yılda iki kez toplanması, BM sürdürülebilir hedeflerinin gözetimi için güçlü bir mekanizma, çoğulculuk vurgusu ve insan hakları ile özgürlüklere saygı gibi konular yer almaktaydı. 28 Eylül 2018 tarihinde AB ve AKPÜ arasında müzakereler resmi olarak başladı. Bu tarihten tam 1 yıl sonra tarafların baş müzakerecileri yeni anlaşmanın ekonomik öncelikleri konusunda anlaşmaya vardılar. 14 Şubat 2020'de ise müzakerelerde büyük aşama kaydedildiği ve yürürlükteki Cotonou Anlaşması'nın 31 Aralık 2021'ye kadar yürürlükte kalacağı duyuruldu.³⁴¹

COVID-19 pandemisinin ardından Cotonou'nun yerini alacak anlaşmanın müzakerelerine ara verilmişti. Pandeminin ardından 12 Haziran 2020'de müzakerelere devam edildi ve bakanlar düzeyinde ilk toplantı yapıldı. 2020 yılının Nisan ayında, Georgetown Anlaşması'nın revize edilmesiyle AKPÜ'nin ismi Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri Örgütü (AKPÜÖ) olarak değiştirilmişti. AB Baş müzakerecisi Jutta Urpilainen, AKPÜÖ ülkeleri ile müzakerelerin öncelikli olduğuna dikkat çektikten sonra, koronavirüs

³⁴⁰ İnternet: "New Africa, Caribbean, and Pacific - European Union Partnership: Chief Negotiators Agree on Economic Priorities for Future Agreement". (2019, Sept). *AB Komisyonu Basın Bildirisi*. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_5913 23 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁴¹ İnternet: Tobe, T. (May, 2020). "Signature and Conclusion of the New Agreement Between the EU and the Countries of Sub-Saharan Africa, the Caribbean and the Pacific". AB Parlamentosu. Web: [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-development-deve/file-signature-of-the-new-eu-acp-agreement-\(%E2%80%98post-cotonou-%E2%80%9898\)](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-development-deve/file-signature-of-the-new-eu-acp-agreement-(%E2%80%98post-cotonou-%E2%80%9898)) 19 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.

pandemisine rağmen tarafların aynı tempo ile kararlı bir şekilde yeni anlaşmayı imzalamaya yaklaştıklarını ifade etti. AKPÜÖ Baş müzakerecisi Dussey ise COVID-19'a rağmen müzakerelerin hız kesmediğini; ancak yeni anlaşmanın pandeminin getirdiği sorunları da dikkate alacağını dile getirmiştir. Sanal olarak yapılan toplantıların devam ettirileceği ifade edildi.³⁴²

Sahra-Altı Afrika ülkelerinin yeni anlaşmadan en önemli beklentisi, kıta bazında ilişkilerin yürütülmesidir. AKP ülkeleri kavramının 1975 yılında yürürlüğe giren ilk Lome Anlaşması ile ortaya atıldığı, günümüzde artık AKPÜ'nin 79 ülkesinin birçok açıdan farklılık arz ettiği öne sürülmektedir. Almanya, İsveç ve Hollanda AKPÜ çerçevesinin artık geçerli olmadığını düşünürken Fransa, Belçika, İtalya ve Portekiz mevcut düzenin devamından yanadır. Müzakerelerin başladığı 2018 yılı Eylül ayında, AKP ülkeleri ve AB mevcut çerçevenin devamını sağlarken, Afrika Birliği AKPÜ düzeni yerine Afrika'nın ayrı olarak ele alınmasını dile getirmiştir. Bunun gerekçelerinden birisi, Afrika kıtasında yer alan Fas, Cezayir gibi önemli ülkelerin AKPÜ çatısı altında yer almamasıdır. Ancak Sahra-Altı Afrika ülkeleri arasında da ortak bir tutum mevcut değildir. Mali, Togo ve Burkino Faso gibi ülkeler, mevcut çerçeveden çıkılması halinde daha az yardımdan yararlanacaklarını düşündükleri için statükodan yanadır.³⁴³

Kıta bazında ilişkilerin ele alınmasını teşvik etme adına 54 Afrikalı ülkeden 44'ü, 2018 yılı Mart ayında Afrika Serbest Ticaret Bölgesi'ni (AfCFTA) kurdular. Bu gelişme, AB ile yeni bir anlaşma imzalamak üzere olan Afrika'nın ülkelerinin tek bir aktör olarak kendilerinin kabul edilmesi adına önemli bir adımdır. 2018 yılı Eylül ayında AB Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, AfCFTA'nın tamamen hayata geçirildikten sonra, AB'nin Afrika kıtasını tek bir aktör olarak ticari görüşmeler yapmak üzere kabul edeceğini açıklamıştır. Ayrıca üye ülkelere bu örgüt aracılığıyla üye ülkeler arası gümrük vergilerinin %90'ının kaldırılması amaçlandı. BM Afrika Komisyonu'na göre kısa vadede Afrika ülkeleri arasındaki ticaret %50'den daha fazla artacaktır. Sahra-Altı Afrikalı ülkeleri Cotonou Anlaşması'nın yerini alacak yeni rejimden diğer beklentilerini şu şekilde sıralamıştır: bölgesel entegrasyonun derinleşmesi, değer zincirinde daha üst düzeye

³⁴² İnternet: "Future Africa-Caribbean-Pacific States/EU Partnership: "Post-Cotonou" Negotiations Resume at Ministerial Level". (2020, June). *AB Komisyonu Basın Bildirisi*. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1015 23 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁴³ İnternet: Barbieri, C. (August, 2018). "Tensions Grow Over the Future of the ACP Group". *EURACTIV France*, 7-9. Web: <https://www.euractiv.com/section/africa/news/tensions-grow-over-the-future-of-the-ACP-group/> 12 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

çıkılmasını sağlayan yatırımların yapılması, hizmetlerin dolaşımının serbestleşmesi ve Afrika ülkeleri için sürdürülebilir bir kalkınma çerçevesi sunulması.³⁴⁴

Öte yandan Cotonou Anlaşması'nın temel prensiplerinin ihlali durumunda müdahalede bulunulmasını öngören 96. maddesi çerçevesinde uygulanan yaptırımların caydırıcı olmadığı ve bakanlar düzeyindeki toplantıların yeterince önem arz etmediğine dair kanaat oluşmuştu. Bu açıdan Cotonou Anlaşması'nın yerini alacak yeni anlaşmanın bu husustaki eksiklikleri gidermesi gerekmektedir. Yeni anlaşmada reddedilen mültecilerin durumu da ele alınacaktır. Her ne kadar Afrikalı ülkeler bu konuda isteksiz davransa da, bu husus Avrupalı devletler için hayati önem arz etmektedir. Cotonou Anlaşması'nın 13. Maddesi, reddedilen mültecilerin kabulünü zorunlu tutmaktadır. Kalkınma finansmanının nasıl yönetileceği konusu ise henüz tartışılmamıştır. Bugüne değin AKF, Cotonou Anlaşması'nda tanımlanan süreçler çerçevesinde AB üyesi ülkelerle yürüttüğü görüşmeler sonucunda bu ülkelerin sağladığı katkılarla kalkınma finansmanını sağlamıştı. AB Komisyonu, 2014 ve 2020 yılları arasında 30,5 milyar € bütçe ayrılan AKF'yi AB bütçesine dahil etmek istemektedir. Bu sayede AB Parlamentosu'nun denetimi altına girecektir. Bu durum hem üye ülkeler hem de Komisyon'un arzu ettiği şekilde dış politikada daha etkin olunmasını sağlayacaktır. Öte yandan, yeni anlaşma ile üye ülkelerin GSYİH'nın %0,7'sini kalkınma işbirliği için ayırmaya devam etmeleri beklenmektedir. Ayrıca 33 Afrika ülkesinin AB ülkelerine gümrük vergisinden muaf ihracat yapma ayrıcalığının devam etmesi söz konusu olacaktır.³⁴⁵

3.6. AB'nin Afrika'daki Neo-Kolonyal Politikaları

1960'larda başlayan bağımsızlık dalgasından sonra Afrika'nın yeni bir sayfa açtığı düşünülmüştü. Afrikalı halkların, nihayet zengin yer altı ve yer üstü kaynaklar üzerinde egemen olarak yaşam standartlarını geliştirecekleri planlanıyordu. Ancak 60 yıl geçmesine rağmen günümüzde bu beklentilerin boşa çıktığı görülmektedir. Birçok akademisyen ve siyasetçi durumun ortaya çıkmasında, Afrika'nın bağımsızlığına kazanmasına rağmen kolonyal bağların devam etmesinin neden olduğuna dikkat çekmişler ve bu olguyu “neo-kolonyalizm” olarak adlandırmışlardır. Kavramı ilk kullanan kişilerden birisi Gana'nın ilk cumhurbaşkanı olan Kwame Nkrumah, neo-kolonyalizmi; bağımsız ve egemen olunmasına

³⁴⁴ Schmieg, a.g.m, 5

³⁴⁵ Schmieg, a.g.m, 4

rağmen ekonomik ve siyasi alanlarda dış ülkeler tarafından kontrol edilmesi olarak tanımlamıştır.³⁴⁶

Oğurlu'ya göre 1990'lardan neo-liberalizmin ilkeleri doğrultusunda Lome Sözleşmelerinin revize edilmesinin ardından AB, kalkınma politikalarını Afrika'ya kurumsal bir çerçevede müdahale edebilmek için kullanmaya başlamıştır. Kalkınma yardımları karşılığında neo-liberal reformların yapılması şartının koşulması ile birlikte AB, Sahra-Altı Afrika ile eşit düzlemde bir ortaklıktan da uzaklaşmaktadır. Oğurlu'ya göre kalkınma politikaları, bölgenin neo-kolonyalizm çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi doğrultusunda kullanılmaktadır.³⁴⁷ Senegal'in eski Cumhurbaşkanı Abdoulaye Wade, Afrika'nın yardımdan ziyade eşit düzlemde muhatap alınmaya ihtiyacı olduğunu söylemiştir.³⁴⁸

DTÖ örneğinde görüldüğü gibi AKP ülkeleri üzerinde neo-liberal reformların yaptırılması yönünde baskı AB yanında uluslararası kuruluşlar tarafından da icra edilmektedir. Örneğin 1980'lerde birçok Afrika ülkesi ciddi borç krizine girdiğinde IMF ve Dünya Bankası krediler sağlamış ve karşılığında özelleştirme, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması gibi reformları yapmaları şart koşulmuştu. Borçlu ülkelere neo-liberal doktrinler doğrultusunda yapısal reformların şart koşulmasını ifade eden bu olgu, ilk defa John Williamson tarafından tanımlanan ve daha sonra yaygın olarak kullanılacak "Washington Consensus" kavramı ile ifade edilmiştir.³⁴⁹ Ancak uluslararası kuruluşların dikte ettiği bu reformlar kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu kuruluşlar Sahra-Altı Afrika ülkelerini reformları gerçekleştiremedikleri yönünde suçlayarak başarısızlıkları bu ülkelere bağlamıştır.³⁵⁰ AB ise her şeye rağmen DTÖ ile ters düşmeyecek şekilde kalkınma politikalarında Washington Konsensüs'e bağlı kalarak politik ve ekonomi reformlarının yapılmasını şart koşacaktır. Bu doğrultuda, ekonomik reformları gerçekleştiremedikleri gerekçesiyle ilk defa 1991 yılında 15 AKP ülkesine Lome Anlaşmaları çerçevesinde sağlanacak yapısal fonların durdurulması kararını aldı.

³⁴⁶ Haag, a.g.m, 7-10

³⁴⁷ Oğurlu, a.g.m, 10

³⁴⁸ İnternet: "President of Senegal says Decent Work is the key to economic and social development". (2017). *Uluslararası Çalışma Örgütü*. Web: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_083029/lang--en/index.htm 18 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

³⁴⁹ Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Woodstock: Princeton University Press, 314-315

³⁵⁰ Flint, a.g.m, 82

1995 yılından itibaren ise insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi siyasi koşullar da Lome Anlaşması'na dahil edildi.³⁵¹

AB'nin AKP ülkeleri ile neo-kolonyal nitelikteki ilişkisi iki açıdan gözlemlenmektedir. Yapan ve yapı düzeyinde gözlemlenen bu olguya değinmeden önce Alexander Wendt'in ortaya koyduğu inşacılık yaklaşımını kısaca hatırlatmakta yarar vardır. Wendt'e göre insanlar ve sosyal yapılar sürekli birbirileri üzerinde etkide bulunurlar. Yapılar, yapanların davranışlarını sınırlarken, devamlılıklarını yapanlar sayesinde sağlarlar.³⁵² Nicholas Onuf ise inşacılık akımını uluslararası ilişkiler disiplinine ilk uyarlayan düşünürdür. Soğuk Savaş'ın sona ermesini tahmin edemeyen neo-realist ve neo-liberal teoriler yerine "kimlik", "normlar", "söylemler" ve "sosyalizasyon" gibi anahtar kavramları kullanan inşacılık akımı kabul görmeye başlamıştır.³⁵³ Dolayısıyla inşacılık, diğer sosyal bilimlerin olduğu gibi uluslararası ilişkilerin de "sosyal olarak inşa edildiğini" savunur. Buna göre realizmin iddia ettiği gibi devletler güç, güvenlik ve maddi çıkarlar gibi sabit amaçlar peşinde koşmadıkları; diğer devletlerle etkileşim ile geçerek kimlik ve çıkarlarını belirledikleri dile getirilmiştir.³⁵⁴

AB'nin yapan düzeyindeki emperyal ilişkisi; ticaret, tarım, enerji ve güvenlik alanında gözlemlenmektedir. Özellikle AKP ülkeleri ile yapılan önemli anlaşmalar olan Yaoundé, Lome, Cotonou Anlaşmaları ile Afrika-AB Enerji Ortaklığı ve Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları'nın görüşmeleri ve imzalanması sırasındaki tutum ve davranışlarında belirgindir. Bu anlaşmaların incelendiğinde; ilk olarak Maastricht Anlaşması ve AGS gibi anlaşmalarda belirtildiği gibi normatif hedefler ve deklarasyonlar içerdiği görülmektedir. Örneğin 2005 yılında revize edilen Cotonou Anlaşması'nda AB ve AKP ülkeleri arasındaki ilişkilere rehber olacak prensipler şu şekildedir: (a) tarafların eşitliği ve kalkınma stratejilerinin birlikte geliştirilmesi; (b) merkezi hükümetler ve diğer aktörler dışında sivil toplum örgütleri dışında toplumun her kesiminden aktörlerin katılımı; (c) tüm katılımcı taraflar arasında diyalog ve ortaklık ve işbirliği için önemi; (d) farklılaşma ve bölgeselleşme çerçevesinde katılımcı bir tarafın kalkınma düzeyi, ihtiyaçları ve performans

³⁵¹ Lee, M.C. (2009). "Trade Relations Between the EU and Sub-Saharan Africa under the Cotonou Agreement". R. Southall, H. Melber (Editörler). *A New Scramble For Africa?*. Scottsville: University of KwaZulu-Natal Press, 107

³⁵² Wendt, A. (1992). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 246

³⁵³ İnternet: Maysam, B. (2011). "Constructivism: An Introduction". *E-IR*. Web:

<http://www.eir.info/2011/02/03/constructivism-an-introduction/> 7 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁴ Reus-Smit, C., Snidal, D. (2005). *"Constructivism," in Theories of International Relations*. (Üçüncü Baskı). Basingstoke: Palgrave, 193

düzeyinin dikkate alınması. Bu anlaşmanın 8. ve 11. maddeleri arasında ise demokrasi, insan hakları, iyi yönetim ve güvenlik gibi prensiplerin çatışmaların önlenmesi ve çözüme kavuşturulması olarak dile getirilmiştir. Bu şekilde dile getirilen prensipler, uygulamada yerini realist bir tutuma bırakmıştır. AB'nin AKP ülkeleri ile imzaladığı EOA'lar esnasında uyguladığı baskı, manipülasyon ve etki, AB'nin AKP ülkeleri ile emperyal ilişkisi olduğunun en bariz örneklerinden biridir.³⁵⁵

AB'nin AKP ülkeleri yapısal nitelikteki emperyal ilişkisine Galtung'un "ekonomik emperyalizmin yapısal teorisi" ışığından da bakılabilir. Galtung'a göre emperyal bir ilişkide merkez ve çevre ülke arasında çıkarlar arasında bağdaşmazlık vardır. İkinci olarak, çevre ülkenin elitleri ve merkez devletin çıkarlarının örtüşmesi söz konusudur. Öte yandan Galtung'a göre ekonomik emperyalizmin üç özelliği vardır: (a) Kişi başı GSYİH, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gibi ekonomik parametreler açısından merkez ve çevre ülkeler arasında büyük farklar olması; (b) merkez devletin çevre devletle olan ilişkisinde daha karlı olan taraf olması; (c) merkez devletin çevre devlete göre daha profesyonel ve organize bir şekilde ilişkiler yürütmesi.³⁵⁶ Emmanuel'in yapısal nitelikteki emperyal ilişkiye getirdiği açıklamaya göre; merkez devlet mamul ürünler ihraç ederken, çevre devlet ham madde ihraç eder. Ayrıca, çevre devletlerin birbirileri arasındaki ilişki, merkez ve çevre devlet arasındaki ilişkiden daha zayıftır. AB ise; diğer rekabet eden ülkeler olan ABD, Çin ve Rusya gibi ülkelere nazaran Sahra-Altı Afrika ülkeleri ile daha kurumsal ve derinleşmiş ilişkiler yürütmektedir. Cotonou Anlaşması gibi anlaşmalar; diğer ülkelerin yaptığı anlaşmalara göre daha etkili ve kapsamlıdır. Avrupalı devletlerin, Afrika'da geçmişe dayanan ilişkileri de yine AB'yi Afrika'da ön plana çıkartmaktadır.³⁵⁷

AB ve diğer yabancı devletlere karşı Afrika'nın bir araya gelerek kurduğu Afrika Birliği ve Afrika Kalkınma Bankası (AfDB) gibi kuruluşlar dahi doğrudan AB ve ABD gibi gelişmiş ülkelerin nüfuzu altındadır. Afrika Birliği'nin bugün yıllık bütçesinin sadece %40'ı üye ülkeler tarafından karşılanırken, geri kalan kısmı AB, ABD ve Çin tarafından karşılanmaktadır. 1964 yılında kurulan AfDB, kuruluş amacı olarak Afrikalı devletlerin kendi kaynakları ile yatırım yaparak kıta çapında kalkınmayı desteklemek için kurulmuştu. Ancak kuruluş, ilerleyen yıllarda AB ve Dünya Bankası'nın etkisi altında kalmış ve

³⁵⁵ Sepos, a.g.m, 266-269

³⁵⁶ Galtung, a.g.m, 100-101

³⁵⁷ Sepos, a.g.m, 274-278

kuruluş amacından uzaklaşarak kıta çapında neo-liberal politikaların uygulanmasını desteklemiştir. 2007’de hazırlanan bir raporda AfDP’nin Afrika’daki yatırım desteklerinin sadece %6’sını sağladığı belirtilmiştir. Sahra-Altı Afrika’nın 21. yüzyılda, kolonyal geçmişinden uzaklaşması ve kendi ayakları üzerinde durmasını destekleyecek en önemli kuruluşlar olan AfDP ve Afrika Birliği günümüzde kuruluş amaçlarından taviz vermişler ve AB’nin kıta üzerindeki nüfuzunu sürdürmesine aracı olmaktadır.³⁵⁸

AKP ülkeleri ise bu süreçte karşı tutum geliştiremeyerek gerek AB’nin pazarına girebilmek ve gerekse de DTÖ örgütü gibi kuruluşlarda söz sahibi olmak için AB’nin etkisi ve çekimi altına girmektedir. AKP ülkelerinin bu esnada kendi çıkarlarının farkında olmadan ve “yanlış bir bilinç” ile hareket ettiğine dair kuvvetli argümanlar yer almaktadır. Zira AKP ülkelerinin AB ile yaptığı ekonomik ortaklık anlaşmalarının ne derecede AKP ülkelerinin önceliklerini göz ettiği çok tartışmalıdır. AKP ülkelerinin AB’ye sadece ham maddeler ihraç etmekle yetiniyor olması, bu ülkelerin geri kalmışlıklarının devamlılığına yol açmakta olduğu aşikar iken ekonomik ortaklık anlaşmalarında bu yönde adımların çoğu zaman atılmadığı bilinmektedir. Buna rağmen AKP ülkeleri gerek AB’nin etkisi ve çekimi altına girerek hareket ettikleri için, gerekse de IMF, Dünya Bankası gibi küresel kuruluşların gelişmekte olan ülkelerin önceliklerini dikkate almadıkları için kendi çıkarlarının farkında olmadan AB ile asimetrik ilişki içerisine girmektedir.³⁵⁹

AKP ülkelerinin, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmediğine dair başka bir olgu daha mevcuttur. AKP ülkeleri adına görüşmelere katılan yerli elit kesim, yönettikleri halkın çıkarlarına ve yararına hizmet etmek yerine kendi konumlarını güçlendiren ve kendi menfaatlerine hizmet eden kararlar almayı tercih etmektedir. AB ülkelerinin kapitalist yayılmacılığına ve neo-liberal ekonomik politikalarının önünü açmaktadırlar. AB ülkelerine ait çok uluslu şirketler; yerli elit kesimlere hisseler vererek veya yerli şirketler ile ortaklıklar kurarak amaçlarına ulaşmaktadırlar. Gerek AB ülkeleri gerekse AKP ülkelerini temsil eden elitlerin bu tutumu nedeniyle kapitalist yayılmacılık son sürat devam etmekte ve bu süreçte kaybeden AKP ülkelerinin halkları olmaktadır. AB ülkeleri ile AKP ülkeleri arasında asimetrik ve emperyal ilişki bu sayede mütemadiyen tesis edilmektedir. Bu esnada AB ülkelerinin de sorumluluğu vardır. Zira, AKP ülkelerinin geniş kesimlerini

³⁵⁸ İnternet: Nnamdi, U. (2006). “Navigating Nkrumah’s Theory of Neo-colonialism in the 21st Century”, E-IR, 1-2. Web: <https://www.e-ir.info/2016/01/13/navigating-nkrumahs-theory-of-neo-colonialism-in-the-21st-century> 18 Kasım 2019 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁹ Sepos, a.g.m, 266

masaya davet etmeden, sadece yönetici azınlık ile görüşmeler yapmak suretiyle bu menfi durumu idame ettirmektedirler. Baskı ve manipölasyon yoluyla hareket edildiğine dair kanıt ise AB'nin AKP ölkelerinin tek bir aktör olarak hareket etmesini engellemek adına AKP ölkelerini altı bölgeye ayırmak suretiyle masaya çağırmasıdır. AB'nin küçük gruplarla ile masaya oturması, bu ölkelerinin kendi çıkarlarına hizmet eden bir çerçevede hareket etmelerinin önüne geçilmektedir. İkinci husus ise, AB'nin bir oldubitti ile DTÖ'nün kurallarına atıf yaparak, tüm gümrük vergilerinin karşılıklı olarak kaldırılma şartını öne sürmesidir. Birbirilerine denk taraflar arasında böyle bir koşulun yararlı olacağı aşıkârdır. Ancak AKP ölkelerinin AB'ye kıyaslanmayacak ölçüde geri kalmış ekonomilerinin, bu şartlar altında AB ölkeleri ile aynı ölçüde menfaat sağlayamamaları mümkün değildir. Örneğin AB'nin Cotonou Anlaşması'nın 2007'nin sonuna kadar sonuçlandırılması gerektiği yönünde uyguladığı baskı AKP ölkelerinin aleyhine olmuştur. AKP ölkelerinin şikâyet ettiği bir diğer husus ise; Cotonou ve ekonomik ortaklık anlaşmalarının içerik ve yürürlüğe girme tarihlerinin AB tarafından belirlendiğidir. Bu anlaşmaların sıkı sıkıya neo-liberal ekonomi prensiplerine bağlı oluşu; “gümrük vergilerinin kaldırılması”, “ihracat vergisi”, “menşe kümölasyon kuralları” ve “küçük hibe programı (SGP) rejimi” gibi hususların tartışmaya açılmaması da AKP ölkeleri tarafından eleştirilmiştir. Bu rahatsızlık bir defasında, 76 AKP ölkelerinin Ticaret Bakanı'nın yayınladığı ortak bir bildiri ile şu şekilde eleştirilmiştir: “Ticari anlaşmaların imzalanması için AB Komisyonu AKP ölkeleri üzerine büyük bir baskı uygulamaktadır.” Senegal Cumhurbaşkanı Wade ise AB'nin Afrika'ya “küçük bir ceket” giydirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Malawi Cumhurbaşkanı Mutharika ise AB'yi “emperyalist” olmakla suçlayarak, sunmakta olan yardımları kesmekle tehdit ettiğini belirtmiştir.³⁶⁰

AB'nin AKP ölkeleri ile ekonomik ortaklık anlaşmaları yaparken, AKF'yi pazarlık mevzusu yapması ise emperyal nitelikteki ilişkinin var olduğunu güçlendiren diğer bir husustur. Goodison bu durumu AKP ölkelerinin masada daha kolay ikna edilmeleri yönünde verilmek istenen “kurumsal rüşvet” olarak tanımlamıştır. Storey ise AB'nin “eski moda reel politik” yöntemleri ile neo-liberal ekonomik projeksiyonunu, AKP ölkelerinin kalkınma ihtiyaçlarını göz önüne almadan ortaya koymaya çalıştığını ifade eder. Bradley ise AB Komisyonu'nun bu tutumunun AKP ölkelerinin egemenliklerini hiçe saydığını belirtir. AB'nin bu stratejiyi, Afrika'ya karşı uyguladığı enerji politikasında da sürdürdüğü

³⁶⁰ Sepos, a.g.m, 266-272

görülmektedir. Enerji yönünde %50 oranda dışarı bağımlı olan AB, 2008 yılında başlatılan Afrika-AB Enerji Ortaklığı girişimi ile bu ihtiyacına çözüm bulmak istemiştir. Özellikle Rusya ile 2006 yılında enerji alanında yapılan görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine Kasım ayında Afrika'dan enerji ithalatının önemi artmıştır. Afrika ile ABD, Çin ve Hindistan'ın da yakından ilgilenmesi, AB'nin bu ülkeler ile yarışa girmesine neden olmuştur. AB'nin Afrika'ya yönelik enerji politikası ise tek tarafın çıkarını düşünen ve Afrikalı ülkelerin enerji ihtiyaçlarını dikkate almayan bir strateji olagelmıştır. Afrikalı hükümetler, AB'nin bir yandan alternatif enerji kaynakları için yatırımları artırırken diğer yandan fosil yakıtların temini için kendileri ile ortaklık kurma girişimini "ikiyüzlülük" olarak görmeye başlamışlardır. Kongo'da inşa edilen ve çevreye büyük zararlara yol açtığı tartışılan devasa hidroelektrik santrallerinin Avrupa Kalkınma Bankası tarafından fonlanması ise bu bağlamda verilebilecek çarpıcı bir örnektir. İnsan hakları savunucuları, Avrupa bankaları ve şirketlerinin Afrikalı liderleri ve yerel otoritelere sistematik olarak rüşvet sağlayarak yerel kaynaklara erişim sağladığı ifade etmektedirler. Örnek olarak Fransız Elf şirketinin; Gabon, Gine, Angola ve Kongo'daki yetkililere rüşvet sağlayarak ucuz petrol eriştiği dile getirilmektedir. Benzer şekilde 1970'lerden beri Nijerya deltasında, çevresel etkiler göz önünde bulundurulmadan Shell'in sürdürdüğü faaliyetler eleştirilerin odağında olmuştur. AB'nin ise bu konudaki tavrını sürdürmesinin nedeni ise enerji ihtiyacının %20'sinin Nijerya tarafından karşılanmasıdır.³⁶¹

3.6.1. Neo-Kolonyal Politika Mekanizmaları ve Araçları

Haag'a göre; neo-kolonyalizmden bahsedilebilmesi için en az üç alanda bağımlılığın devam etmesi gerekir. Bu alanlar ekonomi, politika, finans ve askeriye'dir. Ekonomik nüfuz en az bir ticaret anlaşmasının varlığı ile sürdürülür. Bu ticaret anlaşması ise şu hükümleri içermelidir: (i) ithalat ve ihracat fiyatlarının tek taraflı olarak belirlenmesi, (ii) ithalat ve ihracat miktarının tek taraflı olarak belirlenmesi, (iii) anlaşma yapılan eski sömürge devletinin şirketlerine tekel statüsünde ayrıcalıklar verilmesi, (iv) ulaşım sektöründe tekel statüsünde ayrıcalıklar verilmesi, (v) eski sömürge devletinin şirketlerine, yerli firmalara göre daha iyi şartlar sunulması, (vi) eski sömürge devletinin şirketlerinin birtakım yasa ihlallerine müsamaha gösterilmesi. Siyasi nüfuzdan söz edilebilmesi için ise seçimler esnasında belirli bir siyasi figürün desteklenmesi veya eski sömürge devletinin iç işlerine müdahalelerde bulunulması gerekir. Seçimlere müdahale edilirken; desteklenen siyasi

³⁶¹ Sepos, a.g.m, 272-274

figüre doğrudan para verilmesi, desteklenen figür için seçim propagandası yapılması veya doğrudan seçimin manipüle edilmesi söz konusudur. Eski sömürge devletinin içişlerine karışılırken; yerel yöneticilere rüşvet verilmesi veya kendi vatandaşlarının kilit pozisyonlarda görevlendirilmesi söz konusudur. Finansal bağımlılık; mali kontrol veya kalkınma yardımları istismar edilerek sağlanmaktadır. Mali kontrol; sömürge devletinin döviz kurunu belirlemesi, mali politikalarını kontrol etmesi veya döviz rezervlerinin kontrolünü elinde bulundurması ile sağlanmaktadır. Kalkınma yardımlarının istismar edilmesi ise eski sömürge devletinin askeri tesisleri veya şirketlerinin yararına kullanılması ile sağlanmaktadır. Askeri nüfuz; iktidardaki eski sömürge yanlısı yönetimin güvenliği ve devamlılığının sağlanarak karşılığında belirli yer altı kaynaklarına erişim imtiyazı veya belirli ürünlerin ithal edilmesi şart koşulmaktadır. Ayrıca ülkedeki askeri varlık ile iktidardaki müttefik yönetime karşı yapılan ayaklanmalar bastırılmaktadır. Haag'a göre belirtilen bu dört alandan en az üçünde eski sömürge devletinin nüfuzu olması halinde neo-kolonyalizm söz konusudur.³⁶²

Bağımsızlıktan sonra Afrika'da güçlü bir neo-kolonyalizm süreci yaşandığını Caplan şu ifadeler ile dile getirmektedir: “Batılı hükümetler ve bankalar, çok uluslu şirketler ve Afrikalı şirketler ve politikacıların bu devasa dolandırıcılıkta birlikte rol alması, kıtanın halkları aleyhine yapılan büyük komplonun en bariz örneğidir.”³⁶³ Zimbabwe devlet bakanı Chen Chimutengwende'ye göre Afrika neo-kolonyalizmden tekrar kolonyalizme doğru sürüklenmekte olup Batı ülkeleri ile yapılan ticaretten Afrika'nın kazancı, Batı'ya göre çok küçüktür.³⁶⁴ Yabancı yatırımlar gibi dış yardımlara dair de akademik çevreler temkinli yaklaşmaktadırlar. Örneğin Peter Boone, dış yardımların ekonomide tüketimi artırırken yatırım veya ekonomik büyümeye katkı sağlamadığını belirtmektedir. Ona göre dış yardımlar gönderilmesinin sebebi ise müttefik hükümetlerin iktidarda kalmalarına da yardım etmektedir.³⁶⁵

Neo-kolonyalizmin daha ziyade arka planda gerçekleşen ve doğrudan gözlemlenemeyen bir olgu olması nedeniyle, kavramın daha nesnel ve elle tutulur hale getirilmesi doğrultusunda yapılan çalışmalar da mevcuttur. Haag'ın bu bağlamda yaptığı

³⁶² Haag, a.g.m, 12-14

³⁶³ Caplan, G. (2008). *The Betrayal of Africa*. Toronto: Groundwood Books, 82

³⁶⁴ Chimutengwende, C. (1997). “Africa Should Resist Foreign Economic Exploitation”. W. Dudley. (Editör). *Africa, Opposing Viewpoints*. San Diego. Greenhaven Press, 34

³⁶⁵ Easterly, W. (2006). *The White Man's Burden*. New York: The Penguin Press, 39

çalışmada, Kamerun ve Gana'daki neo-kolonyal bağlar sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Bu ülkelerde işleyen neo-kolonyal mekanizmalar şu şekilde sıralanmıştır: temel ve mamul ürünlerin fiyatlarının neo-kolonyal devlet tarafından belirlenmesi, neo-kolonyal devletin ürünlerini talep ettiği ham maddeler karşılığında ithal etme zorunluluğu, belirli şartlar altında yardımlar yapılması, döviz kurlarının ve bankacılık sisteminin yapılan sermaye yatırımları ile kontrol edilmesi, yerel yönetimlerdeki üst pozisyonlarda kendilerine yakın kişilerin yerleştirilmesi veya yerel yöneticilere rüşvet verilmesi, askeri ve siyasi darbelere destek sağlanması, savunma anlaşmaları yapılması, müttefik hükümetlerin desteklenmesi. Bununla birlikte eğitimciler ve kültür elçilerinin görevlendirilmesi veya yerel elitlerin yurtdışında eğitimi gibi kültürel ve eğitim faaliyetler ile neo-kolonyal devletlerin nüfuzlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Neo-kolonyalizmin, kolonyalizme göre daha arka planda gerçekleşmesi, onun Afrika halkları için daha tehlikeli bir hal almasına neden olmaktadır. Afrikalı yöneticiler, neo-kolonyal devletlerin güdümünde hareket ederken, halkların ihtiyaçlarını ve ülkelerinin menfaatlerini göz ardı edebilmektedirler. Bunların dışında neo-kolonyal devletler eski sömürgelerinden bir takım ayrıcalıkları saklı olacak şekilde ayrılmışlardır. Bu ayrıcalıklar arasında; askeri üslerin bulundurulması, bazı yer altı ve üstü zenginliklerindeki ayrıcalıklarının sürdürülmesi, şirketlerinin vergi ayrıcalıklarının devam ettirilmesi yer almaktaydı. Bazı yazarlar ise, Afrika'nın "Balkanlaştırılması", yani diğer bir deyişle Afrikalı devletlerin daha küçük ve kendi kendilerine yeterli olmayacak şekilde sınırlarının çizilmesi suretiyle gelişme ve kalkınmalarının önüne geçildiğine dikkat çekmektedirler.³⁶⁶

Afrika'nın "Balkanlaştırıldığına" dair eleştirilerinin odağındaki husus, eski sömürge devletleri tarafından çizilen sınırların, Afrika'nın etnik ve milli yapısı dikkate alınmadığı için bağımsızlıktan sonra Afrika'nın istikrarsızlaşmasına zemin hazırlanmasıdır.³⁶⁷ Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde Afrika, ABD ve SSCB'nin mücadele alanı olmuş ve kıtanın istikrarsızlığı pekişmiştir. Günümüze değin Afrika'da 130 askeri darbe gerçekleşmiştir.³⁶⁸

Neo-kolonyalizmin kültürel boyutu da mevcut olup; Foucault, Said gibi post-yapısalcı düşünürlerin çalışmalarından etkilenen bazı akademisyenler bu olguyu kültürel emperyalizm olarak tanımlamıştır. Bu yazarlardan olan Dare Arowolo, Afrika üzerinde

³⁶⁶ Haag, a.g.m, 7-10

³⁶⁷ Nkrumah, K. (1963). *Africa Must Unite*. New York: Pearn and Associates, 173

³⁶⁸ Rahaman, a.g.m, 4

kültürel emperyalizmin etkilerini şu şekilde açıklamıştır: (i) Geniş aile yerine çekirdek ailenin yaygınlaşması (ii) bireyselleşmenin yaygınlaşması (iii) kentleşme ve kırsal kesimden göç (iv) Batılı dillerin ilk konuşulan dil olması ve Batılı dili konuşamayan halk kesimlerinin ekonomik hayatta dışlanması, (v) Hristiyanlığın yaygınlaşması ve geleneksel değerlerin unutulması. Arowolo'ya göre Batı medeniyetinin Afrika'daki yaygınlığı nedeniyle yerli ve milli kültür ve yaşam biçimleri ikinci sınıf ve değersiz olarak algılanmaktadır. Bağımsızlık sonrası dönem bu nedenle Afrikalı devletlerde kimlik sorununa yol açmıştır.³⁶⁹

Devletin yumuşak gücünü egemen olduğu topraklar dışında icra etmesi anlamına gelen kültürel emperyalizm için günümüzdeki en güncel örnek ABD'dir. Soğuk Savaş sonrası tek süper güç ve hegemon olarak ABD'nin belirlediği küresel dünya düzeninde; toplumların yaşam tarzları, değerleri, bilginin akışı tek bir güç merkezinin tesiri altındadır. Bu açıdan küreselleşme, tek bir aktörün stratejik perspektifini yaydığı kültürel emperyal bir politikaya eşdeğer konuma gelmektedir. Bu sistemde kurumlar, kuruluşlar, hükümetlerarası oluşumlar ve hükümet dışı kuruluşlar aracılığıyla kültürel bir hegemonya tesis edilmektedir.³⁷⁰

3.6.2. Neo-Kolonyal Politikaların Sonuçları

Avrupa ve ABD'nin bir zamanlar sömürgeleri olan Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki ülkelerden Afrika dışındaki ülkeler, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Afrika ise bambaşka bir seyir izleyerek otoriter liderlerin altında istikrarsızlık, yoksulluk, salgın hastalıklar ve açlıkla mücadele etmektedir. Yer altı ve yer üstü zenginliklerine rağmen bu denli büyük sorun yaşayan başka bir bölge dünyada bulunmamaktadır. Öte yandan, dünyada en uzun sömürge geçmişine sahip Sahra-Altı Afrika'daki ekonomik sorunların daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Afrika'nın farklı bölgelerinde farklı gelişmeler yaşanmaktadır. Kuzey Afrika ülkeleri Sahra-Altı'na göre nispeten daha gelişmiş konumdadırlar. Sahra-Altı'nda ise yoksulluk, salgın hastalıklar, çatışmalar ve göç gibi sorunlar çok yaygındır. Kuzey Afrika

³⁶⁹ Arowolo, D. (2010). The Effects of Western Civilization and Culture on Africa. *Afro Asian Journal of Social Sciences*, 1(1), 1-13, 11-12

³⁷⁰ Antonescu M.V. (2014). Cultural Imperialism or "Soft Imperial Power" in the XXIst Century Global Order. *Polis. Journal of Political Science*, 2(5), 194-219, 194-196

lkeleri ise zengin petrol kaynaklarına sahip olup petrol ihracatından yüksek gelirler elde etmektedirler.³⁷¹

1960’larda başlayan de-kolonizasyon süreci, 1970’lere kadar akademik çevrelerce basit ve anlaşılır bir süreç olarak algılanmaktaydı. Batılı akademisyenler için bu süreç, ulusların inşa edilerek Batılı devletlerin tarihindeki benzer bir şekilde sonuçlanması beklenmekteydi. Öte yandan, beklenmedik bir şekilde; kültürel, siyasi ve ekonomik topluluklar post-kolonyal ulus devletlerin sınırları ile eşleşmemekteydi. De-kolonizasyon sürecinin öngörülmeyen sonuçlar vermesi 1960’lı yılların ortalarında başladı. Post-kolonyal devletlerin ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık ve çatışmalara mücadele etmek zorunda kalması sonucunda; sömürge devletlerinin kurmuş olduğu düzenin yerini istikrar ve refahın almayacağı anlaşılmaya başlandı. Bu durumu analiz eden Bağımlılık teorisi savunucuları; merkez ülkelerinin aksine evre ülkelerin, kalkınmaları ve diğer ülkelere olan bağımlılıklarını ortadan kaldırmaları için gerekli olan teknoloji ve sermayeye erişimlerinin olmadığını ve bu nedenle geri kalmaya mahkm olduklarını dile getirmişlerdir. Dahası, bu ülkelerin sömürge geçmişlerinden kurtulamayarak, Batılı ülkelere olan bağımlılığın sürmekte olduğunu dile getirmişlerdir. Bu nedenlerden ötürü, de-kolonizasyon sürecinin Batılı ülkelerin tarihinde olduğu gibi tam bağımsızlık ve ulus inşası ile sonuçlanacağı yönündeki beklenti azalmış olup yerine farklı bir sonucun ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, post-kolonyal ülkelerdeki iktidarlar, ekonomik ve siyasi güçlerini korumak için eski sömürge devletlerine bağımlı olmaya devam etmişlerdir. Bu nedenden ötürü, post-kolonyal ülkelerdeki geniş halk kitleleri açısından bağımsızlık beklenen refahı getirmemiştir. En nihayetinde, post-kolonyal devletlerin bağımsızlık elde etmeleri, kısa ve orta vadede eski sömürge devletlerine olan bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmamış ve yeni sorunlarla mücadele etmelerine neden olmuştur. De-kolonizasyona dair Mahatma Gandhi ve Franz Fanon’un getirdiği açıklamalar bu konuya ışık tutmaktadır. 1921’de kaleme aldığı “Hind Swaraj” adlı ilk siyasi metninde Gandhi, İngilizlerin Hindistan’ı yönetmesinin sebebi olarak Hintlilerin bu duruma rıza göstermesini belirtir. Alkolik bir kişinin alkol aldığı satıcıyı suçlaması gibi Hindistanlıların İngiliz yönetiminden şikayet etmelerinin de yersiz olduğunu söylemiştir. Satıcıdan ziyade, Hint halkının İngiliz yönetimine olan bağımlılığından kurtulması gerektiğini ifade etmiştir. Fanon, Gandhi ile benzer bir şekilde, sömürülen halkın “psikolojik” olarak sömürenlere olan bağlılıklarını

³⁷¹ Liu, J. (2012). *Western Impact on Africa's Economic Development and the Progress of Democracy*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Iowa State University, 1

reddetmeleri gerektiğini belirtir. Sömürgecilik fiziksel olduğu kadar zihinsel boyutu olan bir olgudur.³⁷²

Bağımsızlık elde edilmesine rağmen, Sahra-Altı Afrika ülkelerinin arzu ettikleri refah ve istikrara ulaşamamalarının ardında bu ülkelerin kötü yönetilmelerinin payı da büyüktür. Afrikalı halkların geçmişi unutulması sağlanarak yeni ulusal bir kimlik çerçevesinde ülkelerinin kalkınmasına hizmet etmelerinin sağlanması halinde, ülkelerinin gerçek anlamda bağımsızlığa kavuşmaları sağlanabilir.³⁷³

Öte yandan 1960'lardan sonra Avrupalı devletlerin sömürge yönetimlerinin sonlanmasına rağmen Afrikalı devletlerin üzerinde nüfuzlarının sona erdiği yönünde kimi çevrelerde bir algı da oluşmuştur. Örneğin İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra eski kolonilerindeki nüfuzunun azaldığı ve iki kutuplu düzende Afrikalı ülkelerin ABD ve SSCB'nin rekabet ettiği bir alan haline geldiği yönünde yaygın bir kanaat mevcuttur. Günümüzde dahi İngiltere'nin askeri harcamalarını, NATO'nun belirlemiş olduğu asgari oran olan GSYİH'nin %2'si olarak belirlemesi, Ukrayna Krizi, Suriye Krizi gibi sorunlarda başat rol üstlenmemesi gibi gelişmeler nedeniyle, İngiltere'nin dünya siyasetinde bir zamanlar sahip olduğu etkiye artık sahip olmadığı düşünülmektedir. Öte yandan, İngiltere'nin ABD ile yürüttüğü stratejik ilişki sayesinde eski nüfuzunu hala koruduğunu iddia eden yazarlar da mevcuttur. Bell, İngiltere'nin dünyadaki dokuz nükleer güçten biri olduğuna dikkat çekerek bugün 80 ülkede askeri faaliyet yürüttüğünü dile getirir. Sert gücün yanında yumuşak güç araçlarına da önem verdiğini belirtmektedir. Bell, eski İngiliz Dışişleri Bakanı William Hague'ın "ticaret diplomasi" kavramına atıf yaparak, İngiltere'nin asırlardır geniş coğrafyada sahip olduğu nüfuzunu korumada ticaret diplomasisine öncelik verildiğine dikkat çeker. Dolayısıyla yumuşak güç salt bir şekilde İngiliz kültürünün yayılmasını amacıyla yürütülen "kültürel emperyalizm" politikaları ile sınırlandırılmayıp İngiliz şirketlerin dünyadaki faaliyetlerini de içermektedir. Zira ekonomik güç ve siyasi güç birbirini besleyen ve birbirinden bağımsız düşünülemez iki dış politika aracıdır. Örneğin, İngiliz koloni yönetimi kurulmadan önce 1600'lü yıllardan itibaren Hindistan'da faaliyet gösteren Doğu Hindistan Şirketi, gerek ticaretin idame ettirilmesi gerekse diğer sömürgeci devletler ile mücadele girilmesi nedeniyle özel bir ordu

³⁷² Ginio R., Pnina, L.S. (2010). "Decolonization Reconsidered: Rebirths, Continuities and Erasures", In P. M. Haller and M. Feige (Eds.), *Decolonization Reconsidered: Rebirths, Continuities and Erasures*, Israel, 8-11

³⁷³ Ocheni, a.g.m, 46

ve yönetim kurmuştu. Bu sayede, gelecekteki İngiliz sömürge yönetiminin kurulmasına zemin hazırlandı. Özel sektör ve kamu sektörü arasındaki işbirliği günümüzde de sürmektedir. Bunun nedeni iki sektörün çıkarlarının örtüşmesidir. Dolayısıyla İngiltere'nin yumuşak güç politikalarında, dünyadaki geniş coğrafyalarda nüfuzunun sürdürülmesinde şirketlerin önemi büyüktür. Bu süreçte geleneksel yumuşak güç unsurları olan BBC ve British Council gibi kurumlara ayrılan devlet ödenekleri azaltılırken şirketlere yabancı ülkelere yardım altında verilen ödeneklerin artırıldığı görülmektedir. 2010-2014 yılları hükümet bütçesinde BBC'nin ödeneği %16, British Council'in ödeneği %25 azaltılmıştır. 2014 yılından itibaren ise, yurtdışı yardımları BM'nin belirlemiş olduğu milli gelirin %0,7'sine yükseltilmiştir.³⁷⁴

BAE Systems şirketinin yabancı ülkelere gerçekleştirdiği silah satışları İngiltere'nin dünyadaki nüfuzunu korumasında etkin rol alan şirketlere örnek olarak verilebilir. Yılda 32 milyar \$ kar elde eden BAE Systems, silah satılan ülkeler ile İngiltere arasında uzun dönemli diplomatik ilişkilerin tesis edilmesine ve İngiltere'nin bu ülkeler üzerinde nüfuzuna hizmet etmektedir. Şirketlerin yanı sıra İngiltere Uluslararası Kalkınma Departmanı (DfID); IMF ve Dünya Bankası'ndan sonra yabancı ülkelere en fazla yardımda bulunan kuruluştur. Özel Altyapı Geliştirme Grubu (PIDG) ve üç yabancı uluslararası kuruluş ile az gelişmiş ülkelerde kalkınma projeleri gerçekleştiren özel şirketlere fon sağlamaktadır. PIDG'nin yaptığı yatırımların tutarında son yıllarda artış gözlemlenmiştir. 2010 yılında 23 milyon \$ yatırım yapan PIDG, 2013 yılında 233 milyon \$ yatırım yapmıştır. DfID doğrudan şirketlere de yardım fonları sağlamaktadır. Örneğin İngiliz Price Waterhouse Coopers şirketine, 2011 ve 2017 yılları arasında gerçekleştirdiği, özel okullardaki kızların eğitim projesine 355 milyon sterlin fon sağlamıştır. Öte yandan bu projelerin gerçekleştirildiği ülkedeki yoksulların hayat standardında hedeflenen iyileşmenin sağlanamadığı yönünde raporlar da mevcuttur. Örneğin, Price Waterhouse Coopers'ın projesini inceleyen Yardım Etkisi Bağımsız Komisyonu'nun (ICAI) raporuna göre, projenin gerçekleştiği ülkelerde yoksulların özel okullarda çocuklarını okutamadığı için yoksulların hayat standardında iyileşme olmamıştır. Bu tür raporların sonucuna göre İngiltere'nin yapmış olduğu yardımların insani amaçlardan ziyade özel çıkarlara hizmet

³⁷⁴ Bell, E. (2016, March). Soft power and corporate imperialism: maintaining British influence. *SAGE Publications*, 57(4), 75-86, 75-82

etmesi söz konusudur. Bunun nedeni, yardımların özel şirketler aracılığıyla hedef kitlelere ulaştırılırken özel çıkarlara hizmet edilmesinin kaçınılmaz olmasıdır.³⁷⁵

Liu'ya göre Sahra-Altı Afrika'nın bağımsızlıktan sonra yaşadığı sorunların dış ve iç nedenleri bulunmaktadır. Dış nedenleri uzun sömürgecilik geçmişi olarak açıklarken iç nedenler ise daha komplike ve karmaşıktır. İç nedenlerden ilki Afrika'nın dünyada etnik yapı ve dil açısından en çeşitli ülkedir. Afrika'nın dil, din ve felsefi değerler açısından bu denli çeşitli olması, kıta çapında bir birliğin tesis edilmesi için engel teşkil etmektedir. Devlet sınırlarının bu denli karmaşık etnik yapıyı dikkate alınmadan çizilmesi ise kıtadaki istikrarsızlığı daha da artırmaktadır. İkinci olarak Afrika dünya nüfusunun en seyrek olarak bulunduğu kıtadır. Güçlü merkezi hükümetlerin kurulması açısından bu durum engel teşkil etmektedir. Üçüncü olarak Liu'ya göre Batılı devletlerin Sahra-Altı Afrika üzerindeki nüfuzu sürmekte olup bu ülkeler üzerinde ham madde fiyatının düşük tutulması, düzenli olarak para birimlerinin devalüe edilmesi hususunda baskılarını sürdürmektedirler.³⁷⁶

Dünya Bankası verilerine göre Sahra-Altı Afrika ülkelerindeki ekilebilir arazilerin %65'i ve harcanabilir gelirin %70'i çok uluslu şirketler ve yabancıların kontrolündedir. Güney Afrika'daki 2,5 trilyon \$ değerindeki yer altı zenginliklerinin %80'i ise yabancıların elindedir. İkinci olarak Sahra-Altı Afrika devletleri sadece ham madde ihraç ettikleri için değer zincirinde en altta yer almaktadırlar. Örneğin Afrika'da elmasın karat değeri 40\$ iken müşteriye ulaşan pırlantanın karat değeri 900\$'a ulaşmaktadır. Zimbabwe 2016 yılında 650 milyon \$ bütün ihraç etmişti. Eğer sigara üreten fabrikalara sahip olsaydı 6,5 milyar \$ değerinde ihracat yapabilecekti. Nijerya 9 \$'a ham petrolün varilini satarken, işlenmiş petrolü daha yüksek fiyatlara almaktadır. Sahra-Altı Afrika ekonomilerinin ikinci sorunu ise borçlanmadır. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar ve yabancı ülkelere dış borç 1970 yılında 11 milyar \$ iken 2013 yılında 443 milyar \$'a çıkmıştır.³⁷⁷

Neo-kolonyalizm sürecinde Sahra-Altı Afrika'nın istikrarsızlığını ve ekonomik sorunlarını körükleyen bir diğer unsur demokratik kurumların tesis edilmemiş olmasıdır. Obadina'ya göre Afrikalı ulusların bağımsızlıktan beri yaşadığı siyasi sorunların kaynağı

³⁷⁵ Bell, a.g.m, 7-13

³⁷⁶ Liu, a.g.t, 2-3

³⁷⁷ Rahaman, S., Yeazdani, R., Mahmud, R. (2017). The Untold History of Neocolonialism in Africa (1960-2011). *History Research*, 5(1), 9-16, 10-12

demokrasi açığıdır.³⁷⁸ Sahra-Altı Afrika'daki hükümetlerin genelde otokratik yapıda olması ve halka hesap verilebilirliğin yetersiz olması nedeniyle, zengin kaynakların halkın yararına değil kişisel çıkarlar uğruna kullanılması söz konusu olmaktadır. Bates'e göre bağımsızlıktan sonra Sahra-Altı Afrika'daki otokratik yönetimler, çok partili hayattan tek partili hayata dönüşümler gerçekleştirmiş ve sivil hükümetler yerine askeri hükümetlerin kurulmasını sağlamıştır. Ona göre bu yönetimler, Afrika'nın zengin kaynaklarını kişisel zenginlikler doğrultusunda kullanılmakta olup halkın yararına sunulmamaktadır.³⁷⁹

Sahra-Altı Afrika'nın bağımsızlıktan sonra yaşadığı ekonomik sorunların sömürgecilik geçmişi olduğunu bağımlılık teorisyenleri dışında Acemoğlu, Robinson gibi günümüzdeki rasyonel seçim teorisyenleri de savunmaktadır. Onlara göre, Avrupalıların Afrika dışındaki sömürgelerinde benzer sorunların olmamasının nedeni, Avrupalıların Afrika dışındaki sömürgelerinde daha kurumsal yönetimler kurmasıdır. Özel mülkiyet hakları, tam teşekküllü kamu kurumları gibi unsurlar; Latin Amerika, Avustralya gibi eski kolonilerde tesis edilmişti.³⁸⁰ Austin ise Sahra-Altı Afrika ülkeleri üzerinde sömürgecilik geçmişinin etkilerini incelediği araştırmasında sömürgecilik geçmişinin bağımsızlıktan sonra Afrika'nın geleceği için birçok açıdan belirleyici olduğunu dile getirmektedir. Ona göre, sömürge döneminde tesis edilen kurumlar ve belirlenen genel devlet ideolojisinden farklı yönlere sapılması maliyetli ve zor olabilmektedir.³⁸¹

Palmer ve Parsons'a göre Sahra-Altı Afrika'da sömürgeciliğin en bariz yöntemi, yerli halkın topraklarının elinden alınarak Avrupalı yatırımcılar veya yerleşimcilere verilmesidir. Bu strateji ile yerli halk yaşamlarını sürdürebilmek için mecburen Avrupalıların işletmelerinde çalışmak zorunda bırakılmaktaydılar.³⁸² Avrupalı sömürgecilerin, bir yandan kapitalist sömürü yaparken diğer yandan kapitalizmin özel mülkiyet prensibine riayet etmemeleri ve Afrikalıların kendi imkanlarıyla pazar ekonomileri oluşturmalarına müsaade etmemeleri, hem bağımlılık hem de rasyonel seçim

³⁷⁸ Obadina, T. (1986). *The Making of Modern Africa*. Philadelphia: Mason Crest Publishers, 87

³⁷⁹ Bates, R. (2008). *When Things Fell Apart—State Failure in Late-Century Africa*. New York: Cambridge University Press, 52-53

³⁸⁰ Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson J.A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401, 1370

³⁸¹ Austin, G. (2010). African Economic Development and Colonial Legacies. *The Graduate Institute Geneva*, 2010(1), 11-32, 11-12

³⁸² Palmer, R., Parsons, N. (1977). *The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa*. London: Heinemann, 425

teorisyenleri tarafından çifte standart olarak görülmüştür.³⁸³ 1950 ve 1970’li yıllarda bir grup liberal ekonomist, kolonyal devletlerin bu tutumunu eleştirerek devlet müdahaleciliğinin liberal ekonomi ile bağdaştırılamayacağına dikkat çekmişlerdir. Özellikle pazarlama komitelerinin kurularak satılacak ürünlerin miktar ve fiyatlarının belirlendiği mekanizmaların kapitalizme aykırı icraatlar olduğuna dikkat çekmişlerdir.³⁸⁴

3.7. Gana’nın Neo-kolonyalizm Deneyimi

Gana, Sahra-Altı Afrika ülkeleri arasında birçok yönden öne çıkmaktadır. İlk olarak Afrika’da bağımsızlığına kavuşan ilk eski sömürge devletidir. İkinci olarak Gana’nın ilk cumhurbaşkanı Nkrumah, Afrika’da henüz bağımsızlığına kavuşmamış diğer devletlere ilham veren doktrinler geliştirmiş ve literatürde neo-kolonyalizm kavramını ilk kez kullanan düşünür olmuştur. Dolayısıyla Gana, kıtadaki diğer devletlere bağımsızlıklarını elde etmelerinde öncülük etmiştir.³⁸⁵ Üçüncü olarak Gana’nın bağımsız olduktan sonra izlediği sosyalist siyasi ve ekonomik model kıtadaki diğer ülkelere ilham olmuştur.³⁸⁶ Dolayısıyla Gana bağımsızlıktan sonra diğer kıta devletleriyle benzer bir deneyim yaşadığı için Gana örneği analiz edilerek kıtanın de-kolonizasyon sürecine ışık tutulacaktır.

Gana’nın sömürgecilik tarihi 24 Temmuz 1874 yılında İngiltere’ye bağlı olarak kurulan Altın Sahili Kolonisi’nin içinde yer almasıyla başlamıştır. Bugünkü Gana topraklarının sahilden yukarısını kapsayan bölgede 17.yüzyıldan beri hüküm süren Ashanti İmparatorluğu’nun 1896’da mağlup olması ile birlikte Altın Sahili Kolonisi, büyük ölçüde günümüzdeki Gana sınırlarına erişmişti. Koloninin yönetimi; vali, yürütme ve yasama konseyinden oluşmaktaydı. Yürütme konseyi; yasa teklifleri sunmakta ve vergilerin belirlenmesinde görev almaktaydı. Yasama konseyi ise yürütme konseyi ve İngiliz ticaretini yöneten kişilerden seçilmekteydi. 1900 yılından itibaren yasama konseyinin 6 üyesinden 3’ü yerli kişiler arasından seçilmeye başlandı. Merkezi yönetimin altında ise ilçe veya kasaba konseyleri yer almaktaydı. Bu konseylerin üyeleri ve lideri halk tarafından seçilmekteydi. Ancak ilçe konseyleri merkez yönetimine hesap vermekte olup, konseylerin

³⁸³ Phillips, A. (1989). *The Enigma of Colonialism: British Policy in West Africa*. London: James Currey, 425-426

³⁸⁴ Hugon, P. (1993). “Les Trois Temps de la Pensée Francophone en Économie du Développement”. C. Choquet, O. Dollfus, E. L. Roy, M. Vernières. (Editors). *Etat des Savoirs sur le Développement*, 45

³⁸⁵ Langan, a.g.e, 3-4

³⁸⁶ Lundt, B., Marx, C. (2016). *Kwame Nkrumah 1909-1972: A Controversial African Visionary*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, 7-8

koloni yönetiminin düzeni sağlamasında büyük rolü bulunmaktaydı. Merkez koloninin dolaylı olarak Gana halkını yönetmesini sağlayan bu sistem uzun yıllar boyunca kolonide istikrar ve düzeni sağladı. Yerel konsey mensuplarının sadakati ise, gayretlerinden ötürü kendilerine şövalyelik unvanı gibi statülerin verilmesi ile sağlandı.³⁸⁷

İngiliz yönetimi altında Altın Sahili kolonisinde sosyal, ekonomi ve eğitim alanında büyük gelişmeler yaşadı. 1937 yılı itibarıyla 9.700 km yol ve şehirlerarası tren ağları inşa edilmişti. 1878'den itibaren dikilen kakao ağaçları Gana'nın önemli bir ihraç kalemi haline geldi. Mülkiyet ve işletmesi Ganalı yerlilere ait olan kakao üretimi 1950'lerde zirvelere ulaşmış ve Gana dünyanın kakao ihtiyacının yarısını karşılamaya başlamıştır. Altın madenleri ile ilgili durumda ise tam tersi olmuştur. 1890'lara kadar yerlilerin olan madenler, daha sonra İngiliz şirketlerin eline geçmeye başlamıştır. Örneğin 1897 yılında Ashanti Goldfields Corporation, 160 km² alanda altın çıkarma ve işleme hakkını elde etmişti. Altın madenleri, İngiliz şirketlerinin modern yöntemi ile daha büyük miktarlarda ve büyük kazançlar getirecek şekilde çıkarılmaya başlanmıştır. Elde edilen kazançlar, Altın Sahil kolonisi halkı için yapılan kamu harcamalarında kullanılmış ve bu bölgenin Batı Afrika ülkelerine göre daha kalkınmış olmasını sağlamıştır. 1925'te il konseyleri oluşturulmuş ve yerli kişilerden oluşan konseylere belirli alanlarda yasa yapma ve mahkeme kurma yetkisi verilmiştir. İl konseyi başkanını ise konsey üyeleri seçmektedir. 1939'da alınan bir karar ile yerel yönetimlerin bütçeleri oluşturulmuştur. Aynı karar ile yerel yönetimler, merkezi yönetimin daha sıkı denetimine girmiş ve böylece iki kurum arasında muhalefet olmasının önüne geçilmiştir. Yerel yönetimlerin güçlenmesi ve ardından Gana halkının II. Dünya Savaşı'nda İngiltere ordusunun safında savaşıması, Gana halkında milliyetçilik duygularının artmasını sağladı.³⁸⁸

Diğer sömürgelerinde olduğu gibi Gana'da da İngiliz yönetiminin amacı, gelişen sanayisi için yeni bir pazar ve ham madde kaynağı yaratmaktır. İngiliz yönetimi altında Gana'nın yönetim ve hukuki işleri reform edilmiş, ticaret serbestleştirilmiş, eğitim Hristiyan misyonerler tarafından sağlanmış ve yerli halkın yaşam tarzı Avrupalı değerler ile şekillendirilmiştir. Bu süreçte Gana'nın geleneksel kırsal hayatı yerini şehirleşme almış, topluluk halinde yaşam yerine bireysellik hakim olmuş, takas ekonomisi yerine para

³⁸⁷ Berry, L.B. (1995). *Ghana: A Country Study*. Washington: Library of Congress, 18-20

³⁸⁸ Berry, a.g.e, 20-24

birimi kullanılmıştır. Bağımsızlık elde edilene kadar yerli liderler sadece sembolik görevleri icra etmişler ve merkezi koloni yönetimine hesap vermişlerdir.³⁸⁹

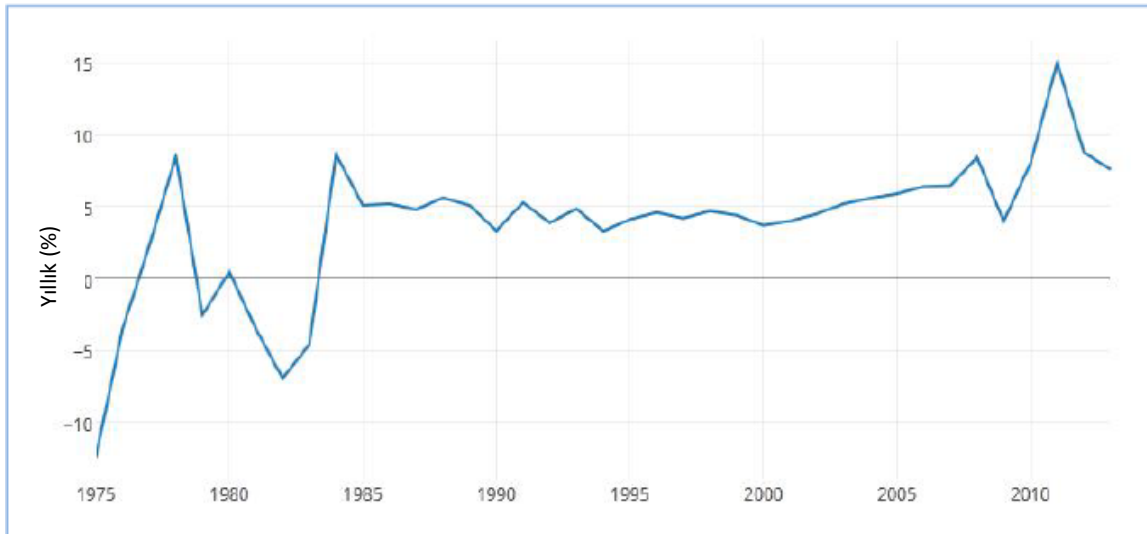
İlk milliyetçilik hareketleri 1920’de, Batı Afrika Ulusal Kongresi’nde il konseylerinin halk tarafından seçilmesi talebinde bulunulmasıyla başladı. 1925’te yazılan yeni anayasa bu beklentileri karşılamak adına; il konsey şefleri arasından 6 üyenin Yasama Konseyi’nin resmi olmayan üyeleri olarak seçilmesi hükmünü içerdi. 1930’lardan itibaren 6 yerel gazetenin öncelik ettiği milliyetçi hareketler devam etmiş ve yönetimde daha fazla temsil talepleri sürmüştür. II. Dünya Savaşı’nın ardından 1946 yılında yazılan yeni anayasada Yasama Konseyi’nin üye sayısı 30’a çıkarılmış ve 18 üyesi artık halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Gana, Afrika’daki dönemin nispeten en büyük özgürlüklere sahip ülkesi olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın sonrası, Gana’nın işsizlik, enflasyon, kıtlık gibi sorunlarla boğuştuğu bir dönem olmuştur. Savaştan dönen askerler ve çiftçilerin ekonomik sorunlardan dolayı yönetimden yana hoşnutsuzlukları artmış ve 1947 yılında Birleşik Altın Sahili Konvansiyonu (UGCC) ve 1949’da Nkrumah’ın kurucu olduğu Konvansiyon Halk Partisi (CPP) kuruldu. CPP, UGCC’den daha radikal olup bir an önce özerklik verilmesini talep etmekteydi. Nkrumah; işçiler, çiftçiler, gençler ve kadınlardan büyük destek topladı. 1951’de yenilenen anayasa, Yürütme Konseyi’nin çoğunluğunun Afrikalılardan seçilmesine olanak tanıdı. Nkrumah; grev gibi şiddet içermeyen protestolar öncüsü oldu. 1951 yılında yapılan Yasama Meclisi seçimlerinde partisi oyların 3’te 2’sini aldı. 1952 yılında serbest bırakılan Nkrumah, partisinin çoğunlukta olduğu parlamento tarafından başbakan seçildi. Yasama Meclisi’nin bağımsızlık için taleplerini sürdürmesi üzerine İngiltere Kraliçesi, meclisin çoğunluğunun talebi halinde bağımsızlık statüsünün verilebileceğini açıkladı. Meclisin talebi üzerine İngiltere hükümeti 6 Mart 1957 yılında Gana’nın bağımsızlığını tanıdı.³⁹⁰

1957’de bağımsızlığına kavuşan Gana’nın geleceği için büyük umutlar beslenmişti. Dünyadaki en büyük kakao üreticisi olmanın yanı sıra altın, elmas, manganez ve boksit gibi değerli madenlere sahipti. Hidroelektrik enerji potansiyeli de yüksek olan Gana, diğer Sahra-Altı ülkelerinin 1950’lerde sahip olmadığı tren yolları ve karayolları ulaşım imkanlarına sahipti. Yaşam standartları diğer Sahra-Altı ülkelere göre daha yüksek olan

³⁸⁹ Wood, S. (1984). *The Impact Of The Colonial Legacy On Development In The Third World States. The Case Of Ghana*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tanzanya Üniversitesi, 15-17

³⁹⁰ Berry, a.g.e, 24-30

Gana’da eğitimli bir orta sınıf yaşamaktaydı. Ancak Gana’nın büyük umutlarla beklediği gelecek büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlandı. 1982 yılı itibarıyla Gana’nın ekonomisi krizle mücadele etmekteydi. Gıda üretimindeki artış nüfus artışının gerisinde kalmış, kakao üretimi 20 yıl önceki seviyenin yarısına düşmüş, imalat sanayi en düşük kapasite ile üretim yapmış ve kerestecilik sektörü durma noktasına gelmişti. Bunların yanı sıra sağlık, eğitim, ulaşım ve iletişim hizmetlerinde büyük bir aksaklık yaşanmaktaydı. Dünya Bankası verilerine yaşam standartları, bağımsızlık öncesi dönemin de altına düşmüştü.³⁹¹

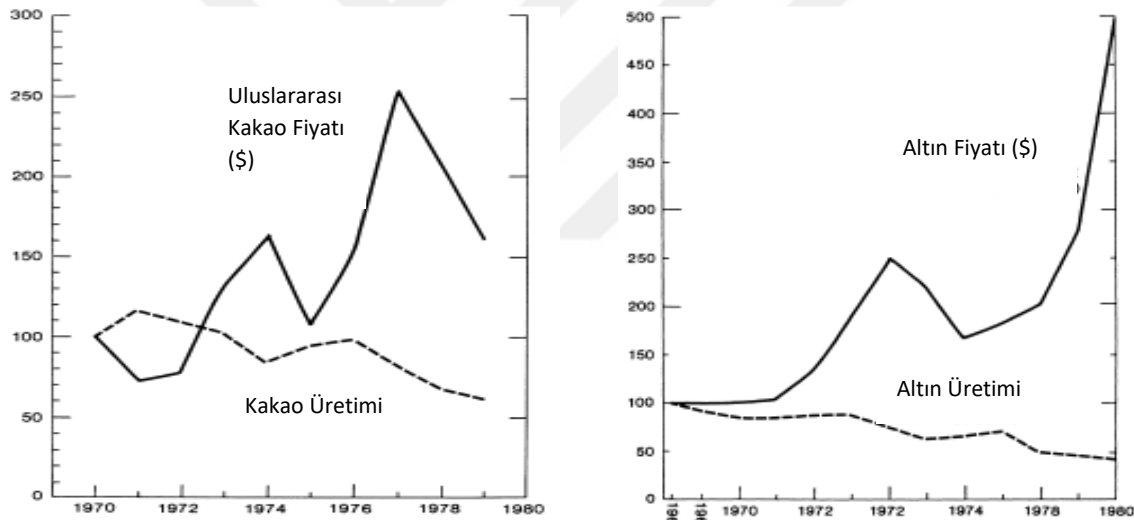
Şekil 3.1. Gana’nın GSYİH verileri 1975-2010³⁹²

Price’ın Gana ile ilgili yaptığı çalışmada, ülkenin bağımsızlıktan sonra yaşadığı sorunların ilk kaynağının ticaret hadleri olduğu belirtilmiştir. Gana’nın döviz kaynağının %60’ını oluşturan ve en önemli ihracat kalemlerinden olan kakaonun uluslararası pazarlardaki fiyatının, ülkenin ithal ettiği ürünlere kıyaslandığında düşmesi nedeniyle ülkede döviz rezervlerinde büyük azalma yaşanmıştır. Döviz rezervlerindeki yetersizlik nedeniyle üretimde kullanılan makine, yedek parça ve ham maddelerin ithalatında duraksamalar olmuş ve ülkenin üretim sürecinde krizler yaşamıştır. Özellikle 1965, 1971 ve 1981 yıllarında dip yapan kakao fiyatları, aynı yıllar yaşanan askeri darbelere denk gelmiş ve ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Öte yandan; Gana’nın en önemli ihracat kalemleri olan kakao, altın ve kerestenin uluslararası pazarlardaki fiyatının

³⁹¹ Price, R.M. (1984). Neo-Colonialism and Ghana's Economic Decline: A Critical Assessment. *Canadian Journal of African Studies*, 18(1), 163-194, 164-165

³⁹² İnternet: Darko, C.K. (2015). Determinants of Economic Growth in Ghana. *Leibniz Information Centre for Economics*, 164-165. Web: <https://www.econstor.eu/handle/10419/123098> 28 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

yükselişe geçtiği dönemlerde, Gana'nın ekonomisinde beklenen iyileşmeler yaşanmamıştır. Örneğin altın ons fiyatının 1970 yılında 35 \$ iken 1980 yılında 613 \$'a yükselmesine; kerestenin fiyatı ise aynı dönemde %30 artmasına rağmen, 1975 yılında Gana ekonomisi dip yapmıştır. Bu sebepten ötürü Price, Gana'nın bağımsızlıktan sonra yaşadığı ekonomik krizlerin nedeninin salt olarak ticaret hadleri ile açıklanamayacağını belirtmiştir. Price, Gana'nın bağımsızlıktan sonra yaşadığı ekonomik krizlerin, ülkedeki eski sömürge devletlerine ait şirketlerin faaliyetleri nedeniyle olup olamayacağını araştırmıştır. Price, bu şirketlerin çıkarları doğrultusunda Gana'nın üretim kararlarının şekillendiğini ve bu nedenle ülke ekonomisinin aleyhine süreçler oluşturabileceğini belirtmiştir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere, Gana'nın en önemli ihracat kalemlerinin fiyatlarının yükselişe geçtiği zamanlarda üretimlerinin düştüğü zamanlar da mevcuttur.³⁹³

Şekil 3.2. "Altın ve kakao fiyatları 1970-1980"³⁹⁴

Üretim stratejisinin, eski sömürge devletlerinin şirketlerinin menfaatine ve Gana'nın aleyhine olacak şekilde belirlenip belirlenmediğini araştırmıştır. Ancak Price, bu yönde yeterince kanıt bulamamıştır. Yabancı şirketlerin Gana'daki imalat sanayinin %60'ını elinde bulundurduğu 1950'li yıllarda Gana'nın ekonomisi ortalama %5 büyümüştü. 1960'larda ise Nkrumah'ın devletleştirme politikalarından sonra yabancıların imalat sektöründeki payı %40'a düşmüş ve ekonomi resesyona girmişti. 1970'lerde ise Acheampong zamanında maden ve imalat sanayinde millileştirmeler devam etmiş ve

³⁹³ Price, a.g.m, 171-174

³⁹⁴ Price, a.g.m, 174

ekonomideki resesyon devam etmiştir. Ayrıca 1975'ten itibaren, Gana'daki döviz rezervlerinin yetersizliğinden dolayı hükümet yabancı şirketlerin kazançlarını yurtdışına çıkarmalarını engellemiştir. 5 yıl boyunca yabancı şirketler kazançlarını Gana dışına çıkaramamışlardır. Bu nedenlerden ötürü 1980'lere kadar yurtdışı yabancı yatırımın miktarında sürekli düşüş yaşanmıştır. Bu veriler ışığında, Gana'nın bağımsızlıktan sonra ekonomik gerileyişinde yabancı şirketlerinin rolü olduğuna dair kanıtlar mevcut değildir.

Çizelge 3.1. Yabancı yatırım (milyon \$)³⁹⁵

	1965-69	1970-74	1975-79
4 yıllık toplam miktar	153,9	80,8	65,6
Yıllık ortalama yatırım	30,8	16,1	13,1

Nkrumah'ın başlatmış olduğu ve sonraki liderlerin de sürdürdüğü millileştirme politikaları ve ithal ikame modeli ekonomiden bir takım ödünler de verilmiştir. Bazı yazarlar, bu tavizlerin ülke ekonomisinin başarısızlığa uğramasında payı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda örnek olarak, bağımsız olunmadan önce İngilizlerin projesini yaptığı Akosombo Barajı projesi öne çıkmaktadır. Nkrumah, projeyi millileştirmiş ancak yeterli fonu sağlayamadığı için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Dünya Bankası'dan kredi almıştır. Bu projede ABD'li Kaiser Aluminyum yüklenici firma olmuştur. Gana'nın bu ve benzeri projeleri fonlayamadığı için yabancı kuruluşlardan kredi sağlarken birtakım tavizler verildiği belirtilmiştir. Nkrumah yönetimi 1966'da askeri darbe ile görevden uzaklaştırıldığında, ABD de darbeyi desteklemiştir. Nkrumah'ın sosyalist icraatları ve kapitalizme yönelik eleştirileri darbenin Batı destekli olmasına yol açmıştır.³⁹⁶ Nkrumah, Afrika'da ilk bağımsızlığına kavuşan devletin ilk başkanı olarak tüm Afrikalı liderlere radikal önerilerde bulunmuştu. Afrika ülkeleri arasında siyasi birlik ve ortak ordunun kurulmasını öneren Nkrumah, aksi halde kolonyalizmin tekrar hakim olacağına inanmaktaydı.³⁹⁷

Özet olarak Gana örneğinden yola çıkıldığında, kolonyal geçmişin uzun süreli etkilerinin uluslararası konjonktürün de etkisiyle ekonomik ve siyasal kriz de büyük payı

³⁹⁵ Price, a.g.m, 177-179

³⁹⁶ İnternet: Kamanzi, B. (April, 2017). "What Can 1960s Ghana Teach South Africa Today?". *Aljazeera*. Web: <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/4/10/what-can-1960s-ghana-teach-south-africa-today> 7 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

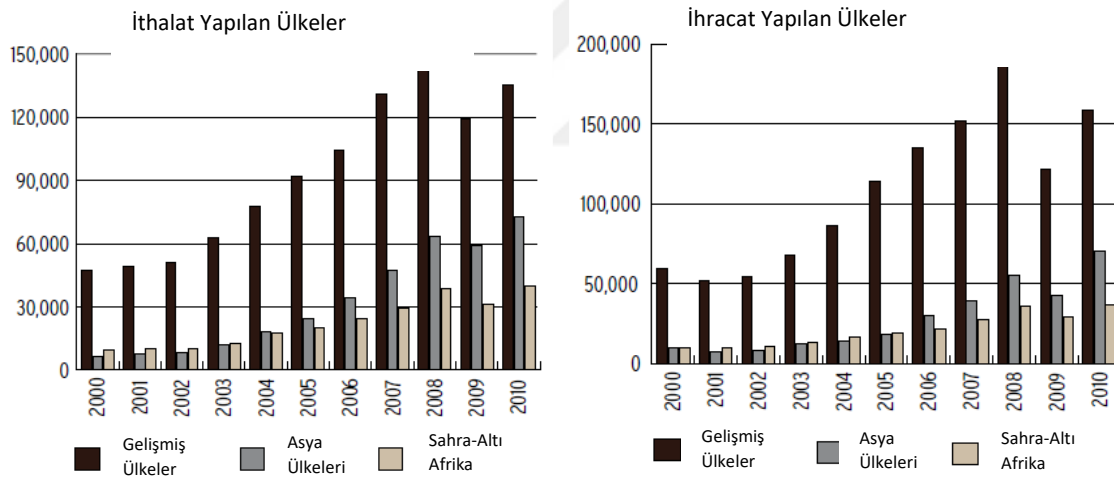
³⁹⁷ İnternet: Ebatamehi, S. (Sept, 2018). "Kwame Nkrumah was Right about Neo-Colonialism". *The African Exponent*. Web: <https://www.africanexponent.com/post/9115-neo-colonialism-is-indeed-the-last-stage-of-imperialism> 21 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

olmasına neden olduğu görülür. Gana'nın ihraç kalemlerinin katma değeri düşük hammaddeler olması uluslararası fiyat dalgalanmalarından olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Uluslararası  irketlerin ekonomideki rolü nedeniyle üretimde ve sanayide farklılaşmaya gidilmesi arzu edildiği ölçüde olmamıştır. Son olarak uluslararası kuruluşlardan elde edilen yatırım fonlarının kısa vadede faydalı olurken uzun vadede menfi etkilerinden ka ınılmamı tır.

4. AFRIKA'DA BÖLGESELLEŞME VE YENİ STRATEJİK ORTAKLAR

Yüzölçümü olarak ABD'nin 3 katı olmasına rağmen Afrika'nın ekonomisi 2010 yılında ABD'nin onda birine denk gelmekteydi. Afrika ekonomilerinin küçüklüğü nedeniyle, bu ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Afrika'nın kalkınması için tek başına yeterli olmasa da kıta ülkeleri arasındaki ticaret, ölçek ekonomisi yaratarak sektör firmaları arasında rekabet meydana getirerek verimlilik artışına neden olacaktır. Altyapı hizmetlerinin gelişmesi ve yabancı yatırımcıyı teşvik eden bir ortam yaratılması söz konusu olacaktır. Kıta içinde ticaretin teşvik edilmesi özellikle denize kıyısı olmayan birçok küçük devlet için fırsatlar sunacaktır. Ancak Afrika ülkeleri arasındaki ticaret, kıta ülkelerinin ticaret hacimlerinin sadece %10'unu oluşturmaktadır. Bu ülkeler ihracat ve ithalatlarının büyük bölümünü gelişmiş ülkeler ile gerçekleştirmektedir:

Şekil 4.1. Afrika'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler³⁹⁸

Öte yandan, Afrika ülkeleri arasında kayıt dışı ticaretin yaygın olduğu bilinmektedir. Örneğin Uganda 2006 yılında, sınırı olduğu beş ülke ile 231 milyon \$ tutarında kayıt dışı ticaret yapmıştır. Bu tutar, Uganda'nın o yıl yaptığı ihracatın %86'sına denk gelmektedir. Afrika ülkelerinde bu denli yüksek kayıt dışı ticaret olma sebebi olarak gümrük vergileri ve bürokratik engeller gösterilmektedir. Kayıt dışı ticaretin bu denli yüksek olması ise devletler için büyük oranlarda vergi geliri ve döviz akışı kaybına neden olmaktadır. Bu gibi

³⁹⁸ Kimenyi, M.S. (2012). "Introduction: Intra-African Trade in Context". P.C. Banda. (Editör). *Accelerating Growth through Improved Intra-African Trade*. Africa Growth Initiative, 1-5

nedenlerden ötürü, Afrika ülkelerinin kendi aralarındaki ticareti artırmaları için bir takım gerekçeler mevcuttur. Öte yandan, günümüzde Afrikalı ülkelerin en az bir bölgesel ekonomik topluluğa üye olduğu görülmektedir. Bu örgütler arasındaysa en başarılı olanları Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ve UEMOA iken Orta Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (CEEAC) veya Afrika'da Büyük Göller Bölgesi Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL) gibi örgütler ise başarılı olamamıştır. SACU, ürünlerin serbest dolaşımı, gümrük vergisinin eşitlenmesi ve üye ülkeler arası sınır engellerinin ortadan kaldırılması konusunda muvaffak olmuştur. UEMOA ise birlik içinde ortak bir muhasebe sistemi ve borsa tesis etmiştir. Afrika'daki örgütlerin başarıya ulaşmaları ve kıta ülkeleri arasında ticareti geliştirmelerini etkileyen bazı faktörler mevcut olup bunlar; bölgesel entegrasyon, ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde farklılık, çatışmalar, altyapı ve gümrük bürokrasisidir. Afrika ülkelerinin önemli bir bölümünün denize kıyısı olmayan küçük ülkeler olması nedeniyle bu ülkelerin ekonomisi, sınırlarını paylaştığı diğer ülkeler ile ticarete dayanmaktadır. Bu ülkeler genelde birden çok bölgesel örgüte üye olmasına rağmen, ironik bir şekilde bölgesel entegrasyonun sağlanamamasından mustarıptır. Bunun nedeni bu örgütlerin birbirileri ile çelişen ve çatışan üyelik koşullarının olmasıdır. İkinci olarak Afrikalı ülkeler arasında genellikle ekonomik faaliyetler açısından farklılaşma yetersizdir. Bu nedenle ülkelerin birbirlerine karşılaştırmalı üstünlüğü pek söz konusu olmayıp, bölgesel ticaretin gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Benzer şekilde, bölgesel ticaretin gelişmemesi nedeniyle üye ülkeler arasında bölgesel bir iş bölümü meydana gelmediği için kısır döngü meydana gelmektedir. Üçüncü olarak siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar, Afrikalı ülkelerin bir araya gelerek ticareti geliştirmesine zarar vermektedir. Dördüncü olarak, özellikle Sahra Altı ülkeleri olmak üzere Afrikalı ülkelerin altyapı yetersizlikleri, ekonomik kalkınmanın önünde engel teşkil etmektedir. 2010 yılında yayınlanan bir BM raporuna göre Afrika'daki yolların sadece %30'u asfalt olup ulaşım ve nakliye çok maliyetlidir. Beşinci olarak gümrüklerdeki bürokrasi nedeniyle, ticaret aksamakta ve daha maliyetli hale gelmektedir.³⁹⁹

4.1. Afrika Birliği

Afrika'da kurulan ilk bölgesel örgüt olan Afrika Birliği Örgütü (OAU) 1963'te kuruldu. Bu örgütün amacı, Afrika ülkeleri arasındaki birliğin teşvik edilmesi ve kıtadaki

³⁹⁹ Kimenyi, a.g.m, 1-5

her türlü sömürgecilik eylem ve unsurlarının ortadan kaldırılmasıdır. Her ne kadar Afrika'nın sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarına çözümler sunamasa da örgüt, Afrikalı devletlerin sömürgecilikten kurtulmalarına dair süreci hızlandırmıştır. Ancak o tarihten bu yana, kıtadaki devletlerin iç çatışmalarını veya birbirileri arasındaki savaş ve çatışmaları engelleyememiştir.⁴⁰⁰ Ortak bir Afrika ordusunun kurulması fikri ise OAU'nun kuruluşunda ortaya atılmıştı. Kıtada meydana gelebilecek bir krizde, hızlı müdahale kabiliyetine sahip ortak birliklerin barışı tesis etmek adına müdahaleci güç olarak görevlendirilmesi, o tarihten itibaren Afrikalı ülkelerin tartıştığı bir konu olmuştur. Bu fikrin hayata dönüşmesi ise 2003 yılında Afrika Destek Gücü'nün (ASF) kurulması ile sağlanmıştır. 5 takımdan oluşan ASF'nin her bir takımı, 5 üye ülke tarafından örgüte sağlanmaktadır.⁴⁰¹

Afrika Birliği'nin tarihsel gelişimine bakıldığında; tetikleyici unsur olarak de-kolonizasyon süreci ön plana çıkmaktadır. Afrika'da ilk bağımsız devlet olan Gana'nın o zamanki devlet başkanı Nkrumah, Afrika devletlerinin birlik inşa etmesinin güçlü savunucularındandı. Pan-Afrikacılık akımı olarak adlandırılan bu süreçte OAU kurulmuştur. Ancak OAU uzun bir süre devlet başkanlarının düzenli olarak bir araya geldiği bir platform olmaktan öteye gidemeyen ve sadece sekretarya statüsünde bir kuruluş olmuştur. 1990'da Soğuk Savaş'ın bitmesi, Pan-Afrikacılık için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş'ın yol açtığı ideolojik kampaşmanın sona ermesiyle Afrikalı liderler arasında birlik yönünde görüş birliğine varılmaya başlanmıştır. Birçok Afrikalı lider, birliğin tesisi ve derinleşmesiyle Afrikalı halkların yaşam koşullarının iyileşeceğine ve uluslararası arenada daha güçlü bir Afrikalı nüfuzunun doğacağına inanmaktaydılar. Güney Afrika'daki ırkçı rejimin sona ermesi, birlik yönünde vizyon geliştirilmesini kolaylaştıran diğer bir gelişme olmuştur.⁴⁰²

2000'li yılların başından itibaren Afrika Birliği, derinleşme yönünde kararlı adım atmaya karar vermiştir. Bu hedef doğrultusunda Afrika Birliği; barış ve güvenlik, ticaretin serbestleştirilmesi, gıda güvenliği, enerji ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, iklim değişikliği ve göç gibi konuları gündemine aldı. İç meselelerin yanında dış politikada

⁴⁰⁰ Sıradağ, 2017, a.g.m, 233

⁴⁰¹ Chambas, a.g.m, 5-6

⁴⁰² İnternet: Laporte, G., Mackie, J. (2010). "Building the African Union". *ECDPM*, 13-15. Web: <https://ecdpm.org/publications/building-the-african-union-past-progress-future-prospects/> 13 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

tek seslilik ve uluslararası toplumla ilişkileri derinleştirme hedefleri de benimsenmiştir. 2002 yılında, Afrika Birliği yeni adıyla OAU'nun yeri almıştır. 2002'de Durban'daki zirvede, Afrika Birliği'ne üye ülkelerin liderleri; sosyal, ekonomik ve siyasi alanda kalkınma sağlayarak barış ve güvenin tesis edilebileceğini dile getirmişlerdir. Üye sayısı 53 ülkeye ulaşan örgüt, Fas hariç Afrika kıtasındaki tüm ülkelerin üyesi olduğu bir kuruluş haline gelmiştir. Afrika Birliği; OAU'ya göre daha kapsamlı misyonlara sahiptir: (1) Afrika ülkeleri ve halkları arasında birlik ve dayanışmanın tesisi (2) Kıtadaki siyasi ve sosyo-ekonomik birleşme sürecinin hızlandırılması (3) Kıtada barış, güvenlik ve istikrarın geliştirilmesi (4) Demokratik prensipler değerler ve kurumlar, halkın yönetime katılması ve iyi yönetişimin güçlendirilmesi.⁴⁰³

2007 yılında 54 Afrikalı ve 27 AB ülkesi arasında imzalanan OAAS, Afrika Birliği için en öncelikli gündem konusudur. Bunun nedeni OAAS'nin iki taraf arasındaki ilişkiyi finansal yardımdan daha ileriye taşımayı hedeflemiş olmasıdır. OAAS anlaşma metni, tüm düzeylerdeki işbirliğinin geliştirilerek ilişkileri yeni, stratejik bir seviyeye ulaştırmayı hedeflemiştir. 2018 yılı Mart ayında, Afrika Birliği Yönetim Konseyi dönem başkanı Ruanda Cumhurbaşkanı Paul Kagame'nin öncülüğünde "Afrika Ortak Görüşü" kabul edilmiş olup bu belge, AKPÜ çerçevesinden ayrı olarak Afrika Birliği ve AB arasında yeni bir işbirliği anlaşması yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰⁴ Dolayısıyla Afrika Birliği, 2007 yılından itibaren AB ile müzakerelerde Afrika'yı temsil eden konuma yükselmiştir. Örgütün ilerleyen yıllarda öneminin artacağı öngörülmektedir. Ayrıca 2019 yılı itibarıyla 54 Afrika ülkesi arasında yürürlüğe giren gümrük birliğinin öncüsü olmuştur.⁴⁰⁵

4.1.1. Afrika Birliği-AB Stratejik Ortaklık Zirveleri

21. yüzyılda Avrupa ve Afrika arasındaki ilk diyalog 2000 yılı Nisan ayında Kahire'de başlamıştır. Afrika ve Avrupa ülke devlet başkanlarının katıldığı bu zirvede Kahire Deklarasyonu ve Kahire Aksiyon Planı kabul edilmiştir. Kahire Zirvesi'nden itibaren Avrupa ve Afrikalı liderler ve bakanlar düzenli olarak bir araya gelmektedirler. Dolayısıyla bu zirve, bugüne değin sürmekte olan bir işbirliğinin temelini atmıştır. İlk

⁴⁰³ Sıradağ, 2017, a.g.m, 233

⁴⁰⁴ İnternet: Schefer, G. (2019). "Post-Cotonou and the EU-African Relationship: A Green Light for a Renewed Cooperation?". *Bruges Political Research Papers*, 16. Web: <http://aei.pitt.edu/102476/> 15 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁵ İnternet: "African Continental Free Trade Area (AfCFTA)". (2019). Web: <https://africa-eu-partnership.org/en/afcfta> 17 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

Afrika-Avrupa Zirvesi'nde şu konular önceliklendirilmiştir: (i) ekonomik konular (Afrika'daki bölgesel ve kıta düzeyinde ekonomik bütünleşme ve işbirliği); (ii) insan hakları, demokratik prensipler ve kurumlar, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim; (iii) Afrika'da barış kurma ve çatışmalar önlenmesi, yönetimi ve çözümü (özellikle savaş sonrası destekler ve silahsızlandırma); (iv) kalkınma konuları (yoksulluğun azaltılması, eğitim, sağlık ve gıda güvenliği).⁴⁰⁶

Avrupa ve Afrika devletleri arasındaki ikinci zirve 2007 yılında Lizbon'da gerçekleştirildi. Bu zirvede kabul edilen Ortak Afrika-AB Stratejisi, güvenlik sorunlarına ortaklaşa çözümler getirilmesi, barış ve istikrarın korunması, çatışmaların çözümü ve sürdürülebilir kalkınma gibi konularına yönelik geliştirilen bir stratejidir. Bu stratejinin hedefleri ise şunlardır: (i) AB-Afrika ortaklığının geliştirilerek ortak çıkarların önündeki sorunların çözümü; (ii) barış, güvenlik ve demokratik yönetimin güçlendirilmesi; (iii) insan hakları, temel özgürlükler, cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınmanın gözetilmesi; (iv) güçlü ve meşru temsilci kuruluşların olduğu etkin çok taraflı bir sistemin tesis edilmesi. Bu hedefler temel olarak; barış ve istikrar, iyi yönetim ve insan hakları, ticaret ve bölgesel entegrasyon ile kalkınma sorunlarına yönelik belirlenmiştir. Bu strateji, ilerleyen yıllarda Afrika ve Avrupa ilişkileri için önemli bir çerçeve sunmuştur. 2010 yılında Trablus'ta gerçekleştirilen üçüncü zirvede insan hakları, demokrasi, göç ve küresel ısınma gibi sorunlar ilişkilerin geliştirilmesi açısından engelleyici faktörler olmuştur. Aktörlerin daha ziyade pragmatik hareket ettiği gözlemlenmiştir. Brüksel'de 2014 yılında gerçekleştirilen dördüncü zirvede ise AB ve Afrika'nın ilişkilerinin gelecekteki durumu için genel bir çerçeve çizilmiştir. AB'nin; Çin, Hindistan ve Brezilya gibi devletlerin Afrika'da nüfuzunu artırmasına yönelik duyduğu rahatsızlıktan ötürü insan hakları ve çevre sorunları karşısından daha tavizkar tutum takındığı ve bu sayede Afrika pazarındaki payını korumaya yönelik adımlar attığı gözlemlenmiştir.⁴⁰⁷

4.2. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), 28 Mayıs 1975'te, Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin eski sömürgeci devletlere bağımlılığının devam etmesinden kaynaklı ekonomik sorunlarla mücadele edilen bir tarihte kuruldu. Bu

⁴⁰⁶ Sıradağ, A. (2014). Strategic Security Partnership between the AU and the EU: The Case of Sudan. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 271-296, 273-277

⁴⁰⁷ M'hamdi, a.g.m, 10-12

organizasyonun kurulmasında, söz konusu sorunlarla mücadele eden devletlerin kolektif olarak dayanışma ve kendine yeterlilik doğrultusunda bir araya gelmek istemeleri etkili olmuştur. Organizasyonun temel hedefi, bölgesel bir ekonomik birlik tesis edilmesi olmuştur. Bu ekonomik birlik; ortak pazar ve para biriminin oluşturulmasını hedeflemiştir. Bu sayede, organizasyona üye olan devletler, dayanışma sayesinde küresel pazarda daha iyi rekabet etmeyi amaçlamışlardır. ECOWAS, bu birliğin tesis edilmesi doğrultusunda; ticaret yolları, telekomünikasyon ağı ve enerji yatırımları gibi fiziksel altyapı ile tek bir pazarın kurulması yolunda projeler geliştirmiştir.⁴⁰⁸ Soğuk Savaş sırasında ECOWAS, sadece ekonomi alanında değil, üye ülkelerin güvenlik konusunda anlaşarak dış tehditlere karşı ortak bir dayanışma kurulmasını da sağlamıştır. 1978 ve 1981 Saldırmazlık Protokolü ve Savunma için Karşılık Yardım Protokolü; soğuk savaş ortamında üye ülkelerin dış tehditlere karşı bir araya gelerek ortak birer savunma hamleleri olmuşlardır.⁴⁰⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise ECOWAS'ın üye ülkelerine tehditler dışarıdan değil içeriden yönelmiştir. Kötü yönetim, sınırlı kaynakların başarısız yönetimi, eşitsizlik gibi sorunlar nedeniyle sürekli olarak iç çatışmalar yaşayan üye ülkeler, bölgesel istikrarın da bozulmasına neden olmuştur. Örneğin 1989'da Liberya'da ve 1991'de Sierra Leone'de patlak veren iç çatışmalar bölgeyi de istikrarsızlaştırarak, çeşitli grupların sınırlı kaynaklar üzerinde uzun süren mücadelesine yol açmıştır. Bu gelişmeler, ECOWAS'ın mevcut imkanlarının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. 1990'ların başından itibaren ECOWAS, ilk etapta ad-hoc, daha sonra kalıcı olacak mekanizmalar kurarak iç çatışmalara yol açan kötü yönetim, insan hakları ve hukukun ihlali, eşitsizlik gibi sorunlara çözümler getirmeyi amaçlamıştır. ECOWAS, iç çatışmaların önüne geçerek hem bölgesel istikrarı korumayı hem de ekonomik birliğin sekteye uğramasını önlemeyi amaçlamıştır. 1990'ların başında patlak veren Liberya ve Sierra Leone krizleri ise bu süreçte ECOWAS'ın ekonomiden ziyade askeri çözümleri önceliğine almasına sebep olmuştur. O tarihlerde uluslararası toplumun gündeminde Körfez Savaşı'nın yer alması nedeniyle, ECOWAS bölgede çözüm ararken dışarıdan pek destek bulması söz konusu olamamıştır. Üye ülkelerin katkılarıyla oluşturulan ECOWAS Ateşkes İzleme Grubu (ECOMOG), bu iki ülkedeki çatışmalar sonlandırmak için askeri müdahale ile görevlendirilmiş ve en nihayetinde ateşkes anlaşmasının imzalanmasını sağlamışlardır. İlerleyen süreçte

⁴⁰⁸ Chambas, a.g.m, 1-2

⁴⁰⁹ Jaye, T., Amadi, S. (2011). *ECOWAS and the Dynamics of Conflict and Peace-building*. Dakar: Codesria, 10

ECOWAS, iç çatışmalara daha hızlı ve profesyonel müdahalede bulunma kapasitesine kavuşmuştur. 2003 yılında Sierra Leone, Gine ve Liberya'da daha başarılı müdahalelerde bulunulmuştur.⁴¹⁰

Özetle ECOWAS, 1990'lardan itibaren Afrika kıtasının savaşlar ve istikrarsızlık gibi sorunlarla baş etmek zorunda kalmasından dolayı, kalkınma politikalarının yanında çatışmaların önlenmesi ve sona erdirilmesi gibi gündem konularını da öncelikli amaç edinmiştir. ECOWAS, değişen şartlar ve yeni gelişmeler karşısında yeni yasal çerçeveler belirlemiştir. 1993 yılında kurucu anlaşma revize edilerek örgüt uluslar üstü bölgesel kuruluş olarak adlandırılmıştır. 1999 ve 2003 yılında yapılan düzenlemelere göre çatışmalar önlenmesi, sona erdirilmesi ve güvenlik mekanizması ile demokrasi ve iyi yönetişime dair protokoller kabul edilmiştir. İlerleyen yıllarda ECOWAS, askeri alandaki kabiliyetlerini artırarak çatışmaların önlenmesi doğrultusunda güvenlik ve tehditlerin bertaraf edilmesi için daha iddialı bir kuruluş haline gelmiştir. Örgütün bu alanda ilk denemesi, 2002 yılında Fildişi Sahilinde gerçekleşen kriz olmuştur. Örgütün tüm mekanizmaları krizin önlenmesinde yer alarak başarılı bir sınav vermiştir. ECOWAS bu alanda kendini geliştirerek kabiliyetlerini artırmış ve BM misyonu görevlendirilene kadar geçici anlamda çatışmaları durduran bir rol üstlenmiştir.⁴¹¹

4.3. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), 1994 yılında kurulmuş ekonomi odaklı bir organizasyondur. 14 üyeden oluşan oluşumda Angola, Botswana, Kongo, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Lesotho, Swaziland, Zambiya ve Zimbabwe yer almaktadır. SADC'nin bazı üyeleri ise aynı zamanda Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) oluşumuna da üyedir. SACU; hem gümrük hem de parasal birliğin tesis edildiği bir kuruluştur. SADC, 230 milyon nüfusu içermekte olup temsil ettiği GSYİH büyüklüğü bakımından Afrika'daki en büyük ve güçlü organizasyonlardan birisidir. SADC, bölgesel entegrasyon doğrultusunda iddialı hedefler belirlemiştir.⁴¹²

⁴¹⁰ Chambas, a.g.m, 4

⁴¹¹ Chambas, a.g.m, 5-6

⁴¹² İnternet: Penfold, E. (2017). "Regionalism in the Southern African Development Community: Integration for Better Health?". *PRARI Working Paper*, 9-17. Web: https://www.open.ac.uk/socialsciences/prari/files/working_paper_11_en.pdf 19 Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.

2003 yılında kabul edilen 15 yıllık plan; bölgesel entegrasyon için kademe kademe ekonomik birliğe doğru giden yolu tayin etmiştir. Bölgede; Dar es Salaam, Trans Kalahari, Maputo, Güney-Kuzey adındaki ticaret koridorlar açılmıştır. İkinci olarak; gümrük vergilerinin azaltılması doğrultusunda gümrük vergilerinin kademeli olarak azaltılması, gümrük vergisi dışındaki engellerin ortadan kaldırılması ve gümrük ve ticaret belgelendirme prosedürlerinin uyumlulaştırılması gibi hususlarda adımlar atılmıştır. Güney Afrika gibi nispeten daha gelişmiş üye ülkeler, diğer ülkelere göre gümrük vergilerini daha önce azaltmayı taahhüt etmişlerdir. Üçüncü olarak; ithalat veya ihracat yapma izinlerinin verilmesinde ve diğer gümrük işlemlerinde yaşanan tıkanıklıklar, ithalat ve ihracat kotaları, gereğinden fazla sayıda olan ithalat yasakları gibi gümrük vergisi dışındaki engellerin kaldırılması için üye ülkeler 1999'da adım atmaya karar vermişlerdir. Uygulamaya bakıldığında ise bu konuda ilerleme kaydedilemediği görülmektedir. Üye ülkeler bu durumla yetinmeyerek; tarım ithalatı başta olmak üzere ithal ürünlere yeni sınırlamaların getirilmesi, sınırlar arası ticaretin daha da sıkı gözetim altına alınması, döviz alım-satımının daha da zorlaştırılması gibi yeni engeller ortaya koymuşlardır.⁴¹³

4.4. BRICS Ülkeleri ile İlişkiler

Afrika kıtasının yabancı devletlerin rekabet alanına sahne olması asırlardır çeşitli formlarda devam eden bir olgu olmuştur. 19. yüzyılda Avrupalı devletlerin sömürgesi haline gelen Afrika, günümüzde başka yabancı ülkelerin de ilgisini çekmektedir. Afrika ile kolonyal bağları olan Avrupa ülkelerinin yanı sıra Çin ve ABD ile birlikte BRICS⁴¹⁴ ülkeleri, yeni rekabetin oyuncularıdır. Zira 11 Eylül sonrasında değişen dünya düzeninde Afrika'nın jeo-stratejik önemi artmış ve "Yeni Afrika talanı" ortaya çıkmıştır.⁴¹⁵

⁴¹³ Simwaka, a.g.m, 3-5

⁴¹⁴ BRICS, 2009 yılında meydana gelen küresel finansal krizin ardından, Batı'yı dengeleyecek bir oluşum olarak ortaya çıktı. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın yer aldığı oluşum, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel sermaye kuruluşlarında reformların gerçekleştirilmesini savundular ve Yeni Kalkınma Bankası gibi alternatif kurumlar inşa ettiler. BRICS'in Afrika'ya açılımı daha ziyade madencilik ve büyük altyapı projeleri gibi sektörlerde gerçekleşmiştir. BRICS ülkelerinin bu hamleleri, birçokları tarafından Afrika'daki rekabetin daha da artmasına ve kıtadaki kaynakların daha hızlı tüketilmesine yol açtığı şeklinde yorumlanmıştır. BRICS ile Afrika kıtası arasındaki ticaret, 2008 yılında 164.6 milyon \$'a ulaşmış olup bu ticaret hacminin üçte ikisi Çin'e aittir. Ayrıca BRICS ülkeleri arasında Afrika kıtasında en aktif olan ve kıtada en fazla yatırımı olan ülkedir. Garcia, A. (2016). **BRICS in Africa: More of the Same?**. (Birinci Baskı). Rio de Janeiro: Instituto de Políticas Alternativas para o Cone Sul (PACS), 12-13

⁴¹⁵ Rooyen, J. V. (2007). The Strategic Implications of The Us And China's Engagement Within Africa, Scientia Militaria. *South African Journal of Military Studies*, 35(1), 1-22, 1-2

İlk Afrika Talanı, 19. yüzyılın sonunda başlamış ve 20. yüzyılın başında zirveye ulaşmıştı. Afrika'nın Avrupa devletleri tarafından paylaşılması ise 1884 ve 1885 yılları arasında düzenlenen Berlin Konferansı'nda gerçekleşti. Avrupa devletleri bu konferansta Afrika'daki nüfuz alanları üzerinde anlaşarak aralarında meydana gelebilecek çatışmanın önüne geçmeye çalışmıştır. Bu bölüşme esnasında Afrika'daki etnik ve coğrafi koşullar dikkate alınmadan yeni sınırlar çizilmiştir. Öte yandan 1950'lerde başlayan dalga ile kısa sürede 40 Afrikalı ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Afrika ülkeleri, 1964 yılında imzaladıkları Afrika Birliği Teşkilatı Anlaşması ile Berlin Anlaşması ile çizilen sınırları değiştirmeden kabul etmişlerdir. Bunun nedeni yeni bağımsız olan Afrikalı hükümetlerin öncelik olarak etnik ve siyasi sorunlara son verilmesini istemeleriydi. Ancak, etnik koşullara dikkate alınmadan sınırların çizilmesinden dolayı Afrika ülkeleri günümüze değin etnik ve coğrafi nedenlerden dolayı iç çatışmalarla mücadele etmektedir. Örneğin, Somali'nin yanı sıra farklı üç Afrikalı ülkede yaşayan Somalili kabileler tekrar Somali ile birleşme yönünde mücadele vermişlerdir. Öte yandan, sömürgeci devletlerin çizdiği sınırlar zaman zaman netlik ortaya koymamış ve Afrikalı ülkeler arasında tartışmalı bölgelerin oluşması söz konusu olmuştur.⁴¹⁶

21. yüzyılda başlayan “Yeni Afrika Talanı’nda” yeni oyuncular arasında Çin ve ABD öne çıkmaktadır. Her ne kadar kıtada farklı arayışları olsa da, her ikisinin de ortak yönü Afrika'nın zengin kaynaklarından pay almaktır. Ortadoğu'nun giderek daha da istikrarsızlaşması ve küresel enerji ihtiyacının sürekli artması nedeniyle Afrika'nın jeopolitik önemi artmıştır. 21. yüzyılın ortalarından itibaren küresel petrol üretimi günde 1 milyona ulaşmış ve küresel talebi ancak karşılayabilmiştir. 2020 itibariyle enerji arzının talebin gerisinde kalacağı öngörülmüştür. Enerji güvenliğinin giderek azalması, dünyadaki petrol rezervinin %80'inin bulunduğu güney ülkeleri başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde çatışmalara yol açmaktadır. Rekabet halindeki yabancı devletlerin, zengin kaynaklara sahip ülkelerdeki faaliyetleri ise bu çatışmaları körüklemektedir.⁴¹⁷

2000 ve 2008 yılları arasında ekonomisi ortalama %24 büyüyen Afrika kıtasının, 2020 itibariyle toplamda 2.6 trilyon \$ büyüklükte bir ekonomiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Afrika kıtası dünyada tarıma açılmamış arazilerin %60'ına sahiptir.⁴¹⁸ Bugün küresel ticaret hacminde %2'lik payı olan 1.3 milyarı aşan nüfusu ile Afrika küresel

⁴¹⁶ Michalopoulos, a.g.m, 1802-1804.

⁴¹⁷ Rooyen, a.g.m, 3-4

⁴¹⁸ Schoeman, a.g.m, 1

şirketlerin odak noktası olmuştur. Ekonomik potansiyelinin yanı sıra Afrika önemli ticaret geçiş güzergahlarına yakınlığı nedeniyle kritik bir konumdadır. Doğuda Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz, Aden Körfezi; kuzeyde Cebelitarık Boğazı; batıda Gine Körfezi ve güneyde Ümit Burnu gibi stratejik noktaların güvenliği küresel ticaretin aktörleri için kritik öneme sahiptir.⁴¹⁹

Afrika'nın yükselen konumu nedeniyle sadece Batılı ülkeler değil gelişmekte olan ülkelerin de dahil olduğu bir rekabet alanına dönüşmüştür. Afrika'ya gelişmekte olan ülkelerin yönelmesinin ana sebebi zengin kaynaklar ve yatırım fırsatları olsa da başka faktörler de mevcuttur. Örneğin Çin, Afrika ülkeleri ile ilişki kurarken yakın tarihte Batılı sömürgesine maruz kaldığını hatırlatarak benzer bir geçmişe sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Bu açıdan Çin'in Afrikalı ülkeleri safına çekmede daha başarılı olması söz konusudur. Brezilya ve Hindistan da aynı şekilde tarihte benzer yaşanmışlıkları öne çıkarmaktadır. Örneğin Brezilya'nın nüfusunun önemli bir bölümü, sömürge zamanında Afrika'da köle olarak yaşayanlara dayanmaktadır. Hindistan'ın diaspora nüfusunun %10'u ise Afrika'da yaşamaktadır. Tıpkı Afrikalı ülkeler gibi sömürgecilğe karşı geçmişte mücadele yürütmüştür. Öte yandan günümüzde pratikte yaşananlara bakıldığında, BRICS ülkelerinin Batılı ülkelere çok da farklı davranmadığı görülmektedir. Tıpkı batılı ülkeler gibi gelişmekte olan BRICS ülkeleri, ekonomileri için ihtiyaç duydukları yer altı ve üstü kaynaklar için Afrika'ya yönelmiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 2010'da yayınladığı "Afrika'da Ekonomik Kalkınma 2010" adlı belgede, Afrika'da sömürgeciliğin sona erdiği 1960'lardan 2000'e kadar BRICS ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin siyasi düzlemde alındığı; 2000'den sonra ekonomik boyutun ön plana çıktığı dile getirilmiştir. Afrika-Çin İşbirliği Forumu, Hindistan-Afrika İşbirliği Forumu veya Yeni Asya-Afrika Stratejik Ortaklığı gibi organizasyonlar aracılığı ile ekonomik ilişkilerin ele alındığı bilinmektedir. BRICS ülkeleri ile Afrika arasında öncelikli olarak ortak kalkınma hedefleri gündemde yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda bağlı olunan prensipler ise; egemenliğe saygı, ortak çıkarlar ve iç işlerine karışmamadır. Afrikalı ülkelerin BRICS ülkelerine bakış açısı ise olumludur. Örneğin 2010 yılında Çin ziyareti esnasında Gana Cumhurbaşkanı John Atta Mills Çin'den övgüyle söz ederek Afrikalı halkların yatırım, tecrübe ve bilgi ile donatıldığını aktarmıştır. Afrika ve

⁴¹⁹ Orakçı, a.g.m, 2

Güney ülkeleri arasında ilişkiler de hükümetlerin yanı sıra özel sektör, sivil toplum örgütleri ve akademik camianın da rol aldığı görülmektedir.⁴²⁰

BRICS ülkeleri arasında Çin, Afrika'daki en aktif ülkedir. Neredeyse tüm Afrikalı ülkeler ile ikili yatırım anlaşmaları yapmıştır. Hindistan maden, ticaret ve teknoloji sektörlerinde faaliyet göstermektedir. SSCB döneminden beri kıtada aktif olan Rusya ise doğal kaynaklar ve stratejik yatırımlara yönelerek rekabette geri kalmamaya çalışmaktadır. Brezilya ise diğer BRICS ülkelerine göre rekabette en arkada yer almaktadır. Bu rekabetin sonucu olarak 2000-2008 yılları arasında BRICS ülkelerinin Afrika ile ticareti 10 kat artmıştır.⁴²¹ BRICS ülkeleri ile rekabet ise AB'de tek sesliliğin ortadan kalkmasına yol açma potansiyeline sahiptir. Fransa başta olmak üzere AB üyelerinin sağlamış olduğu kalkınma fonlarına rağmen, sahada BRICS ülkeler ile rekabette zorlanmaları, bu ülkelerin ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurmalarına yol açmaktadır. AB'nin kurumları yanında bu ülkelerin kalkınma yardımlarını ikili ilişkiler düzleminde ele alma eğilimi ortaya çıkmıştır.⁴²²

Çin dünyada en çok yatırım yapan küresel yatırımcılardan biridir. Dünya çapında 129 ikili yatırım anlaşmasına imza atarak, Almanya'dan sonra dünyada 2. sırada yer almaktadır. Afrika'da ise 34 ikili yatırım anlaşması yapmıştır. Çin, yatırım anlaşmalarında uluslararası standartlara uyarak eşit muamele ilkesi ve en çok gözetilen ulus prensiplerini benimsemiştir. Çin'in yatırım politikasına bakıldığında ise yardımların yatırımlar ile birlikte bir pakette sunulduğu görülmektedir. Yol, tren yolu, hastane, eğitim merkezleri, vb. yerlerin inşasında kredi ve fonlar sağlanmıştır. Çin, yatırımları için talep ettiği tavizler ve ayrıcalıklara karşılık Afrikalı ülkelerin borçlarından feragat etme seçeneğini de sunmaktadır. Örneğin 2009 yılında, 32 Afrikalı ülkenin 150 adet borcu sağlanan bazı ayrıcalıklara karşılık sıfırlanmıştır. Çin Kalkınma Bankası yabancı yatırım için ana kaynak olup yatırım ilişkilerinde Çin'i temsil etmektedir. Alt bir kuruluş olarak Afrika'da Çin-Afrika Kalkınma Bankası kurulmuştur. UNCTAD'a göre 2012 yılı itibariyle Çin'in Afrika'daki yatırımları 21.7 milyar \$'a ulaşmıştır. Madencilik, enerji ve petrol gibi sektörlerin yanında imalat, inşaat, teknoloji, finans, tekstil ve perakendecilik sektörlerinde Çin'in yatırımları yoğunlaşmıştır. Afrika'da faaliyet gösteren firmaların çoğu büyük ve

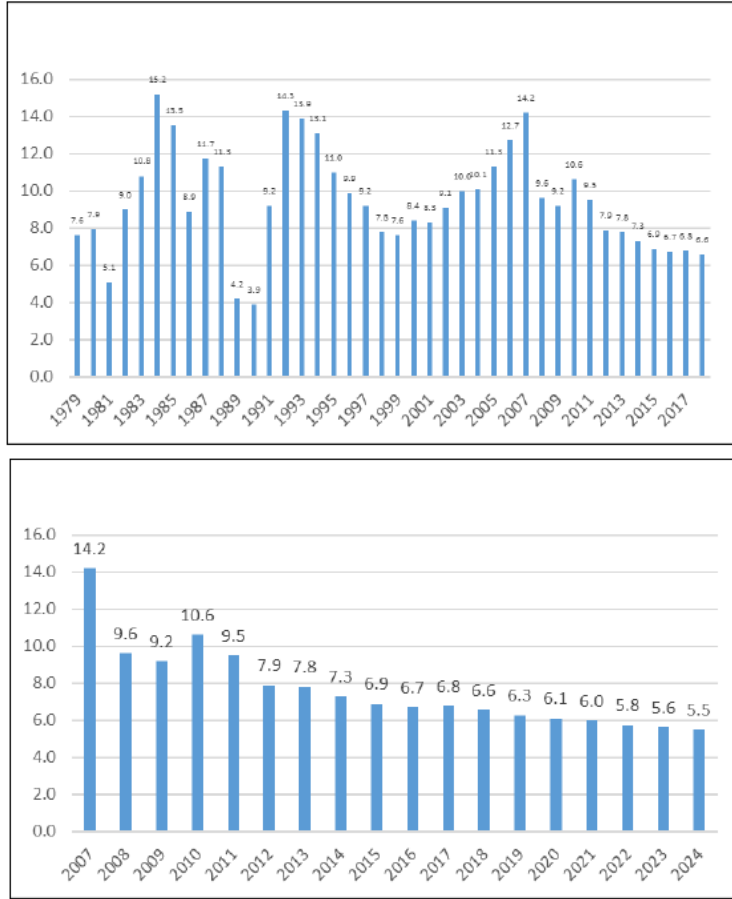
⁴²⁰ Schoeman, a.g.m, 2-5

⁴²¹ Garcia, a.g.m, 14

⁴²² Kohnert, D. (2008). EU-African Economic Relations: Continuing Dominance Traded for Aid?. *German Institute of Global and Area Studies*, 82, 1-29, 19

orta ölçeklidirler. Büyük Çinli firmaların içinde ise devlete ait firmalar yer almakta olup yatırımların çoğunu ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu kuruluşlar arasında; Li Group, Sinopec, Huawei, PetroChina, Hisense ve Çin Ulusal Petrol Şirketi gibi şirketler yer almaktadır.⁴²³

Ekonomistler, Çin ekonomisinin büyümesinin başlıca nedenleri olarak büyük ölçekli yatırımlar ve verimlilik artışını dile getirmektedirler. Yatırımlar için finansmanın kaynağı ise yurt içi tasarruflar ve yabancı fonlardır. 2014 yılında satın alma gücü paritesine (SGP) göre Çin'in GSYİH'ı ABD'yi geçmiş ve dünyada ilk sıraya yerleşmiştir.⁴²⁴

Şekil 4.2. Çin'in GSYİH büyüme oranları 2007-2024⁴²⁵

⁴²³ Garcia, a.g.m, 14-20

⁴²⁴ Morrison, W. (2017). *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*. Washington: CreateSpace Independent Publishing Platform, 10

⁴²⁵ İnternet: "World Economic Outlook Database". (2020, Oct.) IMF. Web: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> 18 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

Çin'in dış politikası, ekonomik büyümenin yanı sıra enerji güvenliği faktörü tarafından da şekillenmektedir. Söz konusu olgu, Çin'in 1993'ten itibaren ürettiği petrolün iç tüketimini karşılamaması nedeniyle daha da belirgin hale gelmiştir. 1993'te ithal ettiği petrol, iç tüketimin %6,4'ünü karşılarken; 2002'de bu oran %31'e çıkmıştır. 2025'te ABD ile aynı oranda petrol tüketimine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Artan petrol ihtiyacı sonucunda, yurtdışında agresif bir şekilde petrol arama ve yabancı petrol şirketlerinde hisseler elde etme arayışlarına girmiştir. Ortadoğu'nun giderek daha da istikrarsızlaşması nedeniyle Çin, Rusya ile Afrika ve Güney Amerikalı petrol üreticileri ile yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Çin, bu arayışları esnasında yabancı petrol şirketleri ile ortaklık kurma yerine doğrudan yerli petrol şirketleri ve hükümetler ile yakınlaşmaktadır. Bunun neticesinde Çin, ülkelerdeki istikrarsızlık ve iç karışıklıklara aldırmandan pragmatik bir politika izleyerek, uluslararası toplumun tanımadığı yönetimlerle dahi işbirliği kurmaktadır. Petrol anlaşmaları karşılığında Çin'in silah malzemeleri ve teknolojileri sağladığı bilinmektedir. Çin'in Afrika politikası ise bu bağlamda 4 temele dayanmaktadır: yumuşak güç, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Tayvan ile doğrudan rekabet ve enerji güvenliği. Çin'in Afrika'ya açılımı 1997'ye dayanmaktadır. 1989 Tiananmen Meydanı olaylarından beri Batı'nın insan hakları konusunda uluslararası arena eleştirilerine maruz kalan Çin, diğer ülkelerle yakınlaşma ihtiyacı duymuştur. Çin'in 30 üst düzey yetkiliyle 1997'de Afrika'ya çıkartma yapması, bu açıdan önemliydi. Tayvan'ın Afrikalı devletler tarafından tanınmak uğruna ekonomik yardım ve krediler sağlaması, "Tek Çin" ilkesini dillendiren Çin'in kıtada arzu etmediği gelişmeler olup, Çin benzer yöntemlerle söz konusu ülkeleri safına çekmeye çalışmaktadır.⁴²⁶

Güney Afrika, Çin'den sonra Afrika kıtasındaki en aktif BRICS ülkesidir. 1994 yılında apartheid rejiminin yıkılmasından sonra kıtadaki yatırımlarını artırmıştır. 18 ülke ile ikili yatırım anlaşması yapılmıştır. 2012 yılında Güney Afrika'nın kıtadaki yatırımları 23.5 milyar \$'a ulaşmıştır. Nijerya ile ikili yatırım anlaşması yapılmamasına karşın, Güney Afrika kıtada en çok yatırımı bu ülkeye yapmıştır. Telekomünikasyon, imalat, madencilik ve inşaat sektörlerinde yatırımları mevcuttur. Güney Afrika'nın Afrika kıtasındaki faaliyetleri ise bazı çevrelerce eleştirilmiştir. Sömürgeci Batılı ülkeler ile Afrika ülkeleri arasında bir köprü vazifesini üstlenirken; Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik ve Zambiya gibi kaynakları zengin olan ülkelerde agresif ekonomi politikaları izlediği dile getirilmiştir. Örneğin, Portekizliler tarafından Zambezi Nehri'ne inşa edilen hidroelektrik

⁴²⁶ Rooyen, a.g.m, 4-8

santralden Güney Afrika'ya çok düşük bedelle elektrik dağıtımı yapıldığı ve bu santral yüzünden Zambezi Nehri'nin yakınlarında su baskınları yaşandığı bilinmektedir. Çin ile birlikte Güney Afrikalı şirketlerin hissedarı olduğu Shoprite şirketi ise Zambiya'daki en büyük marketler zinciridir.⁴²⁷

Hindistan'ın Afrika'daki 12 ülke ile ikili yatırım anlaşması vardır. Afrika'da ilk Zimbabwe ile 1999'da ikili yatırım anlaşması yapılmıştır. Ardından 2000'li yıllarda bu anlaşmaların sayısı artmıştır. UNCTAD verilerine göre Hindistan'ın yatırımları 2012 yılında 13.2 milyar \$'a ulaşmıştır. Hindistanlı firmalar; petrol, otomotiv, ilaç, madencilik gibi sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Örneğin 2007 yılında Tata, Mozambik'te madencilik alanında 88.2 milyon \$ yatırım yaptı. ONGC, Sudan'da petrol sektöründe 766 milyon \$ yatırım gerçekleştirdi. Bu gelişmeler sonucunda Hindistan ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 2011 yılında 50 milyar \$'a ulaşmıştır. Hindistan, Afrika'daki en büyük beşinci yatırımcı olmuştur.⁴²⁸

Rusya için Afrika'nın önemi 2000'li yıllardan sonra artmıştır. Bunun nedeni ekonomik ve siyasi açıdan toparlanan ve dünya siyasetinde süper güç olma yolunda ilerlemeye başlayan Rusya'nın çok-kutuplu dünya vizyonudur. Bu çerçevede Rusya son 10 yılda BM'ye üye devletlerin çeyreğinin yer aldığı Afrika'ya sık sık ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu ziyaretlerde stratejik anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca bu ziyaretler esnasında Rusya, Afrika devletlerine verdiği önemi göstermek adına bu ülkelerin borç yükünü hafifleten anlaşmalara da imza atmıştır. Nitekim bu gibi girişimlerden beklediği sonuçları almıştır. 2014 yılında BM'de Ukrayna Krizi'nin görüşmelerinde Afrikalı ülkeler Rusya'nın yanında yer almıştır.⁴²⁹

4.4.1. Çin

Çin'in Afrika kıtası ile ilişkileri M.Ö. 200 yılına kadar dayanmaktadır. Tarihi İpek Yolu vasıtasıyla Çin ile Afrika arasında ticaret başlamıştır. Çinlilerin Afrika'yı daha yakından tanınması ise Çinli Amiral Zheng He'nin 1413 yılında Mısır'a ardından Doğu

⁴²⁷ Garcia, a.g.m, 30-32

⁴²⁸ Garcia, a.g.m, 33

⁴²⁹ İnternet: Stronski, P. (2019). "Late to the Party: Russia's Return to Africa". *Carneige Endowment for International Peace*, 7. Web: <https://carnegieendowment.org/2019/10/16/late-to-party-russia-s-return-to-africa-pub-80056> 17 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

Afrika'ya yaptığı keşif seferleri ile başlamıştır. Afrika'ya 300 gemi ile yapılan ticaret seferinde Çinliler porselen, ipek ve kumaşlar pazarlarken Afrikalılardan kahve ve besi hayvanları satın almışlardır. Cheng Çin'e Afrika'daki 30 ülkenin elçisi ile birlikte dönmüştür.⁴³⁰

Çin'in günümüzde Afrika ile olan ilişkileri Bandung Konferansı'ndan itibaren başlamış olup o tarihten itibaren Afrika siyasetindeki rolü artmıştır. Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki bir ittifakın simgesi olan bir oluşuma katılan Çin, o tarihten itibaren pro-aktif bir politika izleyerek Afrika'daki özgürlük hareketlerini desteklemiştir. Günümüzde Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret hadlerine bakıldığında; Çin'in ağırlıklı olarak mamul ürün ihraç ederken, Afrika ülkelerinin belli başlı olarak hammadde ihraç ettiği görülür. Bu açıdan Çin'in yakın geçmişten itibaren Afrika'da üstlendiği rol, Batılı ülkelere pek farklı değildir. Çinli kamu ve özel şirketleri; Afrika'da enerji, telekomünikasyon ve inşaat sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. 2005 yılında Çin-Afrika Ortak Ticaret Odası'nın kurulmasının ardından 2007 yılında ise Çin, Afrika ülkelerinin en çok ticaret yaptığı 3. ülke olmuştur. Afrika'nın yeraltı kaynakları yönünden zenginliği görünüşte Afrika ekonomilerinin büyümesini sağlamaktadır. Ancak bu büyümenin Afrikalı halkların yaşam kalitesini aynı ölçüde artırmadığı; işsizlik, yoksulluk ve gelir adaletsizliğin giderek arttığı bir ortamda çok da kayda değer olmadığı görülmektedir. Özellikle Afrikalı hükümetlerin, çok uluslu şirketlerin sömürüye varan yüksek kar marjlarından haberdar olmadan son derece tavizkar tutum takındıkları bilinmektedir. Bu olgunun yanı sıra Afrikalı yöneticilerin çoğu zaman halktan kopuk olmaları ve halkın refahının geri plana atılarak kişisel servetlerin ön planda tutulması Afrikalı halkların yoksulluğunu pekiştirmektedir.⁴³¹

Günümüzdeki Çin-Afrika ilişkileri incelendiğinde beş temanın öne çıktığı görülmektedir: (i) Afrika'daki kaynakların işletilmesi, büyük çaplı altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi ve ticaret ile Afrika'nın kalkınmasında Çin'in rol alması, (ii) Afrika'nın güvenliğinde; uluslararası barış operasyonlarında artan katılımıyla Çin'in rol alması, (iii)

⁴³⁰ İnternet: "Seven Voyages of Zheng He". (May, 2020). *National Geographic*, 38-39. Web: <https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2018/07-08/china-zheng-he-naval-explorer-sailed-treasure-fleet-east-africa/> 5 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴³¹ Melber, a.g.m, 12-16

Afrika’da Çinli diasporanın büyümesi,⁴³² (iv) çevre ve kamu sağlığı, (v) Afrika-Çin ilişkilerinin medyadaki yansımaları.⁴³³

Dış politikasındaki pragmatik tutumu Çin’in Afrika’daki otokrat rejimler için daha cazip bir ortak olmasını sağlamıştır.⁴³⁴ AB Parlamentosu, sadece Çin’in değil Afrika ülkeleri ile yakın ilişki kurmak isteyen diğer ülkelerin, ilişkilere gölge düşürmemek adına Afrika’daki diktatör rejimlerin insan hakları ihlallerine karşı göz yummak durumunda kaldığına dikkat çekmiştir. Öte yandan, Çin’in ticari ilişkileri geliştirmesine rağmen Afrika ülkelerine yaptığı doğrudan yatırım aynı ölçüde artmamıştır. 2008 tarihli verilere göre Çin’in kıta ülkelerine yatırımı 1.2 milyar ABD doları seviyesinde olup 8.sırada yer alırken; ilk üç sırada 7.2 milyar USD ile ABD, 6 milyar USD ile Avrupa Komisyonu ve 4.1 milyar USD ile Dünya Bankası yer almaktaydı. Ancak, Çin ve diğer gelişmekte olan partnerlerin yaptığı yatırımların daha kapsamlı olduğu bilinmektedir. Bu ülkeler; Afrikalı ülkelerle ticareti geliştirmek amacıyla kıtaya yaptığı yatırımlar, altyapı projelerini de içermekte olup know-how, iş gücü ve araç-gereç de sağlamaktadır. Ancak Çin’in yakın geçmişte gerçekleştirdiği ekonomik reformlar sonucu liberal bir ekonomiye sahip olması ve bu nedenle Batılı ülkelerle benzer ekonomik dinamiklere sahip olması, Çin’in Afrikalı ülkelere karşı Batılı ülkelerden farklı bir motivasyonla hareket etmediği endişelerine neden olmaktadır.⁴³⁵

Ayrıca Çin’in ekonomik başarısı, Afrika ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Çin’in Afrika’daki yatırımlarının, sömürü amaçlı olmadığı ve koşullar içermediği yönünde bir kanaat de mevcuttur. Afrika halkları ve yönetimlerinde, Çin ile ilişkilerin tek taraflı menfaat yerine karşılıklı çıkar üzerine kurulduğu yönünde yaygın bir algı hakimdir. Çin’in Afrika ile karşılıklı çıkar ilişkisi geliştirmesini kolaylaştıran bir takım faktörler mevcuttur. İlk olarak Afrika gibi Çin’de 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında emperyalizme maruz kalmıştır.⁴³⁶ Bazı yazarlara göre ise Afrika’nın kalkınması Çin’in çıkarlarına hizmet

⁴³² Carayannis, T., Olin, N. (2012). *A Preliminary Mapping of China-Africa Knowledge Networks*. New York: Social Science Research Council, 4-5

⁴³³ Carayannis, T., Niewenhuis, L. (2017). *China-Africa: State of the Literature 2012–2017*. New York: Social Science Research Council

⁴³⁴ Internet: “‘No Strings Attached’ to Africa Investment, Says China’s Xi”. (2018, Sept). *France 24*. Web: <https://www.france24.com/en/20180903-africa-china-summit-beijing-investment-infrastructure-debt-xi-jinping> 11 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴³⁵ Melber, a.g.m, 16-20

⁴³⁶ Milkias, P. (2016). China and Post-Millennium African Economic Development Strategy as a Non-Zero-Sum-Game. *International Journal of African Development*, 4(1), 19-40, 20

etmektedir. Marton ile Matura, 1 milyar nüfusa sahip Afrika'nın, büyüyen orta sınıfı ile Çin'in ürünleri için büyük bir pazar teşkil ettiğini belirtmiştir. Afrika'nın kalkınmasının, Çinli ürünlere olan talebi artıracığına dikkat çekmişlerdir.⁴³⁷

Çin ekonomik başarısı analiz edildiğinde; 1979 yılından itibaren günümüze değin büyüme trendi yakaladığı görülmektedir. Son 40 yılda Çin ekonomisi yılda ortalama %10 büyümüştür. Bu süreçte 800 milyon insan yoksulluktan kurtulmuştur. Dünya Bankası'na göre Çin'in yakaladığı trendi tarihte başka bir ülke elde edememiştir. Bugün itibariyle Çin satın alma paritesi bazında dünyadaki en büyük ekonomiye sahiptir. Ayrıca dünyada döviz rezervi en fazla olan ülkedir.⁴³⁸ Çin'in ABD ile ticareti 1980 yılında 5 milyar \$ iken 2018 yılında 660 milyar \$ olmuştur. ABD'nin ithalatında ilk, ihracatında üçüncü sıradadır. ABD'li firmalar Çin'de üretim maliyetlerinin düşük olmasından dolayı üretimlerini bu ülkeye kaydırmışlardır. Bu sayede ABD'li firmalar uluslararası pazarlarda rekabetçiliklerini korumuşlar ve ABD'li tüketicileri daha düşük fiyatlı ürünlerle buluşturmuşlardır.⁴³⁹ Çin ekonomisinin büyüme trendinin devam edeceği tahmin edilmekte olup 2024'te %5,5 büyüyeceği öngörülmektedir.⁴⁴⁰

Ekonomistlere göre Çin'in ekonomik büyümesindeki en önemli faktörler büyük ölçekli sermaye yatırımları ve hızlı verimlilik artışıdır. Yatırımlar için sermayenin kaynağı ise yurt içi tasarruflar ve yabancı yatırımlardır. Üretimin merkezi kontrolünün ortadan kaldırılması ile birlikte hem şirket hem de hane tasarruflarında artış olmuştur. Tasarrufların yatırım harcamalarından fazla olması nedeniyle Çin, dünyada net borç veren ülke haline gelmiştir. Verimliliğin artışında daha önceden hükümet tarafından kontrol edilen tarım ve hizmet sektörlerde özel sektörün boy göstermesi, ekonominin büyük bölümünün dış ticarete açılması ve rekabetçi ekonominin gelişmesi etkili olmuştur. Hükümetin kontrolü ve denetimi dışında, yerel yönetimlerin de şirket kurmalarına izin verilmiş ve bu şirketler de ekonomik büyümede rol almışlardır.⁴⁴¹

⁴³⁷ Marton, P., Matura, T. (2011). The 'Voracious Dragon', the 'Scramble' and the 'Honey Pot': Conceptions of Conflict Over Africa's Natural Resources. *Journal of Contemporary African Studies*, 29(2), 155-167, 156

⁴³⁸ İnternet: "China Overview". (2017, March). *Dünya Bankası*. Web:

<http://www.worldbank.org/en/country/china/overview> 18 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴³⁹ Morrison, W. (2018). *China-U.S. Trade Issues*. Washington: Congressional Research Service, 68

⁴⁴⁰ İnternet: "World Economic Outlook Database". (2019, April). IMF. Web:

<https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases> 19 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁴¹ Morrison, a.g.e, 7

2000’li yıllardan itibaren ise Çin yönetiminin yurtdışına yatırımların çıkışına izin vermesi ve “küresel açılım” stratejisi ile Çinli firmalar yurtdışında yatırımlara başlamıştır.⁴⁴² Bu stratejinin başlatılmasında Çin’in döviz rezervlerindeki büyük birikim etkili olmuştur. 2000’lerden önce ağırlıklı olarak ABD’nin hazine bonolarına yatırım yapan Çin, nispeten güvenli ama düşük getirisi olan bu yatırım yerine alternatif yatırımlara yönelmiştir. Bu doğrultuda 2007’de Çin Yatırım Kuruluşu (CIC) kurulmuştur. 200 milyar \$ bütçeye sahip olduğu için dünyadaki en büyük devlet fonlarından. Yurtdışına yatırımların artırılmasındaki ikinci etken, Çin’in büyüyen ekonomisinin ihtiyaçları doğrultusunda petrol, değerli madenler ve doğal kaynaklara duyduğu gereksinimdir. Son olarak Çin, küresel ölçekte rekabet edebilen markalar yaratmak arzusundadır. Bu doğrultuda dünya çapında ünlü markaların teknolojileri ve hatta markaları da satın alınmıştır. Örneğin 2005 yılında Lenovo şirketi IBM’in kişisel bilgisayar üreten departmanını 1.75 milyar \$ karşılığında satın almıştır.⁴⁴³

Avrupalı yazarların başını çektiği bir grup ise Çin’in Afrika’daki faaliyetleri hakkında kuşkularını dile getirmişlerdir. Afrika’nın kolonyal geçmişine geri döndüğünü iddia edenler veya Afrika’nın Çin’in bir toprağı haline geldiğini dillendirenler dahi mevcuttur. Bu gruptaki yazarlar, özellikle Çin’in hammadde ithal ederek karşılığında mamul veya nihai ürünler ihraç ettiğine dikkat çekerek, Çin’in Afrika’daki faaliyetlerini neo-kolonyalizmin bir örneği olarak tanımlamıştır. 2011 yılında Afrika turu esnasında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Çin’i neo-kolonyalizm doğrultusunda hareket ettiğini söyleyerek suçlamıştır. Hatta Güney Afrika’nın önceki cumhurbaşkanlarından Taboo Mbeki, Afrikalı liderleri “Çin ile kolonyal ilişkiye karşı” tetikte olmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁴

Çin’in ekonomik başarısının bir benzerinin Afrika’da yaşanmasının güç olduğunu Afrikalı liderler kabul etmektedir. 54 ülkeden oluşan Afrika’nın heterojen yapısı nedeniyle Çin’in izinden gitmek Afrikalı devletler için çok mümkün değildir. Ancak Afrikalı ülkelerin Çin’e bakarak bazı konularda paralellik kurmaları ve dersler çıkarmaları mümkündür. İlk olarak Çin’in başarısında devletin kilit rolü, yurtiçi tasarrufları ile

⁴⁴² İnternet: Davies, K. (2013). “China Investment Policy”. *OECD*, 34. Web:

https://www.oecd.org/industry/inv/investment-policy/WP-2013_1.pdf 21 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁴³ İnternet: “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”. (2019). *Congressional Research Service*, 17-18. Web: <https://fas.org/srg/crs/row/RL33534.pdf> 4 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁴⁴ Milkias, a.g.m, 21

yatırımların finansmanı, ihracat odaklı imalat sektörü ve serbest dış ticaret ve kamu ile özel sektör arasında ortaklıklar kurulması gibi rol alan aktörler Afrika açısından da örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak Çin gibi Afrika da temel ihraç ürünleri yerine mamul ve nihai ürünlerin ihracatına yönelmelidir.⁴⁴⁵

Afrika ve Çin ile ilişkilerin dönüm noktası 2000 yılındaki Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) olmuştur. FOCAC'ta Afrika ülkelerine tarım, altyapı, ticaret, insan sermayesi ve doğal kaynakların geliştirilmesi gibi alanlarda yardım sağlanması kabul edilmiştir. Bunların dışında ödeme güçlüğü çeken Afrikalı ülkelerin borçlarında kolaylık sağlanmıştır. FOCAC'ın ardından 2 milyar \$ borç silinirken sivil ve güvenlik sektöründeki 10.000'den fazla Afrikalı personel eğitilmiştir. Çin'e ihraç edilen 190 ürünün gümrük vergisi kaldırılmıştır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Çin barış koruma operasyonu düzenlemiştir. Her yıl 1.500 Afrikalı öğrencisine burs sağlanmış, 16.000 doktor ve 7.000 öğretmen Afrika'ya gönderilmiştir. İki taraf arasında ticarete büyük artış olmuştur. 1995 yılında 5 milyar \$ olan ticaret hacmi 2015 yılında 200 milyar \$'a çıkmıştır. Aynı periyotta Çin'in Afrika'dan ithalatında %1,38 artış olmuştur.⁴⁴⁶

2000 yılında düzenlenen ilk FOCAC konferansına 40 Afrika ülkesinden 80 bakan katılmıştır. Ayrıca 17 uluslararası ve bölgesel kuruluş, hükümet-dışı örgütler ve iş adamları katılmıştır. Bu forumdan sonra Çin'in Afrika ile ticareti büyük artış yaşamış olup 2004 yılında ticaret hacmi ikiye katlanarak 20 milyar \$'a ulaşmıştır. 2005 sonunda Çin; ABD ve Fransa'dan sonra Afrika'nın üçüncü büyük ticari partneri olmuştur. 2003 yılında düzenlenen ikinci etkinlikte ise Çin, Afrikalı ülkelerin 1.27 milyar \$ borcunu silmiştir ve yeni yardım paketleri sunmuştur. 2006 yılında kabul edilen Asya-Afrika Stratejik Ortaklığı ise özel sektör odaklı yeni bir açılım başlatmıştır.⁴⁴⁷

2000'den itibaren Afrika ile ticareti yılda ortalama %20 artan Çin, 2015 yılında en büyük ticari partner olmuştur. Ticaretin yanında yabancı yatırımlar ve altyapı finansmanında Çin ilk sıradadır. Bugün itibarıyla Afrika'da 10.000'den fazla Çinli firma Afrika'da faaliyet göstermekte olup bu firmaların %90'ı özel şirkettir. Çinli firmaların üçte

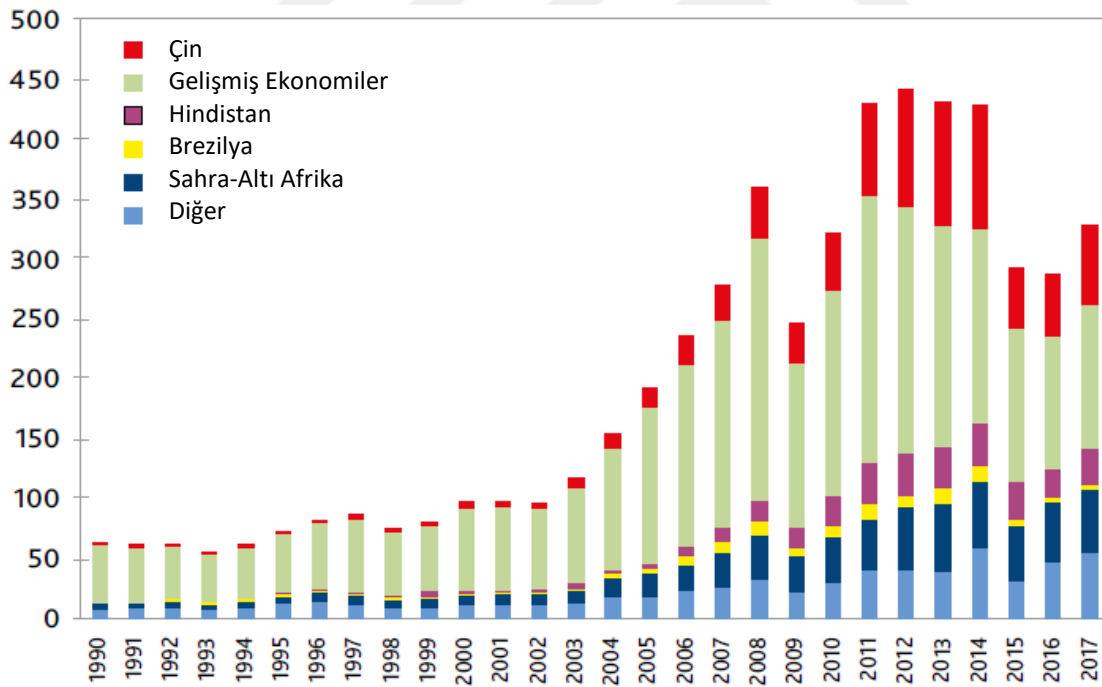
⁴⁴⁵ İnternet: El-Erian, M. (Jan, 2016). "The Perils of China's Currency Devaluation". *Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/business/2016/jan/13/perils-of-china-currency-devaluation-yuan-renminbi> 25 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁴⁶ Milkias, a.g.e, 25-26

⁴⁴⁷ Uchehara, K. E. (2009). China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 95-112, 100-101

biri imalat, dörtte biri hizmet, diğerleri inşaat ve gayrimenkul sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Afrika'nın yıllık 500 milyar \$'lık cirosu olan imalat sektörünün %12'si Çinli firmaların elindedir. Afrika'nın yabancılar tarafından inşa edilen altyapısının %50'si Çinli firmaların imzasını taşımaktadır.⁴⁴⁸

Günümüzde Çin ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 1990'ların ortalarındaki miktarın 40 katına ulaşmıştır. Günümüz itibariyle Çin, Afrika'nın en büyük ticaret partneri ve kreditörüdür. 2015 verilerine göre Afrika'nın Çin'e olan borcu 94 milyar \$ idi. Afrika'nın Çin'e yaptığı ihracatta ilk sırada gelen sektörler petrol, doğalgaz ve madenler yer almaktadır. 2015 verilerine göre Afrika'nın Çin'e yaptığı ihracatın %70'ini bu sektörler karşılamıştır. Öte yandan Çin'in Afrika'ya yönelik ihracatı ise çok çeşitli ürünleri kapsamaktadır. Bunlar arasında telekomünikasyon, finansal hizmetler, altyapı hizmetleri (barajlar, limanlar, demiryolları, vb.) yer almaktadır. Sahra-Altı Afrika ülkelerinin ihracatına ait istatistiksel veri aşağıdadır:⁴⁴⁹

Şekil 4.3. Sahra-Altı ülkelere en fazla ihracat yapan ülkeler⁴⁵⁰

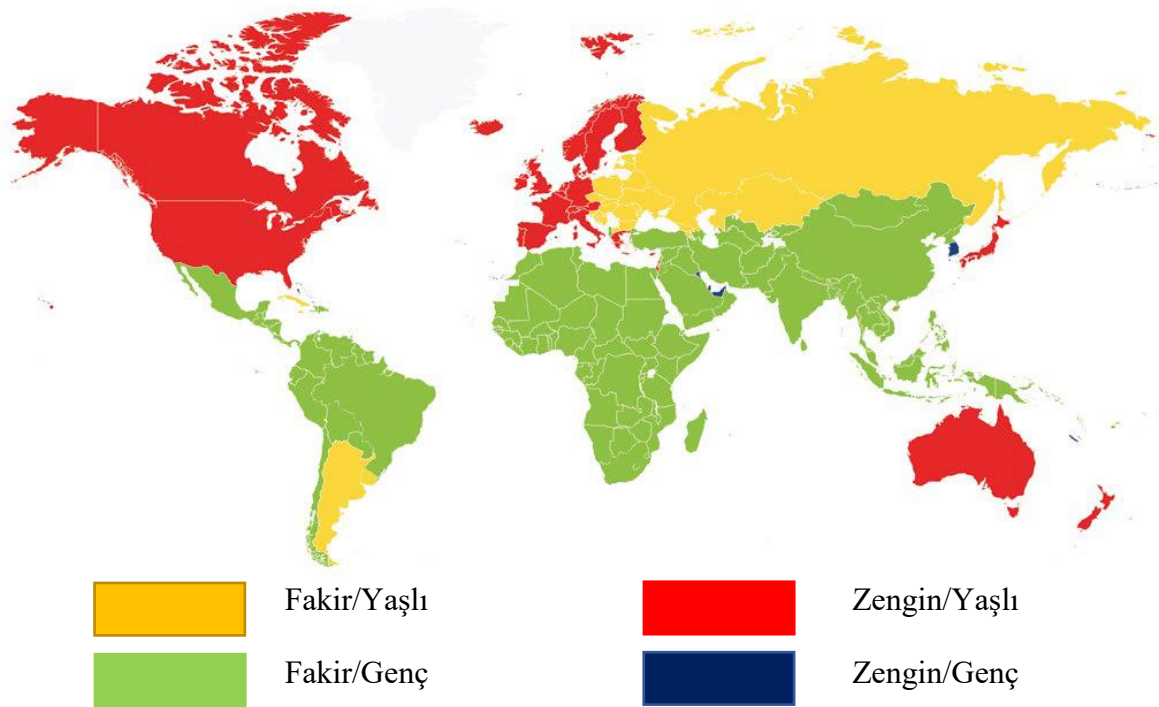
⁴⁴⁸ Sun, I.Y., Jayaram, K., Kassiri, O. (2017). *Dance of the Lions and Dragons: How are Africa and China Engaging, and How Will the Partnership Evolve?*. Pennsylvania: McKinsey&Company, 9-10

⁴⁴⁹ Chen, W., Nord, R. (2018a). China and Africa: Whither the Belt and Road?. *Bridges Africa*, 7(5), 4-7, 4

⁴⁵⁰ Chen, 2018a, a.g.m, 5

2025 itibariyle Çin Eximbank'ı Afrika'ya 1 trilyon \$'dan fazla yatırım yapmayı hedeflemektedir. Çin, ABD'yi tarım sektöründeki ARGE yatırımlarında geçmiştir. Dünya Bankası verilerine göre Afrika'nın 2025 yılı itibariyle tüketici harcamalarının 2.5 trilyon \$'a ulaşacağı ve bugünkü değeri 300 milyon \$ olan Afrika'daki gıda pazarının değerinin 1 trilyon \$'a ulaşacağı göz önünde alındığında, Çin'in ilerleyen yıllarda Afrika'daki fırsatları değerlendirmede ilk sıralarda yer alacaktır.⁴⁵¹

Çin'in Afrika'ya yönelmesinin sebeplerinden bir diğeri Çin'in yaşlanan nüfusedir. 2000 yılı itibariyle Çin'deki 65 ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %7'yi geçmiştir. Bu gelişmeden sonra Çin artık yaşlanan nüfusa sahip bir ülke olmuştur. Çin'deki ekonomik büyümeye rağmen çalışabilir iş gücünün azalması ile işgücü maliyetini artırmaya ve mevcut iş gücü kapasitesinin yetersiz kalmaya başlamasına neden olmuştur.⁴⁵²

Resim 4.1. Gelir ve yaş gruplarına göre dünya ülkeleri⁴⁵³

⁴⁵¹ İnternet: Tiboris, M. (2019). Addressing China's Rising Influence in Africa. *Chicago Council on Global Affairs*, 1. Web: <https://www.thechicagocouncil.org/research/policy-brief/addressing-chinas-rising-influence-africa> 18 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵² Han, Q. (2019). Research on Demographic Dividend, Lewis Turning Point, Saving and Economic Growth, *International Journal of Business and Social Science*, 10(6), 20-34, 22

⁴⁵³ İnternet: "World Development Indicators". (2018). *World Bank*. Web: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> 27 Ağustos 2019 tarihinde alınmıştır.

Çin, kişi başı milli geliri yüksek ülkeler olan gelişmiş ülkelerin statüsüne çıkmadan, nüfusunun yaşlanması sorunuyla karşı karşıyadır. Bu doğrultuda Çinli yöneticiler, yoğun emek gerektiren ve daha az rekabetçi sektörleri çalışma ücretlerinin düşük olduğu ülkelere kurmaya karar vermişlerdir. Afrika ülkeleri bu açıdan Çin'in ihraç etmek istediği rekabetçi olmayan sektörler için elverişli şartlara sahiptir. Düşük çalışma ücretlerinin yanı sıra genç nüfusa sahiptirler. Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi kapsamında Afrika ülkelerine sağlanan dış yardımlar ve kredilerin şartları arasında bu husus da gözetilmiştir.⁴⁵⁴

Gelişmekte olan Afrika ekonomilerinin kalkınma projelerine olan ihtiyaçları da artmaktadır. Afrika Kalkınma Bankası'na (ADB) göre Afrika yılda 130-170 milyar \$ değerinde yeni altyapı projelerine ihtiyaç duymaktadır. Bu tutarın 67.6-107.5 milyar \$ kısmı temin edilememekte olup, bu tutarın yabancı yatırımlar veya kalkınma yardımlarından karşılanması gerekmektedir.⁴⁵⁵

Çin'in Afrika ile ilişkileri son yıllarda akademik camiada ilgi çeken ve araştırılan bir konu olmuştur. Çin'in Afrika'daki faaliyetlerinin kıtanın lehine olduğu kadar aleyhine olduğunu iddia eden araştırmalar da mevcuttur. İkili ilişkilerin her iki tarafa da menfaat sağladığını iddia eden araştırmalar da yayınlanmıştır. Bu araştırmalara göre Afrika'nın sağladığı yararlar şu şekildedir: (i) altyapının gelişmesi, (ii) Afrika'nın kendi imkanlarıyla kalkınması, (iii) Afrika'nın milli gelirinde artış meydana gelmesi, (iv) Afrika'nın bazı borçlarının silinmesi, (v) IMF ve Dünya Bankası gibi koşullu olarak kredi sağlayan kuruluşlar yerine Afrika'nın koşulsuz finansal fon ve krediler temin etmesi. Bu faktörlerin yanı sıra, 2008 ekonomik krizi sonrası Batılı devletlerin Afrika'ya yapacakları yardımları azaltmalarını açıklamalarına rağmen Çin'in 33 Afrikalı ülkenin 168 adet borcunu silmesi, Afrika nezdinde Çin'in güvenilirliğini artırmıştır.⁴⁵⁶

Çin Afrika'da altyapı hizmetleri sunmaya 2008 ekonomik krizinden sonra başlamıştır. Bu tarihe kadar Afrika ve Çin arasındaki ilişkiler ticarete dayalıydı. 2008 krizi ile birlikte IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların büyük çaplı altyapı projelerini finanse

⁴⁵⁴ Johnston, L. A. (2018). Harvesting from "Poor Old" China to Harness "Poor Young" Africa's Demographic Dividend. *Bridges Africa*, 7(5), 11-16, 13

⁴⁵⁵ İnternet: "African Economic Outlook 2018". *African Development Bank*, 1. Web: <https://www.afdb.org/en/news-and-events/2018-african-economic-outlook-african-development-bank-makes-a-compelling-case-for-africas-industrialization-17776> 22 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵⁶ Ado, A., Su, Z. (2016). China in Africa: a Critical Literature Review. *Critical Perspectives on International Business*, 12 (1), 40-60, 44-45

etmekten kaçınmaları nedeniyle Çin, Afrika açısından alternatifsiz kalmıştır. Bu durumun oluşmasında Çin'in artan döviz rezervlerinin etkisi olmuştur. 2009'da Afrika'ya 6 milyar \$ kredi sağlayan Çin, 2013 yılında 18 milyar \$ kredi vermiştir. Öte yandan Çin Eximbank ve Çin Kalkınma Bankası daha az koşullar altında kredi sağlamaktadır. Kredi karşılığında Çinli firmalara ihalelerin verilmesi ve Çinli şirketlerden malzemelerin temini koşulu yer almaktadır. Çin'in en fazla yatırım yaptığı ülke ise Angola'dır. Çin'in üstlendiği altyapı projelerinde enerji santralleri, limanlar, demiryolları, sanayi yerleşkeleri yer almaktadır. Örneğin Kenya'nın Mombasa ve Nairobi şehirleri arasındaki demiryolu Çin Eximbank'ın sağladığı 5.1 milyar \$ ile finanse edilmiştir. Benzer şekilde Nijerya ile Addis Ababa, Etiyopya ve Cibuti arasındaki demiryolu Çin Eximbank tarafından finanse edilmiştir. Güney Afrika'daki yenilenebilir enerji ihalesi (REIPPP) ve Uganda'daki 600 Megawatt elektrik üretim kapasiteli baraj projeleri Çin tarafından finanse edilmiştir.⁴⁵⁷

Çin, Afrika'da yenilenebilir enerji yatırımları da gerçekleştirmiştir.⁴⁵⁸ Etiyopya'da rüzgar tribünleri, Güney Afrika'da güneş enerji santralleri, Kamerun, Etiyopya ile Uganda'da büyük barajlar inşa etmiştir. Kamerun ve Etiyopya'nın yüksek hidroelektrik potansiyelinden faydalanması sağlanmıştır. Etiyopya'da inşa edilen elektrikli tramvay ağı ve ülkenin başkenti ile Cibuti limanını bağlayan elektrikli demiryolu projesi, bu ülkelere altyapı olanaklarını artırmıştır. Öte yandan, diğer dış aktörlere göre Çin'in bu projeleri gerçekleştirirken çevresel etkiler ile sosyal sorumluluk hususlarına daha az riayet ettiği görülmektedir. Örneğin Dünya Bankası'nın gerçekleştirdiği projelerde, yerinden edilen insanların mağdur edilmemesi ve çevresel etkileri inceleme adına uzmanların görevlendirilmesi gibi şartlar yer almaktadır. Çin'in projelerinde ise bu hususların çoğu zaman gözötilmediği görülmektedir. Bunların yanı sıra, gerçekleştirilen projelerin gelecekte de hizmet sağlamaya devam etmesi adına yerel kuruluşlara devredilmesi de önem taşımaktadır. Demiryolları ve barajlar gibi yönetimler teknik bilgi ve deneyim isteyen büyük projelerin yerli çalışanlara devredilmesi esnasında Çin'in bilgi birikimi ve teknoloji transferi yapmakla yükümlüdür. Bu esnada da Çinli firmaların sorumlu davranması gerekmektedir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Chen, Y. (2018b). Crossing Rivers, Feeling Stones: The Rise of Chinese Infrastructure Finance in Africa. *Bridges Africa*, 7(5), 7-10, 7-8

⁴⁵⁸ Gualberti, G., Bazilian, M., Moss, T. (2014). Energy Investments in Africa by the U.S., Europe and China. *International Association for Energy Economics*, 2014(2), 31-36, 32

⁴⁵⁹ Chen, 2018b, a.g.m, 9-10

Öte yandan Çin'in Afrika ile artan ticareti tüm ülkeler açısından eşit sonuçlar doğurmamıştır. Afrika'nın ihracatının %70'i Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Angola ve Güney Afrika'ya yapılmaktadır. Ado ve Su, Çin'in Afrika'daki faaliyetlerinin negatif veya olumsuz etkileri olup olmadığının irdelemek için üç soru yöneltmiştir: (i) Çin'in Afrika ile ticareti kıtanın doğal kaynaklarından istifa etmek amaçlı mıdır ve kolonyal arzular barındırmakta mıdır? (ii) Çin, Afrika'da insan haklarını gözetmekte midir ve yumuşak güç stratejileri uygulamakta mıdır? (iii) Çin, Afrika'nın yerel ekonomilerini zayıflatmak yerine sanayileşmesine katkıda bulunmakta mıdır? İlk soruya ilişkin olarak Ado ve Su, Çin'in Afrika'ya yaptığı yatırımların en fazla petrol sektöründe olduğunu tespit etmişlerdir. 56 Afrika ülkesinden petrol, kömür ve doğalgaz rezervlerine sahip olan 45 ülkeye yatırım yapıldığı, diğer 11 ülkeye yatırım yapılmadığı tespit edilmiştir. Nijerya, Angola, Etiyopya ve Sudan; Çin'in yatırımlarından en fazla yararlanan ülkelerdir. İkinci soru ile ilgili olarak Çinli işverenlerin Afrikalı çalışanlara kötü çalışma koşulları sağladığı, düşük maaş verdiği ve işçi sendikaları ile çatıştığı dile getirilmektedir. Üçüncü soru ile ilgili olarak Çinli yatırımların olumsuz olduğu kadar olumlu sonuçları olduğunu savunan araştırmaların mevcut olduğunu dile getirmişlerdir. Olumsuz yönlerine değinen araştırmalar, Çin'in yatırımlarının daha çok altyapı projelerini içerdiğini, üretim tesislerinin kazandırılması ve know-how aktarımını içermediğini vurgulamıştır. Olumlu yönlerine değinen araştırmalar Çinli firmaların her ne kadar ucuz ürünler sunarak yerli sanayiye rekabette geri bıraksa da yerel firmaların Çinli firmalarla ortak olarak karşılıklı çıkar elde edebileceğini dile getirmişlerdir.⁴⁶⁰

Batılı akademik çevreler Çin'in Afrika ile ilişkilerinin olumlu yönlerini kabul etmekle birlikte birtakım olumsuz etkilerinin de olduğu iddia etmişlerdir. Bu yazarlardan Hanauer ve Morris'e göre Çin'in yatırımları sayesinde Afrika'daki altyapı imkânları artmış ve bu sayede ekonomik büyümeye katkı sağlanmıştır. Batılı ve uluslararası kuruluşların yardımlarının uzanmadığı ücra köşelere Çin'in yatırım yaptığını dile getirmişlerdir. Öte yandan bu yazarlara göre Çin'in siyasi ve askeri desteği sayesinde birçok demokratik olmayan rejimlerin devamlılığı sağlanmıştır. Afrikalı ülkelerinin ekonomilerinin hammadde üretimine ve nitelsiz iş gücüne daha fazla odaklanmasına neden olmaktadır. Çin'in ucuz imalat ürünleri nedeniyle yerli sanayinin gerileyerek yüzbinlerce işsiz ortaya

⁴⁶⁰ Ado, a.g.m, 45-55

çıkmasına neden olmuştur. Son olarak Çin'in yatırımları nedeniyle Afrikalı ülkelerin dış borçları ve yolsuzlukları artmıştır.⁴⁶¹

Pairault ise Çin'in Afrika'daki yatırımlarının 2013'ten itibaren düşme eğilimine girdiğine iddia etmiştir. Buna göre Çin'in yatırımları 2016 yılında 2.4 milyar \$ iken, bu rakam 2015 yılına göre %19, 2013 yılına göre ise %5 düşmüştür. Ayrıca Çin'in 2016 yılında Afrika'ya yaptığı yatırım, ABD'ye aynı yıl yaptığı yatırımın %14,1'ine denk gelmektedir. Pairault'a göre bu durum Çin'in Afrika'yla artık ilgilenmediği manasına gelmemektedir. Ona göre bu durumun nedeni Çin'in Afrika'da yatırım tanımını tam karşılamayan faaliyetlere yoğunlaşmasıdır. Çin'in inşa ettiği ve finanse ettiği yatırımlar, Afrika için gelir kaynağı teşkil etmemektedir. Çin'in sunduğu hizmetler ise Afrika'nın satın almış olduğu ve karşı tarafın gelir elde ettiği faaliyetlerdir. Bu açıdan Çin yatırımcı olmaktan çok servis sağlayıcısı olup Afrika, ortaktan ziyade bir müşteridir. Bu gelişmenin de bir sonucu olarak Afrika'nın Çin ile ticaret açığı artmaktadır. 1995 ve 2012 yılları arasında Çin ile ticaret fazlası olan Afrika, 2013'ten itibaren açık vermekte olup 46 milyar \$'a çıkmıştır. Bu rakam Afrika'nın toplam dış ticaret açığının yarısını oluşturmuştur.⁴⁶²

Afrika'nın Çin ile dış ticaret açığının artmasında bir diğer faktör küresel piyasalarda emtia fiyatlarının 2011'den sonra sürekli düşmesidir.⁴⁶³ İlerleyen senelerde, emtia fiyatlarının düşüşü Afrika'nın Çin'e olan ihracatını etkilemiştir.⁴⁶⁴ 2015 yılında Afrika'nın Çin'e olan ihracatı önceki seneye göre %40 azalmıştır.⁴⁶⁵

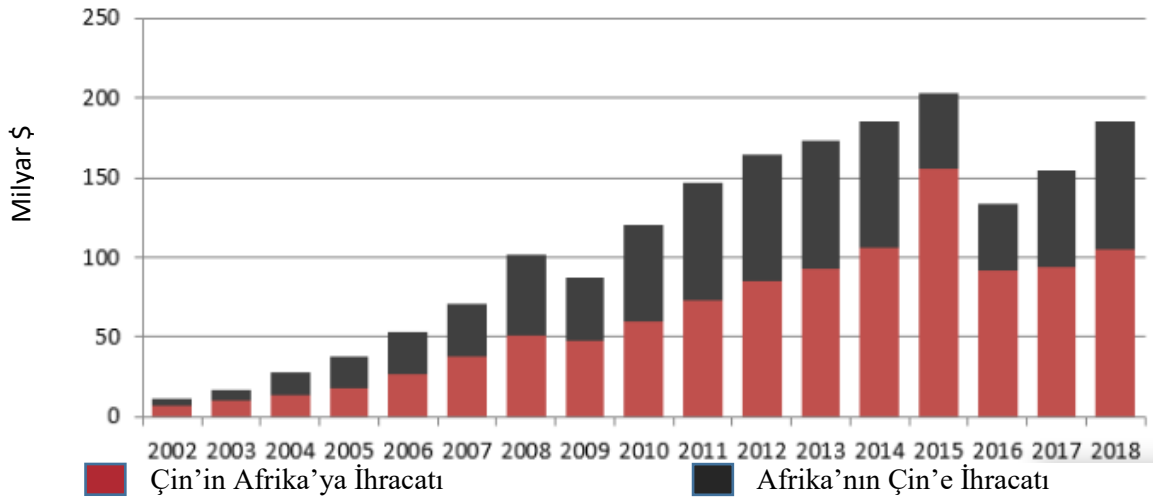
⁴⁶¹ Hanauer, L., Morris, L.J. (2014). *Chinese Engagement in Africa Drivers, Reactions, and Implications for U.S. Policy*. Washington: Rand Corporation, 45

⁴⁶² Pairault, T. (2018). China in Africa: Goods Supplier, Service Provider Rather than Investor. *Bridges Africa*, 7(5), 17-22, 17

⁴⁶³ İnternet: (2020, July). "Primary Commodity Price System: 1992-2018". IMF.Web: <https://data.imf.org/?sk=471DDDF8-D8A7-499A-81BA-5B332C01F8B9> 23 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁶⁴ İnternet: "Data: China-Africa Trade". (2020, Feb). China-Africa Reserach Initiative. Web: <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade> 24 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁶⁵ İnternet: "Africa-China exports fall by 40% after China slowdown". (2016, Jan). BBC. Web: <https://www.bbc.com/news/world-africa-35303981> 24 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

Şekil 4.4. Çin ile Afrika arasındaki ticaret, 2002-2018⁴⁶⁶

Çin'in demokratik olmayan rejimlerin iktidarda kalmalarını sağlaması hem dolaylı hem de dolaysız yollardan olmuştur. Madencilik ve petrol sektöründeki yatırımlar ve ortak girişimlerinin yanı sıra doğrudan silah ve askeri malzemeler satması, demokratik olmayan Afrikalı rejimlerin halka baskı yapmalarını sağlayan araçlara sahip olmaları ve gelir elde etmelerini kolaylaştırmıştır. Örneğin 2001 ve 2009 yılları arasında Çin Sudan'a 143 milyon \$ tutarında silah satışı yapmış ve ülkenin silah fabrikaları kurmasına yardım etmiştir.⁴⁶⁷ Benzer şekilde Çin, Zimbabwe'ye savaş uçakları, ağır askeri araçlar ve askeri iletişim araçları satmış ve ülke iktidarının muhaliflere karşı güçlenmesini sağlamıştır. 2008 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin Zimbabwe'ye yaptırım uygulamasını engellemiştir.⁴⁶⁸

Öte yandan, Afrika'da otoriter rejimleri destekleyen tek ülke Çin değildir. Örneğin ABD'den dış yardım alan ülkelerden Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gine ve Çad gibi ülkeler dünyada yolsuzluğun en yüksek olduğu ülkelerdendir.⁴⁶⁹ Benzer şekilde Trans Sahra Terörlü Mücadele Girişimi'nde (TSCTP) ABD'nin partnerleri olan Çad, Mali, Moritanya ve Cezayir Freedom House tarafından "özgür olmayan" ülkeler olarak nitelendirilmiştir.⁴⁷⁰ Buna rağmen bu ülkeler ABD'den büyük güvenlik yardımları almakta

⁴⁶⁶ China-Africa Reserach Initiative, a.g.r

⁴⁶⁷ Alden, C. (2007). *China in Africa*. London: Zed Books, 51

⁴⁶⁸ Rotberg, R. (2008). *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*. Washington, D.C: Brookings Institution Press, 13-15

⁴⁶⁹ İnternet: "Corruption Perceptions Index 2012". (2012, Oct). *Transparency International*, Web: <https://www.transparency.org/en/cpi/2012#> 27 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁷⁰ İnternet: Puddington, A. (2013). "Freedom in the World 2013", *Freedom House*, 14. Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> 28 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

ve Amerika Birleşik Devletleri Afrika Komutanlığı (AFRICOM) çatısı altında tatbikatlara katılmaktadırlar.⁴⁷¹

Çin'in Afrika'daki güvenlik politikalarına bakıldığında, “ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunmama” ve “egemenliğe saygı” prensipleri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.⁴⁷² Ancak bu prensipler, Çin'in uluslararası arenada çatışmalara müdahil olmadığı anlamına gelmemektedir. Batılı ülkelere göre ise Çin insani krizlere müdahalede çoğu zaman sessiz kalmaktadır. Çin açısından bunun nedeni ekonomik kalkınmanın toplumsal istikrara yol açacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Çin'in “kalkınmaya dayalı istikrar” prensibi ile Batı'nın önleyici diplomasi, barış kurma ve koruma operasyonları üzerine kurulmuş olan liberal barış yaklaşımı birbirilerinden farklıdır. Batılı çevreler Çin'in dış politikasının insani olmadığını, kalkınmaya dayalı istikrar politikasının ise inandırıcılığının olmadığını savunmuşlardır.⁴⁷³

Ancak Çin'in “müdahalede bulunmama” prensibine olan bağlılığını terk etmesine yol açan bir takım gelişmeler meydana gelmiş olup Çin'in son yıllarda askeri müdahalelere başvurduğu görülmektedir. Bunun nedeni ilk olarak uluslararası camiada Çin'in itibarına gölge düşmesidir. Afrika'daki ülkelere gizli bir şekilde silah ve askeri malzemelerin satışı ve Afrikalı yöneticilerle ilişkilerin şeffaf olmaması nedeniyle yabancı devletler Çin'e karşı eleştirilerde bulunmaktadır. Ayrıca Çin'in insan hakları ihlallerinde bulunan yönetimlere çeşitli araçlarla destek sağladığına dair iddialar gündeme gelmiştir. İkinci olarak, Afrika'daki Çinli firmaların yerel çatışmalardan ve güvensizlik ortamından etkilenmeleri söz konusu olmuştur. Örneğin Nijerya'daki petrol tesisleri düzenli olarak isyancı gruplar tarafından saldırılara maruz kalmaktadır. Zambiya'da ise Çinli bir maden şirketinde işçi isyanları meydana gelmiş ve firma yöneticileri ile çatışmalar yaşanmıştır. Üçüncü olarak Afrika'daki Çinli vatandaşlara karşı çeşitli suçlar işlenmektedir. Çinli vatandaşlar kaçırma, yaralama ve öldürme gibi suçlardan mağdur olmuşlardır. Örneğin 2008 yılında Sudan'da Çin Ulusal Petrol Şirketi çalışanları kaçırıldılar. 2012 yılında Nijerya'da, Çinli bir şirkette çalışan bir Çin vatandaşı öldürüldü. Bu faktörlerin dışında, Afrikalı bir ülkede yaşanan iç karışıklıklar ve rejim değişiklikleri hem Çinli şirketleri hem de vatandaşlarına büyük tehlike

⁴⁷¹ İnternet: “Country Reports on Terrorism 2012”. (2013, May). ABD Dışişleri Bakanlığı, 8-9. Web: <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2012//index.htm> 28 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁷² Stahl, 2016, a.g.m, 12

⁴⁷³ Duchâtel, M. (2014). *Protecting China's Overseas Interests, the Slow Shift away from Noninterference*. Stockholm: The Stockholm International Peace Research Institute, 8

teşkil etmektedir. Bu durum karşısında Çinli hükümetin sessiz kalması elbette vatandaşı nezdinde itibarını ve güvenilirliğini zedeleyecekti.⁴⁷⁴

Bu gelişmeler sonrasında Çin, 2000’li yılların başından itibaren Sahra-Altı Afrika’daki güvenlik politikalarını gözden geçirerek “müdahalede bulunmama” ilkesini ikinci plana atmaya başlamıştır. Çin’in öte yandan BM Güvenlik Konseyi üyesi olması, bu ilkesine olan bağlı olmasını zorlaştırmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Çin, BM’nin barışı koruma operasyonlarındaki katkısını artırmıştır. 2016 yılı itibariyle Çin’in bu operasyonlarda görevlendiği çalışan sayısı 1.500 olup bu rakam 10 sene öncekine göre 10 kat daha fazlaydı. Ancak Çin sahadaki askeri güce katkıda bulunmamıştır. Çin’in bu hamlesinin bir diğer nedeni, sadece BM’nin dünyadaki çatışmalara çözüm getirmesi gereken tek yetkili organ olması gerektiğini savunmasındandır. Ayrıca Çin çok taraflı uluslararası girişimlere de destek vermeye başlamıştır. Özellikle uluslararası deniz gücü operasyonlarına katkı sağlamıştır. Somali’deki korsanlara karşı oluşturulan çok taraflı donanma girişimine Çin Halk Kurtuluş Ordusu Deniz Kuvvetleri ilk defa katkı sağlamıştır. 2012 yılında düzenlenen FOCAC toplantısında Çin-Afrika Barış ve Güvenlik için İşbirliği ve Ortaklığı tesis edilmiştir. Afrika Birliği açısından bu girişim Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (APSA) çerçevesinde çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi için eğitim ve malzeme bakımından işbirliğinin güçlendirmesi adına önem arz etmiştir.⁴⁷⁵

2013 yılında Çin Mali’de askeri birlikler görevlendirerek ilk defa Afrika’da bir ülkede “müdahalede bulunmama” ilkesinden taviz vermiştir. İlerleyen yıllarda Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Nijerya gibi ülkelerdeki stratejik çıkarlarını korumak için askeri güce başvurmaktan çekinmediğini göstermiştir. 2014 yılında Güney Sudan’daki iç savaş sırasında; bir yandan diplomatik diyalog ve BM öncülüğünde barış kurmanın önemine vurgu yaparken, diğer yandan iktidarda olan Salva Kiir’in koltuğunu koruması için askeri destek sağlamıştır. İddialara göre Çin, 2014 yılında Kiir’e milyonlarca dolar değerinde silah sağlamıştır. Bu sayede Çin, ülkedeki petrol yatırımlarını koruyabilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Çin, “müdahalede bulunmama” ilkesine bağlı kalamayacağını; ekonomik ve siyasi çıkarlarının birbirinden bağımsız olarak

⁴⁷⁴ İnternet: Veiga, T.G. (2019). “To What Extent Has China’s Security Policy Evolved in Sub-saharan Africa?”. *E-International Relations*, 2, Web: <https://www.e-ir.info/2019/12/26/to-what-extent-has-chinas-security-policy-evolved-in-sub-saharan-africa/> 29 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁷⁵ Stahl, 2016, a.g.m, 15-16

düşünülemeyeceğini kabul etmek durumunda kalmıştır.⁴⁷⁶ 2017 yılının Ağustos ayında Çin Cibuti’de askeri üs kurdu. Çin’in donanmasının kalıcı olarak konuşlanabildiği bu üssü kullanarak Somalili korsanların ticaret gemilerine olan saldırılarına müdahale edilmiştir.⁴⁷⁷

Ancak bu gelişmeler Çin’in “müdahalede bulunmama” ilkesinden tamamen vazgeçildiği manasına gelmemiştir. Bu ilkenin yakın gelecekte de Çin’in dış politikasının temel prensibi olmaya devam edecektir. Dış politikada uzun süredir edindiği müdahale karşıtı imajı sürdürecektir. Öte yandan, Afrika’daki faaliyetlerinin ve nüfuzun artmaya devam etmesi, kıtanın istikrarı ve güvenliği ile yakından ilgilenmesine yol açmaktadır. Afrika’da Çinli şirketler, iş adamları, turistler ve diğer vatandaşlarının daha da yaygınlaşması, kıtadaki çıkarlarının önemini artırmaktadır. Bu doğrultuda Çin’in askeri varlığını artırmayı tercih etmesi ve gerekli olduğuna karar verdiğinde askeri müdahalede bulunmaktan çekinmemesi öngörülmektedir.

4.4.2. Hindistan

Hindistan’ın modern zamanda Afrika ile ilişkileri 1950’lere dayanmakta olup Bağılantısızlar Hareketi ile ilişkilerin temeli atılmıştır. Hindistan’ın ilk başbakanı Nehru tarafından Afrika’ya ilk dış yardım programı başlatılmıştır. 1962 yılında Çin ile yapılan sınır savaşlarında Hindistan’ın Afrika’dan destek bulmaması sonucu ilişkiler zayıflamıştır. Özellikle Hindistan ekonomisinin durgunluğa girmesi sonucu Afrikalı ülkelerin bu ülkeye olan ilgisi azalmıştır. İlişkilerin yeniden canlanması 1970’lerin sonuna rastlamıştır. 1980 yılında yapılan Hindistan-Afrika Zirvesi’nde kapsamlı bir deklarasyon yayınlandı. Bu belgeye göre ticaret ve yatırım, kalkınma yardımı ve küresel ve bölgesel sorunlarda işbirliği gibi alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Bağılantısızlar Hareketi’nin anlamını yitirmesi ile birlikte Hindistan’ın Afrika’ya olan

⁴⁷⁶ İnternet: Morgan, E.C. (Aug, 2018). “China’s non-interference dilemma”. *Policy Forum*. Web: <https://www.policyforum.net/chinas-non-interference-dilemma/> 29 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁷⁷ İnternet: Barton, B. (2018, Oct). “China’s security footprint in Africa: Towards an evolution of the application of its non-interference principle?”. *The Asia Dialogue*. Web: <https://theasiadialogue.com/2018/10/04/chinas-security-footprint-in-africa-towards-an-evolution-of-the-application-of-its-non-interference-principle/> 29 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

ilgisi artmıştır. Hindistan'ın gerçekleştirdiği liberal reformlar sonrası güçlenen özel sektör Afrika'ya yönelmeye başladı.⁴⁷⁸

Hindistan'ın Afrika'ya açılımı 2002 yılında başlamıştır. Ticaret ve yatırım alanında büyük gelişmeler hedefleyen girişim sonrası iki taraf arasında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. 2001 yılında 7.2 milyar \$ olan ticaret hacmi 2018 yılında 62.6 milyar \$'a çıkmıştır. 2017 yılında Hindistan'ın kıtadaki yatırımı 59.9 milyar \$'a çıkmış ve kıtadaki 5. büyük yatırımcı olmuştur.⁴⁷⁹ Petrol ve gaz, madencilik, bankacılık, ilaç, tekstil başta olmak üzere Hindistan'ın büyük yatırımları gerçekleşmiştir. Yatırımlarının %18'i petrol ve gaz alanında olup Batı Afrika ülkeleri bu yatırımlara ev sahipliği yapmaktadır. Teknoloji alanında Hindistan, "Pan Africa e-Network" adlı projesi ile 5 yıl boyunca 4.000 öğrenci ve 1.000 sağlık personeline ücretsiz online eğitim sağlamıştır. Bu proje sayesinde dijitalleşme alanında Afrika gelişme kaydetmiştir. Hindistan'ın ilaç sektörü firmalarının dünyadaki yatırımlarının %20'si Afrika'da gerçekleşmiştir. Etiyopya, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zambiya ve Gana'da bu yatırımlar yoğunlaşmıştır. 2015 yılında gerçekleşen Hindistan-Afrika Forum Zirvesi'nde imtiyazlı kredi sınırı 10 milyar \$'a çıkarılmış ve 40 Afrika ülkesine 600 milyon \$ hibe verileceği açıklanmıştır. Bununla birlikte 2008 yılında Hindistan'ın az gelişmiş ülkeler için yürürlüğe koyduğu gümrük vergisi kolaylıklarından 38 Afrika ülkesi yararlanmaktadır. Bu Afrika ülkeleri Hindistan'ın uyguladığı gümrük vergilerinin %98,2'sinden muaf tutulmuştur.⁴⁸⁰

Hindistan'ın Afrika ile ilişkileri beş önemli girişim ile sürdürmektedir. Bunlar Hindistan-Afrika İş Meclisleri, Hindistan Afrika Hidrokarbonlar Konferansı (IAHC), Hindistan Afrika Forum Zirveleri (IAFS), Pan-Afrika projesi ve Afrika Bölgesel Ekonomik Toplulukları ile işbirliğidir. Hindistan Sanayi Konfederasyonu (CII) ve Hindistan Ticaret ve Sanayi Odası Federasyonu (FICCI) gibi iki tarafın iş dünyasını bir araya getirerek önemli anlaşmalar yapmaktadır. Hindistan-Afrika Forum Zirveleri hükümetler-arası en üst düzey toplantılar olduklarından dolayı, başta teknik kapasite inşası

⁴⁷⁸ Chaudhuri, P.P. (2017). "Framing India-Africa Relations:Narrative, Platforms, Areas". Ritika P., Ihssane G. (Editörler). *Securing the 21st Century: Mapping India-Africa Engagement*. New Delhi: OCP Policy Center, 9

⁴⁷⁹ İnternet: "Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India's Trade and Investment. (2018). *Afreximbank*, 23. Web: <https://www.studocu.com/in/document/university-of-delhi/financial-economics/other/deepening-south-south-collaboration-an-analysis-of-africa-and-indias-trade-and-investment/8036408/view> 27 Mayıs 2020 .

⁴⁸⁰ İnternet: Khurshid, E. (2019, June). "Make in India: The Case for Africa". *Invest in India*. Web: <https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/make-india-case-africa> 28 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

ve insan kaynaklarının gelişimi gibi ekonomik ve kalkınma ilişkilerinde belirleyici kararlar alınmasını sağlamaktadırlar. Örneğin üçüncü zirve sonunda Hindistan hükümeti Afrika'ya sağladığı kredi ve hibeleri 2016-2017 yılları için %45 artırmıştır.⁴⁸¹

Hindistan Başbakanı Narendra Modi, 21.yüzyılı Asya ve Afrika'nın yüzyılı olarak tanımlamıştır. İki tarafın da ekonomik büyüklüğü ve nüfus yapısının benzer olduğuna dikkat çeken Modi, tarafların teknoloji ve kalkınmada birbirilerinden öğrenecekleri çok şey olduklarına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda güvenlik alanında Hindistan'ın birçok Afrika ülkesiyle anlaşma yaptığı görülmektedir.⁴⁸² 2010 yılında nüfusu 1 milyarı aşan Afrika'nın 2050 yılında 2 milyar nüfusa ulaşması beklenmektedir.⁴⁸³

2017 yılı itibariyle Hindistan'ın yatırımlarının %16'sına tekabül eden 13 milyar \$'lık kısmı Afrika'ya yapılmıştır. Hindistan'ın yatırımları en fazla petrol sektörüne yapılmıştır. Gabon, Moritus, Gana, Nijerya, Mozambik, Mısır ve Libya'da Hindistan'ın ONGC şirketinin petrol arama ve çıkarma yatırımları mevcuttur. Hindistan Eximbank bu süreçte yatırımlara ön ayak olmuştur. Enerji, altyapı, tarım, ilaç, telekomünikasyon ve madencilik sektörlerinde yatırımları yoğunlaşan Hindistan'ın en dikkat çekici yatırımlarından birisi Afrika'nın yarısında Bharti Airtel'in iletişim operatörü olarak hizmet vermesidir.⁴⁸⁴

Hindistan'ın gelişen sanayisi için artan enerji açığı ve maden kaynaklarına olan gereksinimi ile Afrika'nın cazibesi artmıştır. Öte yandan işçi emeğinin ucuz olduğu Afrika'ya üretiminin bir kısmını taşımaya başlamıştır. Afrika ile yakın zamandaki ilişkiler ticaret ve kalkınma, altyapı yatırımları, teknoloji transferleri ve finans yardımlarını kapsamaktadır. Hindistan-Afrika zirveleri ilişkilerde atılım yapılmasını sağlamıştır. Hindistan'ın teknoloji transferlerini gerçekleştirdiği ve kapasite geliştirme girişimlerinde bulunduğu tarım ve sağlık gibi Afrika için kilit sektörlerde Hindistan'ın yatırımlar

⁴⁸¹ İnternet: Mullen, R., Arora, K. (2017). "India's Reinvigorated Relationship with Africa" *Centre for Policy Research*, 2. Web: <https://www.cprindia.org/research/reports/india%E2%80%99s-reinvigorated-relationship-africa> 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

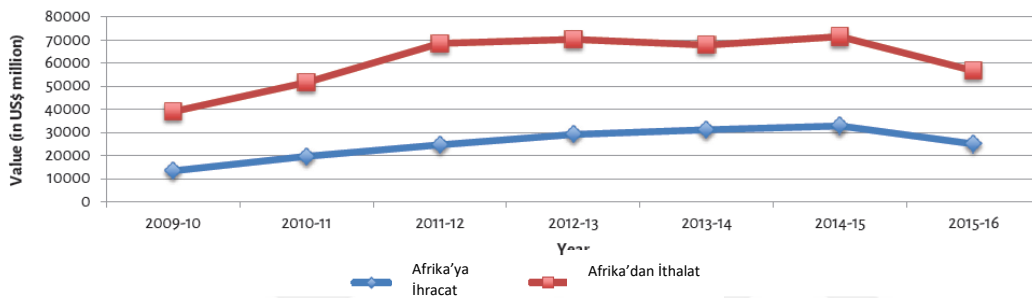
⁴⁸² Chaudhuri, a.g.m, 9

⁴⁸³ İnternet: Nassiri, S. (May, 2017). "China's investment in Africa". *How We Made it in Africa*. Web: <https://www.howwemadeitinafrica.com/chinas-investment-africa/58480/> 28 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁸⁴ Khan, a.g.m, 694

gerçekleştirmesine ön ayak olmuştur. Hindistan'ın "Takım 9" adlı girişime üye olması ülkeyi Fransızca konuşan ülkelere yakınlıştırmıştır.⁴⁸⁵

Asya-Afrika Büyüme Koridoru, Hindistan ve Afrika ilişkileri için yeni bir itici güç olmuştur. 2017 yılı Mayıs ayında Modi'nin duyurduğu proje, Çin'in Tek Kuşak Tek Yol girişimine karşı Hindistan ve Japonya'nın bir hamlesi niteliğindedir. Çin'in Afrika'daki etkin yatırımcı pozisyonunu dengelemek ve kıtadaki pastadan Hindistan ve Japonya'nın kayda değer paylar alabilmesi için bu proje bu ülkelere önem arz etmektedir.⁴⁸⁶

Şekil 4.5. Hindistan ve Afrika ticaret hacmi verileri 2001-2017⁴⁸⁷

2017 yılı itibariyle Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatında petrol ürünleri, ilaç ve tıbbi ürünler ile karayolu taşıtları %38,8'lik kısmı oluşturmaktaydı. 2000'li yıllarında başında ise tekstil ürünleri ilk sırada yer almakta iken, günümüzdeki oranı düşmüştür. Güney Afrika, Mozambik, Mauritius, Kenya ve Tanzanya'ya ihracatın %82'si yapılmıştır. Hindistan'ın ithalatında ise petrol ve maden ürünlerinin arttığı görülmektedir. 2001'de Hindistan'ın ithalatında petrol ve maden ürünleri üçte birlik kısmı kapsamaktaydı. 2011'de bu oran üçte ikiye çıktı. Nijerya ve Angola petrol ithalatının en başında gelmektedir. 2001 yılında Hindistan altın ithalatını büyük oranda Güney Afrika'dan gerçekleştirirken bu oran 2017 yılında %22,8'e düşmüştür. Gana %48,4'ünü sağlarken, Tanzanya %12,3'lük kısmı karşılamıştır. 2001-2017 yılında kömür ve doğalgazın Hindistan'ın Afrika'dan yaptığı ithalattaki oranı artmıştır. Kömürü Güney Afrika ve Mozambik'ten alırken; doğalgazı Nijerya, Angola ve Gine'den ithal etmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Mullen, a.g.m, 9

⁴⁸⁶ İnternet: "Çin'in İpek Yolu projesine, Japonya ve Hindistan'dan karşı atak". (2017, Aug). *Kırım Haber Ajansı*. Web: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/cin-in-ipek-yolu-projesine-japonya-ve-hindistan-dan-karsi-atak/158089/> 28 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁸⁷ Mullen, a.g.m, 5

⁴⁸⁸ Afreximbank, a.g.e, 25-26

Hindistan'ın Afrika ile ticaret hacmi Çin'in gerisinde kalsa da 2000'lerden sonra izlediği seyri dikkat çekicidir. 2000-2015 yılları arasında 15 kat büyüyen ticaret hacminin yakın gelecekte de sürekli büyümesi beklenmektedir.⁴⁸⁹ Bu artışta Hindistan'ın artan enerji ihtiyacının da büyük rolü olmuştur. Petrolün yanı sıra kömür, doğalgaz ve uranyum ithalatı artmıştır. Bu dönemde Hindistan'ın Afrika'ya olan ihracatındaki ürünler arasında katma değeri daha yüksek ürünlerin payı ve çeşitliliği artmıştır. Öte yandan Afrika'nın Hindistan'a ihraç ettiği ürünler petrol başta olmak üzere belli başlı emtialar olmaya devam etmiştir.⁴⁹⁰

Hindistan'ın yatırımlarına bakıldığında, özel sektörün payının giderek arttığı gözlemlenmektedir. Hindistan günümüzde Afrika'daki ABD, Fransa, Malezya ve Çin'in ardından en büyük yatırımcıdır. Hindistanlı özel şirketler telekomünikasyon, enerji, sağlık, tarım, bilişim, iletişim ve ilaç sektörlerinde büyük yatırımlar yapmışlardır. ONGC ve Essar hidrokarbon, Vedanta bakır madeni, Arcelor Mittal demir madeni, TATA krom madeni, IFFCO gübreçilik, Bharti Airtel telekomünikasyon, Ranbaxy ve Cipla ilaç, Mahindra traktör sektörlerinde yatırımlar yapmıştır. Jain Irrigation birçok Afrika ülkesinde su koruma teknikleri sunmuştur. Hindistan'ın kalkınma yardımlarında bulunması 2000'li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Bu kapsamda kullanılan araçlar kredi, hibe ve kapasite inşa programlarıdır. 2006 ve 2015 yılları arasında Hindistan'ın dış ülkelere sağladığı kredilerin %58'i Afrika'ya verilmiştir. 3. Hindistan-Afrika Forum Zirvesi'nde Afrika'ya 2015-2020 yılları arasında 10 milyar \$ kredi sağlanacağı deklare edilmiştir. Ayrıca Hindistan Eximbank öncülüğünde tarım, sanayi, bilişim, enerji, altyapı ve ulaşım alanında 137 projeyi desteklemesi için kredi sağlanmıştır. Örneğin Angola'da bir sanayi bölgesi ve tekstil fabrikası projesi; Komoros'taki bir enerji santrali projesi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde bir hidroelektrik santrali ile tarımsal elektrik projesi, Ruanda'da bir hidroelektrik santral, Senegal, Tanzanya'da sulama projesi, Etiyopya'da şeker fabrikaları gibi birçok proje finanse edilmiştir.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ İnternet: "Next month's India-Africa Summit will be Modi's biggest global diplomacy spectacle". (2015, Sept.). *Firstpost*. Web: <http://www.firstpost.com/world/next-months-india-africa-summit-will-be-modis-biggest-global-diplomacy-spectacle-2423048.html> 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁰ Chakrabarty, M. (2020). "India-Africa Trade Relations: Trends and Prospects". A. Rej ve T. Ngangom. (Editörler). *Common Futures: India and Africa in Partnership*. New Delhi: Observer Research Foundation, 20-21

⁴⁹¹ Mullen, a.g.m, 6-8

Hindistan'ın Afrika'daki faaliyetleri, geçmişe uzanan dostane bağlara rağmen temel olarak hammadde ve petrolün temin edilmesini amaçlamaktadır. Hindistan'ın kıtadan ithal ettiği kalemlerin başında ham petrol, altın, kömür gelmekteyken kıtaya ihracatının %40'ını işlenmiş petrol ve ilaçlar oluşturmaktadır.⁴⁹² Ayrıca tıpkı Çin gibi Hindistan da “iç işlerine karışmama” ilkesi çerçevesinde anti-demokratik rejimlerle de yakın ilişkiler geliştirmektedir. Bu durum diktatör rejimlerin devamlılığına katkıda bulunmakta, Afrikalı devletlerin yolsuzluk ve geri kalmışlık problemlerini devam ettirmektedir.⁴⁹³

4.4.3. Brezilya

Brezilya'nın Afrika ile ilişkileri 1500 yılına dayanmaktadır. Köle ticareti döneminde 11 milyon siyah Afrikalı Amerika kıtasına zorla getirilmiş ve bu kabileler arasından 4 milyon Afrikalı Brezilya'ya yerleştirilmiştir. Brezilya'nın bağımsızlığını kazandığı 1825 yılına kadar Afrika ve Brezilya arasında ciddi sayıda siyahi nüfus değişimi yaşandı. Brezilya ve Portekiz'in Afrika'daki sömürgeleri bu süreçte yakınlaşmıştır. 1825 yılında Portekiz, Brezilya'nın bağımsızlığını elde etmesinden sonra Afrika'daki ülkeleri ile birleşmesini engellemek için önlem almıştır. Buna göre, Portekiz ve Brezilya ile yapılan Dostluk ve İttifak Anlaşması ile Brezilya, Portekiz'in sömürgeleri ile birleşmemeyi taahhüt etmiştir. Brezilya'nın bağımsızlığından itibaren 1950'lerin sonuna kadar Afrika ile yakın ilişkileri olmamıştır. 1961'de ise Brezilya Dışişleri Bakanlığı'nda Afrika bölümü kuruldu. 1964'te Brezilya'daki askeri darbeden sonra Afrika ile ilişkiler yeniden soğudu. Yeni hükümet Portekiz ile ilişkileri önemsediğinden dolayı Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine destek verilmedi. Ancak Portekiz'de 1974 yılında yaşanan Karanfil Devrimi sonrası, Brezilya daha bağımsız bir politika izleme imkanı yakaladı ve Afrika'ya dair politikalarını değiştirdi. Afrika ile ilişkileri 2003 yılında Brezilya başkanı Lula da Silva'nın göreve başlaması ile birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Afrika ölçeğinde Portekizce konuşan Afrika ülkeleri, Nijerya ve Güney Afrika odak noktasını oluşturmuştur.⁴⁹⁴

⁴⁹² İnternet: “India makes a comeback in Africa”. (2019, Dec). *Deutsche Welle*. Web: <https://www.dw.com/en/india-makes-a-comeback-in-africa/a-51557458> 1 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹³ İnternet: “Africa Prefers India's Non-interfering Development Model Over China”. (2017, Sept). *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/africa-prefers-indias-non-interfering-development-model-over-china/articleshow/60800978.cms> 30 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁴ Freitas, M. V. (2016). *Brazil and Africa: Historic Relations and Future Opportunities*. Washington: The German Marshall Fund of the United States, 2-4

Lula dönemi, Brezilya ve Afrika arasındaki ilişkilerin altın yılları olarak tanımlanmaktadır. 2003-2010 yılları arasında Lula 12 ayrı seferde 29 Afrikalı ülkeyi ziyaret etti. Onun çabaları sonucunda Brezilya'nın kıtadaki ticareti 2000 yılında 4.3 milyar \$ iken 2013 yılında 28.5 milyar \$'a çıkmıştır. Lula, Afrika'da çok taraflılık ve dengeye vurgu yapan bir politika benimsedi. Ticaretin yanı sıra kıtada büyük yatırımlar yapıldı. Brezilya Ulusal Kalkınma Bankası, 2007'den 2017'ye kadar kalkınma projelerine 2.9 milyar \$ harcadı. Brezilya İşbirliği Ajansı (ABC) ve Brezilya Tarımsal Araştırma Kurumu (EMBRAPA), Lula döneminde Afrika'daki yatırım faaliyetlerini genişletti ve ABC 2006 yılında Gana'da ofisini açtı. EMBRAPA; Burkina Faso, Çad, Mali ve Togo'da tarım alanında büyük girişimleri gerçekleştirdi. Bu yatırım kuruluşları özellikle tropikal tarım bilgisi ve bioetanol uzmanlığında Afrikalı ülkelerin ilerlemelerini sağladılar. Brezilya'nın Afrika'ya ihracatında Mısır, Güney Afrika, Angola, Nijerya, Cezayir, Fas, Libya, Gana, Tunus ve Senegal ön sırada yer almaktadır. İhracatın artışında kamuya ait finansman artışı da etkili olmuştur. Brezilya'nın yatırımları ise inşaat ve mühendislik alanlarında daha fazla artış göstermiştir. Bu süreçte 500'den fazla Brezilyalı firma aktif olarak faaliyet göstermektedir.⁴⁹⁵

Brezilya ve Afrika'yı yakınlaştıran bir takım siyasi faktörler yer almaktadır. Brezilya'nın küresel sistemin aktörleri olan BM Güvenlik Konseyi, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların yapısında çoğulculuk prensibi doğrultusunda reformlar gerçekleştirilmesi yönündeki vizyonu Afrikalı ülkeler tarafından da desteklenmektedir. Öte yandan Lula döneminde kazanılan ivme ilerleyen süreçte yavaşlamıştır. 2011'de Afrika'ya ihracat 2.22 milyar \$'a ulaştıktan sonra düşüşe geçmiştir. Afrika'ya ihracatın azalmasında kıtaya alternatif ticaret yollarının olmaması da etkili olmuştur. Brezilya'nın mevcut liman, havalimanı ve diğer lojistik altyapısının da çok büyük ölçekli ticaret yapılmasına olanak vermemektedir. Örneğin Brezilya'nın Afrika'ya uçuşları, Batılı eski sömürge devletlerinden aktarma yapılmak suretiyle yapılmaktadır.⁴⁹⁶

Brezilya'nın Afrika'ya yönelik güvenlik politikası incelendiğinde; “müdahalede bulunmama” ve “egemenliğe saygı” çerçevesinde şekillendiği görülür. Lula döneminde belirlenen bu prensiplerin yanında “ilgisiz kalmama” ve “diplomatik dayanışma” da yer almaktadır. Bu bakımdan Brezilya, uluslararası girişimlere dahil olarak Afrika'nın

⁴⁹⁵ İnternet: Aslan, H. (2017, Oct). “Brezilya'nın Afrika Politikası”. *Afrika Araştırmacıları Derneği*. Web: <https://afam.org.tr/brezilyanın-afrika-politikasi/> 23 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁶ Freitas, a.g.e, 6-7

güvenliğine katkı sağlamayı tercih etmektedir. Brezilya, uluslararası sorunların çözümünde BM'yi yetkili organ olarak görmekte olup NATO gibi bölgesel örgütlerin BM'den ayrı olarak müdahalelerde bulunmalarını eleştirmektedir. BM'nin "Koruma Sorumluluğu" prensibi çerçevesinde çatışmaların çözümünde güç kullanmaya yetkili tek organ olduğunu, bölgesel örgütlerin sadece BM'nin girişimlerini desteklemekle görevli olması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁹⁷

Afrika'nın güvenliğinin Brezilya açısından önemli olmasının sebepleri; ticaret ve yatırımların korunması yanı sıra Afrika'ya son dönemde artan turizm nedeniyle kıtadaki Brezilya vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanmak istemesidir. Örneğin 2011 Libya Krizi esnasında, Libya'dan 900 Brezilyalı inşaat çalışanı tahliye edilmiştir. 2011 ve 2012 yılları arasında Brezilya'dan Güney Afrika'ya giden turist sayısı ise %44 artmıştır. Bu çerçevede Brezilya yakın geçmişte Afrika'daki güvenlik operasyonlarına katılmıştır. Gine'de teknik bir misyon, Sao Tome ve Principe'de hava gücü misyonu ve Mozambik'teki barışı kurma operasyonlarına dahil olunmuştur. Lula yönetimi, 2010 yılında Güney Afrika'da polis ataşeliği açmıştır. Bu merkez aracılığıyla diğer Afrika ülkelerindeki polis teşkilatları ile işbirliği geliştirilmesi hedeflenmiştir. Uyuşturucu, para aklama, siber suçlar, yasadışı göçler ve insan kaçakçılığı gibi sorunlara karşı birlikte mücadele edilmesi vurgulanmıştır. 2010-11 döneminde; Mozambik ve Botsvana öncelikli, Tanzanya, Nijerya ve Angola ikinci öncelikli ve son olarak Lesoto, Zimbabwe, Namibya, Kongo, Zambiya gibi ülkeler ise üçüncü sırada öncelikli olarak Brezilya polis ataşeliği tarafından belirlenmiştir. Öte yandan Gine'de kurulan polis akademisi Brezilya'nın en çarpıcı girişimlerindendir.⁴⁹⁸

Lula dönemine kadar Brezilya'nın Afrika güvenliğindeki rolü sınırlıydı. Lula dönemine kadar sadece Mozambik ve Angola'daki BM operasyonlarına askeri ve sivil personel göndererek katkıda bulunmuştu. 2004 yılında ise Haiti'deki BM öncülüğündeki MINUSTAH misyonuna, en büyük askeri katkıda bulunarak katkıda bulundu ve misyonun komutanlığını devralmıştır. MINUSTAH'ta üstlenilen kilit rol, ilerleyen yıllarda aktif olarak operasyonlara dahil olunacağını işaretini vermişti. Nitelim BM öncülüğündeki Kongo'daki MONUSCO başta olmak üzere Afrika'daki 5 misyonda daha görev alındı. MONUSCO misyonunun komutanlığını 2013-2015 yılları arasında devraldı. Görev alınan

⁴⁹⁷ Abdenur, A.E., Neto, D.M.S. (2014). Brazil's Growing Relevance To Peace And Security in Africa. *Norwegian Peacebuilding Resource Centre*, 2014(1), 1-10, 2

⁴⁹⁸ Abdenur, a.g.m, 5

diğer BM misyonları Batı Sahra'daki MINURSO, Orta Afrika'daki MINUSCA, Liberya'daki UNMIL, Güney Sudan'daki UNMISS ve Fildişi Sahili'ndeki UNOCI olmuştur. Afrika Birliği, ECOWAS gibi Afrika'daki bölgesel örgütlerde gözlemci statüsü olan Brezilya, benimsemiş olduğu çok taraflılık ve müdahalede bulunmama ilkeleri çerçevesinde sadece BM ve Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu (CPLP) çerçevesindeki operasyonlara katkıda bulunmayı tercih etmiştir.⁴⁹⁹

Portekizce konuşan Afrikalı ülkelerin güvenliğinde büyük rol üstlenmiştir. Angola, Mozambik, Sao Tome ve Principe, Namibya ile Cape Verde ülkeleri, Brezilya'dan askeri eğitim almakta, Brezilya'nın gemilerine limanlarını açmakta veya Brezilya ile ortak tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Namibya'nın bağımsızlığından sonra donanmasının inşasında önemli destek sağlayan Brezilya, bu ülke ile ilerleyen süreçte ortak tatbikatlar gerçekleştirmekte ve bu ülkeye teknik yardımlar sunmaktadır.⁵⁰⁰

Afrika ve Brezilya arasındaki güvenlik işbirliği çerçevelerinden bir diğeri ise Güney Atlantik jeopolitiğidir. Bu bağlamda ilk girişim, 1986 yılında BM'nin de onaylamış olduğu Güney Atlantik Barış ve İşbirliği Bölgesi'dir (ZOPACAS). Emperyalizm karşıtlığı üzerine kurulu bu girişim Güney Atlantik'e kıyısı olan Amerika ve Afrika kıtası ülkeleri arasındaki dayanışmaya vurgu yapmaktadır. Güney Afrika'da apartheid rejiminin iktidarda olması ve Namibya'nın bağımsızlığa kavuşmamış olması nedeniyle bu ülkeler girişimde yer almadı. Donanma ve askeri tatbikatları gerçekleştirilirken girişimin ana teması, Kuzey ülkelerine karşı temkinli yaklaşılması ve üye ülkeler arasındaki dayanışmanın öne çıkarılmasıdır.⁵⁰¹ 2000'li yıllardan itibaren Brezilya, ZOPACAS çatısı altında nüfuzunu artırmak için çabalarını artırmıştır. Özellikle NATO'nun Güney Atlantik'teki olası faaliyetlerine karşı Güney Afrika ülkelerini etkisi altına almayı amaçlamıştır. Güney Atlantik'te söz sahibi olması gereken bölge ülkeleri olduğu ve ABD, Fransa ile İngiltere'nin bu bölgedeki faaliyetlerine karşı çıkılması gerektiği düşüncelerini dillendirmiştir. Ancak Afrikalı ülkeler Brezilya'nın fikirlerine sınırlı olarak destek vermişlerdir. ZOPACAS çerçevesinde düzenli olarak yapılan tek tatbikat Güney Atlantik Donanma Tatbikatı (ATLASUR) olmuştur.

⁴⁹⁹ Mattheis, F. (2016). Brazil as a Security and Development Provider in Africa: Consequences and Opportunities for Europe and North America. *Foundation For European Progressive Studies*, 16(21), 1-18, 6

⁵⁰⁰ Seabra, P. (2016). Defence Cooperation between Brazil and Namibia. *Enduring Ties Across the South Atlantic. South African Journal of International Affairs*, 23(1), 89-106, 90

⁵⁰¹ Abdenur, A.E., Mattheis, F., Seabra, P. (2016). An Ocean for the Global South: Brazil and the Zone of Peace and Cooperation in the South Atlantic. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(3), 1112-1131, 1121-1122

1993 yılından beri Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Güney Afrika arasında iki yılda bir kez gerçekleştirilmektedir.⁵⁰²

Öte yandan son 10 yılda Brezilya savunma sanayi Afrika'daki faaliyetlerini artırmıştır. 2011 yılından itibaren Brezilyalı devlet şirketi Embraer; aralarında Burkino Faso, Mali, Moritanya, Gana ve Angola'nın olduğu Afrikalı ülkelere Super Tucano uçaklarını satmıştır. Super Tucano uçakları, ucuz olmalarının yanı sıra tropikal koşullar ve Afrika'daki misyonlara daha uyumlulardır. Diğer bir Brezilyalı devlet şirketi olan Empegpron, birçok Afrikalı ülkenin donanmasına küçük gemiler tedarik etmiştir. Benzer şekilde ucuz olan araçlar yerli koşullara uyumlulardır. Ancak Empegpron'un satışları, geçen yıllarda meydana gelen petrol fiyatları düşüşünden etkilenmişlerdir. Örneğin 2015 yılındaki petrol fiyatlarının düşmesi sonrasında Nijerya, Angola ve Gine gemi siparişlerini geri çektiler.⁵⁰³

Brezilya'nın Afrika'da faal olduğu alanlardan bir diğeri kalkınma projeleridir. Lula dönemine kadar uluslararası yardımlardan faydalanan Brezilya 2000'li yıllardan itibaren artan ekonomik gücü ile dış yardımlar yapabilen bir ülke haline gelmiştir. Resmi istatistiklere göre Brezilya, Afrika ülkelerine Güney Amerika ülkelerinden daha fazla kalkınma yardımı yapmaktadır. Öte yandan Brezilya'nın toplam yardım miktarının, diğer donör ülkelere göre yüksek olması nedeniyle, altyapı projeleri yerine kapasite artırma girişimleri tercih edilmiştir. Sağlık ve tarım alanlarında kapasite artırma projeleri fonlanmıştır. Kalkınma alanında Brezilya'nın gelişmiş ülkelerle ilişkisi ise tutarlı olmaktan uzaktır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve üye ülkelerinin kalkınma projelerini eleştiren Brezilya; OECD ülkeleri ile ortak projeler de geliştirmektedir. Örneğin İngiltere'nin fonladığı İklim-Akıllı Tarım ve Gıda Güvenliğine dair Afrika-Brezilya Ortaklığı ile Japonya tarafından fonlanan ProSavana projelerinde yer almıştır. Ancak son yıllarda Brezilya; bilgi transferi yerine Çin gibi finansal kredi sağlamaya odaklanmıştır.⁵⁰⁴

Brezilya'nın Afrika'daki güç projeksiyonu, 2015 yılında ülkede meydana gelen olumsuz gelişmeler nedeniyle zayıflamıştır. 2015 yılında ülkede başlatılan yolsuzluk

⁵⁰² Mattheis, a.g.m, 7-8

⁵⁰³ İnternet: "Super Tucano Counter-Insurgency Plane Makes Inroads in Africa". (2016, May). *Defense Industry Daily*, 9. Web: <http://www.defenseindustrydaily.com/?p=7348> 23 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁰⁴ Mattheis, a.g.m, 9

operasyonları sonrası siyasi krizler yaşanmış ve kamu bütçesinde kesintiye gidilmiştir.⁵⁰⁵ Bu gelişme sonrasında ZOPACAS başta olmak üzere Afrika'daki girişimler durgunluğa girmiştir. Kıtaya yönelik kamu yardımları ve girişimleri azalmıştır. Öte yandan, Afrika kıtasında azalan siyasi girişimlere karşın ekonomik faaliyetlerde artış için çaba gösterilmektedir. Brezilya'nın ekonomik sorunları nedeniyle Afrika ile ilişkiler artık ekonomik bakımdan ele alınmaktadır. Brezilyalı şirketler madencilik, petrol ve inşaat sektörlerindeki faaliyetlerini artırmışlardır. Dolayısıyla Lula döneminde Afrika'da izlenen pro-aktif siyasi strateji terk edilmiştir. Afrika kıtasına yayılan diplomatik temsilciliklerin faaliyetleri azaltılmış ve hatta bazıları kapanmıştır. Brezilya'nın ekonomik durumunu tekrar düzeltmesi sonrasında bu temsilciliklerin yeniden aktif hale gelmesi beklenmektedir. Örneğin Gana'daki Brezilya elçiliği 20 yıl kapalı kaldıktan sonra 1990 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Afrika'nın bu süreçte öneminin daha da azalacağı; AB, ABD ve Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi geleneksel partnerlerin öneminin artacağı beklenmektedir. Bu süreçte Brezilya'nın tarihi olaylara atıf yaparak küresel güç olma çabaları da son bulmuştur. Bu durumun meydana gelmesinde sadece Brezilya'nın son yıllarda meydana gelen ekonomik sorunları rol almamıştır. Ayrıca, Lula döneminde başlatılan Güney-Güney işbirliği arayışının beklenen faydaları da getirmediği ortaya çıkmıştır. Afrika kıtasındaki geleneksel aktörler olan ABD ve Avrupa ülkelerinin yanı sıra Çin ile girişilen rekabetin kızışmasının bu sonucun alınmasında rolü olmuştur. Bunların yanı sıra; Brezilya ve Afrika ülkelerinin gelişmişlik düzeyi arasındaki fark; gerçekçi bir düzlemde taraflar arasında eşitlikçi bir ilişkinin ortaya koyulmamasında etkili olmuştur.⁵⁰⁶

4.4.4. Rusya

18. yüzyılda başlayan Sömürgecilik yarışında Çarlık Rusya yerini alamamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Etiyopya ile ilişkileri geliştirmeye yöneldi. 19. yüzyılın sonunda yaşanan İtalya ve Etiyopya savaşlarında Etiyopya'ya askeri ve sağlık yardımları gönderdi. Bolşevik İhtilali'nden sonra Afrika'ya ilgisi mevcut değilken 1930'ların ilk yıllarında SSCB Afrika Boynuzu'ndaki girişimlerini artırdı. 1935 yılında İtalya'nın Etiyopya'yı işgalini ilk kınayan ülkelerden olmuştur ve Milletler Cemiyeti'nde İtalya'ya yaptırımları

⁵⁰⁵ İnternet: Mendes, M.P. (2015). "Political Corruption and its Effects on the Government's Ability to Provide Essential Public Goods in Brazil". *Johns Hopkins University*, 8-9. Web: <https://casamericalatina.pt/wp-content/uploads/2017/02/Brazil-Corruption-Paper-Dec-15.pdf> 19 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁰⁶ Mattheis, a.g.m, 10-12

desteklemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise komünist ideolojiyi dış politikasının merkezine almıştır. Afrika; diğer bölgelerde olduğu gibi ABD ile güç ve nüfuz sahasına dönüşmüştür. 1950 ve 1960 yılları arasında Rusya'nın nüfuzu kıtada hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'ni aktif bir şekilde destekleyerek Afrika ülkelerinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarının savunucusu oldu.⁵⁰⁷

SSCB döneminde Afrika'ya yönelik aktif bir strateji izlenmiş ve Afrikalı ülkelerin bağımsızlık mücadeleleri desteklenmiştir. Angola, Mozambik, Gine başta olmak üzere bağımsızlık hareketlerine destek sağlanmıştır. Ancak SSCB'nin dağılması ile birlikte Afrika'daki etkinliği bir anda sona erdi. SSCB'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunları, Afrika'dan el çekmesine yol açtı.⁵⁰⁸ 2000'li yıllarına ortalarına kadar bu süreç devam etti. Bu tarihten sonra ise Güney Afrika ve Afrika Birliği'ne yönelik açılım başlattı. Çok kutuplu dünya vizyonu çerçevesinde bu aktörlerden destek göreceğini umut etti. Afrika'daki uluslararası barışı koruma operasyonlarına desteğini artırdı ve Somali'deki korsanlara karşı oluşturulan koalisyona destek sağladı.⁵⁰⁹

2000 yılında Putin'in liderliğinde Rusya'nın ekonomik açıdan toparlanması ve yükselişe geçmesi sonrası dış politikadaki vizyonunu genişletmiştir. 2005 yılında Rusya'nın Etiyopya büyükelçisi, Afrika Birliği'ne akredite edilmiştir. 2006 yılında Putin, Sahra Altı Afrika'yı ziyaret eden ilk Rus lider olmuştur. 2008 yılında yayınlanan bir dış politika raporunda Afrika ile barışçıl ilişkilerin ilerlediği belirtilmekte olup Afrika'nın önemi dile getirilmiştir.⁵¹⁰

Öte yandan Rusya'nın 2008 Gürcistan müdahalesinin ardından agresif politikalar izlemeye başlamasından sonra, özellikle Batılı çevreler Rusya'nın açılımlarından endişe duymaya başlamışlardır. Örneğin ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı John Sullivan, Rusya'nın "egemen ülkeleri etkilemek adına güvenlik ve ekonomik ortaklıklar aracılığıyla

⁵⁰⁷ Oğultürk, M. C. (2017). Russia's Renewed Interests in the Horn of Africa As a Traditional and Rising Power. *Rising Powers Quarterly*, 2(1), 121-143, 122

⁵⁰⁸ Yordanov, R. (2016). *The Soviet Union and the Horn of Africa During the Cold War*. Lanthan: Lexington Books, 7

⁵⁰⁹ İnternet: Walker, P. (Nov, 2018). "British and Russian ships fight off Somali pirates," *Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/12/somalia-russia>. 13 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁰ Fidan, H., Aras, B. (2010). The Return of Russia-Africa Relations. *Bilgi*, 52, 47-68, 52

baskıcı, zorba ve gizli yöntemler kullandığına” değinmiştir.⁵¹¹ Gürcistan ve Ukrayna’nın ardından Suriye’deki iç savaşa müdahil olması sonrası Rusya’nın sadece eski SSCB topraklarında değil Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tüm coğrafyalarda etkinliğini artırmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Rusya’nın bölgesel bir güç olma hayalini büyüterek küresel bir güç olmak istediğine dair stratejik belgeler yayınlanmıştır.⁵¹²

Bu nedenlerden ötürü Rusya’nın Afrika’ya yeniden yönelişi kimi çevreler tarafından SSCB’nin kıtadaki stratejisinin yeniden canlandırılması olarak yorumlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB, Afrika’da etkin bir aktör olarak yer almıştı. Sömürgecilik sonrası bağımsızlık hareketini destekleyen Rusya, sömürgecilik tarihini Batı’ya karşı yıpratma amacıyla kullanmıştır. Bu süreçte Rusya Afrika çapında askeri, kültürel ve eğitim programlarını uygulamaya koyarak kıta ile ilişkilerini derinleştirmiştir. Günümüzdeki Rusya’ya nazaran SSCB, Afrika ile çok daha geniş çaplı projeler yürütmüş ve derin ilişkiler geliştirmişti. Altyapı yatırımları, tarımsal kalkınma, güvenlik ve sağlık alanında işbirliği gibi çeşitli yöntemlerle önemli destekler sağlamıştı. Bağımsızlık sonrası SSCB Afrika ülkelerine silah ve malzeme ile danışmanların gönderilmesi ve istihbarat paylaşımı ile bu ülkelere destek sağlamıştı. Hatta Afrika ülkelerinin güvenlik, askeri ve siyasi birimlerinde Sovyet çalışanları görevlendirilmişti. Günümüzde Rusya, bu bağları yeniden canlandırmak istemektedir.⁵¹³

Sovyet dönemi ilişkilerin etkisi Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra da devam etmiştir. Örneğin Moskova’daki Patrice Lumumba Üniversitesi’nin adı CIA destekli bir darbe ile görevinden alınan ve öldürülen Zaire’nin ilk başbakanının ismini taşımaktadır. Bu üniversite, Afrika’nın önemli siyasi figürlerinin eğitim aldığı bir kurum olmuştur. Çad’ın eski başkanı Youssouf Saleh Abbas, Orta Afrika Cumhuriyeti’nin eski başkanı Michel Djotodia ve Namibya’nın eski başkanı Hifikepunye Pohamba gibi siyasiler bu üniversitede eğitim almıştır.⁵¹⁴

⁵¹¹ İnternet: Sullivan, J. (March, 2019). “U.S. Africa Strategy Speech at Trade and Investment Luncheon”. U.S. Department of State. Web: <https://www.state.gov/u-s-africa-strategy-speech-at-trade-and-investmentluncheon/>. 14 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵¹² İnternet: Mattis, J. (2018). “Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America”. ABD Savunma Bakanlığı. Web: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>. 15 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵¹³ Stronski, a.g.m, 3-4

⁵¹⁴ İnternet: Wijayadasa, S. (2015). “OPINION: Russia’s Friendship University, Educating the Developing World for 55 Years”. *Inter Press Service*. Web: <http://www.ipsnews.net/2015/01/opinion-russias-friendship-university-educating-the-developing-world-for-55-years/> 15 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

Kültürel açıdan Marksist-Leninist ideoloji, ulusal kurtuluş mücadeleleri sırasında çoğu Afrikalı yönetim tarafından benimsenmiştir. Ancak bu ideolojinin etkisi Soğuk Savaş dönemi ile sınırlı kalmıştır. Rusya'nın Afrika ile sömürgecilik geçmişinin olmaması ve SSCB'nin bağımsızlık hareketlerini desteklemiş olması, Afrika ülkeleri nezdinde halen olumlu bir imaja sahip olmasını sağlamıştır.⁵¹⁵ Öte yandan Rusya, bu avantajlı konumundan günümüzde yeterince faydalanamamaktadır. Ekonomik açıdan ilişkiler yeterince geliştirilmemiş olup Rusya'nın Afrika'daki yatırımları enerji ve yer altı kaynaklarının çıkarılması ile sınırlıdır. Kültürel ilişkiler ise SSCB döneminde olduğu gibi aktif değildir. Bu olgunun nedeni, Rus stratejik belgelerinde de belirtildiği üzere Afrika'nın Rusya için stratejik açıdan önem arz etmemesidir. Afrika'nın istikrarsızlığına dikkat çeken stratejik belgeler açısından Afrika'da izlenen siyaset daha ziyade Batı'nın bu bölgedeki etkisini azaltmak, çok kutuplu dünya düzeni vizyonuna daha fazla taraftar bulmak ve Rus şirketler için yeni pazarlar keşfetmek ile sınırlıdır.⁵¹⁶

Rusya'nın çok-kutuplu dünya vizyonu açısından Afrika'nın önemi büyüktür. BM'ye üye devletlerin dörtte birinin yer aldığı Afrika'ya son 10 yılda Rus yönetiminin sık sık ziyaretler gerçekleştirdiği ve bu ziyaretlerde stratejik anlaşmalar imzaladığı görülmektedir. Ayrıca bu ziyaretler esnasında Rusya, Afrika'daki nüfuzunu artırmak adına, Afrikalı ülkelerin borç yükünü hafifleten anlaşmalara da imza atmıştır. Bu gibi girişimler ise sonuç vermiştir. Örneğin 2014 yılında BM'de, Rusya'nın Kırım işgalini kınayan kararlarına karşı 35 Afrika ülkesinin Rusya'nın yanında almasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyi'nde rotasyonlu olarak koltuğu devralan 3 Afrika ülkesi ile Rusya'nın birçok konuda birlikte hareket ettiği gözlemlenmiştir. Örneğin 2019 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki seçimlerin incelenmesine dair oylamada Rusya olumsuz oy kullanmıştı. Aynı yılın Nisan ayında Libya'da Halife Hafter'in eylemlerinin kınanmasına yönelik oylamada olumsuz oy kullandı. Yine Nisan ayında Sudan'daki askeri darbeyi kınayan bildiriye karşı BM'deki oylamaya destek vermemiştir. Bu kararlarda Rusya'nın

⁵¹⁵ Internet: "Top Russia Legislator Warns Against Return of Neocolonialism in Africa". (2019, July). *Moscow Times*. Web: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/03/top-russian-legislator-warns-against-return-ofneocolonialism-in-africa-a66268>. 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁶ Internet: "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti". (2016, Nov). *Rusya'nın İngiltere Elçiliği*. Web: https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

dile getirdiği “iç işlerine karışmama” ilkesi, başta BM Güvenlik Konseyi’ndeki Afrika ülkeleri olmak üzere kıtadaki diğer ülkeler ile yakınlaşmasını sağlamıştır.⁵¹⁷

Rusya’nın Afrika’daki barışı kurma misyonlarına ve eğitim tatbikatlarına katılması Afrika orduları ile yakınlaşmasını ve silah satışlarını artırmasını sağlamıştır. Hatta siyasi ilişkilerini geliştirmesini ve doğal kaynaklara erişimini artırmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Rusya’nın BM operasyonlarına olan katkısı, bilinenin aksine düşük seviyededir. Örneğin yakın geçmişte en büyük katkıyı sağladığı BM’nin Demokratik Kongo Cumhuriyeti’ndeki operasyonuna olan katkısı %0,2 seviyesindeydi.⁵¹⁸ Rusya’nın Afrika’daki güvenlik sorunlarında artan rolüne örnek olarak 2019 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti ile isyancı gruplar arasındaki barış anlaşmasının imzalanmasında gözlemci statüsü verilmesi öne sürebilir. Yıllardır ilişkilerini sıkı tuttuğu Afrika Birliği, bu statünün verilmesini sağlamıştır. Ancak Rusya, savaştan sonraki tahribatın giderilmesi amacıyla kalkınma yardımı sağlamamıştır. Barış anlaşmasının, çeşitli suçlar işleyen isyancı üyeleri cezalandırmaması ise Rusya’nın girişimindeki bir diğer eksiklik olarak kalmıştır.⁵¹⁹

Yatırım ve ticaret alanında Rusya’nın son yıllarda girişimleri mevcuttur. 2019 yılı Haziran ayında Rusya, Afreximbank’ın yıllık hissedarlar toplantısına ev sahipliği yapmıştır.⁵²⁰ Aynı yılın Ekim ayında ise ilk Rusya-Afrika Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvede yayınlanan deklarasyondaki en dikkat çekici madde, “tek taraflı müdahaleler ve uluslararası toplumun ortak çıkarlarına zarar veren yaklaşımların” taraflarca reddedilmesidir. 40 ülkenin liderinin katıldığı zirvenin ekonomik ayağında nükleer teknoloji, inşaat, altyapı, dijital dönüşüm ve madencilik sektörlerinden başta olmak üzere iş adamları katılım sağlamıştır. Ukrayna krizinden sonra uygulanan yaptırımlardan olumsuz etkilenen Rusya ekonomisi açısından, büyüyen orta sınıfı ve gelişen ticaret imkânları ile Afrika’nın önemi artmıştır. 2020 yılının Haziran ayında Afrika çapında serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra kıtadaki sanayileşme sürecinin hızlanacağı ve yatırım ile ticaret açısından daha büyük fırsatlar sunacağı beklenmektedir. Hâlihazırda

⁵¹⁷ Stronski, a.g.m, 7

⁵¹⁸ İnternet: Nkereuwem, E. (Apr, 2017). “Nontraditional Actors: China and Russia in African Peace Operations” *Stimson*. Web: <https://www.stimson.org/content/nontraditional-actors-china-and-russia-african-peaceoperations> 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁹ İnternet: “Moscow exploits media and NGOs to torpedo Paris”. (2019, Jan). *West Africa Newsletter*. Web: https://www.africaintelligence.com/central-and-west-africa_politics/2019/01/02/moscow-exploits-media-and-ngos-to-torpedo-paris,108338079-art 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁰ Stronski, a.g.m, 13

Rusya, Afrika'daki en büyük silah sağlayıcısıdır. Rusya'nın bu durumda Afrika ile ticaretini çeşitlendirmesi beklenmektedir.⁵²¹

Devletin ortağı ya da sahibi olduğu Rus şirketleri Afrika'ya son dönemde açılım başlatmıştır. Dünyanın ve Rusya'nın en büyük elmas madencilik şirket Alrosa; Angola ve Mozambik'teki faaliyetlerini genişletmeye odaklanmıştır. Rosneft, 2018 yılında Nijeryalı bir petrol ve doğalgaz araştırma şirketi ile anlaşma imzalayarak Afrika kıtasında 21 alanda petrol çıkarma hakkını elde etmiştir. Ayrıca Rosneft'in halihazırda Gine, Libya, Mozambik, Nijerya, Güney Sudan ve Uganda'da petrol çıkarma ve işletme izni elde etmiştir. Ancak 2018 yılında yayınlanan Rosneft raporuna göre şirket sadece Mozambik'te aktiftir.⁵²²

Rus nükleer enerji şirketi Rosatom bugüne değin 14 Afrikalı ülke ile potansiyel nükleer santral kurulumu ve tarım, ilaç ve hidroelektrik santral alanlarında mutabakat zaptı imzaladı. İnşaatından faaliyete geçişine kadar nükleer projelerin uzun yıllar alması, Rusya'nın bahsi geçen Afrikalı ülkelerle uzun vadeli ilişkilerini güçlendirmiştir.⁵²³ Öte yandan bu anlaşmalar çerçevesinde ele alınan projelerin çoğu sadece kâğıt üzerinde kalmaya devam etmektedir. Bu anlaşmaların sadece bir siyasi manevradan öte geçmediği ve ticari açıdan gerçekleşmesinin öngörülmediğine dair yorumlar yapılmaktadır. Bu duruma istisna olarak 4.800 megavat enerji üretim kapasiteli bir santralin Mısır'daki inşaatına 2020 yılında start verildi.⁵²⁴

Rusya'nın Afrika'daki hedeflerine erişmesini zorlayacak hususlardan birisi diğer büyük aktörlere nazaran yarışa sonradan katılmasıdır. Çin, Hindistan, ABD ve AB ülkelerinin kıtadaki konumu daha ileridir. 2017 yılında Rusya'nın Afrika ile dış ticaret hacmi 3,1 milyar \$ iken ABD ve Çin'in sırasıyla 27 ve 56 milyar \$ idi. Rusya kıtaya son

⁵²¹ İnternet: Sidiropoulos, E. (Oct, 2019). "Cultivating Economic Relations: Russia-Africa Economic Forum". *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/highlights/cultivating-economic-relations-russia-africa/> 28 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²² İnternet: "Annual Report 2018: Technologies Shaping the Future". (2019). *Rosneft*. Web: https://www.rosneft.com/upload/site2/document_file/a_report_2018_eng.pdf 28 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²³ Schepers, N. (2019). Russia's Nuclear Energy Exports: Status, Prospects And Implications. *Non-Proliferation and Disarmament Papers*, 61, 1-16, 11-13

⁵²⁴ İnternet: Slivyak, V. (2019). "Dreams and reality of the Russian reactor export", *Ecodefense*, 8. Web: <https://ecdru.files.wordpress.com/2019/03/rosatom-report2019.pdf> 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

20 yılda 20 milyar \$ tutarında ticari kredi sağlamışken Çin 2000-2017 yılları arasında 143 milyar \$ sağlamıştır.⁵²⁵

Çizelge 4.1. Sahra-Altı ülkeler ile ticaret verileri⁵²⁶

Ticari Partner	İthalat Değeri (milyon \$)	İthalat Değeri Değişimi (2007-2017)	İhracat Değeri (milyon \$)	İhracat Değeri Değişimi (2007-2017)
Çin	37.387	+62	18.520	-19
Hindistan	13.147	+57	19.685	+117
ABD	11.741	-26	14.919	-136
Almanya	13.442	-5	7.492	-3
İngiltere	6.222	-32	6.479	-45
Japonya	6.178	-39	5.287	-36
Rusya	2.486	+97	608	+45

Rusya'nın Afrika'da ticari ilişkilerini geliştirmek için izlediği politikalardan birisi uluslararası yaptırımların hedefi olan ve ekonomik çıkmazda olan ülkelere ticari ayrıcalıklar vermek suretiyle bu ülkeleri kazanmak olmuştur. Örneğin Robert Mugabe'nin başkanlığının son döneminde Zimbabwe'ye uygulanan yabancı yaptırımlara karşı Rusya BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararı almasını engellemiş ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülke ile siyasal ve ekonomik ilişkileri sürdürmüştür.⁵²⁷

Rusya'nın Afrika'daki en etkin aracı silah ticaretidir. SSCB döneminden beri kıtaya silah tedarik eden Rusya, bu sayede askeri ve siyasi alanda nüfuzunu sürdürmektedir. 2015-2019 yılları arasında Rusya'nın silah ihracatının %17'si Afrika'ya yapılmıştır.⁵²⁸ Rus silahlarını Afrikalı ülkeler için daha cazip yapan faktörler; Batılı muadillerine göre güçlü olması ve dayanıklılıklarıdır.⁵²⁹ Öte yandan Rusya'nın Afrika'da henüz bir askeri üssünün olmaması Rus politikacıların bu yönde harekete geçmelerine yol açmıştır. Özellikle ABD ve Çin'in kıtada stratejik üslere sahip olması, Rusya açısından büyük bir eksiklik doğurmuştur. Örneğin, Afrika Boynuzu olarak adlandırılan Doğu Afrika'nın stratejik

⁵²⁵ İnternet: "Sub-Saharan Export and Imports by Country or Region 2017". (2017). *Dünya Bankası*, Web: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SSF/Year/2017/TradeFlow/Export#>. 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁶ Dünya Bankası, a.g.m

⁵²⁷ Dzirutwe, M. (March, 2018). "Russia seeks military cooperation, diamond, platinum projects in Zimbabwe," *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-zimbabwe-russia/russia-seeks-military-cooperation-diamondplatinum-projects-in-zimbabwe-idUSKCN1GK2JK> 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁸ İnternet: Wezeman, P.D. (2020). "Trends In International Arms Transfers, 2019". *SIPRI Fact Sheet* 4. Web: https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-03/fs_2003_at_2019.pdf 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁹ İnternet: Janjevic, D. (Apr, 2018). "The Strengths and Weaknesses of Russia's Military". *Deutsche Welle*, Web: <https://p.dw.com/p/2veUT> 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

öneminden dolayı ABD ve Çin'in Cibuti'de askeri üssü yer almaktadır. Bu bölgenin Ortadoğu'daki güç projeksiyonu ve Süveyş Kanalı üzerinde nüfuz sahibi olunması bakımından önemi fazladır. 2020 yılının Ocak ayında yayınlanan bir ABD devlet raporunda Rusya, Somaliland'da bir askeri üs kurmak için girişimlerini artırmıştır. Eğer inşa edilirse bu üs, Soğuk Savaş'tan beri Rusya'nın Afrika'da inşa ettiği ilk üs olacaktır. Üste 2 destroyer gemi, 4 firkateyn, 6 ağır uçak ve 15 savaşçı uçağa ev sahipliği yapacaktır.⁵³⁰

2014 Ukrayna Krizi'nden sonra uygulanan uluslararası yaptırımlara karşı Rusya misilleme olarak AB'nin tarım ürünlerine ambargo uygulamaya başlamıştı. Bu esnada alternatif pazarlara yönelen Rusya Afrika'ya da yöneldi. 2014 sonra Fas başta olmak üzere Afrika ülkeleri limon ithalatında ilk sırayı aldı. Güney Afrika ise, Norveç'e ambargo uygulaması sonucu Rusya'ya deniz ürünleri ihracatını artırdı. Rublenin değerinin düşük olması ise Afrikalı tahıl üreticilerinin lehine bir durum yarattı ve Rusya'ya ihracatlarını artırmalarını sağladı.⁵³¹ Rusya'nın tarım alanındaki girişimlerinden bir diğeri, Sahra Altı ülkelerine gübreçilik alanında yaptığı yatırımlardır. Eurochem adlı Rus firma Eritre'de potas çıkararak Rusya ve Belçika'daki fabrikalarında azot, fosfat ve potasyum gübresi üretmede kullanmaktadır.⁵³²

4.4.5. Türkiye

Türkiye'nin Afrika ile tarihteki ilişkileri Kuzey Afrika ülkeleri ile daha yakın olmuştur. Sahra-Altı Afrika ülkelerinde de belirli dönemlerde toprakları kontrol eden Osmanlı Devleti'nin kıta ile ilişkileri 16. yüzyıla dayanmaktadır. Osmanlı Devleti Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir'de 19. yüzyıl'ın ortalarına kadar hakimiyet tesis etmişti. Günümüzdeki adıyla Eritre, Sudan, Etiyopya, Somali, Cibuti, Nijer ve Çad'da da belirli zamanlarda hakimiyeti olmuştur. 1923'ten 1998'e kadar ki dönemde ise Afrika ile ilişkiler ikinci planda kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde kıtada SSCB ile ABD'nin

⁵³⁰ İnternet: "Russia Finalizes Plans To Set Up Naval Base In Somaliland". (2020, Jan). *Eabwnews*. Web: <https://www.busiweek.com/russia-finalizes-plans-to-set-up-naval-base-in-somaliland/> 30 Mayıs 2020

⁵³¹ İnternet: Medetsky, A. (Feb, 2018). "Russia Is Exporting More Wheat Than Any Country in 25 Years". *Bloomberg*. Web: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-16/russia-is-exporting-morewheat-than-any-country-in-25-years> 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵³² İnternet: "Russia's EuroChem Strengthens Potash Prospects With deal in Eritrea". (2018, June). *ICIS News*. Web: <https://www.icis.com/explore/resources/news/2018/06/12/10230792/russia-s-eurochem-strengthenspotash-prospects-with-deal-in-eritrea/> 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

ideolojik mücadelesinde Türkiye ABD'yi karşısına almamaya çalışmıştır. Afrika ile ilişkiler açısından dönüm noktası ise 1998 yılındaki “Afrika Açılımıdır.”⁵³³

Afrika Açılımı kapsamında kamu ve özel sektör yetkilileri, fikir kuruluşları ve Afrika'daki Türk diplomatların katıldığı toplantılar neticesinde “Afrika Eylem Planı” oluşturulmuştur. Türkiye'nin Afrika'ya yönünü çevirmesinin nedeni AB ile üyelik sürecinin uzun yıllardır ilerlememesi ve ekonomik potansiyeli artmakta olan Afrika'ya Türk ihracatçılarının yönelmek istemesiydi.⁵³⁴ 1997'de AB'ye üyelik başvurusu reddedilen Türkiye için sadece Afrika ile değil Latin Amerika ve Asya ülkeleriyle de ilişkilerin geliştirilmesi kararı alındı. 1999 ve 2001'de yaşanan ekonomik krizlerden ötürü Afrika'ya yönelik planlar Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminden itibaren uygulamaya konulabildi. 2005 yılında Türkiye'de “Afrika Yılı” ilan edildi ve 2008 yılında ilk Türkiye-Afrika Zirvesi düzenlendi.⁵³⁵ 2000'de dış ticaret hacmi 4 milyar \$ iken 2011'de 19 milyar \$'a çıktı.⁵³⁶ Sahra-Altı ülkeleri ile ticaret ise 2001 yılında 1 milyar \$ iken 2015 yılında 5 milyar \$'a çıktı.⁵³⁷

Ekonomik ilişkilerin yanı sıra siyasi ilişkilerde de 21. yüzyılın başından itibaren ivme kazanılmıştır. 2005'te Afrika Yılı ilan edilmesinin ardından Türkiye 2008 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçilmiştir. 53 Afrikalı ülkenin 50'si Türkiye lehinde oyunu kullanmıştır.⁵³⁸ 2005 yılında Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü alan Türkiye 2008'de “stratejik partner” ilan edilmiştir.⁵³⁹ 2009 ve 2012 yılları arasında 17 ülkede daha büyükelçilik açılmıştır.⁵⁴⁰

Tüm Afrika ülkeleriyle olduğu gibi Sahra-Altı ülkeleri ile ilişkilerin canlanması da 2005 sonrasında olmuştur. Türkiye'nin bu ülkeler nezdindeki girişimleri ise olumlu olarak

⁵³³ İnternet: Kaya, K., Warner, J. (2012). “Turkey and Africa: A Rising Military Partnership?”. *Foreign Military Studies Office*. Web: <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/p/fmso-file-cabinet> 6 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

⁵³⁴ Şengül, B. (2015). *21. Yüzyılda Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri (2005-2015)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 82-84

⁵³⁵ Özkan, M. (2016). “Turkey's Political-Economic Engagement with Africa”. Justin, V.D.M., Ian, T., Alexandra, A. (Editörler). *Emerging Powers in Africa A New Wave in the Relationship?* Cham: Palgrave Macmillan, 218-219

⁵³⁶ İnternet: “TÜSIAD'ın gözü Afrika'da” (Mayıs 2012). *CNN Türk*. Web: <http://www.cnntrk.com/2012/ekonomi/genel/05/31/tusiadin.gozu.afrikada/663236.0/index.html> 6 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

⁵³⁷ Tepeciklioğlu, E.E., Tok, M.E., Basher, S.A. (2017). Turkish and BRICS Engagement in Africa: Between humanitarian and economic interests. *Journal of Sustainable Development Law and Policy*, 8(2), 48-66, 59

⁵³⁸ Şengül, a.g.t, 86

⁵³⁹ Kaya, a.g.m, 4-5

⁵⁴⁰ Habiayemye, A., Oğuzlu, T. (2014). Engagement with Africa: Making Sense of Turkey's Approach in the Context of Growing East-West Rivalry. *Uluslararası İlişkiler*, 11(41), 65-85, 66

karşılık bulmaktadır. Bunda Türkiye'nin Afrika'da sömürgecilik geçmişinin olmaması ve tarihte tesis edilen dini ve siyasi bağlardır.⁵⁴¹ Türkiye ise bu ülkeler nezdindeki olumlu imajını pekiştiren bir politika izlemektedir. 2014'teki Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre dünyada ABD ve İngiltere'den sonra en fazla insani yardım yapan ülke olmuştur⁵⁴². Türkiye'nin 2014 yılındaki kalkınma yardımlarının üçte biri ise Sahra-Altı ülkelerine yapılmıştır. Dolayısıyla Sahra-Altı Afrika'da Türkiye, BRICS ülkelerine nazaran insani yardımı daha fazla önemseyen ve ticari ilişkilerinin önünde tutan bir siyaset izlemektedir.⁵⁴³

Ekonomi, ticaret ve insani yardımların yanında askeri ve güvenlik politikası da Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika ülkeleri ile ilişkisinde önemli yer tutmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren BM ve Afrika Birliği'nin kıtadaki barışı korumaya yönelik operasyonlarına katkı sağlamıştır. Özellikle Afrika Açılımı'ndan sonra aktif olarak kıta güvenliğinde rol alan Türkiye, 2009 yılında Aden Körfezi'nde korsanlara karşı 5 yıl boyunca askeri birlikler ve donanma görevlendirmiştir. 2013 yılında ise Afrika Birliği'nin bütçesine 1 milyon \$ tutarında destek sağlamıştır.⁵⁴⁴ 2005-2015 yılları arasında Senegal, Etiyopya, Gabon, Gana, Somali, ve Sudan ile askeri, teknik, eğitim ve bilimsel alanlarda işbirliği anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde güvenlik alanında ortak tatbikatlar ve eğitim öngörülmüştür.⁵⁴⁵

4.5. Yeni Afrika Talanı

1980 ve 1990'larda ekonomik ve siyasi krizlerle mücadele eden Afrika kıtasının 2000'lerden itibaren önceki yıllara nazaran ekonomik açıdan toparlanması ile Afrika'nın dünya siyasetinde yıldızı parlamaya başladı. 2000'lerden itibaren Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya'nın da ekonomilerinin büyüme trendine girmesi ile bu ülkelerin petrol ve madenler başta olmak üzere hammaddeye olan ihtiyaçlarında artış olmuş ve bu

⁵⁴¹ Donelli, F., Levaggi, A.G. (2016). Becoming Global Actor: The Turkish Agenda for the Global South, *Rising Powers Quarterly*, 1(2), 93-115, 103

⁵⁴² İnternet: Çavuşoğlu, M. (2016). "2016 Yılı Başında Dış Politikamız", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 132, Web: https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2016-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf 13 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

⁵⁴³ Çavuşoğlu, a.g.m, 110

⁵⁴⁴ Devecioğlu, K. (2017). *Türkiye - Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 64

⁵⁴⁵ Farhaoui, F. (2015). İşleyiş ve Zorluklar Bağlamında Türkiye: Afrika Stratejik İlişkileri. *JOBEPS*, 4(7), 81 – 99, 87

ihtiyaçlarının temini için dikkatleri Afrika'ya yönelmişti.⁵⁴⁶ Birçok yazar bu gelişmeyi “Yeni Afrika Talanı” adlandırmaya başladılar. 19. yüzyılın sonunda başlayıp 1960'lı yıllara kadar devam eden ilk “Afrika Talanı”ndan esinlenerek ürettikleri bu kavramı bahsi geçen yazarlar 21. yüzyılın başında Afrika kıtası üzerindeki yeni rekabeti adlandırmak için kullanmaktadırlar. Bu yazarlardan Lee'ye göre bu yeni mücadelede eski kolonyal Batılı devletler ile Çin başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeler kıyasıyla rekabetin aktörleridir. Lee'ye göre bu mücadelenin tüm dünya için sonucu maden ve petrol kaynaklarının dünyaya arzının artmasıdır.⁵⁴⁷

Çin'in Afrika'ya açılımı 2000 yılındaki FOCAC forumu ile başlamış olsa da, Çin'in Afrika'da eriştiği konum AB'nin dikkatini 2006 yılında çekmiştir. 2006 yılında düzenlenen III. FOCAC forumu, Çin'in kısa sürede Afrika'da eriştiği konumu gözler önüne sermiş ve bu durum AB'yi yeni stratejiler geliştirmeye sevk etmiştir. Zira FOCAC forumunun ardından alınan kararlar ile Çin büyük vaatlerde bulunmuş ve Afrikalı devletler ile kapsamlı bir ticaret rejimi kurulmuştur.⁵⁴⁸ Bu kararlar özetle şu şekilde sıralanmıştır: (i) 2009 yılına kadar Çin'in Afrika'ya yatırımlarının iki katına çıkarılması, (ii) 5 milyar \$ bütçeye sahip Çin-Afrika kalkınma fonunun kurulması, (iii) Az gelişmiş Afrika ülkelerinin Çin'e ihraç ettiği kalem sayısının 190'dan 440'a çıkarılması, (iv) 2009'a kadar 5 milyar \$ kredi sağlanması, (v) Ödeme gücü çeken ülkelerin borçlarının silinmesi. 2006 yılında Çin'in Afrika'daki yatırımlarının değeri 12 milyar \$'a yükseldi. 1990 yılında sadece 49 milyon \$ seviyesindeydi.⁵⁴⁹

Çin'in Afrika'daki faaliyetleri AB açısından dört hususta sorun arz etmekteydi. İlk olarak AB tarafından sağlanan ekonomik yardımların Çinli firmaların projelerinde kullanılması söz konusu olmaya başlamıştı. Ancak AB ülkelerinin bundan şikâyet etmeleri için haklı gerekçeleri yoktu zira Afrikalı ülkeler bu fonları kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanmakta serbestti. İkinci olarak Çin'in hala dış yardım alan bir ülke olarak Afrika'da hibeler ve krediler sunması AB ülkeleri açısından tutarsız bulunmaktaydı. 2005 yılında Çin Paris Yardım Etkinliği Deklarasyonu'nu donör ülke olarak değil yardım alan bir devlet olarak imzalamıştı. Böylece AB'nin de katkıda bulunduğu yardımlardan yararlanan bir

⁵⁴⁶ Ouma, S. (2012). New Scramble for Africa. *Regional Studies*, 46(6), 836-838, 836

⁵⁴⁷ Lee, M.C. (2006). The 21st Century Scramble for Africa. *Journal of Contemporary African Studies*, 24(3), 303-330, 319

⁵⁴⁸ Hole, a.g.t, 45

⁵⁴⁹ Shelton, G., Paruk, F. (2008). *The Forum on China-Africa cooperation: A Strategic Opportunity*. Addis Ababa: Institute for Security Studies, 115-117

ülke olarak Afrika'daki nüfuzunu pekiştirmektedir. Üçüncü olarak AB zaman zaman Afrika'daki borçlarından feragat ederken Çin bu ülkelere yeni krediler sağlamaktaydı. Dördüncü ve en önemli sorun, Çin'in Afrika ülkeleri ile çok taraflı anlaşmalar yapmak yerine ikili anlaşmalar yapmayı tercih etmesiydi. Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) örneğinde görüldüğü çok taraflı anlaşmalar ile sonuç alınamamıştı. Çin'in stratejisinin daha etkin olduğunu kabullenmek zorunda kalan AB de ikili anlaşmalar yapmaya karar verecekti.⁵⁵⁰

Çin başta olmak üzere BRICS ülkelerinin Afrika'da artan faaliyetleri AB'yi yeni stratejiler geliştirmeye yöneltti. İlk olarak yedi yıl aradan sonra 2007 yılı Aralık ayında 2. AB-Afrika Zirvesi düzenlendi. Ancak zirve yeni kararların alınması bir yana, Afrikalı devletler ile AB arasında tartışmalara sahne oldu. EOA'ların dayatılmasını Afrikalı devletler şiddetli bir şekilde eleştirdi.⁵⁵¹ “Önemli hammadde” olarak tanımladığı ürünlerin %80'ini ithalatla karşılayan AB 2008 yılında “Hammadde Girişimini” (*Raw Materials Initiative-RMI*) başlattı.⁵⁵² Enerjide dışa bağımlılığı %55 olan ve hiçbir üyesinin dünya ölçeğinde %1'den daha fazla petrol veya doğalgaz kaynağına sahip olmayan AB için RMI hayati önem arz etmekteydi.⁵⁵³

2008 yılı verilerine dünyada doğal kaynakların pazar değeri 3.8 trilyon \$' idi. Avrupa en büyük alıcı olup dünyadaki doğal kaynakların %23'ünü ithal etmekteydi. Gelişmekte olan ülkelerin ise %50'den fazlasının ihracatı hammadde kalemlerinden oluşmaktaydı. Bu ülkeler arasında yer alan 46 Afrikalı ülkenin ihracatında sadece bir hammadde kalemi öne çıkmaktaydı. RMI'da önemli hammaddeler olarak kobalt, platinyum, titanyum gibi rezervleri sınırlı olan metallerin yanı sıra orman ürünleri ve kimyasallar da belirtilmiştir. RMI'ya göre Çin, Rusya, Güney Afrika başta olmak üzere Afrika ve Güney Amerikalı bazı

⁵⁵⁰ Tull, D. M. (2008). China in Africa: European Perceptions and Responses to the Chinese Challenge. *SAIS Working Papers in African Studies*, 2(8), 1-16, 5-6

⁵⁵¹ İnternet: “EU-Africa Summit Ends With Meager Results”. (2007, Dec). *Deutsche Welle*, Web: <https://www.dw.com/en/eu-africa-summit-ends-with-meager-results/a-2996175> 12 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵² Paron, F. (2018). Europe's Dependence on Critical Raw Materials: Implications for the Competitiveness and Independence of Strategic Industries. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, 18(45), 1-6, 1

⁵⁵³ Alkan, M.N. (2015). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 215-227, 219

hükümetler “uluslararası ticareti sekteye uğratan” gümrük vergileri ve kotalar uygulamaktadır.⁵⁵⁴

RMI çerçevesinde yapılan eylemler hakkında AB Komisyonu iki senede bir raporlar yayınlamaya başladı. 2010 yılındaki ilk raporunda “uluslararası ticaretin önündeki engellerin giderilmesi” doğrultusunda atılan adımlar arasında Çin hükümetinin 9 hammadde kaleminde uyguladığı ihracat kısıtlamaları için DTÖ’ye başvurulması da belirtildi.⁵⁵⁵ 2011 ve 2014 yıllarında DTÖ AB’yi haklı bularak söz konusu hammaddelerin ihracatındaki kısıtlamaların kaldırılmasına hükmetmiştir. Böylece AB, uluslararası kuruluşları da yanına alarak hammadde arzının serbestleştirilmesi konusunda kazanımlar elde etmektedir.⁵⁵⁶

AB’nin hammadde ihracatındaki kısıtlamalara olan karşıt tutumunu EOA imzalamaya ikna edebildiği ülkeler ile masada da göstermiştir. EOA imzalamayı kabul eden Karayipler Grubu’ndaki ülkeler ile geçici EOA imzaladığı ülkelere olan Kamerun, ancak “ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldıklarında” ve “AB’ye danışmak suretiyle geçici bir süreliğine” ihraç ettikleri hammaddelerde ihracat kısıtlama koyacaklarını kabul ettiler.⁵⁵⁷ Hâlbuki ihraç edilen hammaddelere Afrikalı devletlerin uyguladığı gümrük vergileri, bu ülkeler için ekonomilerinin kalkınmasına yardımcı olacak para kaynağını sağlamaktaydı. Örneğin Kenya’nın hayvan derisine uyguladığı %40 ihracat vergisi 7.000 kişiye iş imkânı ve 8 milyon \$’lık bir gelir sağlamak ve deri endüstrisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.⁵⁵⁸

AB’nin 2006’dan itibaren Çin’e karşı birçok kulvarda yaptığı hamleleri hammadde yarışının yanı sıra tarafların ideolojik mücadelesi olarak yorumlayanlar da vardır. Buna göre Afrika’daki mücadele, AB’nin öncüsü olduğu neo-liberalizm ve Çin’in öncüsü olduğu

⁵⁵⁴ Curtis, M. (2010). *The New Resource Grab: How EU Trade Policy is Undermining Development*. Nairobi: OXFAM, 9-12

⁵⁵⁵ İnternet: “Raw Materials Policy 2009 Annual Report”. (2010). AB Komisyonu, 3. Web: <https://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/goods-and-services/raw-materials/> 16 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁶ Hole, a.g.t, 18

⁵⁵⁷ İnternet: “Interim Agreement with a View to an Economic Partnership Agreement between the European Community and its Member States, of the One Part, and the Central Africa Party, of the Other Part”. (2009, Feb). *Official Journal of the European Union*. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22009A0228%2801%29> 20 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁸ Curtis, a.g.e, 6

neo-merkantilizm arasındaki bir üstünlük mücadelesidir.⁵⁵⁹ Neo-merkantilizm, kavram olarak 16. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupalı devletler tarafından uygulanmış olan milliyetçi bir ekonomi modeli olan “merkantilizm”in modern versiyonudur. Bu ekonomi modelinde devlet ekonominin baş aktörü olup diğer devletlerle sıfır toplamı bir oyunda mücadele halindedir.⁵⁶⁰ Neo-merkantilizm ise liberal ekonominin unsurları olan serbest piyasa ve özel mülkiyeti benimsemekle beraber bireysel çıkarlar doğrultusunda ekonominin yönlendirilmesini kabul etmez. Bunun yerine büyük şirketler devletin kontrolünde olmalıdır. Bu sayede şirketler bireysel çıkarlar yerine ulusal çıkarlara hizmet etmektedir.⁵⁶¹

Holslag’a göre Washington Konsensüsü yerine Çin’in öncüsü olduğu “Pekin Konsensüsü”, Batı’nın kontrol ettiği dünya ekonomik düzenine meydan okumaktadır. Ona göre Çin “Bandung Ruhu” ile Afrika’yı kendi safına çekmekte ve Batılı ekonomik düzeni karşısına almaktadır.⁵⁶² Çin’in Afrikalı ülkeler ile reform şartı veya benzeri koşullar koymadan ticaret yaparak Batılı ülkelerinin önüne geçmektedir. Böylece Afrikalı devletlerin Batılı ülkelere karşı eli güçlenirken, Çin’in BM gibi uluslararası platformlarda dayanışma içerisinde olabileceği ülkelerin sayısı artmaktadır.⁵⁶³

Nitekim EOA’ların imzalanması ancak AB’nin zoruyla olmuştu. Neo-liberal prensipler çerçevesinde hazırlanan ve 2007 yılına kadar imzalanması öngörülen EOA’lar, AKP ülkelerinin direnişi nedeniyle bu tarihin çok sonrasında imzalanmaya başladı. 2014 yılına kadar AB, Çin’in izinden giderek Afrika Karayip Pasifik (AKP) ülkeleriyle bölgesel bloklar halinde anlaşma yapmak yerine ikili anlaşmalar yapma stratejisini izlemiştir. 2014 yılını anlaşmaların imzalanması için en son tarih olarak ilan eden AB, imzayı atmayan AKP ülkelerini, en çok gözetilen ulus kaydına istisnalar barındıran GSP rejiminden çıkarmakla tehdit etmiştir. AB’nin bu sert tutumu sonuç vermiş ve ilk olarak SADC üyeleri devletler ile 10 Ekim 2014 yılında EOA’lar imzalanmıştır.⁵⁶⁴ Nijerya hariç tüm Batı Afrika

⁵⁵⁹ Hole, a.g.t, 47

⁵⁶⁰ Yu, F.L.T. (2017). Neo-Mercantilist Policy and China’s Rise as a Global Power. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*. 3(3), 1043-1073, 1044-1045

⁵⁶¹ Ziegler, C., Menon, R. (2014). Neomercantilism and Great-Power Energy Competition in Central Asia and the Caspian. *Strategic Studies Quarterly*, 8(2), 17-41, 20.

⁵⁶² Holslag, J. (2006). China’s New Mercantilism in Central Africa. *African and Asian Studies*, 5(2), 133-169, 147

⁵⁶³ Carmody, P. (2011). *The New Scramble for Africa*. Cambridge: Polity Press, 93

⁵⁶⁴ Keijzer, N., Bartels, L. (2017). “Assessing the Legal and Political Implications of the Post-Cotonou Negotiations for the Economic Partnership Agreements”. German Development Institute Discussion Paper, 4, 6

lkeleri 2018 yılı itibariyle EOA imzalamıştır. Orta Afrika lkelerinden Kamerun 2009 yılında EOA imzalamıştır. Doğu Afrika lkelerinden Kenya ve Ruanda ile EOA 2016 yılı itibariyle imzalanmıştır. Güney Afrika lkelerinden Mauritius, Seyşeller, Madagaskar ve Zimbabve ile geçici anlaşmalar imzalanmış olsa da hala müzakereler devam etmektedir.⁵⁶⁵

Jakobsen ile Wood’a göre Çin her ne kadar rakip gördüğü AB ile mücadele içinde de olsa, AB’nin Afrika’daki konumunu zayıflatmaktan kaçınacaktır. Bunun nedeni, AB’nin Çin’in en önemli ticari partneri olması ve ekonomik yaptırım gücüdür. Örneğin 2013 yılında AB, Çin’in ürettiği güneş enerjisi panellerine %64,9 gümrük vergisi uyguladı. Gerekçe olarak Çin hükümetinin güneş enerjisi üreten firmalarını sübvanse ederek düşük fiyat verebilmelerini sağlamasıdır. AB’nin kendi üreticilerini korumak için uygulayacağı yaptırımlar Çin ekonomisine ciddi zararlar verebilmektedir.⁵⁶⁶ Hatta Çin’in Afrika’daki artan faaliyetlerinin kıtada herkesin yararına olacak gelişmeler doğurduğunu savunan yazarlar mevcuttur. Stahl’a göre Çin’in madencilik sektörü dışında telekomünikasyon ve finansal sektörlerdeki yatırımlarının Afrika lkelerinin ekonomik büyümelerinde katkısı olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁷ Holslag’a göre Çinli firmalar Batılı lkeler ile rekabetin az olduğu sektörleri daha çok tercih etmektedir. Ona göre Avrupalı firmaların madencilik sektöründe Çinli firmaların önünü kesmesi söz konusu değildir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ İnternet: “Overview Of Economic Partnership Agreements”. (2020, Oct). European Commission. Web: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf 19 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶⁶ Jakobsen, L. & Wood, J. (2012). “China’s expanding role in Africa and implications for the EU”. R. Vogt (Editör). *Europe and China: Strategic Partners or Rivals?* Hong Kong University Press, 141

⁵⁶⁷ Stahl, 2011, a.g.m, 19

⁵⁶⁸ İnternet: Holslag, J. (2007). “Chinese Resources and Energy Policy in Sub-saharan Africa”. *Policy Department External Policies*, 49. Web: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/348604/EXPO-DEVE_ET\(2007\)348604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/348604/EXPO-DEVE_ET(2007)348604_EN.pdf) 18 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.

5. SONUÇ

AB'nin Sahra-Altı Afrika'ya yönelik 1960'lardan itibaren başlayan kalkınma politikası, değişen uluslararası koşullara göre evrim geçirmiştir. Ancak AB'nin kalkınma politikaları her zaman kolonyal geçmişin gölgesinde gerçekleşmiş ve kaçınılmaz olarak neo-kolonyal amaçlar barındırmıştır. Bu bağlamda Sahra-Altı Afrika ile 1960'lardan sonra imzalanan Yaoundé, Lome ve Cotonou Anlaşmaları'nın arka planında eski sömürgelerle olan kolonyal bağların sürdürülme gayretinin yattığı düşünülmektedir. Sahra-Altı Afrika ile kolonyal bağların sürdürülmesi açıkça resmi söylemlerde yer almamakla birlikte, taraflar arasındaki asimetrik ilişki “diyalog”, “ortaklık”, “karşılıklı bağımlılık” gibi kelimelerle perdelenmektedir. Neo-kolonyalizm amaçlarının dışında bu anlaşmaların Bağlantısızlar Hareketi ve BM'deki anti-kolonyal oluşumlara karşı bir hamle niteliği taşıdığı da bilinmektedir.

En başından itibaren Sahra-Altı Afrika ülkelerinin uygulayan, Avrupalı devletlerin uygulatıcı olduğu ilişkiler 1989'da dünyada neo-liberalizmin hakim ekonomik model haline gelmesiyle yeni bir dönemece girmiş ve taraflar arasındaki hiyerarşi daha da derinleşmiştir. Zira AB'nin Afrika Karayip Pasifik (AKP) ülkelere artık tek taraflı ayrıcalıklar vermesi DTÖ'nün kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle mümkün olmayacaktır. AB ise neo-liberal ekonomik prensipler doğrultusunda AKP ülkelerinin ticaretini serbestleştirmeleri için baskısını artırmıştır. Bu sayede AB'nin Afrika'nın temel kaynaklarına erişimi de giderek kolaylaşacaktır.

Cotonou Anlaşması çerçevesinde AB'nin AKP ülkelere sunduğu Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları (EOA) neo-liberal ekonomik prensipler çerçevesinde kapsamlı ekonomik dönüşümü öngörmekteydi. AB, EOA'ların AKP ülkelerinde yoksulluğun azaltılması ve ekonomilerin kalkınması için bir formül olduğunu iddia etmiş olsa da uzun yıllar AKP ülkeleri anlaşmaları imzalamakta diretmişlerdi. Sadece AKP ülkeleri hükümetleri değil akademik camiadan da AKP ülkelerinin ekonomilerini tam olarak serbestleştirmelerinin ne tür gelişmelere kapı araladığına dair endişeler dile getirilmişti. AKP ülkelerindeki tarım ve imalat sektörlerinin katma değeri yüksek Avrupalı ürünlerle nasıl mücadele edeceği yakın geçmişte ayrı bir akademik çalışmanın konusu olabilecek öneme sahiptir.

2014 yılından itibaren imzalanmaya başlayan EOA'ların neler getireceği henüz belli olmasa da yakın gelecekte iyi bir sınav verip veremeyeceği ortaya çıkacaktır. Özellikle Afrikalı EOA'ların etkilerini en fazla hissedecek olan tarım ve imalat sektörü üreticilerinin mağduriyetlerinin oluşması halinde bu kesimler yakın gelecekte tepkilerini yüksek sesle dile getireceklerdir. Şimdiden Kamerun, Senegal ve Gana gibi ülkelerde, pazarın Avrupalı ürünlerin akınına uğramasının ardından karşıt tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yerli tarım ve imalat ürünlerinin tercih edilmesi konusunda ulusal bilinç geliştirilmesi için sektör üreticilerinin sivil toplum örgütlerinin çatısı altında bir araya geldikleri ve seslerini duyurmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu örgütlerin Avrupa'daki temsilcilikleri aracılığıyla AB nezdinde lobi faaliyetleri de mevcuttur.

EOA'ların öngörülen tarih olan 2008'den ancak altı yıl sonra bir takım tavizlerle imzalanmaya başlaması sürecin AB açısından da zorlu ve meşakkatli geçtiğini göstermiştir. EOA'ların ikili düzeyde devletlerin ikna edilebilmesiyle ancak imzalanabilmesi, Cotonou Anlaşması'nın bölgesellik vurgusundan da taviz verilmesini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, AB'nin neo-liberal ekonomik prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam etmesi de şüphe ve endişeyle karşılanmaktadır. Zira 2008-2012 yılları arasında yaşanan "Mortgage" ve "Eurozone" krizleri küresel ekonomik düzenin güvenilirliğini derinden sarsmıştır. Bu krizler, devletler arasında ekonomik ayrışmanın daha da artmasının bir sonucu olarak değerlendirildiğinde, EOA'ların yeni krizleri tetikleyebileceğinden endişe duyulmaktadır. Brexit'in de bu krizlerin bir sonucu olduğu kimi çevrelerce tartışıldığı bir ortamda EOA'lara dair güven daha da azalmıştır.

Krizler sadece ekonomik boyutuyla değil çevresel etkileriyle de günümüzdeki etkilerini sürdürmektedir. Doğadaki sınırlı kaynakların tüketiminin daha da arttığı ve ülkeler arasındaki rekabetin daha da kızıştığı bir ortamda küresel ısınmanın etkileri her geçen gün daha da belirginleşmektedir. Deniz seviyelerinin yükselmesi, çevresel felaketlerin meydana gelmesi ve okyanusların yaşanabilirliğinin giderek azalması yoksulluk, hastalık ve açlık sorunlarını daha da artıracaktır. Bu nedenle neo-liberal ekonomik modelin Afrika ve diğer gelişmekte olan devletlere dayatılması, kalkınma ve ekonomik refah yerine var olan sorunları daha da derinleştirmeye sebep olacaktır.

Sahra-Altı Afrika ülkelerindeki tarım ve imalat üreticilerinin yeni anlaşmadan beklentisi, Cotonou Anlaşması'ndan farklı hükümler içeren bir rejimdir. İlk olarak tıpkı AB'nin kendi tarım ve gıda üreticilerini koruduğu CAP gibi, yerli Afrika üreticilerine tek-tarafli ayrıcalıkları sağlayan bir rejimin tekrar tesis edilmesini arzu etmektedirler. Bu kapsamda ekonomilerin serbestleştirilmesi ve DTÖ gibi kuruluşlarda ortak hareket edilmesi yerine Afrikalı ülkelerin kendi stratejilerini geliştirmeleri ve kendileri ifade etmeleri sağlanmalıdır. İkinci olarak EOA'ların son bulması talep edilmektedir. Zira anlaşmalar çok uzun yıllar imzalanamamış ve birçok çekince ve tavizlerle, baskı ve zorlamayla imzalanabilmiştir. Üçüncü olarak Sahra-Altı Afrikalı ülkelerin dış yardımlara bağımlılık yerine öz kaynaklarıyla yatırımlarını finanse etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Sahra-Altı Afrika'dan yurtdışına yasal olmayan yollarla para çıkışlarının kontrol edilmesi ve yabancılar tarafından kaynakların sömürülerek karın yurtdışına kaçırılması engellenmelidir. Dördüncü olarak, Sahra-Altı Afrika'dan Avrupa'ya yönelik göçler, AB-AKPÜ müzakerelerinde değil de uluslararası kuruluşların çatısı altında çözümlenmelidir.

AB-AKPÜ müzakerelerinin seyri Afrika'daki yeni oyuncular tarafından da etkilenmektedir. BRICS ülkelerinin Afrika ile artan ilişkileri, AB'nin Afrika ile müzakerelerinde elini zayıflatan bir gelişmedir. AB'nin asimetrik faydalar sağlayan Cotonou sonrası yeni rejimi tesis etme çabaları bu nedenle gittikçe sonuç vermekten uzaklaşacaktır. 2009 yılında dünya sahnesine çıkan BRICS'in Afrika ile ticaretinin o tarihten itibaren günümüze kadar neredeyse iki katına çıktığı bilinen bir gerçektir. BRICS ülkelerinin Afrika'nın en büyük ticari partneri olmasının ötesinde Afrika'nın kalkınmasını sağlayacak büyük yatırımların öncü olması AB'nin pazarlık gücünü azaltmıştır. Dolayısıyla Afrika 21. yüzyıldan itibaren yeni bir rekabete sahne olmaktadır. Kıtanın altın, krom, elmas, manganez, fosfat, bakır, uranyum, petrol, doğalgaz ve demir gibi rezervleri bakımından birçoğunun dünyada 1. sırada, diğerlerinin ise 2. sırada olması, rekabetin boyutunu artırmıştır.

BRICS ülkelerinin gelişmekte olan ekonomilerinin 2050 yılı itibariyle G-7 ülkelerini geride bırakacağı öngörülmektedir. Öte yandan BRICS'in yükselişi küresel ekonomik düzeninin sorgulanmasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD'nin öncülüğünde GATT başta olmak üzere küresel sermaye kuruluşlarıyla dizayn edilen küresel ekonomi son yıllarda BRICS'in yükselişi ile sorgulanmakta ve değişime zorlanmaktadır. Özellikle DTÖ'nün 2015'teki 10. Bakanlar Toplantısı'nda önemli

konularda uzlaşma sağlanamaması, küresel ekonomik düzende ayrışma ve tek sesliliğin ortadan kaybolacağına işaret etmektedir. Bu durumda neo-liberal ekonomik modelin genel geçerliği artık söz konusu olmayacaktır. 2013 yılında ABD ve AB'nin Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP), Batılı ülkelerin küresel bir ekonomiyi kontrol etmek yerine diğer ülkelerden ayrı bir yol izlemek istediklerini göstermiştir.

2008 küresel krizinden sonra kurulan Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Asya Yatırım Kalkınma Bankası gibi BRICS'in yatırımlarını yönetmeye başlayan kuruluşlar IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların alternatiflerini oluşturmuşlardır. BRICS ülkelerinin alternatif kuruluşlarını Afrika'da bir adım öteye taşıyan özellikleri ise sağlanan kredi ve hibeler karşılığında reform koşulunun olmamasıydı. BRICS ülkeleri bununla kalmayarak askeri ve stratejik ilişkileri de ileri seviyeye taşımaktadırlar. Askeri malzeme ve silah satışı ve yardımlar ile Afrika'da AB ve ABD'nin önünde büyük bir dengeleyici güç olmaları pekiştirilmiştir.

BRICS ülkeleri arasında Güney Afrika'nın da yer alması, BRICS'in Afrika'daki imajını olumlu etkilemiştir. Afrika'nın en gelişmiş ülkesi olan ve kıtanın dünyaya açılan kapısı olan Güney Afrika'nın BRICS bloğunda yer alması önemli bir avantajdır. Aynı şekilde Güney Afrika'nın BRICS gibi küresel güçlerin olduğu bir oluşumda Afrika'yı temsil etmesi kıtanın uluslararası siyasetteki prestijini artırmıştır. BRICS ülkelerini Afrika'da bir adım öteye taşıyan diğer bir husus, Afrika nezdindeki olumlu imajıdır. Zira BRICS ülkelerinin ilişkileri eskiye dayanmakta olup Batılı ülkelerin aksine benzer yaşanmışlıklara sahiptir. Bu açıdan, tarihi ve kültürel bağların olması Afrika'da BRICS ülkelerinin günümüzde aktif diasporalarının da olmasını sağlamıştır.

Çin'in Afrika ile tarihi bağları açısından 1955 Bandung Konferansı dönüm noktasıdır. O tarihten itibaren Çin'in kıtadaki nüfuzu sürekli artmıştır. Her ne kadar batılı ülkeler günümüzde Çin'i "neo-kolonyal" emelleri olmakla suçlasa da Çin'in yumuşak gücü kıtada kabul edilmektedir. Örneğin 2003 yılında Çin'de okuyan yabancı öğrencilerin %25'i Afrikalıydı. Hindistan ise de-kolonizasyon sürecinde Afrikalı ülkeleri bağımsızlık elde ederken desteklemişti. Afrikalı ülkelerin bilinçaltına yerleşen bu dostluk duyguları günümüzde Hint diasporasının kıtada etkili olmasını sağlamıştır. Hint diasporanın nüfusu günümüzde 3 milyona ulaşmış olup Kenya, Uganda, Tanzanya ve Güney Afrika'da yoğunlaşmışlardır.

Rusya ise SSCB'nin Afrika'daki olumlu imajı nedeniyle kıtada Afrikalı ülkelerce desteklenmektedir. SSCB dönemindeki okullarda eğitim gören Afrikalı öğrenciler günümüzde yönetimde yer almakta olup Rusya'ya karşı dostane bir tutum içindedir. Brezilya'nın kıtadaki imajı olumlu olup sömürgecilik döneminde 4 milyon Afrikalı'ya kapılarını açması bunda en büyük etkidir. Mozambik, Angola, Sao Tome ve Principe ve Gine gibi Portekizce konuşan ülkeler belli başlı ortaklarıdır. Lula döneminde kıtaya yapılan açılım ise ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Güney Afrika'nın durumu ise iki farklı yöne sahiptir. Bir yandan Afrika'da yer aldığından dolayı yerli bir aktör iken diğer yanda BRICS ülkeleri ile hareket ederek dışarıdan bir aktör gibi hareket edebilmektedir.

Öte yandan BRICS ülkelerinin Afrika'da Batılı ülkelere göre eşit düzlemde ilişkiler tesis ettiği görülse de kimi çevreler BRICS ülkelerinin de Batılı ülkelere farklı olmadığını dile getirmişlerdir. BRICS ülkelerinin katma değeri yüksek mamul ürünleriyle Afrika pazarını işgal ederek yerli üreticileri mağdur ettiğini ve Afrika'nın hammadde satışına bağımlılığının devam ettiğini dile getirmektedirler. Ayrıca BRICS ülkeleri, Batılı ülkelerin aksine “iç işlerine müdahalede bulunmama” ilkesi çerçevesinde demokratik olmayan ve insan hakları ihlal eden rejimlerle de ilişkiler tesis etmektedir. Bu durumda bu rejimlerin devamlılığını sağlayarak Afrikalı hakların mağduriyeti sürdürülmektedir.

BRICS'in 21. yüzyılda Afrika'daki yükselişi, birçok yazara göre AB'yi daha agresif davranmaya yöneltti. Bunda AB'nin hammadde yönünden neredeyse tamamen dışa bağımlılığı etkili olmuştur. EOA'ların imzalanması yönünde uygulanan baskı da bu agresifleşen tutumun bir sonucuydu. 2006 yılında Çin'in kısa sürede eriştiği konum AB'yi daha da endişeye sevk etti. Zira Çin Afrika ile ticaretini artırarak bir anda kıtadaki en büyük yatırımcılardan biri haline gelmişti. 2008 yılında imzalanan hammadde girişimi, AB'nin önemli hammadde olarak tanımladığı kaynakların temini konusunda engellerin kaldırılması yönünde bir hamleydi. Birçoğu Afrika'da bulunan bu kaynakların BRICS ülkeleri tarafından da ticaret politikalarının hedefi olmasından dolayı AB agresif politikalarını giderek artırdı. Bu doğrultuda DTÖ nezdinde, hammaddeye ek gümrük vergi koyan devletler sürekli olarak şikâyet edildi ve yaptırımlara maruz bırakıldı. AB'nin küresel ekonomik kuruluşlarını da yanına alarak ticaretin serbestleştirilmesi konusundaki baskıları, uzun yıllardır imzalanamayan EOA'ların da en nihayetinde Afrika ülkeleri tarafından kabul edilmesini sağladı. Tanzanya ve Nijerya gibi birkaç ülke hariç tüm AKP ülkeleri 2018 yılında EOA'ları imzalamıştır.

Çin'in Afrikalı ülkeler ve halkı tarafından imajı olumlu olsa da, Batılı çevreler başta olmak üzere kimi çevrelerce Çin'in politikaları eleştirilmiştir. Buna göre Çin'in pragmatik tutumu nedeniyle demokratik olmayan rejimlerin devamlılığı sağlanmaktadır. İkinci olarak Çin ile ticarete Afrikalı ülkelerin yine hammadde ihracatıyla yetindiği görülmektedir. Ayrıca Çin'in ucuz ürünleri nedeniyle yerli imalat sanayi küçülerek işsizliğin artışı tetiklenmiştir. Son olarak Çin'in pragmatik tutumu nedeniyle yolsuzluklar ve borçlanma artmıştır.

Bununla birlikte, Çin Afrika'daki rolünün giderek yatırımcıdan servis sağlayıcısına dönüştüğü yönünde yorumlar yapılmaktadır. Buna göre Çin'in Afrika'daki yatırımları 2013'ten itibaren düşme eğilimine girmiştir. Bunun nedeni Çin'in Afrika'da yatırım tanımını tam karşılamayan faaliyetlere odaklanmasıdır. Böylece Çin'in bir yatırım ortağından çok müşteri olması söz konusudur. Bu olgu ile paralel olarak Afrika'nın Çin ile dış ticaret açığı artmaktadır. 1995 ve 2012 yılları arasında Çin ile ticaret fazlası veren Afrika, 2013'ten itibaren açık vermekte olup bu miktar artmaktadır. Afrika'nın Çin ile ticaret açığı toplam ticaret açığının yarısına ulaşmıştır.

Ticari politikaların yanı sıra Çin'in Afrika'daki askeri politikaları da kuşku uyandırmaktadır. Zira benimsemiş olduğu “müdahalede bulunmama” ilkesini terk eden Çin, yakın geçmişte Afrika'da askeri müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bunun nedeni ilk olarak Çin'in pragmatist tutumunun uluslararası toplumda eleştirilmesidir. Çin artık insan hakları ihlallerinde bulunan yönetimleri desteklemek yerine askeri müdahalelerde bulunmaktadır. İkinci olarak Afrika ülkelerindeki istikrarsızlık ve çatışma ortamı, Çinli firmaların faaliyetlerini olumsuz etkilemekte ve vatandaşlarını tehdit etmektedir. Üçüncü olarak Çinli vatandaşlara karşı çeşitli saldırılar da gerçekleşmektedir. Bu saldırılarda can ve mal kayıpları yaşanmaktadır. Bu durum karşısında Çin hükümetinin sessiz kalması itibarını ve güvenilirliğini zedeleyeceği için Çin 2010'lu yıllardan itibaren askeri müdahalelerde bulunmuştur.

Çin'in Afrika'daki faaliyetlerine yöneltilen eleştirilerin bir benzeri Hindistan'a da yöneltilmektedir. Tarihi dostane bağlara rağmen günümüzde Hindistan'ın Afrika'daki temel motivasyon kaynağının hammadde ve petrol ithalatı olduğu dile getirilmektedir. Nitekim Afrika'dan ihraç ettiği kalemlerin başında ham petrol, altın, kömür gelmekteyken kıtaya ihracatının en başında petrol ve ilaçlar yer almaktadır. Ayrıca tıpkı Çin gibi

Hindistan’da “iç işlerine karışmama” ilkesinden ötürü diktatör rejimlerle de yakın ilişkiler kurmaktadır. Bu durum anti-demokratik rejimlerin devamlılığını sağlamakta ve Afrikalı halkların sorunlarını devam ettirmektedir.

Güney Afrika sömürgeciliğin sona erdirilmesi ve apartheid rejimin yıkılmasında sembol ve örnek bir ülke olmasına rağmen, günümüzde bazı çevrelerce sömürgeci ülkeler ve Afrika ülkeleri arasında bir köprü vazifesini üstlenmekle eleştirilmektedir. Yabancı şirketler ile ortaklıklar kuran Güney Afrikalı şirketlerin çevre sorunlarını göz ardı ettiği ve yerli üreticileri mağdur ettiği dile getirilmektedir. Ayrıca kaynak zengini bazı Afrika ülkelerinde agresif ekonomi politikaları izlediği dile getirilmiştir.

Her şeye rağmen, özellikle Sahra-Altı Afrika’daki halklar düzeyinde BRICS ülkelerine bakış açısı genellikle olumludur. Bunda BRICS ülkelerinin tıpkı Afrika ülkeleri gibi sömürge geçmişine sahip olup benzer yaşamışlıklara sahip olması etkili olmuştur. Ayrıca Batılı ülkelere karşı dengeleyici bir güç konumundadırlar. Sahra-Altı Afrika ülkeleri Batılı ülkelerle anlaşmazlık durumunda başka ortaklarına yönelebilmektedirler. Cotonou Anlaşması’nın yerini alacak olan anlaşmanın da bu yeni koşullara göre revize edilmesi gerekecektir. Her ne kadar AB, kıtadaki hammadde kaynaklarına erişim için neo-liberal prensipler çerçevesinde anlaşmayı dizayn etmek istese de, Sahra-Altı Afrikalı ülkelere bu konuda dilediğince baskı yapamayacaktır. “Yeni Afrika Talanı” dolayısıyla Sahra-Altı Afrika açısından tamamen olumsuz bir süreç değildir. Hatta Sahra-Altı Afrika’nın pazarlık gücü arttığı için kıtanın geleceğinin tek taraflı dizayn edilmesini engelleyecek konumdadır. Artık Sahra-Altı Afrika’nın elinde kendi kaderini belirlemek için güçlü araçlar mevcuttur.

KAYNAKLAR

- Abdenur, A.E., Mathheis, F., Seabra, P. (2016). An Ocean for the Global South: Brazil and the Zone of Peace and Cooperation in the South Atlantic. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(3), 1112-1131
- Abdenur, A.E., Neto, D.M.S. (2014). Brazil's Growing Relevance To Peace And Security in Africa. *Norwegian Peacebuilding Resource Centre*, 2014(1), 1-10
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson J.A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401
- Ado, A., Su, Z. (2016). China in Africa: a Critical Literature Review. *Critical Perspectives on International Business*, 12 (1), 40-60
- Akbaba, S. (2009). Measuring EU Actorness Through CFSP And ESDP: Civilian Power EU. *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 1-28
- Alden, C. (2007). *China in Africa*. London: Zed Books
- Alkan, M.N. (2015). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 215-227
- Antonescu M.V. (2014). Cultural Imperialism or "Soft Imperial Power" in the XXIst Century Global Order. *Polis. Journal of Political Science*, 2(5), 194-219
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş Birliği*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Arowolo, D. (2010). The Effects of Western Civilization and Culture on Africa. *Afro Asian Journal of Social Sciences*, 1(1), 1-13
- Atay, S. Ö. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 8(2), 144-155
- Ateş, H. (2005). Dependency Theory: Still An Appropriate Tool For Understanding The Political Economy Of The Middle- East?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 248-262
- Austin, G. (2010). African Economic Development and Colonial Legacies. *The Graduate Institute Geneva*, 2010(1), 11-32
- Auty, R. (1993). *Sustaining Development in Mineral Economies*. New York: Routledge
- Babarinde, O., Faber, G. (2003). From Lome to Cotonou: Business as Usual. *European Foreign Affairs Review*, 9(1), 25-39
- Bachmann, V. (2013). The EU as a Geopolitical and Development Actor: Views from East Africa. *Open Edition Journals*, 19(1), 2-22

- Banthia, A. (2007). "Success or Failure? An Evaluation of Fifty Years (1957-2007) of European Union Development Policy in Africa, Caribbean, and the Pacific". *Political Perspectives EPRU*, 2(1), 4
- Barrios, C. (2010). EU Cooperation with the African Union: Problems and Potential. *FRIDE Policy Brief*, 2010(51), 1-5
- Bates, R. (2008). *When Things Fell Apart—State Failure in Late-Century Africa*. New York: Cambridge University Press
- Bell, E. (2016, March). Soft power and corporate imperialism: maintaining British influence. *SAGE Publications*, 57(4), 75-86
- Berry, L.B. (1995). *Ghana: A Country Study*. Washington: Library of Congress
- Bojang M.B.S. (2016). Imperial Geopolitics In Africa: Imperial Geopolitical Perspective Behind The Scramble And Partition Of Africa. *International Journal of Academic Research*, 3(49), 34-42
- Bormann, A., Busse, M., Neuhaus, S. (2005). EU/ACP Economic Partnership Agreements: Impact, Options and Prerequisites. *Intereconomics*, 40(3), 169-176
- Bossuyt, J. (2017). ACP-EU relations beyond 2020: engaging the future or perpetuating the past?. *European Centre for Development Policy Management*, 2017(1), 1-17
- Bossuyt, J., Keijzer, N., Medinilla, A., Tollenaere, M. (2016). *The Future of ACP-EU Relations: A Political Economy Analysis*. Maastricht: ECDPM
- Botz-Bornstein, T. (2007). European Transfigurations - Eurafrika and Eurasia: Coudenhove and Trubetzkoy Revisited. *The European Legacy*, 12(5), 565-575
- Brewer, A. (1980). *Marxist Theories of Imperialism*. (Birinci baskı) Londra: Routledge
- Brzezinski, Z. (1986). *Game Plan*. Boston: Atlantic Monthly Press
- Bulhan, H. A. (2015). Stages of Colonialism in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 239-256
- Burhanuddin, A. (2015). Rethinking World System Theory: A Historical and Conceptual Analysis. *Jurnal Hubungan Internasional*, 1(1), 1-16
- Cammack, D. (2007). The Logic of African Neopatrimonialism: What Role for Donors?. *Development Policy Review*, 25(5), 599-614
- Caplan, G. (2008). *The Betrayal of Africa*. Toronto: Groundwood Books
- Carayannis, T., Niewenhuis, L. (2017). *China-Africa: State of the Literature 2012–2017*. New York: Social Science Research Council
- Cardoso, F.H. (1977). The Consumption of Dependency Theory in the US. *Latin American Research Review*, 12(3), 7-24

- Carmody, P. (2011). *The New Scramble for Africa*. Cambridge: Polity Press
- Carrasco, C.M., Muguruza, C.C, Sánchez, R.A. (2016). *Case Study: Common Security and Defence Policy (CSDP)*. Sevilla: FRAME Deliverable
- Chakrabarty, M. (2020). “India-Africa Trade Relations: Trends and Prospects”. A. Rej ve T. Ngangom. (Editörler). *Common Futures: India and Africa in Partnership*. New Delhi: Observer Research Foundation
- Chandler, D.C. (2006). *Empire in Denial: The Politics of State-Building*. Londra: Pluto
- Chaudhuri, P.P. (2017). “Framing India-Africa Relations: Narrative, Platforms, Areas”. Ritika P., Ihssane G. (Editörler). *Securing the 21st Century: Mapping India-Africa Engagement*. New Delhi: OCP Policy Center
- Chen, W., Nord, R. (2018a). China and Africa: Whither the Belt and Road?. *Bridges Africa*, 7(5), 4-7
- Chen, Y. (2018b). Crossing Rivers, Feeling Stones: The Rise of Chinese Infrastructure Finance in Africa. *Bridges Africa*, 7(5), 7-10
- Chimutengwende, C. (1997). “Africa Should Resist Foreign Economic Exploitation”. W. Dudley. (Editör). *Africa, Opposing Viewpoints*. San Diego. Greenhaven Press
- Christensen, G.H. (2017). Successes and Shortfalls of European Union Common Security and Defence Policy Missions in Africa: Libya, South Sudan, the Democratic Republic of the Congo and the Central African Republic. *Royal Danish Defence College Brief Paper*, 2017(1), 1-13
- Cini, M. (2017). *European Union Politics*. (Üçüncü Baskı). Oxford: OUP Oxford
- Costachie, S. (2011). German School Of Geopolitics. Evolution, Ideas, Prospects. *Romanian Review on Political Geography*, 13(2), 264-276
- Coşkun, M. (2015). A Discussion on the Theories of European Integration: Does Liberal Intergovernmentalism Offer A Satisfactory Answer?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 387-395
- Curtis, M. (2010). *The New Resource Grab: How EU Trade Policy is Undermining Development*. Nairobi: OXFAM
- Dahl, Robert A., Stinebrickner, B. (2003). *Modern Political Analysis*. (Altıncı Baskı). New Jersey: Prentice Hall, 12
- Davenport, M., Hewitt, A., Koning, A. (1995). *Europe's Preferred Partners? The Lome Countries in World Trade*. London: Chameleon Press Ltd
- Davies, N. (1996). *Europe: A History*. Oxford: Oxford UP
- Dearden, S., Salama, C.M. (2002). The New EU ACP Partnership Agreement. *Journal of International Development*, 14(6), 899-910

- Demir, S., Varlık, A.B. (2013). “Realist ve Liberal Teorilerde “Güç” Anlayışı”. Hasret, Ç, Caner, S. (Editörler). Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar. İstanbul: Beta Yayınları
- Devecioğlu, K. (2017). *Türkiye - Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Donelli, F., Levaggi, A.G. (2016). Becoming Global Actor: The Turkish Agenda fort he Global South, *Rising Powers Quarterly*,1(2), 93-115
- Duchâtel, M. (2014). *Protecting China’s Overseas Interests, the Slow Shift away from Noninterference*. Stockholm: The Stockholm International Peace Research Institute
- Easterly, W. (2006). *The White Man's Burden*. New York: The Penguin Press
- Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi
- Erol, M.S., Bingöl, O. (2014). Birinci Dünya Savaşı’nın Afrika’ya ve Sömürgeciliğe Etkileri. *Akademik Bakış*, 7(14), 177-196
- Esler, A., Ellis, E.G. (2007). *World History Survey*. New Jersey: Pearson
- Fanon, F. (2001) *The Wretched of the Earth*. Londra: Penguin Classics
- Farhaoui, F. (2015). İşleyiş ve Zorluklar Bağlamında Türkiye: Afrika Stratejik İlişkileri. *JOBEPS*, 4(7), 81 – 99
- Ferguson, N. (2003). *Empire: How Britain Made the Modern World*. London: Penguin Group
- Fidan, H., Aras, B. (2010). The Return of Russia-Africa Relations. *Bilig*, 52, 47-68
- Flehtner, S. (2006). European Security and Defense Policy: Between “Offensive Defense” and “Human Security”. *IPG*, 4, 157-173
- Flint, A. (2007). The End of a “Special Relationship”? The New EU- ACP Economic Partnership Agreements. *Review of African Political Economy*, 36(119), 79-92
- Forwood, G. (2001). The Road to Cotonou: Negotiating a Successor to Lomé. *Journal of Common Market Studies*, 39(3), 423-442
- Freitas, M. V. (2016). *Brazil and Africa: Historic Relations and Future Opportunities*. Washington: The German Marshall Fund of the United States
- Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81-117
- Gazi, A.K. (2019). *Entegrasyon Teorileri Bağlamında Avrupa Bütünleşmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul

- Gereffi, G., Lee, J. (2014). Economic and Social Upgrading in Global Value Chains and Industrial Clusters: Why Governance Matters. *Journal of Business Ethics*, 133(1), 25-38
- Giddens A. (1979). *Central Problems of Social Theory*. (Birinci Baskı). Berkeley: University of California Press
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Woodstock: Princeton University Press
- Ginio R., Pnina, L.S. (2010). "Decolonization Reconsidered: Rebirths, Continuities and Erasures", In P. M. Haller and M. Feige (Eds.), *Decolonization Reconsidered: Rebirths, Continuities and Erasures*, Israel
- Goodison, P. (2007). What is the Future for EU-Africa Agricultural Trade After CAP Reform?. *Review of African Political Economy*, 34 (112), 279-295
- Gökmen, S.R. (2010). *Geopolitics and the Study of International Relations*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
- Gözkaman, A. (2014). Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 6-18
- Grabbe, H. (2005). *The EU's Transformative Power*. İngiltere: Palgrave McMillian
- Gualberti, G., Bazilian, M., Moss, T. (2014). Energy Investments in Africa by the U.S., Europe and China. *International Association for Energy Economics*, 2014(2), 31-36
- Gudova, I. (2018). The Concept Of "Imperialism": The History of the Development. *International E-Journal of Advances in Social Science*, 4(11), 489-495
- Güven, S. (2008). *Kalkınmada İşbirliğinde Siyasi Koşulluluk: Lomé / Cotonou Ortaklığı - Eleştirel Bakış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Haag, D. (2011). Mechanisms of Neo-colonialism Current French and British influence in Cameroon and Ghana. *International Catalan Institute for Peace*, 6, 1-51
- Habiyaremye, A., Oğuzlu, T. (2014). Engagement with Africa: Making Sense of Turkey's Approach in the Context of Growing East-West Rivalry. *Uluslararası İlişkiler*, 11(41), 65-85
- Han, Q. (2019). Research on Demographic Dividend, Lewis Turning Point, Saving and Economic Growth. *International Journal of Business and Social Science*, 10(6), 20-34
- Hanauer, L., Morris, L.J. (2014). *Chinese Engagement in Africa Drivers, Reactions, and Implications for U.S. Policy*. Washington: Rand Corporation
- Hansen, P., Jonsson, S. (2014). Another Colonialism: Africa in the History of European Integration. *Journal of Historical Sociology*, 27(3), 442-461

- Hansen, P., Jonsson, S. (2015) *Eurafrica: The Untold History of European Integration and Colonialism*. Londra: Bloomsbury
- Harvey, D. (2005). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press
- Heldring, L., Robinson, J.A. (2012). "Colonialism And Economic Development In Africa", Carol, L., Nicolas V.W. (Editörler). *The Oxford Handbook of the Politics of Development*. Oxford. Oxford University Press
- Hermann, B. (2014). *Things Fall Apart' in Africa: The Final Stage of European Penetration*. College Park: University of Maryland
- Hill, P. (1997). *The Migrant Cocoa-Farmers of Southern Ghana: A Study in Rural Capitalism*. Hamburg: LIT and Oxford
- Hillion, C. (2004). *The Copenhagen Criteria and Their Progeny*. Oxford: Hart Publishing, 1
- Hillion, C. (2010). *The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy*. Sweden: Swedish Institute for European Policy Studies
- Hilson, G., Maconachie, R. (2008). "Good governance" and the extractive industries in Sub-Saharan Africa. *Mineral Processing and Extractive Metallurgy Review*, 30(1), 52-100
- Hitchcock, W. (1945). *The Struggle for Europe: The Turbulent History of a Divided Continent 1945-2002*. London: Doubleday
- Hole, M.S. (2014). *The New Scramble for Africa The EU's Raw Materials Initiative - A Response to China's Increased Presence in Africa*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Norwegian University of Science and Technology
- Holland, M. (2002). *The European Union and the Third World*. New York: Palgrave
- Holslag, J. (2006). China's New Mercantilism in Central Africa. *African and Asian Studies*, 5(2), 133-169
- Hopkins, A.G. (1973). *Economic History of West Africa*. (Birinci Baskı). London: Longman
- Hugon, P. (1993). "Les Trois Temps de la Pensée Francophone en Économie du Développement". C. Choquet, O. Dollfus, E. L. Roy, M. Vernières. (Editors). *Etat des Savoirs sur le Développement*
- Hurt, S. (2003). Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and ACP states and the end of the Lomé Convention. *Third World Quarterly*, 24(1), 161-176
- Internet: "'No Strings Attached' to Africa Investment, Says China's Xi". (2018, Sept). *France 24*. Web: <https://www.france24.com/en/20180903-africa-china-summit-beijing-investment-infrastructure-debt-xi-jinping> (11 Aralık 2020)

- İnternet. Barton, B. (2018, Oct). “China’s security footprint in Africa: Towards an evolution of the application of its non-interference principle?”. *The Asia Dialogue*. Web: <https://theasiadialogue.com/2018/10/04/chinas-security-footprint-in-africa-towards-an-evolution-of-the-application-of-its-non-interference-principle/> (29 Nisan 2020)
- İnternet. Horgby, S. (2017). “Eurafrican Geopolitics? A Qualitative Textual Analysis of the French Geopolitical Construction of Africa in the Post-Cold War Period”. *Göteborg Üniversitesi*. Web: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/54526> (17 Nisan 2020)
- İnternet: (2020, July). “Primary Commodity Price System: 1992-2018”. *IMF*. Web: <https://data.imf.org/?sk=471DDDF8-D8A7-499A-81BA-5B332C01F8B9> (23 Nisan 2020)
- İnternet: “10 Years Of CSDP”. (2020). *Avrupa Parlamentosu*. Web: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA\(2020\)603485](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_IDA(2020)603485) (9 Mayıs 2020)
- İnternet: “Africa Prefers India’s Non-interfering Development Model Over China”. (2017, Sept). *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/africa-prefers-indias-non-interfering-development-model-over-china/articleshow/60800978.cms> (30 Aralık 2020)
- İnternet: “Africa-China exports fall by 40% after China slowdown”. (2016, Jan). *BBC*. Web: <https://www.bbc.com/news/world-africa-35303981> (24 Nisan 2020)
- İnternet: “African Continental Free Trade Area (AfCFTA)”. (2019). Web: <https://africa-eu-partnership.org/en/afcfta> (17 Aralık 2020)
- İnternet: “African Economic Outlook 2018”. *African Development Bank*. Web: <https://www.afdb.org/en/news-and-events/2018-african-economic-outlook-african-development-bank-makes-a-compelling-case-for-africas-industrialization-17776> (22 Ağustos 2020)
- İnternet: “Annual Report 2018: Technologies Shaping the Future”. (2019). *Rosneft*. Web: https://www.rosneft.com/upload/site2/document_file/a_report_2018_eng.pdf (28 Mayıs 2020)
- İnternet: “China Overview”. (2017, March). *Dünya Bankası*. Web: <http://www.worldbank.org/en/country/china/overview> (18 Nisan 2020)
- İnternet: “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”. (2019). *Congressional Research Service*. Web: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf> (4 Temmuz 2019)
- İnternet: “Common Security And Defence Policy”. (2020). *Avrupa Parlamentosu*. Web: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/common-security-and-defence-policy> (17 Nisan 2020)
- İnternet: “Corruption Perceptions Index 2012”. (2012, Oct). *Transparency International*. Web: <https://www.transparency.org/en/cpi/2012#> (27 Nisan 2020)

İnternet: “Country Reports on Terrorism 2012”. (2013, May). *ABD Dışışleri Bakanlığı*. Web: <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2012//index.htm> (28 Nisan 2020)

İnternet: “CSDP Missions and Operations: Lessons Learned”. (2012). *Avrupa Parlamentosu*. Web: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO-SEDE_ET%282012%29457062 (20 Nisan 2020)

İnternet: “Çin'in İpek Yolu projesine, Japonya ve Hindistan'dan karşı atak”. (2017, Aug). *Kırım Haber Ajansı*. Web: <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/cin-in-ipek-yolu-projesine-japonya-ve-hindistan-dan-karsi-atak/158089/> (28 Mayıs 2020)

İnternet: “Data: China-Africa Trade”. (2020, Feb). *China-Africa Reserach Initiative*. Web: <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade> (24 Nisan 2020)

İnternet: “Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India’s Trade and Investment. (2018). *Afreximbank*. Web: <https://www.studocu.com/in/document/university-of-delhi/financial-economics/other/deepening-south-south-collaboration-an-analysis-of-africa-and-indias-trade-and-investment/8036408/view> (27 Mayıs 2020)

İnternet: “EU Military Operation in Support of the MONUC During the Election Process in RD Congo”. *Avrupa Birliği Konseyi*. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_121 (20 Nisan 2020)

İnternet: “EU-Africa Summit Ends With Meager Results”. (2007, Dec). *Deutsche Welle*. Web: <https://www.dw.com/en/eu-africa-summit-ends-with-meager-results/a-2996175> (12 Kasım 2020)

İnternet: “Falling Out of Favour; Should Europe's Trade Policies Continue to Afford Privileges to its Former Colonies?” (2005). *Economist*. Web: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2005/05/26/falling-out-of-favour> (18 Mayıs 2020)

İnternet: “Future Africa-Caribbean-Pacific States/EU Partnership: “Post-Cotonou” Negotiations Resume at Ministerial Level”. (2020, June). *AB Komisyonu Basın Bildirisi*. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1015 (23 Ağustos 2020)

İnternet: “India makes a comeback in Africa”. (2019, Dec). *Deutsche Welle*. Web: <https://www.dw.com/en/india-makes-a-comeback-in-africa/a-51557458> (1 Ocak 2021)

İnternet: “Interim Agreement with a View to an Economic Partnership Agreement between the European Community and its Member States, of the One Part, and the Central Africa Party, of the Other Part”. (2009, Feb). *Official Journal of the European Union*. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22009A0228%2801%29> (20 Kasım 2020)

- İnternet: “Lizbon Anlaşması”. (2019). *AB Parlamentosu*. Web: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.5.pdf (22 Aralık 2019)
- İnternet: “Moscow Exploits Media and NGOs to Torpedo Paris”. (2019, Jan). *West Africa Newsletter*. Web: https://www.africaintelligence.com/central-and-west-africa_politics/2019/01/02/moscow-exploits-media-and-ngos-to-torpedo-paris,108338079-art (27 Mayıs 2020)
- İnternet: “New Africa, Caribbean, and Pacific - European Union Partnership: Chief Negotiators Agree on Economic Priorities for Future Agreement”. (2019, Sept). *AB Komisyonu Basın Bildirisi*. Web: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_5913 (23 Mart 2020)
- İnternet: “Next month’s India-Africa Summit will be Modi’s biggest global diplomacy spectacle”. (2015, Sept). *Firstpost*. Web: <http://www.firstpost.com/world/next-months-india-africa-summit-will-be-modis-biggest-global-diplomacy-spectacle-2423048.html> (29 Mayıs 2020)
- İnternet: “Overview Of Economic Partnership Agreements”. (2020, Oct). *European Commission*. Web: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf (19 Kasım 2020)
- İnternet: “Partnership in Africa: the Yaoundé Association”. (1996). *European Community Information Service*. Web: <http://aei.pitt.edu/34505/> (23 Kasım 2020)
- İnternet: “President of Senegal says Decent Work is the key to economic and social development”. (2017). *Uluslararası Çalışma Örgütü*. Web: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_083029/lang-en/index.htm (18 Mayıs 2020)
- İnternet: “Raw Materials Policy 2009 Annual Report”. (2010). *AB Komisyonu*. Web: <https://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/goods-and-services/raw-materials/> (16 Kasım 2020)
- İnternet: “Russia Finalizes Plans To Set Up Naval Base In Somaliland”. (2020, Jan). *Eabwnews*. Web: <https://www.busiweek.com/russia-finalizes-plans-to-set-up-naval-base-in-somaliland/> (30 Mayıs 2020)
- İnternet: “Russia’s EuroChem Strengthens Potash Prospects With deal in Eritrea”. (2018, June). *ICIS News*. Web: <https://www.icis.com/explore/resources/news/2018/06/12/10230792/russia-s-eurochem-strengthenspotash-prospects-with-deal-in-eritrea/> (30 Mayıs 2020)
- İnternet: “Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti”. (2016, Nov). *Rusya’nın İngiltere Elçiliği*. Web: https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ (27 Mayıs 2020)
- İnternet: “Sarkozy Proposes Eurafrica Partnership On Tour”. (2007, July). *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/idUSL26102356> (12 Ağustos 2020)

İnternet: “Scramble for Africa: How the African Continent Became Divided”. (2012, Nov). *Original People*. Web: <https://originalpeople.org/scramble-for-africa-par/> (12 Haziran 2020)

İnternet: “Seven Voyages of Zheng He”. (May, 2020). *National Geographic*. Web: <https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2018/07-08/china-zheng-he-naval-explorer-sailed-treasure-fleet-east-africa/> (5 Temmuz 2019)

İnternet: “Slavery before the Trans-Atlantic Trade”. *Lowcountry Digital History Initiative*. Web: <http://ldhi.library.cofc.edu/exhibits/show/africanpassageslowcountryadapt/introductionatlanticworld/slaverybeforetrade> (18 Aralık 2019)

İnternet: “Special Issue on the Revised Lome Convention”. (1996). *AB Komisyonu*. Web: <http://aei.pitt.edu/3110/> (18 Mayıs 2020)

İnternet: “Sub-Saharan Export and Imports by Country or Region 2017”. *Dünya Bankası*. Web: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SSF/Year/2017/TradeFlow/Export#>. (29 Mayıs 2020)

İnternet: “Super Tucano Counter-Insurgency Plane Makes Inroads in Africa”. (2016, May). *Defense Industry Daily*. Web: <http://www.defenseindustrydaily.com/?p=7348> (23 Nisan 2020)

İnternet: “The Age of Imperialism, 1870-1914”. (2020, May). Web: <https://brewminate.com/the-age-of-new-imperialism-1870-1914/> (12 Ağustos 2020)

İnternet: “The Strasbourg Plan”. (1952, Sept). *Avrupa Konseyi*. Web: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/18283858> (19 Nisan 2020)

İnternet: “The Sun Sets on Cotonou; an End-of-Year Rush to Replace an Outdated Trade Agreement.” (2008). *Economist*. Web: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2008/01/03/the-sun-sets-on-cotonou> (18 Mayıs 2020)

İnternet: “Top Russia Legislator Warns Against Return of Neocolonialism in Africa”. (2019, July). *Moscow Times*. Web: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/03/top-russian-legislator-warns-against-return-ofneocolonialism-in-africa-a66268>. (22 Mayıs 2020)

İnternet: “Towards an EU Aid for Trade Strategy—The Commission’s Contribution”. (2007). *EUR-LEX*. Web: <https://eur-lex.europa.eu/summary/SK/r13002> (13 Nisan 2019)

İnternet: “Treaty on European Union”. (1992). *Office for Official Publications of the European Communities*. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT> (20 Mayıs 2020)

İnternet: “TÜSIAD’in gözü Afrika’da” (Mayıs 2012). *CNN Türk*. Web: <http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/05/31/tusiadin.gozu.afrikada/663236.0/index.html> (6 Mart 2021)

- İnternet: “West Africa and EU prepare towards EPA implementation”. (2016, Feb). *Bilaterals*. Web: <https://www.bilaterals.org/?west-africa-and-eu-prepare-towards&lang=en> (12 Nisan 2019)
- İnternet: “Why Africa’s Borders are a Mess?”. (2016, Nov). *The Economist*. Web: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2016/11/17/why-africas-borders-are-a-mess> (9 Nisan 2020)
- İnternet: “World Development Indicators”. (2018). *World Bank*. Web: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (27 Ağustos 2019)
- İnternet: “World Economic Outlook Database”. (2019, April). *IMF*. Web: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/world-economic-outlook-databases> (19 Nisan 2020)
- İnternet: “World Economic Outlook Database”. (2020, Oct.) *IMF*. Web: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> (18 Kasım 2020)
- İnternet: Abdullah, M. (2004) “Julius Nyerere: The West's Ultimate Anti-Islamic Warrior in Post-Colonial Africa”. *Crescent International*. Web: <https://crescent.icit-digital.org/articles/julius-nyerere-the-west-s-ultimate-anti-islamic-warrior-in-post-colonial-africa> (11 Eylül 2019)
- İnternet: Aslan, H. (Oct, 2017). “Brezilya’nın Afrika Politikası”. *Afrika Araştırmacıları Derneği*. Web: <https://afam.org.tr/brezilyanin-afrika-politikasi/> (23 Nisan 2020)
- İnternet: Azrak, E. (2007). “Neo-Functionalism through European Integration with Coal and Steal Community?”. *Prag Metropolitan University*. Web: https://www.academia.edu/23379852/Neo_Functionalism_through_European_Integration_with_Coal_and_Steal_Community (19 Mart 2020)
- İnternet: Babatola, J. (2013). “Neo-Colonialism in Africa: A Perpetuation of Western Interest and Subjugation of Africa”. *Ekiti State University*. Web: https://www.researchgate.net/publication/313666367_NEO-COLONIALISM_IN_AFRICA_A_PERPETUATION_OF_WESTERN_INTEREST_AND_SUBJUGATION_OF_AFRICA (22 Mart 2020)
- İnternet: Balaji, S. (2018). “Scramble for Africa: Berlin Conference 1884”. *International Geography Bee*. Web: <http://www.internationalgeographybee.com/wp-content/uploads/2018/06/Berlin-guide.pdf> (13 Haziran 2019)
- İnternet: Barbieri, C. (2018). “The Cotonou Agreement, Has it Fulfilled its Promises?”. *EURACTIV France*. Web: <https://www.euractiv.com/section/agenda-for-change/news/the-cotonou-agreement-has-it-fulfilled-its-promises/> (28 Nisan 2020)
- İnternet: Brentano, H.V. (1956). “Letter to Konrad Adenauer”. *Politischen Archivs des Auswärtigen Amts*. Web: https://www.cvce.eu/en/obj/letter_from_heinrich_von_brentano_to_konrad_adenauer_on_the_association_of_the_octs_with_the_common_market_8_december_1956-en-8c1756da-7e65-44ae-a23c-822d490daef0.html (20 Nisan 2020)

- İnternet: Chambas, M. (2007). "The Role of ECOWAS in Achieving the Economic Integration of West Africa". *Woodrow Wilson International Center for Scholars*. Web: <https://www.wilsoncenter.org/event/the-role-ecowas-achieving-the-economic-integration-west-africa> (12 Kasım 2020)
- İnternet: Cunha, A. (2020). "Post-Brexit EU Defence Policy: Is Germany Leading towards a European Army?". *E-IR*. Web: <https://www.e-ir.info/2020/07/05/post-brexit-eu-defence-policy-is-germany-leading-towards-a-european-army/> (1 Aralık 2020)
- İnternet: Çavuşoğlu, M. (2016). "2016 Yılı Başında Dış Politikamız", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 132, Web: https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2016-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf (13 Mart 2021)
- İnternet: Daley, C. (2010). "Timeline of European Integration". *Civitas*. Web: <http://www.civitas.org.uk/content/files/OS.15.TimelineEUIntegration.pdf> (16 Mayıs 2020)
- İnternet: Darko, C.K. (2015). Determinants of Economic Growth in Ghana. *Leibniz Information Centre for Economics*. Web: <https://www.econstor.eu/handle/10419/123098> (28 Aralık 2019)
- İnternet: Davies, K. (2013). "China Investment Policy". *OECD*. Web: https://www.oecd.org/industry/inv/investment-policy/WP-2013_1.pdf (21 Nisan 2020)
- İnternet: Dinçer, M. (2021). "Fransa'nın Afrika'daki Askeri Stratejisi ve Amaçları". *AKEM*. Web: http://www.akem.org.tr/fransa-nin-afrika-daki-askeri-stratejisi-ve-amaclari_i95/ (3 Mart 2021)
- İnternet: Dzirutwe, M. (March, 2018). "Russia seeks military cooperation, diamond, platinum projects in Zimbabwe," *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-zimbabwe-russia/russia-seeks-military-cooperation-diamondplatinum-projects-in-zimbabwe-idUSKCN1GK2JK> (29 Mayıs 2020)
- İnternet: Ebatamehi, S. (Sept, 2018). "Kwame Nkrumah was Right about Neo-Colonialism". *The African Exponent*. Web: <https://www.africanexponent.com/post/9115-neo-colonialism-is-indeed-the-last-stage-of-imperialism> (21 Aralık 2020)
- İnternet: El-Erian, M. (Jan, 2016). "The Perils of China's Currency Devaluation". *Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/business/2016/jan/13/perils-of-china-currency-devaluation-yuan-renminbi> 25 Temmuz (2019)
- İnternet: *Encyclopedia Britannica Online*. Web: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/229932/geopolitics>. (4 Mart 2021)
- İnternet: Fa, F. (2017). "The Enlargement of the European Union through the prism of Neofunctionalism and Liberal Intergovernmentalism". Web: https://www.academia.edu/40827748/The_Enlargement_of_the_European_Union_through_the_prism_of_Neofunctionalism_and_Liberal_Intergovernmentalism (12 Aralık 2019)

- İnternet: Faleg, G., Blockmans, S. (2015). "EU Naval Force EUNAVFOR MED Sets Sail in Troubled Waters". *CEPS Commentary*. Web: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/eu-naval-force-eunavfor-med-sets-sail-troubled-waters/> (5 Mayıs 2020)
- İnternet: Holslag, J. (2007). "Chinese Resources and Energy Policy in Sub-saharan Africa". *Policy Department External Policies*. Web: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/348604/EXPO-DEVE_ET\(2007\)348604_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2007/348604/EXPO-DEVE_ET(2007)348604_EN.pdf) (18 Ocak 2021)
- İnternet: Janjevic, D. (Apr, 2018). "The Strengths and Weaknesses of Russia's Military". *Deutsche Welle*. Web: <https://p.dw.com/p/2veUT> (30 Mayıs 2020)
- İnternet: Kamanzi, B. (April, 2017). "What Can 1960s Ghana Teach South Africa Today?". *Aljazeera*. Web: <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/4/10/what-can-1960s-ghana-teach-south-africa-today> (7 Aralık 2019)
- İnternet: Kielmansegg, S.G. (March, 2019). "The Historical Development of EU Defence Policy: Lessons for the Future?". *Verfassungsblog*. Web: <https://verfassungsblog.de/historical-development-lessons-for-the-future%EF%BB%BF/> (19 Mart 2019)
- İnternet: Laporte, G., Mackie, J. (2010). "Building the African Union". *ECDPM*. Web: <https://ecdpm.org/publications/building-the-african-union-past-progress-future-prospects/> 13 Kasım (2020)
- İnternet: Mattis, J. (2018). "Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America". *ABD Savunma Bakanlığı*. Web: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>. (15 Mayıs 2020)
- İnternet: Maysam, B. (2011). "Constructivism: An Introduction". *E-IR*. Web: <http://www.eir.info/2011/02/03/constructivism-an-introduction/> (7 Mart 2021)
- İnternet: Medetsky, A. (Feb, 2018). "Russia Is Exporting More Wheat Than Any Country in 25 Years". *Bloomberg*. Web: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-16/russia-is-exporting-morewheat-than-any-country-in-25-years> (30 Mayıs 2020)
- İnternet: Medinilla, A., Bossuyt, J. (2019). "Africa-EU Relations and Post-Cotonou: African Collective Action or Further Fragmentation of Partnerships?". *European Centre for Development Policy Management*. Web: <https://ecdpm.org/publications/africa-eu-relations-post-cotonou-african-collective-action-further-fragmentation-partnerships/> (19 Haziran 2020)
- İnternet: Mendes, M.P. (2015). "Political Corruption and its Effects on the Government's Ability to Provide Essential Public Goods in Brazil". *Johns Hopkins University*. Web: <https://casamericalatina.pt/wp-content/uploads/2017/02/Brazil-Corruption-Paper-Dec-15.pdf> (19 Eylül 2020)
- İnternet: Migani, G. "EEC/EU and Development Aid from Lomé to Cotonou". *Digital Encyclopedia of European History*. Web: <https://ehne.fr/en/article/europe-europeans-and-world/international-action-and-external-policies-european-union/eeceu-and-development-aid-lome-cotonou> (18 Mayıs 2020)

- İnternet: Morgan, E.C. (Aug, 2018). "China's non-interference dilemma". *Policy Forum*. Web: <https://www.policyforum.net/chinas-non-interference-dilemma/> (29 Nisan 2020)
- İnternet: Mullen, R., Arora, K. (2017). "India's Reinvigorated Relationship with Africa". *Centre for Policy Research*. Web: <https://www.cprindia.org/research/reports/india%E2%80%99s-reinvigorated-relationship-africa> (30 Mayıs 2020)
- İnternet: Nassiri, S. (May, 2017). "China's investment in Africa". *How We Made it in Africa*. Web: <https://www.howwemadeitinafrica.com/chinas-investment-africa/58480/> (28 Mayıs 2020)
- İnternet: Nkereuwem, E. (Apr, 2017). "Nontraditional Actors: China and Russia in African Peace Operations". *Stimson*. Web: <https://www.stimson.org/content/nontraditional-actors-china-and-russia-african-peaceoperations> (27 Mayıs 2020)
- İnternet: Nnamdi, U. (2006). "Navigating Nkrumah's Theory of Neo-colonialism in the 21st Century". *E-IR*. Web: <https://www.e-ir.info/2016/01/13/navigating-nkrumahs-theory-of-neo-colonialism-in-the-21st-century> (18 Kasım 2019)
- İnternet: Penfold, E. (2017). "Regionalism in the Southern African Development Community: Integration for Better Health?". *PRARI Working Paper*. Web: https://www.open.ac.uk/socialsciences/prari/files/working_paper_11_en.pdf (19 Temmuz 2020)
- İnternet: Puddington, A. (2013). "Freedom in the World 2013". *Freedom House*. Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> (28 Nisan 2020)
- İnternet: Schefer, G. (2019). "Post-Cotonou and the EU-African Relationship: A Green Light for a Renewed Cooperation?". *Bruges Political Research Papers*. Web: <http://aei.pitt.edu/102476/> (15 Aralık 2020)
- İnternet: Sidiropoulos, E. (Oct, 2019). "Cultivating Economic Relations: Russia-Africa Economic Forum". *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/highlights/cultivating-economic-relations-russia-africa/> (28 Mayıs 2020)
- İnternet: Sliviyak, V. (2019). "Dreams and reality of the Russian reactor export". *Ecodefense*. Web: <https://ecdru.files.wordpress.com/2019/03/rosatom-report2019.pdf> (29 Mayıs 2020)
- İnternet: Spence, M. (March, 2011). "EU-ACP Trade Relations, Environmental Protection and Sustainable Development", *E-IR*. Web: <https://www.e-ir.info/2011/03/11/from-association-policy-to-cotonou-eu-ACP-trade-relations-environmental-protection-and-sustainable-development/> (13 Mayıs 2020)
- İnternet: Stronski, P. (2019). "Late to the Party: Russia's Return to Africa". *Carnegie Endowment for International Peace*. Web: <https://carnegieendowment.org/2019/10/16/late-to-party-russia-s-return-to-africa-pub-80056> (17 Mayıs 2020)

- İnternet: Sullivan, J. (March, 2019). "U.S. Africa Strategy Speech at Trade and Investment Luncheon". *U.S. Department of State*. Web: <https://www.state.gov/u-s-africa-strategy-speech-at-trade-and-investmentluncheon/>. (14 Mayıs 2020)
- İnternet: Taş, D. (2017). "Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm Kuramı Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikası". *Beykent University*. Web: https://www.academia.edu/37620968/FONKS%C4%B0YONAL%C4%B0ZM_VE_NEOFONKS%C4%B0YONAL%C4%B0ZM_KURAMI_%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE_AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_ORTAK_G%C3%9CVENL%C4%B0K_VE_SAVUNMA_POL%C4%B0T%C4%B0KASI (14 Aralık 2019)
- İnternet: Tiboris, M. (2019). Addressing China's Rising Influence in Africa. *Chicago Council on Global Affairs*. Web: <https://www.thechicagocouncil.org/research/policy-brief/addressing-chinas-rising-influence-africa> (18 Ağustos 2020)
- İnternet: Tobe, T. (May, 2020). "Signature and Conclusion of the New Agreement Between the EU and the Countries of Sub-Saharan Africa, the Caribbean and the Pacific". *AB Parlamentosu*. Web: [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-development-deve/file-signature-of-the-new-eu-ACP-agreement-\(%E2%80%98post-cotonou-%E2%80%98\)](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-development-deve/file-signature-of-the-new-eu-ACP-agreement-(%E2%80%98post-cotonou-%E2%80%98)) (19 Haziran 2020)
- İnternet: Veiga, T.G. (2019). "To What Extent Has China's Security Policy Evolved in Sub-saharan Africa?". *E-International Relations*. Web: <https://www.e-ir.info/2019/12/26/to-what-extent-has-chinas-security-policy-evolved-in-sub-saharan-africa/> (29 Nisan 2020)
- İnternet: Walker, P. (Nov, 2018). "British and Russian ships fight off Somali pirates," *Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/12/somalia-russia>. (13 Mayıs 2020)
- İnternet: Wezeman, P.D. (2020). "Trends In International Arms Transfers, 2019". *SIPRI Fact Sheet 4*. Web: https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-03/fs_2003_at_2019.pdf (30 Mayıs 2020)
- İnternet: Wijayadasa, S. (2015). "OPINION: Russia's Friendship University, Educating the Developing World for 55 Years." *Inter Press Service*. Web: <http://www.ipsnews.net/2015/01/opinion-russias-friendship-university-educating-the-developing-world-for-55-years/> (15 Mayıs 2020)
- İşcan, İ.H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 47-79
- Jakobsen, L. & Wood, J. (2012). "China's expanding role in Africa and implications for the EU". R. Vogt (Editör). *Europe and China: Strategic Partners or Rivals?* Hong Kong University Press
- Jaye, T., Amadi, S. (2011). *ECOWAS and the Dynamics of Conflict and Peace-building*. Dakar: Codesria
- Johnston, L. A. (2018). Harvesting from "Poor Old" China to Harness "Poor Young" Africa's Demographic Dividend. *Bridges Africa*, 7(5), 11-16

- Kaplan, A., Lasswell, H. (1950). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press
- Karluk, R. (2014). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*. İstanbul: Beta Yayınları
- Kaya, A.S. (2017). The Evolution of European Union Development Cooperation Policy Towards Sub-Saharan Africa: Achievements and Challenges. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 183-191
- Kaya, K., Warner, J. (2012). “Turkey and Africa: A Rising Military Partnership?”. *Foreign Military Studies Office*. Web: <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/p/fmso-file-cabinet> 6 Mart 2021
- Keijzer, N., Bartels, L. (2017). Assessing the Legal and Political Implications of the Post-Cotonou Negotiations for the Economic Partnership Agreements. *German Development Institute Discussion Paper*, 4, 1-17
- Keith, A. (2007). The African Union in Darfur: An African Solution to a Global Problem?. *Journal of Public and International Affairs*, 18, 149-164
- Kennedy, L. (2006). Spectres of comparison American studies and the United States of the West. *Comparative American Studies*, 4(2), 135-150
- Kent, J. (1989). “Bevin’s Imperialism and the Idea of Euro-Africa, 1945–49. M. Dockrill, J. Young”. (Editörler). *British Foreign Policy, 1945–56*. Houndmills: Macmillan
- Khapoya, V. (2012). *Colonialism and the African Experience*. (Dördüncü Baskı). Oxford: Routledge
- Kimenyi, M.S. (2012). “Introduction: Intra-African Trade in Context”. P.C. Banda. (Editör). *Accelerating Growth through Improved Intra-African Trade*. Africa Growth Initiative
- Kleine, M., Pollack, M. (2018 Economic Relations: Continuing Dominance Traded). Liberal Intergovernmentalism and its Critics. *Journal of Common Market Studies*, 56(7), 1491-1696
- Kohnert, D. (2008). EU-African Economic Relations: Continuing Dominance Traded for Aid?. *German Institute of Global and Area Studies*, 82, 1-29
- Kwame, N. (1963). *Africa Must Unite*. Londra: Heineman
- Lain, S., Nouwens, V. (2017). The Consequences of Brexit for European Defence and Security. *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, 2017(1), 1-39
- Langan, M. (2018). *Neo-colonialism and the Poverty of ‘Development’ in Africa*. London: Palgrave Macmillan
- Lanning, G., Mueller, M. (1967). *Africa Undermined: Mining Companies and the Underdevelopment of Africa*. Harmondsworth: Penguin

- Laporte, G. (2007). *Policy Management Report 13: The Cotonou Partnership Agreement: What Role in a Changing World?*. Maastricht: ECDPM
- Laursen, F. (1992). The Maastricht Treaty: A Critical Evaluation. *EIPAScope*, 1992(2), 4-5
- Lee, M.C. (2006). The 21st Century Scramble for Africa. *Journal of Contemporary African Studies*, 24(3), 303-330
- Lee, M.C. (2009). "Trade Relations Between the EU and Sub-Saharan Africa under the Cotonou Agreement". R. Southall, H. Melber (Editörler). *A New Scramble For Africa?*. Scottsville: University of KwaZulu-Natal Press
- Leroy, M. (2009). Africa and the EU: Perspectives and Prospects. *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2009(1), 1-16
- Lipgens, W. (1990). *Documents on the History of European Integration*. Berlin: De Gruyter
- Liu, J. (2012). *Western Impact on Africa's Economic Development and the Progress of Democracy*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Iowa State University
- Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*. Londra: Macmillan
- Lundt, B., Marx, C. (2016). *Kwame Nkrumah 1909-1972: A Controversial African Visionary*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH
- M'hamdi, N. A. (2015). The Relations between the European Union and Africa. *Centre for Social Economic and Managerial Studies*, 2015(1), 1-22
- Marks, S. (2002). *The Ebbing of European Ascendancy: An International History of the World 1914-1945*. Londra: Bloomsbury Academic
- Marton, P., Matura, T. (2011). The 'Voracious Dragon', the 'Scramble' and the 'Honey Pot': Conceptions of Conflict Over Africa's Natural Resources. *Journal of Contemporary African Studies*, 29(2), 155-167
- Mattheis, F. (2016). Brazil as a Security and Development Provider in Africa: Consequences and Opportunities for Europe and North America. *Foundation For European Progressive Studies*, 16(21), 1-18
- Melber, H. (2013). Europe and China in Africa Common Interests and/or Different Approaches?. *Asia Paper*, 2013(1), 1-27
- Michalopoulos, S., Papaioannou, Elias. (2016). The Long-Run Effects of the Scramble for Africa. *American Economic Review*, 106(7), 1802-1848
- Milkias, P. (2016). China and Post-Millennium African Economic Development Strategy as a Non-Zero-Sum-Game. *International Journal of African Development*, 4(1), 19-40
- Mkandawire, T. (2015). Neopatrimonialism and the Political Economy of Economic Performance in Africa: Critical Reflections. *World Politics*, 67(3), 563-612

- Moravcsik, A. (1993). Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473-524
- Moravcsik, A. (2005). *Preferences, Power and Equilibrium: The Causes and Consequences of EU Enlargement*. Routledge: Taylor & Francis Group
- Morrison, B. (2007). "The Age of Imperialism, 1850-1914". Littell, Mc. (Editör). *World History: Patterns of Interaction*. New York: Houghton Mifflin Harcour
- Morrison, W. (2017). *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*. Washington: CreateSpace Independent Publishing Platform
- Morrison, W. (2018). *China-U.S. Trade Issues*. Washington: Congressional Research Service
- Morrissey, O., Milner, C., McKay, A. (2007). "A Critical Assessment of Proposed EU-AKPÜ Economic Partnership Agreements." Mold, A. (Editör). *EU Development Policy in a Changing World*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Ndlovu-Gatsheni, S.J., Chambati, W. (2013). *Coloniality Of Power in Post-Colonial Africa: Myths of Decolonization*. Dakar: African Books Collective
- Nkrumah, K. (1963). *Africa Must Unite*. New York: Pearn and Associates
- Nkrumah, K. (1976). *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. (Altıncı Baskı). New York: New York International Publishers
- Obadina, T. (1986). *The Making of Modern Africa*. Philadelphia: Mason Crest Publishers
- Ocheni, S., Nwankwo, B.C. (2012). Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa. *Cross-Cultural Communication*, 8(3), 46-54
- Oğultürk, M. C. (2017). Russia's Renewed Interests in the Horn of Africa As a Traditional and Rising Power. *Rising Powers Quarterly*, 2(1), 121-143
- Oğurlu, E. (2018). European Neo-Colonialism In Africa. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 1-21
- Okon, E. (2014). Christian Missions and Colonial Rule in Africa: Objective And Contemporary Analysis. *European Scientific Journal*, 10(17), 192-209
- Orakçı, S. (2020). Afrika Kıtası'nda Küresel Rekabet. *INSAMER*, 114(1), 1-38
- Ouma, S. (2012). New Scramble for Africa. *Regional Studies*, 46(6), 836-838
- Owusu-Ansah, D. (2014). *Historical Dictionary of Ghana*. (Dördüncü Baskı). Lanham, MD: Rowman & Littlefield
- Özkan, M. (2016). "Turkey's Political-Economic Engagement with Africa". Justin, V.D.M., Ian, T., Alexandra, A. (Editörler). *Emerging Powers in Africa A New Wave in the Relationship?* Cham: Palgrave Macmillan

- Pairault, T. (2018). China in Africa: Goods Supplier, Service Provider Rather than Investor. *Bridges Africa*, 7(5), 17-22
- Palmer, R., Parsons, N. (1977). *The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa*. London: Heinemann
- Paron, F. (2018). Europe's Dependence on Critical Raw Materials: Implications for the Competitiveness and Independence of Strategic Industries. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, 18(45), 1-6
- Phillips, A. (1989). *The Enigma of Colonialism: British Policy in West Africa*. London: James Currey
- Poteete, A. (2009). Is Development Path Dependent or Political? A Reinterpretation of Mineral-Dependent Development in Botswana. *Journal of Development*, 45(4), 544-571
- Price, R.M. (1984). Neo-Colonialism and Ghana's Economic Decline: A Critical Assessment. *Canadian Journal of African Studies*, 18(1), 163-194
- Pringle, B. (2017). *Steven Lukes and the 'Three-Dimensional' Power of Neoliberal Discourse: A Case Study of Australian Policy Documentation*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Western Sydney University
- Rahaman, S., Yeazdani, R., Mahmud, R. (2017). The Untold History of Neocolonialism in Africa (1960-2011). *History Research*, 5(1), 9-16
- Reus-Smit, C., Snidal, D. (2005). "Constructivism," in *Theories of International Relations*. (Üçüncü Baskı). Basingstoke: Palgrave
- Rimmer, D. (1992). *Staying Poor: Ghana's Political Economy, 1950-1990*. Oxford: Pergamon Press and the World Bank
- Robinson, W. (2007). Beyond the Theory of Imperialism: Global Capitalism and the Transnational State. *Societies Without Borders*, 2(1), 5-26
- Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*. İngiltere: Bogle-L'Ouverture Publications
- Rogov I.I. (2010). Empire and Imperialism: A History of Concepts and The Modern World. *Terra Economicus*, 8(3), 260-267
- Roka, K. (2005). Emergence of Neo-imperialism and The Perils Confronting Natural Resources of Developing Nations. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 1, 207-219
- Rooyen, J. V. (2007). The Strategic Implications of The Us And China's Engagement Within Africa, Scientia Militaria. *South African Journal of Military Studies*, 35(1), 1-22
- Rotberg, R. (2008). *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*. Washington, D.C: Brookings Institution Press

- Said, E. (1993) *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf
- Sandholtz, W., Sweet, A.S. (2012). Neo-functionalism and Supranational Governance. *The Oxford Handbook of the European Union*
- Santos, T., Randall, L. (1998). The Theoretical Foundations of the Cardoso Government: A New Stage of the Dependency Theory Debate. *Latin American Perspectives*, 25(1), 53-70
- Schepers, N. (2019). Russia's Nuclear Energy Exports: Status, Prospects And Implications. *Non-Proliferation and Disarmament Papers*, 61, 1-16
- Schildhaus, A. (1989). 1992 and the Single European Act. *The International Lawyer*, 23(2), 549-555
- Schimmelfennig, F., Rittberger, B. (2006). "Theories of European Integration", J. Richardson (Editör). *European Union: Power and Policy-Making*. London: Routledge
- Schmieg, E. (2019). EU and Africa: Investment, Trade, Development; What a Post-Cotonou Agreement with the ACP States Can Achieve. *German Institute for International and Security Affairs*, 2019(1), 1-7
- Schmitter, P.C. Niemann, A. Lefkofridi, Z. (2002). "Neo-Functionalism". Antje, W., Tanja, B. Thomas, R. (Editörler). *European Integration Theory*. (Üçüncü Baskı). Oxford. Oxford UP, 43-63
- Schoeman, M. (2011). Of BRICS and Mortar: The Growing Relations Between Africa and the Global South. *Istituto Affari Internazionali*, 46(1), 1-19
- Scholvin, S. (2016). An Overview Of Concepts And Empirical Examples From International Relations. *The Finnish Institute of International Affairs*, 91(1)
- Seabra, P. (2016). Defence Cooperation between Brazil and Namibia. Enduring Ties Across the South Atlantic. *South African Journal of International Affairs*, 23(1), 89-106
- Sepos, A. (2003). Imperial power Europe? The EU's relations with the ACP Countries. *Journal of Political Power*, 6(2), 261-287
- Settles, J.D. (1996). The Impact of Colonialism on African Economic Development. *University of Tennessee*, 1996(5), 1-13
- Shafer, K.A. (1989). *The Congress of Berlin of 1878: Its Origins and Consequences*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Portland State Üniversitesi
- Shelton, G., Paruk, F. (2008). *The Forum on China–Africa cooperation: A Strategic Opportunity*. Addis Ababa: Institute for Security Studies
- Sıradağ, A. (2014). Strategic Security Partnership between the AU and the EU: The Case of Sudan. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 271-296

- Sıradağ, A. (2017). African Regional and Sub-Regional Organisations' Security Policies: Challenges and Prospects. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 231-255
- Simwaka, K. (2011). An Empirical Evaluation of Trade Potential in Southern African Development Community. *African Economic Research Consortium*, 5, 1-38
- Smardova, M. (2018). *EU's Imperialism: Contemporary CSDP Missions*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Charles University
- Smith, K. E. (2004). "The ACP in the European Union's Network of Regional Relationships: Still Unique or Just One in the Crowd?" Arts, K., Dickson, A. (Editörler). *EU Development Cooperation*. Manchester: Manchester University Press
- So, A. (1990). *Social Change and Development: Modernization, World System and Modernization Theories*. (Birinci Baskı). New York: Sage Library of Social Research
- Soest, C.V. (2007). How Does Neopatrimonialism Affect the African State? The Case of Tax Collection in Zambia. *The Journal of Modern African Studies*, 45(4), 621-645
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Der Kitabevi
- Spykman, N. (1942). *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt and Brace
- Steinmetz, G. (2012). *Geopolitics*. New Jersey: Blackwell Publishing
- Sun, I.Y., Jayaram, K., Kassiri, O. (2017). *Dance of the Lions and Dragons: How are Africa and China Engaging, and How Will the Partnership Evolve?*. Pennsylvania: McKinsey&Company
- Şengül, B. (2015). *21. Yüzyılda Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri (2005-2015)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi
- Taban, H. (2013). Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve Stratejik Derinliğin Bu Bağlamda İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-31
- Tausch, A. (2011). Globalisation and Development: The Relevance of Classical "Dependency" Theory for the World Today. *International Social Science Journal*, 61(202), 467-488
- Taylor, I. (2004). Blind Spots in Analysing Africa's Place in World Politics. *Global Governance*, 10(4), 411-417
- Tepeciklioğlu, E.E., Tok, M.E., Basher, S.A. (2017). Turkish and BRICS Engagement in Africa: Between Humanitarian And Economic Interests. *Journal of Sustainable Development Law and Policy*, 8(2), 48-66
- Touré, S. (1962). "Africa's Future and the World". *Foreign Affairs*. Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/1962-10-01/africas-future-and-world> (12 Eylül 2019)

- Tranholm-Mikkelsen, J. (2011). *Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete?: A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC*. London: London School of Economics
- Troyer, T. (2011). *Postmodern Imperialism and the European Union*. Yayınlanmamış Lisans Tezi
- Tuathail, G. (1996). *Critical Geopolitics*. Londra: Routledge
- Tull, D. M. (2008). China in Africa: European Perceptions and Responses to the Chinese Challenge. *SAIS Working Papers in African Studies*, 2(8), 1-166
- Uchehara, K. E. (2009). China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 95-112
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 139-145
- Waeijen, W. (2011). *Continuing ACP-EU Relations in a Changing Context, A Critical Assessment of the Cotonou Partnership Agreement*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Utrecht Üniversitesi
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System*. New York: Academic Press
- Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World Economy*. London: Cambridge University Press
- Waltz, N.K. (1959). *Man The State and War*. New York: Columbia University Press
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (Birinci Baskı) Yarın Yayınları
- Wendt, A. (1992). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Whitman, R. (2016). The UK and EU Foreign, Security and Defence Policy after Brexit: Integrated, Associated or Detached?. *National Institute Economic Review*, 238(1), 43-50
- Woddis, J. (1968). *An Introduction to Neo-Colonialism*. Londra: International Publishers Company
- Wood, S. (1984). *The Impact Of The Colonial Legacy On Development In The Third World States. The Case Of Ghana*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tanzanya Üniversitesi, 15-17
- Yordanov, R. (2016). *The Soviet Union and the Horn of Africa During the Cold War*. Lanthan: Lexington Books
- Yu, F.L.T. (2017). Neo-Mercantilist Policy and China's Rise as a Global Power. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*. 3(3), 1043-1073

Ziegler, C., Menon, R. (2014). Neomercantilism and Great-Power Energy Competition in Central Asia and the Caspian. *Strategic Studies Quarterly*, 8(2), 17-41

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : AVCI, Salim
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Yılı
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler	Haziran 2016
Lisans	Boğaziçi Üniversitesi-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Haziran 2012
Lise	Sami Yangın Anadolu Lisesi	Haziran 2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020-Halen	Biem İlaç A.Ş.	İhracat Uzmanı
2019-2020	Kavaklıdere Şarapları A.Ş.	İhracat Uzmanı
2016-2019	Sisoft Sağlık Bilgi Sistemleri	İş Analisti
2013-2014	Tübitak	Uzman Yrd.

Yabancı Dil

İngilizce (Çok İyi)
Fransızca (Orta)
Rusça (Başlangıç)

Yayınlar

Avcı, S. (2016). *Rusya'nın Dış Politikasında Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Programı Yüksek Lisans Eğitim kapsamında

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

